



**BİRİKİM DERGİSİ ÖRNEĞİNDE TÜRK
SOLUNUN**

KÜRT MESELESİNE BAKIŞI

Hazırlayan

Muhittin EVREN

Danışman

Prof. Dr. Kenan ÇAĞAN

AFYONKARAHİSAR 2018

**T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**BİRİKİM DERGİSİ ÖRNEĞİNDE TÜRK SOLUNUN
KÜRT MESELESİNE BAKIŞI**

**Hazırlayan
Muhittin EVREN**

**Danışman
Prof. Dr. Kenan ÇAĞAN**

AFYONKARAHİSAR 2018

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Birikim Dergisi Örneğinde Türk Solunun Kürt Meselesine Bakışı” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

26/07/2018

Muhittin EVREN

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

İmza

İmza

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Kenan ÇAĞAN

Jüri Üyeleri :Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Ayhan KOYUNCU

: Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZKUL



Sosyoloji Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Muhittin EVREN' in "Birlik Dergisi Örneğinde Türk Solunun Kürt Meselesine Bakışı" başlıklı tezi, 26.07.2018 günü saat 14.00' da Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Celal DEMİR
MÜDÜR

ÖZET

BİRİKİM DERGİSİ ÖRNEĞİNDE TÜRK SOLUNUN KÜRT MESELESİNE BAKIŞI

Muhittin EVREN

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Temmuz 2018

Danışman: Prof. Dr. Kenan ÇAĞAN

Kürt meselesi yıllardır konuşulan ve tartışılan bir konudur. Özellikle Türkiye Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren bu sorunun varlığı daha belirgin hale gelmiştir. Uzun süredir Türkiye gündeminde önemli bir yer teşkil eden bu mesele birçok kesim tarafından incelenmiş ve farklı bakış açıları ve çözüm önerileri ortaya konmuştur. Son dönemlerde ise meselenin çözümü için adımlar atılmıştır. Bu çözüm arama çabaları Kürt meselesinin siyasi arenada daha fazla tartışılmasını da beraberinde getirmiştir.

Türk solu içerisinde yer alan *Birikim Dergisi*'nin Kürt meselesi ile ilgili olarak ortaya koydukları düşünceler çalışmanın konusudur. Bu çalışmada, derginin önde gelen isimlerinin yazılarının yanı sıra dergide bu mesele ile ilgili diğer yazılar da incelenmiştir. Bu yazılarda *Birikim Dergisi*'nin Kürt meselesi konusunda nasıl bir bakış açısı içerisinde olduğu ve zaman içerisinde görüşlerinde bir farklılık olup olmadığı da araştırılmıştır. Bütün bunlarla birlikte *Birikim Dergisi*'nin Kürt meselesi hakkındaki görüşleri analiz edilerek çalışma hazırlanmıştır.

Anahtar Kelime: Birikim Dergisi, Çözüm Önerileri, Kürt meselesi, Türk Solu.

ABSTRACT

BİRİKİM MAGAZINE'S VIEW ON THE KURDISH ISSUE IN CASE OF THE TURKISH LEFT

Muhittin EVREN

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT of SOCIOLOGY**

July 2018

Advisor: Prof. Dr. Kenan ÇAĞAN

The Kurdish issue has been discussed and debated for years. In particular, the existence of this problem has become more pronounced since the establishment of the Republic of Turkey. The issue, which constitutes an important place in Turkey's agenda for a long time, have been examined by many groups and put forward different perspectives and solution proposals. In recent times, steps have been taken to solve the problem. The looking effort for this solution has led to further discussion of the Kurdish issue in the political arena.

Topic of this study is Birikim Magazine's thoughts/views, which is located in the Turkish left, about the Kurdish issue. In this study examine the articles of leading writers of the magazine as well as other articles about this issue in the journal. Moreover, analyzed this articles to how the Magazine look at the Kurdish issue and whether there was a difference in its views over time. As a result, the review of Birikim Magazine about the Kurdish issue were analyzed and the study was prepared

Keyword: Birikim Magazine, Solution Proposal, Kurdish Issue, Turkish Left.

ÖNSÖZ

Kürt meselesi konusu Türkiye’de uzun süreden beridir tartışılan bir konu olmuştur. Bu sebeple çok tartışılan bu konu elbette birçok çalışmanın konusu olmuştur. Bazı çalışmalar konunun tarihsel geçmişini incelerken bazıları ise bu konu hakkındaki farklı bakış açılarını ele almıştır. Hazırladığım bu çalışma da Kürt meselesi ile ilgili olarak görüş belirten Türk solunun bu mesele hakkındaki görüşlerini ortaya koymaya çalışılmıştır. Türk solu içerisinde yer alan *Birikim Dergisi* örnek alınarak konu sınırlandırılmıştır. Bu derginin Kürt meselesi ile ilgili yazılarına ulaşılarak konu hakkındaki görüşleri incelenerek tez hazırlanmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yanımda olan bana destek olan arkadaşlarıma ve dostlarıma minnettarım. Eğitim hayatım boyunca yanımda duran, sürekli en iyisini yapmamı isteyen, bana güvenen ve maddi manevi desteğini eksik etmeyen Aileme sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmanın dil ve yazım kurallarının düzenlenmesinde bana yardımcı olan çok değerli ağabeyim ve dostum Onur ATAMAN’ a teşekkürü bir borç bilirim.

Tez jürimde yer alan ve olumlu eleştirileriyle beni yönlendiren Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Ayhan KOYUNCU ve Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖZKUL’a teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak çalışmamın her satırını dikkatlice okuyarak eleştirilerde bulunan, yaptığım yanlışları düzeltmemde yardımcı olarak çalışmanın yolunda gitmesini sağlayan, yıllarca hem akademik anlamda hem de fikir ve düşünceleriyle bana katkıda bulunan çok kıymetli hocam Prof. Dr. Kenan ÇAĞAN’a saygı ve şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	iii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOL VE TÜRK SOLU

1. SOL KAVRAMI.....	4
1.1.SOL KAVRAMININ TARİHSEL GEÇMİŞİ	4
1.2. SOL DÜŞÜNCENİN ŞEKİLLENMESİ.....	6
2.TÜRK SOLU'NUN TARİHSEL GELİŞİMİ	12
2.1.TÜRK SOLUNUN ORTAYA ÇIKMASINDA VE GELİŞİMİNDEKİ ANA HATLAR	12
2.1.1.İlk İşçi Hareketleri	12
2.1.2.Osmanlı Sosyalist Fırkası	13
2.1.3.Türkiye Komünist Partisi.....	16
2.1.4. Yeşil Ordu ve Diğer Sol Hareketler.....	18
2.2.TÜRK SOLU'NDA 1960 VE SONRASINDAKİ GELİŞMELER	21
2.2.1.1960 Darbesi Sonrasında Sol Hareketler	22
2.2.2.Yön Dergisi	24
2.2.3. Türkiye İşçi Partisi.....	26
2.2.4.Milli Demokratik Devrim Hareketi.....	28
2.2.5.1968 Kuşağı ve İlegal Hareketler.....	30
2.2.6.1970'lerin Sol Hareketleri	32
2.2.7.1980 Darbesi ve Sonrası Türk Solu	34

İKİNCİ BÖLÜM KÜRT MESELESİ

1. TÜRKİYE’DE KÜRT MESELESİ VE ALGISI.....	37
2. KÜRT MESELESİNİN TARİHSEL EVRİMİ	40
2.1.KÜRTLERİN KİMLİĞİ	41
2.2.KÜRT MESELESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	45
2.2.1. Osmanlı İmparatorluğu’nda Kürtler	46
2.2.1.1.Osmanlı ve Safevi Devleti Arasında Kürtler	47
2.2.1.2. Hamidiye Alayları	49
2.2.1.3.Meşrutiyet Döneminde Kürtler	51
2.2.2. Cumhuriyet’in İlk Yılları ve Tek Parti Dönemi.....	55
2.2.3. Çok Partili Hayat	58
2.2.3.1. 1960 Darbesi ve Sonrası.....	60
2.2.3.2. İlegal Bir Hareket Olarak PKK.....	64
2.2.4.1980 Sonrası Kürt Meselesi	66
2.2.4.1.Yasal Kürt Partileri	70
3. KÜRT MESELESİNDE SON GELİŞMELER.....	72
3.1.BARIŞ SÜRECİ (ÇÖZÜM SÜRECİ)	73
3.2. ÇÖZÜM SÜRECİNDEN ÇATIŞMAYA	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİRİKİM DERGİSİ VE KÜRT MESELESİ

1. BİRİKİM VE TÜRK SOLU.....	78
1.1.BİRİKİM DERGİSİ VE TÜRK SOLU İÇERİSİNDEKİ YERİ.....	78
1.1.1. Birikim İle İlgili Bazı Görüşler	82
2. TÜRK SOLU VE KÜRT MESELESİ.....	86
2.1. İLK SOL HAREKETLER VE KÜRT MESELESİ.....	86
2.2.1960’LAR TÜRK SOLU VE KÜRT MESELESİ.....	88
2.3.1980 SONRASI TÜRK SOLU VE KÜRT MESELESİ.....	93
3. BİRİKİM DERGİSİ VE KÜRT MESELESİ	96
3.1. BİRİKİM DERGİSİNİN KÜRT MESELESİ HAKKINDAKİ GENEL TUTUMU.....	96
3.1.1. Kürt Meselesinde: Milliyetçilik ve Asimilasyon	96

3.1.2. Ulus Devlet Çıkmazında Kürt Meselesi	103
3.2.BİRİKİM DERGİSİNİN KÜRT MESELESİNDE SON GELİŞMELER HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ	108
3.2.1.Birikim'in PKK Terör Örgütü Hakkındaki Düşünceleri	110
3.2.2. Kürt Meselesinde Somut Adımlar Atma Zamanı	114
3.2.3. Birikim'de Kürt Açılımı (Açılmayan Açılım).....	120
3.2.4. Barış Süreci Hakkında.....	124
3.2.5. Birikim'de 7 Haziran ve 1 Kasım 2015 Seçimleri	131
3.3..KÜRT MESELESİNE DAİR ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	138
3.3.1. Birikim Dergisinin Kürt Meselesine Dair Çözüm Önerileri.....	138
SONUÇ.....	146
KAYNAKÇA	151

KISALTMALAR DİZİNİ

AB: Avrupa Birliği

Bkz: Bakınız

C: Cilt

Çev: Çeviren

Ed: Editör

Drl: Derleyen

Hzl: Hazırlayan

no: Numara

s: Sayfa

S: Sayı

SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü

vb: Ve Benzeri

GİRİŞ

Kürt meselesi Türkiye’de uzun yıllardır tartışılan ve çözüm aranan konular arasında yer almıştır. Kürt meselesine dair birçok açıklama yapılmış ve çözüm önerileri ortaya atılmıştır. Bu bakımdan Kürt meselesi kapsamı açısından geniş bir konu olduğu ifade edilebilir. Bu derece geniş bir konu da farklı bakış açılarını beraberinde getirmiştir. Bu bakış açılarından birisi de Türk solunun Kürt meselesi hakkındaki görüşü olmuştur. Kürt meselesi hakkında Türk solunun ne düşündüğüne dair konu tez için seçilmiştir. Ancak Türk solu, kapsam bakımından içerisindeki hareketlerle kendi başına bir geniş alan kaplamaktadır. Bu bakımdan Türk solu içerisinde yer alan *Birikim Dergisi*’nin Kürt meselesi hakkındaki düşünceleri ele alınarak sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte Kürt meselesi hakkındaki diğer düşünceler konunun dışında bırakılmıştır. Bu sınırlandırma ile tezin konusu belirlenmiştir. Tezin konusu, Türk solu içerisinde yer alan ve 1975 yılından beri yayın hayatında olan *Birikim Dergisi*’nin Kürt meselesi hakkındaki görüşleri olmuştur. *Birikim Dergisi* ve çevresinin Kürt meselesi hakkındaki tutumu çalışmanın çıkış noktası olmuştur. Derginin önde gelen kadrosu (Ömer Laçiner, Murat Belge, Tanıl Bora, Ahmet İnsel vb.) ve derginin diğer yazarlarının konu ile ilgili düşünceleri konuyu şekillendirmiştir.

Birikim Dergisi, Kürt meselesi ile ilgili olarak genel anlamda demokratikleşme vurgusu yaparak soruna yönelmeye çalışmıştır. Kürt meselesinde yıllardan beri ortaya konan çözüm önerilerinin sonuç vermediğini savunup yeni çözümlerin uygulanması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. *Birikim* çevresindeki yazarlar Kürt meselesinin çözülmesi konusunda eskiden beri devam ettirilen, şiddet ve baskı gibi politikalarla çözülemeyeceğini ifade etmişlerdir. Bu çözüm girişimlerinin sonuç vermemesi yıllardan beri karşılaşılan bir durum olduğunu, bu sebeple Kürt meselesinin çözümü konusunda genellikle demokratikleşme üzerinden hareket edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Dergi yayımlandığı dönem boyunca Kürt meselesi ile ilgili görüş belirtmeye çalışmış, özellikle 1989 yılında yeniden yayın hayatına girmesinden günümüze gelene kadar Kürt meselesi gündemlerinde önemli bir yer edinmiştir. Bu nedenle Türk solunda Kürt meselesi hakkında *Birikim Dergisi*’nin ayrı bir yer teşkil ettiği söylenebilir.

Bu çalışmada konunun daha iyi anlaşılabilmesi için konu üç bölümde ele alınarak genel çerçevesi çizilmiştir. Birinci bölümde, evrensel anlamda sol düşüncenin ne olduğu, Türkiye’de solun nasıl ortaya çıktığı, nasıl geliştiği ve günümüze kadar nasıl geldiği ele alınmıştır. Ayrıca bu bölümde Türk solu içerisinde yer alan Kürt hareketinin ne zaman Türk solundan bağımsızlaştığı da konu edilmiştir. Kürt hareketlerinin Türk Sol’undan ayrılarak kendi örgütlenmelerini kurmaları Türk solu için dikkat edilmesi gereken bir konu olmuştur. Sol düşüncede olmalarına karşın milliyetçi bir söylemi bünyesine alarak bu hareketler oluşturulmuştur. Bu durumun sol ideoloji için çelişkiler arz ettiği ifade edilebilir.

İkinci bölümde öncelikle Türkiye’de Kürt meselesi hakkında nasıl bir algı olduğu ele alınmıştır. Kürtlerin kimliklerinin nasıl bir anlam ifade ettiği (nüfus, yaşanan coğrafya, dil, din vb.) bu bölümde yer verilmiştir. Kürt meselesinin ne zaman ortaya çıktığı, nasıl derinleştiği de konu edilmiştir. Ayrıca bu bölümde Kürt hareketinin Türk solundan ayrıldıktan sonra nasıl bağımsız bir hareketlenme içerisine girdiği ve silahlı eylemlere nasıl ve ne zaman başladığı konusuna da yer verilmiştir. Bu bölümde Kürt meselesinin siyasi arenada tartışılması ve Kürtlerin temsil edilmeleri de incelenmiştir. İkinci bölümün sonlarında ise; Kürt meselesinde atılan çözüm adımları, bu adımların nasıl son bulduğu ve Kürt meselesi hakkındaki son gelişmeler de değerlendirilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise tezin asıl konusu ele alınmıştır. Bu bölümde; *Birikim Dergisi*’nin Türk solu içerisindeki yeri ve derginin vizyonu açıklanmıştır. Bu bölümde *Birikim Dergisi*’nin Kürt meselesi hakkındaki görüşlerine geçmeden önce Türk solu olarak ifade edilen hareketlerin Kürt meselesi hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir. Bu bölümde *Birikim Dergisi*’nin Kürt meselesi hakkındaki tutumu, düşündükleri, yorumları ve çözüm önerileri ele alınmıştır. Kürt meselesinin derinleşmesinin nedenlerini, çözülememesindeki hataları ele alan *Birikim*, bunların nasıl giderilebileceği konusunda da fikirler üretmeye çalışmışlardır. Bu bölümde *Birikim*’in Kürt meselesinde atılan son adımlar hakkındaki görüşlerine de yer verilmiştir. Bunlar; Kürt açılımı, çözüm süreci, barış süreci hakkındaki görüşlerdir. Kürt meselesinde önemli bir dönüm noktası olan son seçimler (7 Haziran-1 Kasım 2015) de ele alınan bir diğer konudur.

Bu çalışmada Türk solunun Kürt meselesine bakışı ele alınmaya çalışılmıştır. Türk solu içerisinde yer alan *Birikim Dergisi*'nin Kürt meselesine bakışı seçilerek konu sınırlandırılmıştır. Bu çalışmada temel amacımız, *Birikim Dergisi*'nin Kürt meselesine nasıl yaklaştıklarını ortaya koymaktır. Ayrıca tezde Kürt meselesinin ortaya çıkış serüveni diğer bir hedef oluşturmuştur. Bu hedefler doğrultusunda amaç edinilen *Birikim Dergisi*'nin Kürt meselesi hakkındaki görüşlerine ulaşılmıştır. Bu konunun araştırılmasındaki neden, Türk solu içerisinde özgün bir yer teşkil eden *Birikim Dergisi*'nin Kürt meselesi hakkında farklı bir pencereden bakmış olmasıdır. Bu farklı bakışın temelinde demokrasi vurgusu yatmaktadır. Kürt meselesi Türkiye gündeminde sürekli yer teşkil etmiştir. Kürt meselesi halen de güncelliğini korumaktadır. Bu sebeple her kesim tarafından ele alınan, incelenen ve çözüm üretilmeye çalışılan bir mesele olduğu aşikârdır. Bu konu hakkında sorunun ortaya çıkışı, nasıl ve neden gittikçe derinleştiği ve niçin çözülemediği *Birikim Dergisi* sayfalarında cevabı aranan sorular arasında olmuştur. Bu tezde konu ile ilgili bilgilere teorik bir konu olmasından dolayı genellikle araştırma inceleme yöntemi kullanılarak ulaşılmıştır. Konu ile ilgili literatür taraması yapılarak benzer çalışmalar incelenmiştir. Derginin Kürt meselesi ile ilgili yazılarına ve konu ile ilgili yazılan çeşitli kitap ve makalelere ulaşılmıştır. Tezin amaç kısmında yer alan “*Birikim Dergisi*'nin Kürt meselesi hakkındaki görüşleri nelerdir?” sorusu üzerinden bu çevrede yer alan isimlerin görüşlerine ulaşılmıştır. Bu konu hakkında *Birikim Dergisi* çevresindekilerin yapmış oldukları çalışmalardan, araştırmalardan, makalelerden yararlanılarak veriler elde edilip konu hakkında bilgi toplanılmıştır. Araştırmanın teorik kısmındaki belgeler toplanarak belgelerdeki bilgiler düzenlenmiş ve çalışma hazırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOL VE TÜRK SOLU

1. SOL KAVRAMI

1.1.SOL KAVRAMININ TARİHSEL GEÇMİŞİ

“Sol” kavramı modern dünya içerisinde zamanla yeniden oluşturulan düzen ile ilgili olarak yeni tanımlamalar ve anlamlandırmalar ile birlikte meydana gelmiştir. Tarihsel açıdan bakıldığında içinde bulunduğu koşullara göre de farklı anlamlar içermektedir. Sol kavramı veya sol ideoloji bir dizi gelişmelerle ortaya çıkmıştır. Avrupa merkezli bir kavram olduğu söylenebilir. Bunu daha iyi anlamak için “Sol” kavramının nasıl ortaya çıktığı ile ilgili açıklamalara bakmak gerekir. Bu konudan Ahmet İnel (2000: 11-12) şöyle bahseder:

“Sol kavramı modern dünya ile eş zamanlıdır. Modern toplumun emekleme döneminde, eski rejimin hızla tasfiye edildiği 17.Yüzyıl Avrupa’sında ortaya çıkmıştır. Siyasal anlamda ilk kez, 1670’lerde, İngiliz parlamentosunda başkanın solunda oturanları belirtmek için kullanılmaya başlandı. Ama o dönemde İngiltere’de var olan siyasal kamplaşmanın içeriği ile ilgili bir anlam taşıyor bu kullanım. Yani sol kavramı ilk ortaya çıktığı dönemde siyasal olarak bir anlam ifade etmiyordu. İdeolojik olarak bir gruba özel anlamda atfetmemiştir”

Bir başka ifadeyle; Sol ve sağ terimlerinin kökeni Fransız Devrimi’ne kadar uzanmakta olup 1789’da Estates General’in ilk toplantısında aristokratlar ve radikaller tarafından benimsenen oturma düzeni ile ilişkilendirilmiştir. Sol/sağ ayrımı başlangıçta devrim ve irtica arasında kati bir tercih yapmak demektir. Burada sol kavramının siyasal bir anlam ifade etmeye başladığı dile getirilse de yine mecliste başkanının sol tarafındakiler olarak adlandırılmışlardır. Muhalif oldukları gerekçesiyle ise siyasal bir anlamda kullanıldığı söylenmiştir (Heywood, 2011: 31). Bu dönemde Sol kavramı tam olarak siyasal bir kimliğe ulaşamamıştır. Ancak bu olaydan sonra zaman içerisinde siyasal bir kimliğe dönüşmeye başlamıştır. 1789’da toplum ötesi bir iradeyi temsil eden kralın iradesine karşı çıkanlar belki de rastlantı sonucu solda oturdular. Ya da eski rejime karşı çıkanlara sol denildi. Bunun gibi muğlak şeyler var olsa da bu olaydan sonra modern dönemin muhaliflerinin kendilerini siyasal alanın solunda görmeleri rastlantı değildir.

Sağ ve sol kavramları, bilinen günlük hayattaki kullanımdan siyaset ortamına alınırken, farklı bir kavram olarak karşıtlık oluşturur. Bir şey başka bir şeye göre

sağda veya soldadır. Bu görelî kullanış siyasette de vardır. 1917’de meclis sıralarında Rus sol siyasal partilerden, Bolşevikler, Menşeviklerin solunda, fakat Anarşistlerin sağında kalmışlardır. Sosyalist Devrimciler (S.R) de ikiye bölünmüşler, bir grup sola (Bolşeviklere) bir grup sağa (Menşeviklere) yanaşmıştır. Ancak, siyasette sağ-solun görelîği, doğal uzamdaki gibi sonsuza dek uzanıp gitmez. Bu alanda, belirli özellikler taşıyan sağ ve sol kutup noktaları vardır. Sol kavramının oluşumu açısından bahsedilen olaylar kavramın çıkış noktası olmuştur. Bu olaylardan itibaren sol kavramı farklı bir şekilde algılanarak siyasal bir özellik kazanmaya başlamıştır. Batılı devletler açısından bakıldığında sol kavramının ortaya çıkması ve siyasal bir anlam kazanması Fransız Devrimi ile gerçekleşmiştir. 19. yy boyunca, liberal ideolojinin temsil ettiği burjuva devrimi, sağdan “gerici” (monarşik ve klerikal(ruhani)) ve soldan “ilerici”(sosyalist) tepkilerle karşı karşıya kalmıştı. Yüzyılın ortalarında Marksçılığın meydana çıkışına kadar, “sosyalist” genel adı altında toplanan, fakat pek birbirine benzemeyen birçok akım, sol cepheyi oluşturuyordu. Bunlar arasında şiddet yanlıları olsa da bütün bu sosyalistlerin ütopyacılığa yöneldikleri belirtilmiştir. Marks ortaya attığı görüşlerle birçok yerde yankı uyandırmıştır. Emek ve artı değer kavramları ile kapitalizmi açıklarken sol akımlar içerisinde tarihsel materyalizm ve sınıf kavgası gibi kavramları ortak çözümlenmelere ihtiyaç duyan sorunlar olarak tanımlanmıştır. Kapitalizme karşı olarak görüşlerin ortaya çıkmasının ardından ezilen sınıf olarak tabir edilen işçi sınıfı yani proleterler emeklerinin karşılıklarını almak için kapitalizmle mücadeleye başlamıştır (Tunçay, 2009: 25-27).

Tunçay’ ya (2009: 28) göre;

“Marksçı teoride, sosyalizm dönemi bir sınıf diktatörlüğüdür. Kapitalist burjuvazinin baştaki yerini alacak olan sosyalist proleterler, devlet iktidarını kullanarak, sınıf farklılıklarının maddî temellerini ortadan kaldırmak suretiyle ‘iyi toplum’a geçişin koşullarını hazırlayacaklardır. İyi toplum, dünyadaki her şeyin ‘herkesten yeteneğine göre ve herkese gereksinimlerine göre’ paylaşılacağı, her insanın başka insanlardan ve hatta kendi emeğinin ürünlerinden yabancılaştırmasının sona ereceği bir dönemdir ki bunun teknik adına ‘komünizm’ denir”

Bu ve buna benzer tanımlamalar zaman içerisinde karşılık bulmaya başlamıştır. Sol denilmeye başlanan kesim bu görüşler etrafında bir araya gelmiştir. Daha öncede ifade edildiği gibi sol kavramı ilk olarak siyasi bir anlam ifade etmek için ortaya çıkmamış olsa da izlenilen süreç içinde nasıl siyasi bir evrim yaşadığı görülmüştür. Bu bağlamda sol kavramının nasıl bir anlam ifade ettiğini ve sol

kavramına nasıl değişik anlamlar yüklendiğini daha iyi kavramak için yapılan tanımlamalara ve anlamlandırmalara bakmak gerekir.

1.2. SOL DÜŞÜNCENİN ŞEKİLLENMESİ

Sol kavramının dünyadaki oluşum sürecine bakıldığında bir takım siyasi gelişmelerle ortaya çıktığı ve zamanla siyasi bir anlam kazanmaya başladığı söylenebilir. Sol ve sağ, siyasetçilerin, siyasi partilerin ve hareketlerin ideolojik duruşlarını özetleyen siyasal görüş ve inançlarını tanımlamanın kestirme bir metodu olarak kullanılan terim olduğu ifade edilmiştir. Sol ve sağ ayrımının en yaygın uygulaması en solda komünizm en sağda faşizmin yer aldığı bir sayı doğrusu düşünüldüğünde; bu iki uç nokta arasında ise sosyalizm, liberalizm ve muhafazakârlık sıralanması, şeklinde betimlenmiştir (Heywood, 2015: 58). Norberto Bobbio'a (1999: 124) göre, sağ ve sol arasındaki sorgulanan ayrımı gözetken ve aynı zamanda solda komünizm ve demokratik sosyalizm, sağda faşizm ve muhafazakârlık gibi homojen olmayan öğretisi ve hareketin sağcı ve solcu kabul edilmesi yolundaki aşırı amaca cevap veren ölçütlerdir.

Ahmet İnel (2000: 10) göre, toplumsal olan her olgu ve kavramın kesin bir doğruya dayanmadığını iddia etmek, solun çıkış noktalarından birisini oluşturur. Sol her türlü sorunun cevabının kendi söyleminde bulunduğu inancıyla donanmış, dini söyleme ve mutlakiyete karşı mücadele içinde biçimlenmiştir. Toplumsalı var edenlerin insanlar olduğunu iddia ederek, toplumsal olguların kaynağında insanların bulunduğunu savunarak gelişmiştir. Bu tavrın doğal sonucu olarak sol her türlü toplumsal olgunun duygularını da insanların yarattığını kabul eder. Bu bağlamda solun toplumsala önem verdiği ve dini söyleme karşı bir mücadele içinde olduğu ifade edilebilir. Sağ ve sol terimlerinin içinde barındıkları anlam ile ilgili olarak, Andrew Heywood (2015: 5), şöyle söylemektedir:

“Sol ve sağ terimlerinin kati anlamları yoktur. Dar anlamda siyasal spektrum ekonomi ve devletin rolüne dair farklı tutumları özetler. Sol kanat görüşler müdahaleciliği ve kolektivizmi (toplulukçuluk veya cemaatçilik) destekler, sağ kanat piyasa ve bireycilikten yanadır. Buna rağmen söz konusu ayrımın, ucu açık bir şekilde tanımlanmış olmasa bile, daha derin ideolojik veya değer farklılıklarını yansıttığı varsayılır. Özgürlük, kardeşlik, 'haklar, ilerleme, reform ve uluslararası gibi fikirler genellikle sol kanat karaktere sahip olarak görülür. Otorite, "hierarchy, 'düzen, ödev, 'gelenek, irtica (reaksiyon) ve milliyetçilik gibi fikirler ise genellikle sağ kanat karaktere sahip olarak görülür. Bazı durumlarda sol ve 'sağ, geniş bağlamda benzer ideolojik duruşlar ile birbirine bağlı insan, ara grup ve parti topluluklarını belirtmek için kullanılır”

Bir başka sol tanımı ise şöyledir; solun çıkış noktası insan, insan aklının gücü, insan doğasının değiştirilebilir olması ve insanın eylem yoluyla kendisini geliştirebileceği yetkinleşebileceği inancıdır. Bunun için solculuk her insanın eşit özgürlük hakkı olduğunu öne sürer (Tunçay, 2009: 41). Bununla birlikte solun çıkış noktalarından birisi de eşitçiliktir. Sol için eşitlikçilik anlayışı, aritmetik eşitliğe indirgenmeyen eşitlik anlayışıdır. Her kesin aynı miktarda ve aynı şeylere sahip olduğu anlayış komünist anlayışı yansıtmaktadır. Dünyayı bilme biçimi ile ilgili sorun, solun en önemli çıkış noktasıdır. Çünkü sol, her şeyden önce dünyada geçerli olan, egemen verilmiş koşulları dönüştürme çabasıdır. Solun, somut koşulların somut çözümlenmelerini yapması ve dünyada yaşanan olayları aşkın konumlara atıfta bulunarak açıklamaya çalışmaması ve statükonun deneyimlerini alternatifler koyarak eleştirmesi, eleştirme durumundan öteye giderek değişim için harekete geçmesi solun belirleyici özellikleri arasında yer almıştır (Kahraman, 2002). Benzer bir başka açıklama ise şöyledir;

“Soldan anladığımız, daha eşitlikçi daha yaşanabilir bir dünyanın kavgasını vermeye kendisini adanmış, tarihten gelen bir dava ise, önümüzde daha çok uzun bir yol var. En azından gözümüzü kendi ülkelerimizin dışına çevirdiğimizde (bazen yüceltilen, bazen de batırılan bu yer küreselleşme çağında gözlerimizi kapamamamız gerekiyor) görebiliriz bunu. Solun geleceği söz konusu olduğunda, kendimden emin olarak şunu söyleyebilirim ki, insanlık hiçbir şekilde ‘Tarihin Sonu’na gelmemiştir. Olsa olsa daha yolun başındadır” (Bobbio, 2000: 74).

Sol tahayyüle göre siyaset ne insanları yönetme sanatıdır ne de devletin savunması ve hükmetme bilimidir. Bu iki tanım siyaseti, yönetenler (hükmedenler) yönetilenler (hükmedilenler) karşıtlığı üzerine kurar. Hâlbuki sol için siyaset, toplumun üyelerinin ortak kaderine sahip çıktıkları, bu anlamda kurdukları asli alandır (İnsel, 2000: 20). Ayrıca sol toplumu oluşturan bireylerin kendilerini kurucu özneler olarak algılamaları toplumun temsili bir özne olarak kendilerini temsil etmesi ile ilgili süreci ortaya çıkarır. İnsel (2000: 23) göre; Kendini solda tanımlamak “yeni” ve “ileri” olana sistemli bir biçimde karşı çıkmak demek değildir. Sol eskiyi bütünüyle yıkıp yerine sıfırdan yepyeni bir şey kurmanın kuramsal olarak mümkün olduğunu, ama bunun her zaman daha “iyi” sonuç vermeyeceğinin bilincindedir. Sol tahayyül kendini geçmişin bilinçli mirasçısı ve geleceğin sorumlu koruyucusu olarak tanımlamıştır.

Ahmet İnel (2000: 30-31), sol tahayyülü, birbirini tamamlayan üç ilke ışığında tanımlamaya çalışmıştır: *Birinci ilke*, kurulu düzene karşı bir duruşu tanımlar. Kanuna, kurulu düzene karşı çıkmayı buna muhalefet etmeyi toplumsal dinamizmin ana unsurlarından biri olarak görmek, solun toplum ve siyaset ilişkisini tanımlar. *İkinci ilke*, kendi kaderini tayin veya daha dikkatli bir terimle öz belirleme ilkesidir. Heteronomiyi¹ tüm toplumsal faaliyet alanları içinde reddetmek, toplumu oluşturan iradelerin toplum içinde yer aldığını kabul etmek demektir. Öz belirleme ilkesinin özneleri sadece kültürler, cemaatler veya uluslar değildir. Esas özne, insanlardır. Bu bağlamda sol tahayyül, yalın bir yurtseverlikten, yalın bir ileriliktен daha özlü ve evrenseldir. *Üçüncü ilke* ise; sol tahayyül için toplumu kuran ve yeniden üreten insanların yaratıcılıklarının önündeki engelleri kaldırmaktır. Sol, düzene karşı bir tavır alış ve ona karşı bir çıkıştır. Babanın kurallarına veya toplumun yasasına, düzenin doğruluğuna karşı çıkışın temelinde, bunların hepsinin insanlar tarafından konmuş ilke ve yasalar olduğu inancının yattığı belirtilir. Buna karşılık sağ tahayyülün mayasında, düzen fikri karşısında büyüleniş vardır. Düzen hikmetinden sual olunmaz bir irade tarafından kurulmuştur ve insanların kaderlerine rıza göstermekten başka yapacak şeyleri yoktur.

Ömer Laçiner, sol ile ilgili yapılan bir söyleşide geleneksel solu genel olarak değerlendirmeye çalışmıştır. Laçiner'e göre; solun geleneksel olarak anlamlandırılmasının iktisat ile olmuştur. Yani toplumda üretilen ürünlerin nasıl paylaşılacağı problemi üzerinde doğan bir ayrıma dikkat çekmiştir. Emekçilerin emek sahibi olarak üretilenden gereken payı almadıkları ve bu payın yükseltilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu payı yükselten politikaları desteklemenin solculuk olduğunu belirtmiştir. Bu politikalar içinde sosyal demokrat akım, komünist hareketler ve sosyalistler vardı. Bütün bu hareketlerin 1980'li yıllarda bir çöküntüye uğradığı ifade edilmiştir. Bu çöküntünün nedenini solun ön görmediği sonuçların ortaya çıkmasıdır. Solun ön görmediği bu sonuçların kronikleşmesi (bir takım diktatörlükler, özgürlük yoksunlukları, demokrasi yoksunlukları gibi) ve problemlerin üst üste gelmesiyle 80'lerde çöktüğü belirtilmiştir (Şahin, 2008).

¹ Başkalarınca yapılan yasalara ve konan kurallara uymaktır. Bir başka ifadeyle kendi kendine karar verememe durumudur.

Buradan anlaşılacağı gibi geleneksel sol zaman içerisinde farklılaşmaya başlayarak değişimlere uğramıştır. Geleneksel sağ/sol ayrımının belli başlı problemleri Heywood'e (2015: 60) göre, şunlardır: Bunlardan *birincisi*; Hem aşırı sol hem de aşırı sağ olabilen anarşizme önereceği bir konumun olmamasıdır. *İkincisi*; komünizm ve faşizm bir ölçüde totalitarizme yönelik benzer eğilimleri paylaştıkları gerçeğini görmezden gelmeleridir. *Üçüncüsü*; Siyaseti piyasa-devlet şeklinde tek boyuta indirgemeye çalışması ve bu yüzden liberteryen-otireteryen veya otokratik-demokratik ayrımı gibi diğer siyasal farklılıkların görülmemesidir. *Dördüncüsü*; bazı kesimler feminizm, ekolojizm ve insan hakları gibi geleneksel spektruma uymayan yeni siyasal mevzuların ortaya çıkmasının üçüncü yol siyasetinin gelişmesinin sol ve sağ fikirleri büyük ölçüde lüzumsuz kıldığını iddia etmiştir.

Geleneksel sağ/sol ayrımının kesin ve net çizgilerle ayrılamadığı arada kalan konular ile birlikte üçüncü bir yolun ortaya çıktığı da belirtilmiştir. Sağ ve sol arasındaki ayrım elbette her zaman bir derece karışık ve belirsizdi. Radikalizmin hiçbir zaman solun tekelinde olmadığı belirtilir. Ancak sağ ve sol arasındaki ayrım, modern kurumların basit modernleşme tarzında geliştiği uzun dönem boyunca inandırıcılığa sahipti. Üçüncü yolun teorisyenlerinden birisi olan Anthony Giddens solla sağ arasında fark kalmadığını ifade ederek, genel olarak sağ, soldan daha fazla eşitsizlikleri anlayışla karşılar ve iktidardan mahrum olanlardan ziyade iktidarı ellerinde tutanları desteklemeye sola göre daha fazla eğilimli olduğunu ifade etmiştir (Giddens, 2002: 55).

Norberto Bobbio sağ-sol ikiliğine karşı çıkmanın üç yolu olduğunu ifade etmiştir. Bu yalanlama şekillerinden *birincisi*, sağ ile sol kavramlarını göreceleştirerek ikisini de içine alan bir üçüncü yol bulunduğu görüşünü ısrarla savunmaktır. Sözü edilen üçüncü yol, kısaca sol ile sağın ortasında bulunan ve günümüzün demokratik siyasi sistemlerin büyük bir bölümünü içine alan ılımlı merkezilik diye tanımlanabilir. *İkincisi*, solun da sağında siyasi mirasını sol ile sağı aşan bir sentezde birleştirip devralarak her ikisini de içine alan kapsamlı bir üçüncü yol olasılığı üzerine düşündürmektedir. *Üçüncüsü* de, sol ve sağ siyasi kampların içine sızarak bu kampların rollerini değiştiren, sağ-sol kutuplarının ötesinde, onları aşan

bir sentez bulunduğu görüşüdür. Bu görüş bir kutbu ötekinin içinde eritme yâda etkisizleştirme hırsını içinde gizlemektedir (Anderson, 2000: 62-63).

Sol ve sağ kavramlarının siyasal alanın ana kutupları olmaya başladığı modern zamanların ilk dönemlerinden beri, sol konumu sağdan kesintisiz biçimde ayıran şey solun her zaman sağdan daha fazla daha içsel olarak eşitlik yanlısı olmasıdır. Günümüzde sol ve sağ arasında bir anlam farkı kalmadığını iddia eden düşünürler bile, açıkça olmasa da zımnen bu farkı kabullenmişlerdir. Solda olmanın eşitliğe ayrı bir önem vermek demek olduğunu kabul etmekle birlikte, solun aynı zamanda kaybedenler açısından düşünmek ve eylemde bulunmak demek olduğunu da aktarılmıştır. Ama ikinci ifade tarzı birincisinden çok daha geniş bir sorgulama alanı açtığı gibi, eşitlik kavramının çok daha belirgin biçimde kazananlar ve kaybedenler diyalektiği içinde ifade edilmesi sağlanmıştır (Caille ve İnsel, 2000: 31).

Sağ ve sol kavramları arasındaki ilişki ile ilgili olarak günümüz de farklı bir açıdan bakmak gerektiği söylenir. Bobbio'ya göre bu konuda günümüzde ileri sürülen görüşün temeli başka bir yere dayanıyor. Sol yâda sağ kutuplarından herhangi biri ortadan kalkarsa, bunlar arasındaki fark da anlamsızlaşır. Yani bu sağ ve sol ayrımının yok oluşu ideolojilerin krizi ile olmaktadır. Ne var ki, iki taraftan birinin çok ağır bir yenilgiye uğradığı durumlar olmuştur. Böyle yenilgilerden sonra artakalanlar; zayıflıklarını gizleyebilmek, kendilerini savunabilmek için, sağ ile sol arasındaki farkın anlamını tamamıyla kaybettiğini söylemişlerdir. Faşizmin bozguna uğratılması solu büyük bir zafer kazanmış gibi gösterdiğinde, savaş sonrasında İtalyan sağ bu tavrı takınmıştır. Ama günümüzde durum tam tersine dönmüştür. Komünizmin çöküşünden hemen sonra sol kanatta, sol ile sağ arasındaki farkı yalanlama eğilimi gözlemlenmiştir (Babbio, 1999: 49).

Sol daha önce ifade edildiği gibi zaman içerisinde farklılaşmıştır. Farklı anlamlarda tanımlanmaya başlanmıştır. Bu da yeni sol tanımlamalarını ortaya çıkarmıştır. “Yeni Sol”, ileri endüstriyel toplumların radikal bir eleştirisini geliştirerek sosyalist düşünceyi canlandırmayı amaçlayan düşünür ve entelektüel hareketlerin bir koleksiyonuna işaret eden geniş kapsamlı bir terim olmuştur. Yeni Sol her iki eski sol alternatifi de yani Sovyet tarzı devlet sosyalizmini ve radikalizmi budanmış Batı sosyal demokrasisini, reddetmektedir. Genç Marks'ın hümanist

yazılarından, anarşizmden, fenomenoloji ve varoluşçuluğun radikal biçimlerinden etkilenen Yeni Sol teorilerin, genel derli toplu olmaktan yoksun olduğunu belirtir. Buna rağmen uzlaşmalı toplumun sistem baskıcı olduğu gerekçesiyle reddi kişisel özerkliğe ve öz-gerçekleştirmeye liberal bir biçimde bağlılık, devrimci bir aktör olarak işçi sınıfının rolü konusunda hayal kırıklığı, Âdem-i Merkeziyetçilik ve katılımcı demokrasiyi yeğlemek gibi ortak temaları vardır. Yeni Sol terimi 1990'li yıllarda yeni sosyal demokrasinin oldukça farklı ve daha az radikal fikirlerine atfen de kullanıldığı söylenmiştir (Heywood, 2015: 119-120). Sağ ve sol terimler bir zamanlar sahip oldukları anlamlara sahip değilse ve her türlü politik bakış açısı bir şekilde tükenmişse bunun nedeni modern toplumsal gelişmeyle ilişkimizin değişmiş olmasındandır (Giddens, 2002: 82). Yeni sol fikirler ve teorilerin, 1950'lerin son dönemlerinde ortaya çıktığı ve 1960'larda ve 1970'lerin ilk dönemlerinde ise şöhretlerinin en yüksek noktasına ulaştıkları söylenir. Bu fikir ve teoriler siyasal olarak mevcut toplumun sistematik bir eleştirisini sunma kabiliyetini yitirmiş görünen konvansiyonel sosyalizm biçimlerinin bir eleştirisini ya da kapitalizme karşı uğraşa değer bir alternatif sunmaya çalışmışlardır. Toplumsal olarak ise, yükselen refah seviyesiyle beraber iktisadi önceliklerin materyalist kaygılardan yaşam kalitesi konularına kaydığı fikrinden hareket eden, post-materyalizm olgusundan ilham almıştır. Bunlarla beraber yeni toplumsal hareketlerin yükselişi de yeni sol için daha geniş bir ideolojik çerçeve sunmuştur (Heywood, 2015: 120).

Solun nereden geldiği, nasıl bir anlam ifade ettiği tarihsel bir süreç içerisinde nasıl bir değişim gösterdiği ifade edilmeye çalışıldı. Anlaşılacağı üzere başlangıçta bugün anladığımız gibi bir anlam taşımayan sol kavramı yaşanan tarihsel olaylar ışığında anlamlandırılmıştır. Bu daha çok siyasi bir anlamlandırma olmuştur. Sol kavramı ortaya çıktıktan sonra dünya genelinde siyasi bir anlam ifade etmeye başladığı bilinmektedir. Dünya üzerinde birçok yerde taşıdığı anlam zaman içinde Türkiye'de de yankı bulmaya başlamıştır. Bu anlamda Türkiye'de sol hareketlerin nasıl zuhur ettiğine ve zaman içinde nasıl şekillendiğine bakmak gerekir.

2.TÜRK SOLU'NUN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1.TÜRK SOLUNUN ORTAYA ÇIKMASINDA VE GELİŞİMİNDEKİ ANA HATLAR

Sol kavramının tarih sahnesine çıkışından itibaren bu kavramın sınırları genişlemiştir. Sol kavramının zaman içerisinde siyasi anlam kazanması ile birlikte bu genişleme daha da artmıştır. Avrupa'da yaşanan gelişmelerle birlikte ortaya çıkan değişim ve modernleşmenin etkisiyle dünya çapında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Komünizm, kapitalizm, sosyalizm gibi kavramlar daha sık duyulmaya başlanılmıştır. Sosyalist hareket ile bağdaştırılan sol hareketler Türkiye'de ilk olarak işçi hareketleriyle başlamıştır. Bu konuda Aclan Sayılğan şunları ifade etmektedir;

“Her ne kadar Türkiye'de işçi hareketlerinin başlaması ile sosyalizmin başlangıcı arasında bir ilgi yoksa da; objektif olarak düşünüldüğünde, bir işçi hareketi olan sosyalizmin başlangıcı ile ilk işçi hareketinin başladığı tarihi birlikte düşünme yoluna gideceğiz. O halde. Türkiye'de sosyalizmin başlangıç tarihini 1870'lere kadar uzatabiliriz” (Sayılğan,1972: 25).

2.1.1. İlk İşçi Hareketleri

Türk solunun en önemli tarihsel gelişmelerinden biri belki de başlangıcı sayılabilecek olan I. Meşrutiyet'in ilan edilmesidir. Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın Abdülaziz'i tahttan indirerek Mebusan Meclisi'nin açılması ve I. Meşrutiyet'in ilanı olan 1876 yılı aynı zamanda işçi hareketlerinin başlangıç tarihi olarak kabul edilmektedir. Dünyada da işçi hareketleri, çağdaş sosyalizm ve komünizmin tarihi 1845 olarak ifade edilir. Buradan da anlaşılıyor ki dünyada sol hareketlerin başlangıcı ile Osmanlıdaki başlangıcı arasında çok uzun bir tarihsel fark yoktur. Sayılğan'a göre, Türkiye'de sol hareketler sosyalizmin Türkiye'ye gelişi ve işçi hareketlerinin başlaması ile meydana gelmiştir (Sayılğan, 1972: 25). Bununla birlikte Türk solu olarak ifade ettiğimiz siyasi bir grup ortaya çıkmaya başlamıştır. Marks ve Engels'in yazmış oldukları Komünist Manifesto 1847 de yayınlandıktan sonra Fransa'da 1848'de ihtilal başlamıştır. Bu olayın hemen ardından Osmanlı imparatorluğunda işçi hareketleri başlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman'dan beri Fransa ile yakın ilişki içinde olan Osmanlı imparatorluğunda bu ihtilalin etkilerinin görülmesi doğaldır. Bununla bağlantılı olarak ihtilalden sonra Osmanlı'da ilk işçi hareketi olan Ameleperver Cemiyeti 1871'de kurulmuştur. Bu cemiyet I.

Enternasyonalin ve Fransa gibi Batı ülkelerindeki işçi hareketlerin etkisi ile ortaya çıkmıştır. Bu cemiyet kurulduktan sonra Osmanlı devletinde yapılan hemen hemen bütün işçi hareketlerinde ve grevlerde yer almıştır. Bu anlamda Osmanlı Devlet’inde işçi hareketlerinin diğer bir ifade ile sol hareketlerin başlangıcı batı devletlerinden etkilenmeler ile ortaya çıktığı düşünülmektedir (Sayılğan, 1972: 26).

Murat Belge’ye (2008: 27) göre, ilk işçi hareketlerinin başlamasından I. Meşrutiyet’in ilanına ve sonrasındaki yıllarda gizli bir arka plan vardır. Bu dönemde Avrupa emperyalizminin başladığı ve sömürgeleşme hareketinin olduğu dönemdir. Bu dönemde Osmanlı Devleti’nin de sömürgeleştirilmeye çalışıldığı bir zamandır. Osmanlı devletinde Tanzimat dönemi özellikle kendi içinde barındırdığı sosyalist faaliyetlerin içerisinde oldukları bir dönemdir. Geç Osmanlı döneminde sol kıpırtıların başlamasında büyük ölçüde pre-kapitalist olan Osmanlı toplumunda işçilerinin çoğunluğunun gayri Müslimlerden oluşuyor olması etkili olmuştur. Bu dönemde yaşananların ardından Osmanlı Devleti’nde bu faaliyetlerin II. Meşrutiyet döneminde de devam ettiği belirtilmiştir

II. Meşrutiyet dönemi ile birlikte, Osmanlı Devleti’nin her köşesinde, özellikle büyük şehirlerde, çok karakterli bir toplumsal ve siyasal yaşayış başlamıştır. Geleneksel iktidar yapısının yıkıldığı ve yerine nasıl bir rejim kurulacağına daha belli olmadığı bu özgürlük günlerinde her çeşit dernek kurulmuş, gazeteler çıkarılmış, kitaplar yayınlanmıştır. Tunçay’a göre, solun gelişimi açısından bakılırsa, Meşrutiyet’in ilanından 13 Nisan 1909 olayına kadar geçen süreyi bir yana almak gerekir. Aslında hemen 1908 yazı, işçi sınıfında bir takım hareketlere tanık olmuştur, ama bu hareketlerde sosyalist bir bilinç yoktur. Bir takım çevrelerde türeyen Osmanlı solculuğu ise, II. Abdülhamid’ ten sonraki dönemde oluşmuştur (Tunçay, 2009: 39).

2.1.2. Osmanlı Sosyalist Fırkası

Meşrutiyet döneminde İstanbul’da solcu fikirler besleyen ve bu düşüncelerini yaymaya çalışan bir aydın kitlesi vardı. Bu aydın çevresinin bel kemiği “İştirakçi” namıyla bilinen Hüseyin Hilmi’ydi. Özellikle, Mütareke yıllarında örgütçülük yeteneğini ortaya çıkaran Hüseyin Hilmi’nin solculuğu nasıl tanıdığı hakkında iki yorum vardır. Birincisi, Romanya’da “Nümayişi”(gösteriş) görüp ilgilendiği ile ilgili açıklamadır. İkincisi ise, sosyalistliği Baha Tevfik’ten öğrendiği ile ilgili olan

açıklamadır. Biraz materyalist, biraz anarşist yönelimi birazda özgür düşünceli bir genç olduğu anlaşılan Baha Tevfik, Hilmi ve çevresinin yanına katılmıştır (Tunçay, 2009: 44). II. Meşrutiyet döneminde etkili olan sosyalistler arasında Hüseyin Hilmi'nin yanı sıra birçok isim daha vardır. Baha Tevfik, Ali Namık, Nüzhet, Sabit, Celal Nuri gibi isimler de bu dönemde etkili olan sosyalistlerdendir. II. Meşrutiyet dönemi boyunca çeşitli grevler ve işçi hareketleri meydana gelmiştir. 1908 Meşrutiyet grevlerinin ve işçi hareketlerinin arkasından, 1910 Eylülünde Hüseyin Hilmi ve birkaç arkadaşı ile kurduğu Osmanlı Sosyalist Fırkasının imparatorluk dâhilinde başlamış olan işçi hareketlerinde bir etkisi yoktu. Bu fırka Türkiye Sosyalist Fırkası adıyla faaliyet gösterdiği zamanda birkaç işçi hareketinde etkili olmuştur. Yani bu fırka işçi sınıfının gelişmesiyle ortaya çıkmamıştır. Başka dış etkenlerin meydana getirdiği ve olaylara ittiği isimlerden bir teşkilat oluşturulmuştur (Belinsoy ve Çetinkaya, 2008: 166).

Osmanlı Devleti'nde ilk işçi sendikaları Selanik'te kurulmuştur. Bu sendikaların üyelerinin büyük bir bölümü Ermeni, Yahudi, Bulgar ve Rumlardan oluşmaktaydı. Sosyalist olarak ifade edilen ve Meclisi Mebusuna girmiş mebuslar Sosyalist çevreler tarafından destek bulan Bulgar ve Ermeniler olmuştur. Osmanlı devletinin parçalanması bunlar için bir amaçtır. Çünkü gerçek amaçlarını sosyalizm değil, tamamen milliyetçilik ile ilgili bir durumdur. Osmanlı Sosyalist Fırkası ile ilgili olarak, Osmanlı toplumunun bir boşluğu dolduran gerekli teşkilatlardan olmadığı ifade edilmiştir. Osmanlı imparatorluğu sosyalizme ihtiyaç duyulan, gerekli ortama sahip değildi. Sanayi kolları yoktu. İşçi sınıfı yeterli vasıfta ve kesafette değildi. Meşrutiyet grevlerinin nedenleri de çok başka sebeplere dayanıyordu. Marks ve Engels ve diğer sosyalistler, kendilerine sosyalist diyen aydınlar tarafından kavranmış değildi. OSF kuruluşundan bir süre sonra filozof Rıza Tevfik, çağının Osmanlı gerçeğini ortaya koyan şu satırları ifade etmiştir: “Avrupa’da sosyalizm hakiki bir meseledir. Bizde ise ismi var, bahsi var, fakat hakikati yok. Çünkü içtimai hayatımızda böyle bir amilin bilfiil tesirlerini hissetmiyoruz. Bir memlekette büyük ve merkezi bir endüstri teşkilatı, (büyük, fabrikalar, muntazam ve mürettep bir işçi ordusu) olmadıkça sosyalizm meselesi olamaz” (Sayılğan, 1972: 72)

Hüseyin Hilmi ve arkadaşları için ise sosyalizm ile ilgili bilgilerinin çok zayıf olduğunu ifade edilmiştir. Öyle ki bir işçi sever hareket olarak yorumlamanın daha

doğru olabileceği söylenmektedir. İttihat ve Terakki'ye muhalif olduklarından dolayı liberal-gerici olabilecekleri de yapılan açıklamalar arasındadır (Çetinkaya ve Belinsoy, 2008: 176). İttihat ve Terakki ile sürekli muhalif halde olan Osmanlı Sosyalist Fırkasının bir diğer benzeri ise Paris'te Dr. Refik Nevzad tarafından kurulmuştur. Eski bir Jöntürk olan Refik Nevzad'ın partisinin kuruluş tarihi kesin belli değildir. Ancak Osmanlı Sosyalist Fırkasından sonra kurulduğu açıktır. Bazı kaynaklarda onun kurduğu fırka Hüseyin Hilmi'nin kurduğu fırkanın dış bürosu olarak gösterilmektedir. Fakat Refik Nevzad'ın Hüseyin Hilmi'nin emrinde çalışacak bir insan olmadığı da iddia edilmektedir (Sayılğan, 1972: 79).

Osmanlı Devleti bütün bu gelişmelerin yaşandığı dönemde I. Dünya savaşına girmiştir. Savaş bitiminde yenilgiyi belgeleyen Sevr ve Mondros gibi antlaşmalar imzalanmıştır. Savaşın başlaması ve bitişi arasındaki dönemde işçi hareketlerinde bir canlanma meydana gelmemiştir. Mütarekeden sonra İstanbul hükümeti çıkardığı kararnamelerle cemiyetlerin çalışmalarını daraltan kararlar almıştır. Buna rağmen çeşitli partiler kurulmaya devam etmiştir. Sosyal Demokrat Fırkası (1918), Osmanlı Mesai Fırkası (1919) ve Amele Fırkası (1920) kurulan partilerdendir (Sayılğan, 1972: 88). Birinci dünya savaşının sona ermesinin ardından sürgünden dönen Hüseyin Hilmi Osmanlı Sosyalist Fırkasının ismini Türkiye Sosyalist Fırkası olarak değiştirerek faaliyete sokmuştur. III. Enternasyonalin karşısında II. Enternasyonu destekleyen Hüseyin Hilmi Yunan komünistlerinin İstanbul'da bir kolu olan Rum İşçi Birliği lideri Srafim'e temasından, kendisine şahsi faydalar sağlamıştır. Bu kadar karanlık ve çok yönlü faaliyet gösteren Hilmi bir gece esrarengiz bir şekilde öldürülmüştür (Belge, 2008: 27). Dünya çapında sosyalist hareketinin en önemli olaylarından birisi; belki de en önemlisi I. Dünya Savaş'ı sırasında Rusya'da yaşanan 1917 Bolşevik ihtilalidir. Bu dönemde Rusya'da işçi sayısı önemli derecede artış göstermiştir. Bunun neticesinde Rusya'da SSCB kurulmuştur. Rusya'da yaşanan bu gelişme kendisi ile birlikte diğer çevre ülkeleri de etkilemiştir. Laçiner, sol düşüncenin Türkiye'de asıl karşılığını bu devrim ile bulduğunu ve bu devrimin etkisi ile birlikte şekillendiğini ifade etmiştir (Laçiner, 2008: 524). Bir başka ifade de ise Türkiye'de solun 1920'lerin başında kendini gösterdiği belirtilir. Bu şekillenmeyle beraber Türkiye'de sosyalist ve komünist hareketler görülmeye başlanmıştır (Gültekingil, 2008: 14).

2.1.3. Türkiye Komünist Partisi

Türkiye’de komünizm hareketinin başlamasıyla birlikte bu düşünceleri destekleyen isimler zuhur etmeye başlamıştır. Türkiye’de yarım asır kadar komünizmin en önemli temsilcisi Dr. Şefik Hüsnü Değmer olmuştur. Berlin’de Türk Kolonisi bünyesinde toplanan Türk Ocaklarının düzenlediği bir kulüpte Hamdullah Suphi, Mehmet Vehbi gibi isimlerin yanında genç olanlardan Vedat Nedim Tör, Ali Nizami, Ethem Nejat, Mustafa Mermi, İsmail Hakkı, Sadık Ahi, İlhami Nafiz gibi isimler de yer almıştır. Bunlar Alman Sosyalist hareketinin tesirinde kalıp Berlin’de Türkiye İşçi Partisini kurmuş ve 1919 yılında “Kurtuluş” Dergisini yayımlamışlardır. Berlin’deki Sosyalist Türkler, İstanbul’a gelince faaliyete geçmişlerdir. Paris’ten gelmiş olan Şefik Hüsnü Değmer Berlin grubunu tanımıştır. Daha sonra Berlin’de kurulan partinin ismine sosyalist kelimesini ekleyerek 22 Eylül 1919 da Türkiye İşçi ve Çiftçi ve Sosyalist Fırkasını kurmuştur (Gürel ve Nacar, 2008: 118). Bu partinin içinde yer alan isimler düşüncelerini Kurtuluş Dergisi’nde ifade ediyorlardı. 1920’de İngilizler İstanbul’u işgal edince derginin yayımı bir süre durmuştur. Birçok isim Anadolu’ya milli mücadeleye destek için gitmişlerdir. İstanbul’da kalanlar ise “Aydınlık” Dergisini çıkarmaya başlamışlardır (Gürel ve Nacar, 2008:118).

Aydınlık Dergisi etrafında bir araya gelen isimler Türkiye Komünist Partisi’ni kurmuşlardır. Sayılğan’a göre, Milli Kurtuluş Savaşı esnasında Anadolu’da kurulan komünist teşekküller ile İstanbul’da Dr. Şefik Hüsnü (Değmer)’in kurduğu teşkilat arasında doğrudan doğruya temaslar muntazam ve fazla olmamakla birlikte, Anadolu’daki teşekküller merkezi İstanbul’da olan Türkiye Komünist Partisi’nin şubeleri sayılabilir. Moskova’da Bakü’de meydana getirilen kurulları da dış büro faaliyetleri olarak kabul etmek mümkündür. Milli Kurtuluş Savaşı sırasında bilhassa Türk- Sovyet ilişkilerinde önemli bir rol oynadığı düşüncesi ile Mustafa Suphi ön plana çıkmıştır (Sayılğan, 1972: 115). Mustafa Suphi komünist hareketinin yurt dışındaki en önemli figürü olmuştur. 1914 yılında mülteci sıfatı ile sığındığı çarlık Rusya’da birinci dünya savaşının çıkmasıyla Kaluya iline sürülmüştür. Burada Türk ırkından çeşitli sol isimlerle ve Bolşeviklerle temas kurmuştur. Doğu cephesinde esir düşünce Rusya içlerine gönderilmiştir. Suphi’nin Bolşevik fikirler ile bu dönem içerisinde tanıştığı ve bu yönde düşüncelerini desteklendiği bir dönem olarak değerlendirilmiştir. Ekim devriminden sonra Mustafa Suphi Moskova’ya gitmiş ve

orada tatar Başkırt devrimcileri ile “Yenidünya Gazetesi”ni çıkarmıştır. Bu dönemde daha çok Rusya’da yaşayan Türkler içerisinde çalışmalarını sürdürmüştür. Türkiye’deki olaylarla daha çok ikinci planda ilgilenmiştir (Tunçay, 2009: 329). Mustafa Suphi Rusya’da birtakım çalışmalar yaparak, kongrelere katılarak düşüncelerini ifade etmiştir. Rusya’dan Bakü’ye gelince daha önce burada oluşmuş bulunan Türkiye Komünist Fırkası’nı dağıtarak eski ittihatçılardan temizlemiş haliyle yeniden oluşturmuştur. Bundan sonra doğrudan Türk işçileriyle ilgilenen bu partinin çalışmaları teşkilat, tebligat, istihbarat ve harbiye etrafında toplanmıştır. Teşkilatta (TKF) Türkiye’nin birçok yerine partiden isimler yollamış ve şubeler açtırmıştır. Tebligatta çeşitli yollarla propagandalar yapılmış ve sayı arttırılmaya çalışılmıştır. İstihbaratta TKF doğu ülkeleriyle temasları Beynelmilel Şark Tebligat Şurası ve Türkiye’den gönderdiği 34 ajan ile yürütülmüştür. Harbiye’de ise Bakü’de bir Türk Kızıl Ordu oluşturup Türkiye’ye göndermek istenmiştir (Tunçay, 2009: 332-333).

Mustafa Suphi’nin Türkiye’ye gelmeden önce Ankara hükümetine destek verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Suphi düşüncelerini daha iyi anlatabilmek ve Türkiye’deki örgütlenme sorunlarını görüşmek için Ankara’ya gitme kararı almıştır. Bu karar milli mücadeleye destek vermek amacıyla almıştır (Bora, 2017: 633). Mustafa Suphi 1920 de Kars’a gelmiş ve Ali Fuat Cebesoy ile görüşme yapmıştır. Daha sonra Erzurum’a geçmişler ancak orada tepki ile karşılaşmışlardır. Bundan dolayı Trabzon’a gitmek zorunda kalmışlardır. Burada da aynı şekilde tepki işe karşılaşınca Sovyet konsolosu Trabzon Valisi ile görüşerek Suphi ve arkadaşlarının Bakü’ye geri dönmek üzere bir motorla Batum’a göndermelerini istemiştir. Ancak Suphi ve arkadaşları Batum’a varmadan Sürmene açıklarında öldürerek denize dökmüştür. Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesi olayında öldürenlerin kimden emir aldığı ile ilgili net bir açıklama olmamıştır. Ancak bu olayın ardında Enver Paşa mı, Kazım Karabekir Paşa mı, Mustafa Kemal Paşamı veya İttihat ve Terakki’mi olduğu konusu aydınlığa kavuşturulamamıştır (Tevetoğlu, 1967: 247).

2.1.4. Yeşil Ordu ve Diğer Sol Hareketler

Türk solu ile ilgili açıklamalar yapılırken birçok isim ve oluşturulan fırka, teşkilat, dergi vb. şeylere bakılmaktadır. Bunlardan en önemli olan hareketlerden birisi de Yeşil Ordu hareketidir. TBMM içerisinde komünist teşekküller dört safhada belirtilmiştir. Bunlar sırasıyla; Yeşil Ordu, Türkiye Komünist Partisi, Halk İştirakiyum Fırkası ve Mustafa Kemal'in arkadaşlarına teşkil ettirdiği Türkiye Komünist Partisidir. Bunlardan Yeşil Ordu yarı gizli, Muvazaalı Komünist Partisi açık; Halk İştirakiyum Fırkası açık kuruluşlardır. Mustafa Kemal'in kurduktuğu muvazaalı partinin dışında komünist partinin olduğu ve Bakü'deki Mustafa Suphi'nin kurduğu parti ile ilişkilerinin olduğu söylenmiştir (Tevetoğlu, 1967: 118).

Bahsedilen komünist gruplardan en dikkat çekenini Yeşil Ordu hareketidir. Yeşil Ordu, kavram olarak zihinlerde farklı bir anlam ifade etmektedir. Şehitlerin yeşile büründüğü veya meleklerin gökyüzünden inerek savaş meydanlarında yardıma koşması da yeşil kavramının anlamlarındandır. Yeşil ordu ismi halk ve hatta aydınlar arasında, sanki gerçekten bir yeşil ordu varmış ve ordu Kafkasya'dan yahut bilinmez bir "Turan" ülkesinden geliyormuş gibi söylentilerle kafalarda yer edinmiştir. Gerçekte ise Yeşil Ordu isminin arkasında Mustafa Kemal'e karşı bir hareket olduğu ifade edilmiştir. Halk İştirakiyum ile ilişkisi vardı. Ayrıca geri planda bir Komünist Parti olduğu düşünülmüştür (Sayılğan, 1972: 156).

Yeşil Ordu'nun yanı sıra bu dönemde Halk İştirakiyum Fırkası diğer bir komünist hareketti. Bu iki hareket arasında bağlantılar olduğu düşünülmekteydi nitekim daha sonra birleşmişlerdir. Aynı zamanda III. enternasyonalı kabul etmişlerdir. Bunları kontrol edebilmek için Mustafa Kemal kendi arkadaşlarına resmi bir Türkiye Komünist Partisi kurduktur. Cumhuriyet ilan edilmeden önce yaşanan komünist solcu hareketler bunlar olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra da komünist faaliyetler her dönemde olduğu gibi devam etmiştir. Özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonra en etkili olan komünist hareket Aydınlik Dergisi çevresi olmuştur (Tunçay, 2009: 734, Tunçay, 2008: 350).

Dr. Şefik Hüsnü, Komünist Manifesto'yu Türkçeye çevirerek 1923 yılının başlarında Aydınlik Dergisi'nde yayımlamıştır. Ancak solun Türkiye'de, Sosyalizm ve Komünizmin kalıplarına nasıl uyabileceğini aynı yıl yazdığı bir makalede ifade etmiştir. Ona göre, çağdaş siyasal fikir akımları iki cephede toplanmıştır. Burjuva ve

proletarya cephesi; proletarya cephesi ise üç ayrı fikirde ele alınmıştır. Anarşizm, sosyalizm ve komünizm (Tunçay, 2009: 742). Aydınlik Dergisi faaliyetlerinin Cumhuriyet ilan edildikten sonra da devam etmiştir. 1923 yazında Aydınlik Dergisi'nin sayfalarında emperyalizme karşı ekonomik bağımsızlığın yaşanması gerektiğini öne süren Şefik Hüsnü gibi Vedat Nedim de, Türkiye'nin ekonomik durumu hakkında birtakım gözlemlerden hareket ederek aynı fikirde olmuştur. Bu konu ile ilgili yazı yazmıştır. Bir tanımlama ile yazısına başlayan Vedat Nedim ekonomik değerlerden ve hesaplardan bahsetmiştir (Tunçay, 2009: 751). Aydınlik Dergisi kimi zaman sol hareketler tarafından yoğun bir eleştiriye maruz kalmıştır. Ancak Aydınlik Dergisi genellikle aydınlara seslenen bir dergi olmuştur. Dergiyi çıkaran çevre 1919'dan beri Türkiye İşçi Derneği aracılığıyla işçi sınıfını sol hareketlere çekebilmek için çalışmış ve özellikle 1922-1923 yılları arasında işçi birlikleri kurulması yolunda çabalamakla birlikte, bu kesime seslenen bir yayın organı görevini üstlenmiştir. Önceleri dergi yazılan yazılar ile bu kesime seslenmeye çalışırken daha sonra yeni bir adım atarak 21 Ocak 1925'ten itibaren "Orak Çekiç" isminde ayrı bir haftalık siyasi amele gazetesi çıkarılmıştır (Çetinkaya ve Doğan, 2008: 302).

Şefik hüsnü yurt dışında olduğu sürede Türkiye'de TKP'nin kominternin bünyesinde yeniden kurulmasını istemiş ve partiyi kurdurmuştur. Ancak zaman içerisinde Şefik Hüsnü onların faaliyetlerinin istediği gibi olmadığından şikâyet etmiştir. Çünkü Vedat Nedim ve yönetimindeki parti Komitern'in (Moskova) emirlerine göre hareket etmeyip Türkiye şartlarına göre mücadele yürütmek istemişlerdir. Bora, Vedat Nedim ve Şevket Süreyya Aydemir'in bu dönemde sol bir Kemalizm ideologları olmaya soyunduklarını ifade etmiştir (Bora, 2017: 636). İstanbul'a gizlice gelen Şefik Hüsnü partiyi Komitern'in dışından yürütmek isteyenleri tasfiye etmek istiyordu. Vedat Nedim, Şefik Hüsnü'ye karşı fikir ortaya koyunca bazı isimlerle beraber onun grubundan ayrılmıştır. Bu ayrılma Şefik Hüsnü Değmer'in hapisten çıkıp yurtdışına gitmesinden ve 1939'dan sonra Türkiye'ye gelmesine kadarki sürede TKP, Komitern'in etkisinde olmuştur (Şen, 1994: 86).

Bu dönem içerisinde yani Şefik Hüsnü hapisanedeyken partinin faaliyetleri onun adına başkaları tarafından devam ettirilmiştir. Bu konu hakkında bir başka ifade ise şöyledir:

“Türkiye izlediğimiz dönemde, komünist olmayan bir sosyalist (sosyal demokrat) akımından söz edilmeyeceği için, Komitern bağlamında sağa ve sola yönelişleri olan bu açı bizde geçersizdir. Yine de TKP Moskova Komitern’(MK) ne oranla sağ ve sol sapmalar, yumuşak ya da katı tutum tercihlerinin adı olmuştur. 1927’deki Vedat Nedim- Şevket Süreyya Aydemir çizgisi, Komitern’in (Şefik Hüsnü’nün) dikte ettiğinden daha sosyal demokratça ve Moskova’dan daha bağımsız davranmasını istiyordu. 1929’daki Nazım Hikmet muhalefetiye, doğrudan doğruya Komitern’e karşı çıkmamakla Şefik Hüsnü MK’nin ön gördüğünden daha etkin bir politika, izlemesini istemekle birlikte, şefik hüsnü kanadının Komitern’i ikna etmesi üzerine Moskova’ca aforoz edilmiştir (Tunçay, 2009a: 17).

Şefik Hüsnü Değmer’den ayrı olarak bir kesimin Komitern’in etkisinden kurtulmak için girişimde buldukları ifade edilmiştir. Özellikle Vedat Nedim ve Şevket Süreyya bunların başında gelmiştir. Yaptıkları faaliyetlerden dolayı partiden ihraç edilmişlerdir. Şevket Süreyya ve etrafındaki isimler ihraç edildikten sonra “Kadro” hareketini ortaya çıkarmışlardır. Kurtuluş savaşının Türkiye’inde Marksist yönde ve fakat milliyetçi niteliklerle beraber komünizmin izahını yapmışlardır. (İlkin ve Tekeli, 2008: 602-603).

Türkiye’de sol hareketler sürekliliğini korumaya devam etmiştir. Her ne kadar her dönem içerisinde baskı görse de dergiler kapatılsa da başka bir isimle veya farklı yollarla düşüncelerini ifade etmeye çalışmışlardır. Tüm bunlarla birlikte TKP çok partili hayatın başlayacağı yıllarda cephesel faaliyetler göstererek varlığını sürdürmüştür. Bu yıllarda artık legal faaliyetlere geçmek için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. 4 Aralık 1945’te gerçekleştirilen bir mitingle Komünist Cephe’nin parçalanmasının ardından 1946 baharında Dr. Şefik Hüsnü Değmer’in Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi’ni kurmasına zemin hazırlamıştır. Ancak 15 Aralık 1946’da İstanbul örfi idare komutanlığının bu partiyi kapatması ile TKP tekrar yer altına ve gizliliğine geri dönmüştür. 1946-1950 arasında şartlara göre illegal çalışan Komünist Parti çeşitli legal derneklerle cephe politikalarını olgunlaştırmak için uğraşmıştır. Ankara’da Türkiye Gençler Derneği, İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği gibi çalışmalar bu uğraşlara örnektir (Şen, 1994: 88).

Komünist faaliyetler 1950’li yıllarda illegal sürdürülse de zaman içerisinde etkisini yitirmiştir. Genel anlamda bakıldığında 1950’li yıllardan 1960’lara kadar illegal şekilde bir şeyler yapılmaya çalışılmış ancak seslerini duyuramamışlardır.

Bundan dolayı bu dönemde çok önemli bir komünist veya sol hareket denilebilecek hareketlilik olmamıştır. Bu dönemde sol için en önemli hareket 1954'te kurulan Vatan Partisidir. Bu parti'ye seçimlerden önce yaptığı miting ile ilgili kovuşturma açılmış. Bu kovuşturmada aralarında Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın da olduğu çok sayıda üye mahkemeye sevk edilmiş daha sonra serbest bırakılmışlardır. 27 Mayıs ihtilalinden sonra 1961 de parti beraat kararı almış ancak Kıvılcımlı partiyi tekrar canlandırmaya çalışmamıştır. 1967'de ise hukuksal varlığı sona ermiştir (Bilgiç, 2008: 590). Aydınoglu'na göre, TKP'nin Hikmet Kıvılcımlı'dan önceki isimleri entelektüel yönden zayıf isimlerdir. Bu anlamda sadece, Hikmet Kıvılcımlı'nın farklı bir konumda olduğunu söyler. Bunun da ötesinde geniş ansiklopedik bilgi içeren entelektüel kişiliği, kelimenin tam anlamıyla teorik üretimde bulunan bir Marksist olarak TKP kadroları arasında özel bir yeri vardır (Aydınoglu, 2011: 51).

Türkiye'de sol hareketlerin ortaya çıkması ve çeşitli hareketlerle gelişmesi bu şekilde gerçekleşmiştir. Sol hareketlerin bu kadar eskiye dayanması üzerinde durulması gereken konulardan olmuştur. Bu bakımdan sol hareketler ve sol yayınlarla birlikte Türkiye'ye gelen sol kavramının bir karşılığı olarak Türk Solu dediğimiz kavram ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkış ve gelişmelerini değerlendirdikten sonra Türkiye tarihinde Türk Solu'nun en önemli gelişmelerini gösterdiği dönem olan 27 Mayıs darbesi sonrasında gelişen ve 1980 darbesine, oradan günümüze gelen süreci de ele almak gerekir.

2.2.TÜRK SOLU'NDA 1960 VE SONRASINDAKİ GELİŞMELER

Türkiye'de 1960'lı yılların ilk yarısında sosyalist hareket ilk defa sahneye çıktığında son derece cılız bir arka planı vardı. TKP 1920'lerin başından beri varlığını devam ettirmiş olsa da hep gizli bir örgüt olarak kalmıştır. Kitle ile bir bağ kurmak konusunda pek başarılı olamamıştır. Özellikle Şefik Hüsnü sonrası dönem TKP'si Stalinist ve Kemalist bürokrasilerin ideolojik planda yedeği olmaktan öteye geçememiştir. Kısaca varlığı yokluğu belli olmadığı belirtilmiştir (Başkaya, 2008: 73). 1960'lı yılların ikinci yarısının Türkiye'de sosyalist hareketler için bir dönüm noktası olduğunu söylemenin ne ölçüde mümkün olduğunu tespit edebilmek için dönemi iyi analiz etmek gerekir. Çünkü Türkiye Sosyalist Hareketi TKP'nin sadece unsurlardan biri olan ve diğer kanallardan gelen bileşenleriyle oluşmuş bir mecradır.

Ancak TKP daha doğrusu onu güdümlleyen SBKP (Sovyetler Birliği Komünist Partisi)'nin merkezinde yer alan, belirlediği uluslararası sosyalist hareketin geleneği olarak SSCB'nin ekonomik, politik ve askeri gücüyle beslenen hegemonik etkisiyle Türkiye'deki sosyalist hareketleri de şekillendirmekteydi. Bu etkilenme ile birlikte 1960'lı yıllarda başlayan hareketlerin etkisinin 1970'li yılların ortalarına kadar sürdüğü söylenmiştir (Laçiner, 2008: 526-527). 1960'lı yılların özellikle 68 kuşağı olarak adlandırılan dönem içerisinde yapılan hareketlenmelerle birlikte sol en önemli hareketliliği ve zenginliği yaşamıştır. Aynı zamanda etkisi uzun süre devam etmiştir. Türk Solu'nun bu dönemde özellikle düşünce platformlarında çeviriler ve özgün yayınların yanında, sosyal ve siyasi anlamda bir sıçrama yaşadığı da ifade edilebilir (Gültekingil, 2008: 15).

2.2.1. 1960 Darbesi Sonrasında Sol Hareketler

1960'lı yılların Türkiye'sinde sol denilince ilk dikkate alınan veya alınması gereken Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) kadrolarıdır. Uzun tarihsel süreç içerisinde ülkede solun en önemli örgütü olmuş olan TKP, bir zamanlar liderlerinin övünerek söylediği gibi 'Türkiye'nin en eski partisidir'. Kuruluş kongresini 10 Eylül 1920'de Bakü'de yapan TKP'nin örgütsel faaliyetleri sık sık kesintiye uğramıştır. 1960 yılında askeri darbe yaşanmış ve Türkiye açısından yeni bir dönem başlamıştır. Çünkü 1960'lı yıllardan önce bir şekilde susturulan siyaset dışı kalan birçok grup ortaya çıkma fırsatı bulmuştur. Bu açıdan bu konu şöyle özetlenmiştir;

“27 Mayıs 1960 sıradan bir askeri darbe değildir. Ardından gelen dönemi, sadece ordu-siyaset ilişkileri açısından değil, çok daha farklı boyutlarda etkilenmiş bir tarihsel olaydır. Bu darbenin ayrıcalığı, ülkenin egemen siyaset tarzında bir kopmaya yol açmış olmasıdır. Türkiye'de geleneksel olarak siyaset dışı bırakılmış bir çoğunluk, 27 Mayıs'ın ardından gelen yirmi yıl boyunca siyasete yönelmeye başlamıştır. Bu anlamda Türkiye'de solun ve sosyal hareketlerinin sürekliliği ifade ettiği tek dönem olan 1960-1980 dönemi elbette darbecilerin niyetlerinden tamamen bağımsız olarak 27 Mayıs 1960'ın eseridir” (Aydınöğlü, 2011: 54).

1960 darbesi ile ilgili olarak görüş belirten Kemal Karpat'a, (2012: 216) göre, Türkiye'de sosyalizm, 1960 darbesi ve Darbenin ardından hem bir ideoloji hem de bir eylem tekniği olarak ortaya çıkmıştır. Bu teknik, ekonomik yaşamın rasyonel biçimde örgütlenmesi yoluyla hızlı modernleşmenin sağlanmasını amaçlıyordu. Bazı kentli aydınlar, özellikle üniversite profesörleri, öğretmenler, yazarlar, gazeteciler ve

eski Marksistler sosyalizmin sözcüleri olduklarını ifade etmiştir. 27 Mayıs askeri darbesinde solcu kadroların darbe hakkındaki görüşleri ve tutumları önemlidir. Bunlardan eski solcular ve yeni solcuların bu konu hakkındaki görüşleri vardır. Eski solcuların önemli isimlerinden biri olan Hikmet Kıvılcımlı ve Vatan Partisi çevresi görüş belirtenlerdendir. Kıvılcımlı 28 Mayıs sabahı Milli Birlik Komitesi (MBK)'e selamlama mektup gönderen ilk kişilerden biridir. Mektupta MBK'ni daha ilerici olmaya çağırıyordu, ama sosyalizmin legal mücadelesini vermekte de kararlıydı (Belge, 2008: 34). Hikmet Kıvılcımlı 3 Haziranda partisi adına MBK'ya kısa bir mesaj gönderir. 7 Temmuzda 'İkinci Kuvvay-ı Milliye'cimiz başlıklı birinci mektubunda önce Türkiye'nin sınıfsal yapısını ele alır. Ardından 'ordunun inkılâpçılığı' bizde modern sermaye yokluğu, inkılâp-irtica çelişkisinin sosyal temelleri ve nihayet geçmiş siyasi devrimlerin başarısızlık nedenleri gibi orijinal ilkeleri açıklamaya çalışmaktadır. O, bu teorik açıklamalarını pratik-siyasal öneri ile açıklar. Kurtuluş savaşı deneyimlerine atıf yaparak, Milli Birlik Komitesini bir yeni Kuvvay-ı Milliye partisi kurmaya çağırır. İkinci mektup da aynı parti programının adeta yeni bir sürümüdür. Böylelikle Kıvılcımlı 27 Mayıs İhtilalcilerinin sosyal devrimcilik potansiyellerine inancını net bir biçimde ortaya koymaktadır. Darbenin ardından solcuların içerisinde düşüncelerini ifade eden birisi de Mihri Belli olmuştur. O dönemlerde 'Yeni Yol' adlı bir dergide yayımladığı yazı dikkat çekmiştir. Bu yazıda MBK'nin köklü bir toprak reformu yapmaya çağırılmaktadır. Tıpkı Kıvılcımlı'nın mektubunda olduğu gibi amaç, sadece yeni konuşulmaya başlanan konularda tartışılma çabası değildir. Buradan kolaylıkla anlaşılacağı gibi bu isimlerin 27 Mayıs İhtilalcilerinin sosyal devrimciliklerine duyulan güvenleri olduğu ifade edilebilir (Aydınöglü, 1992: 31- 32). Mehmet Ali Aybar da 27 Mayıs İhtilalcilerine bir mektup göndererek seslenme çabası içinde olmuştur. Aybar darbeden yaklaşık 5 ay sonra Cemal Gürsel'e yolladığı mektupta MBK'nin toprak reformu, eğitim seferberliği, ekonominin planlanması gibi tasarılarını överek söze başlamıştır. Ancak mektubun bütününe bakıldığında Aybar'ın sosyo-ekonomik sorunların çözümü konusunda, komiteden çok da beklentisi olmadığı görülmüştür. Bu noktada Kıvılcımlı ve Belli'nin aksine daha gerçekçi bir üslupta olmuştur (Aydınöglü, 2011: 69). 27 Mayıs darbesinin bir takım özgürlükler getirdiğini ve birçok sol hareketin

bundan faydalanarak düşüncelerini ortaya koyduğu belirtilmiştir. Darbe den sonra ortaya çıkan sol hareketlerin önemli olanlarından bir tanesi Yön Dergisidir.

2.2.2.Yön Dergisi

27 Mayıs darbesinin ardından Türk Solu içerisinde her dönemde olduğu gibi düşüncelerini ifade edebilecekleri bir yayına ihtiyaç duyulmuştur. Bunun neticesinde ‘YÖN’ dergisi ortaya çıkmıştır. Bu anlamda benzetildiği yayın organları olarak 1930’ların ‘Kadrosu’, 1950’lerin ‘Forum’u 1980’lerin ise ‘Yeni Gündem’i ilk akla gelen yayınlardandır. Ancak bu dergiyi diğerlerinden farklı kılan bir özelliği vardı. Yön, Türkiye Entelijansiya (Aydınlar topluluğu)’nın en geniş kesimleriyle siyasete daha doğrusu radikal siyasete yöneldiği bir dönem olmuştur. Bundan dolayı ülkenin politik atmosferinde tüm kesimleriyle solu da etkilemiş bir yayın organı olduğu belirtilmiştir (Aydınoğlu, 1992: 38).

“Yön dergisi her şeyiyle bir aydın dergisidir. Hem aydınlar tarafından çıkarılır. Hem de temel olarak aydınlara hitap eden bir yayın organıdır. Yön dergisi ayrıca radikal siyasetinde farklı düzeylerde iki farklı yol üstlenmektedir. Bir yanı ile Türkiye solunda 1960’lı yıllarda oldukça etkili olacak bir siyasal çizginin ifadesidir. On yıl boyunca Türkiye’de önemini göstermiştir. Bu şekliyle Yön 27 Mayısın hemen ertesinde boy vermiş aydınların öncülüğünde bir radikal çizginin dergisi olarak tanımlamak mümkündür. Bir anlamda da bu çizginin 12 Mart 1971 darbesi ile ortadan kalkışına kadar yaşayacağı bağımsız bir evrimi vardır. Yön siyasal ideolojik hareketin evriminde önemli bir kaynak olmuştur” (Aydınoğlu, 2011: 86-87).

Derginin bir taraftan da solun ortak düşünce platformu olduğu söylenebilir. Sosyalistler-komünistler ortamının soluna kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Diğer taraftan Yön, kurucu ve yönetici kadro içinde öne çıkan Doğan Avcıoğlu’nun giderek belirginleşen damgasını taşıyordu. Doğan Avcıoğlu (1926-1983), 1950’lerin sonlarından itibaren CHP (Cumhuriyet Halk Partisi)’nin sola kaymasına umut bağlamış, zaten Araştırma ve Dokümantasyon Bürosu’nun yönetiminde yer aldığı partiyi etkilemeye çalışmıştı. Yön çıkışından kısa süre sonra, sosyalizm iddiasına koşul olarak, 1962’de bir Sosyalist Kültür Derneği’nin kuruluşuna öncülük etmiştir (Bora, 2017:609). Yön, dönemin Türkiye siyaseti açısından “iddialı” sayılabilecek bir sayı ile yayına başlar. Yayına başlamasından itibaren aydınlar için son derece güçlü bir çekim merkezi olmuştur. Yayımlandığı bildiriye tam 1042 kişi imzalamış ve imzalayanlar arasında her kesimden isimler yer almıştır. Subaylar, yazarlar,

bürokratlar, memurlar, sendikacılar ve daha çoğu alandan isimler yer almıştır (Atılğan, 2008: 600).

Derginin birinci sayısının altında geniş bir imza listesinin olduğu bir bildiri vardır. Aydınöğlu'na göre, bu bildiri uzun bir çalışma sonucunda ortaya çıkan bir bildiri değildir. Büyük olasılıkla Doğan Avcıoğlu tarafından yazılan bildiri, o dönemdeki aydınların dünyaya bakış açılarının ve onu değiştirme yordamlarının anlaşılması açısından bir zenginliği ifade etmektedir. Diğer taraftan bildiride yer alan imza sahipleri 1960 solunun sosyal kompozisyonudur. O dönemde ki solcuların hemen hepsini kapsıyordu. Bu bildiride Kemalist devrimcilik ön planda gibidir. Ancak bu gözlemlerle birlikte eklemek gerekir ki, 1960'lar Türkiye'sinde Kemalist mirasın ikili bir karakteri vardır. Bir yanıyla Kemalizm zafere ulaşılmış bir burjuva devrimciliğini temsil eder. Öte yandan zafere ulaşılmış ideoloji olarak Kemalizm bir burjuva devletin kuruluşu ve idamesi anlamına gelmektedir (Aydınöğlu, 2011: 86-89, Atılğan, 2008: 601-602). Yön dergisinin yeni sosyal hareketlerin habercisi olduğu da söylenebilir. Bu durum şöyle özetlenebilir: "Yön Türkiye'de ilk defa işçi sınıfı, sosyal demokrasi, 'Kürt Sorunu' ve 'Kadın Sorunu' gibi, o dönem için son derece yeni konuları ele alma onurunu yaşıyan bir dergidir. Fakat Yön bildirisi, işçi sınıfı konusunda sessizdir. Bu metinde "özne"ler, sosyal sınıflara değil "millet kaderine hâkim olabilecek duruma gelmiş bulunanlar", "Türk halkı", "kitleler" nüfus vb. terimlerle ifade edilir. Bu çeşitlilikte, bir nesne anlamında bile işçi sınıfından söz edilmiştir. Bir süre sonra dergi, bu ve benzeri konularda farklı yaklaşım içine girmeye başlar. Yön sayfalarında, işçi hareketi ile ilgili kavram ve sorunlar önemli bir yer alır. Kuşkusuz bu değişimde, işçi hareketlerindeki canlanmanın etkisi vardır (Atılğan, 2008: 601).

TİP (Türkiye İşçi Partisi) başkanı M.Ali Aybar, yön bildirisi ile ilgili değerlendirmesinde; "bildirinizi imzalamasak da, görüşlerimizi açıklamaya çağırıldığımız için, düşüncelerimi özetliyorum" diye söze girmiştir. Aybar bildiride "merkezi bir yanı olan devletçiliğin, sosyalist özde olması ve çalışan halk sınıfının temsilcileri tarafından uygulanması, hiç olmazsa denetlenmesi şarttır" diyerek onlardan farklılığını ortaya koymuştur (Aydınöğlu, 2011: 96-98). Aynı şekilde TKP'nin dış büro kadroları da değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Onlar ağırlıklı

olarak yurtsever namuslu aydınların öncülüğünde bir girişim olarak gördüklerini düşünürler. Hikmet Kıvılcımlı'ya gelince o, Yön üzerine geniş bir değerlendirmede bulunun eski bir TKP'lidir. Kıvılcımlı, derginin yayın hayatına girmesinden hemen sonra yazdıkları ile Yön dergisini şiddetli bir eleştiriye tabi tutar. Burada Yön'ü devletçiliğini siyasal programının merkezine koyuşunu eleştirmiş ve bu hareketin geçmişteki "Kadro" hareketiyle ideolojik bağlantıları üzerinde durmuştur (Kıvılcımlı, 2008: 67). 1961 sonlarında yayın hayatına başlayan Yön Dergisi zaman zaman yayını durdurulmuştur. TİP'in yükselişi ile ise yön dergisi etkinliğini yitirmiştir. TİP'in yükselişi ile Yön'ün son sayısı yayınlanmıştır (Aydinoğlu, 2011: 99).

2.2.3. Türkiye İşçi Partisi

1960 darbesinin ardından ortaya çıkan bir diğer sol hareket ise Türkiye İşçi Partisidir. Bu konuyla ilgili olarak Mehmet Ali Aybar; "27 Mayıs darbesinin devamındaki günlerde, ilk kez tanık olunan bir olay meydana geldi. 12 halk çocuğu Türkiye İşçi Partisi'ni kurdu" şeklinde değerlendirme yapmıştır. Ayrıca bu partinin aşağıdan yukarıya kurulan ilk parti özelliği taşıdığını ve ilk yerli parti olduğu da ifade etmiştir (Aybar, 2011: 74) MBK'nin hükümeti, yeni partilerin kurulup seçime girebilmesi için bir tarih vermiştir. Bu tarihe kadar Kemal Türker, Avni Erkalın, Şaban Yıldız, İbrahim Güzelce, Ahmet Muşlu, Rıza Kuas, Kemal Nebioğlu, Salih Özkaray, Hüseyin Ulubaş, Saffet Göksüzoğlu, Adnan Akın gibi isimler İstanbul'da müracaat ederek son gün içerisinde partiyi kurmuşlardır (Sayılğan, 1972: 361). Bu konuyla ilgili Aybar:

"Kurulan bu parti Marksist bir partiydi. Amaçları emekçi halkın hareketi ile Türkiye'de bir sosyalist düzen kurmaktı. Parti tüzüğünün üçüncü maddesi şöyleydi: Türkiye'nin ileri bir toplum haline gelmesi işi ile emekçi halk yığınlarının yurt işlerinde söz sahibi olmaları, insanca yaşama şartlarına kavuşmaları işi bir tek davanın birbirine bağlı bölümleridir; biri gerçekleşmeden öbürü gerçekleşemez. Çünkü emekçi halk yığınlarının insanca yaşama şartlarına kavuşmaktan doğan inançlı şevkli çabası sağlanmadıkça Türkiye kalkınmaz, çağdaş medeniyet olamaz" (Aybar, 2011: 74).

Partiye sonradan yeni üyeler de dâhil olmuştur. "M.Ali Aybar, Behice Boran, Sadun Aran, Nihat Sargın" gibi isimler katılanlar arasında yer almıştır. 1962 yılından itibaren solcu aydınların bu partiye katılması ile parti sadece sol için değil ülke siyasal yaşamının önemli bir olgusu haline gelmiştir. Kurulduğunda belli bir

programı olmayan parti, sonraları başkanlığa M.Ali Aybar getirilince 1964 yılında bir parti programını, ancak oluşturabilmiştir (Aydınöglu, 2011: 110). TİP 1965 seçimlerinde 15 Milletvekili ile meclise girmeyi başarmıştır. TİP'in 1965'te parlamentoya girmesi partiye güç vermiştir. Önceki dönemlerdeki tutuklanmalara karşın artık ülke siyasetinin meşru unsuru haline gelmiştir. 1960'ların ilk yarısında partinin Yön ile olan ideolojik mücadelesinden başarıyla çıkışını da simgeler. Bununla beraber TİP sadece genel solun değil, ülkenin entelektüel birikiminin de önemli bir kısmını yanına çekmiştir. Diğer yanda sendikal hareketlerin önemli kadrolarını da kendi içinde barındırmaktadır. Aynı dönemde CHP'de yaşanan gelişmeler TİP'in ülke siyasetindeki etkisinin bir diğer göstergesidir. 1965 seçimlerinden önce CHP, siyasal yelpazesindeki yerini "ortanın solu" olarak tanımlamıştır (Belge, 2013: 257-258). 1960- 1965 yılları arasında yayın olarak "Yön", parti bazında ise TİP etkili olmuştur. Zaman zaman aralarında eleştiriler yapılmıştır. TİP meclise girmesinden sonrada eleştiriler devam etmiştir. Özellikle bu eleştirilerle birlikte 1966-1967 yılları arası dönem sol için bir kader niteliğinde sayılmıştır. 1966 yılında en önemli gelişme Yön Dergisi'nin başlattığı TİP tartışmalar olmuştur (Belge, 2008: 34). TİP tartışmalarını başlatan yazı Yön Dergisi'nde Doğan Avcıoğlu tarafından kaleme alınan 17 Haziran 1966 tarihli sayısında yayımlanan 'TİP'e dair' adlı yazısı olmuştur. Burada TİP'in yaptıkları yanlışları ve eksik gördükleri şeyleri eleştirmiştir. Buna benzer birçok Yön Dergisi yazılarında TİP eleştirilmiştir. Bunun yanında Hikmet Kıvılcımlı da TİP'e yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Ancak daha çok öneri tarzında eleştiriler yapmıştır. Bu açıdan Yön ve Mihri Belli'den ayrılmıştır (Aydınöglu, 2011: 129).

TİP ve çevresinde 1966-1967 yılları arasında yapılan eleştiriler ile birlikte parti içerisinde çözümlere neden olmuştur. Bu dönmemde önemli tartışmalar yaşanmıştır. Kasım 1966'da yapılan 2.Kongrede bu tartışmalar ile alakalı hesaplaşmalar olmuştur. İhtilaf TİP yönetimi ile Milli Demokratik Devrim(MDD) yanlıları arasında olmuştur. Başta Mihri Belli olmak üzere kongreden sonra TİP yönetiminin tasfiyeci tutumu bu ayrılığı daha da derinleştirmiştir. Bu derinleşme zamanla sol içi sapma ve hainlik olarak itham edilerek ve husumet kültürünü ortaya çıkarmıştır (Bora, 2017: 619).

2.2.4. Milli Demokratik Devrim Hareketi

1960'lı yıllar Türkiye sosyalist hareketinin, 1965 sonrasında Sosyalist ve Milli Demokratik Devrim yanlıları olarak iki ana gruba ayrılmasının ardında yatan temel faktör muhtemel bir sol Kemalist askeri darbe konusudur. 1960 sonrası sosyalist siyaset sahnesinde Doğan Avcıoğlu'nun yönettiği Yön Dergisi ve bu dergideki yazıları ile öne çıkan Mihri Belli'nin başlattığı Milli Demokratik Devrim yanlıları, NATO ve ABD ile ilişkileri koparacak, bir toprak reformu yapacak, geniş bir devletleştirme ile planlı ekonomiye geçecek bir askeri darbe ve darbe yönetimin desteklemesini, onunla ittifakı önermiştir. TİP yönetimini elinde tutan kesim ise ittifakı kabul etmiyor, ancak tavır da almamıştır. Mihri Belli ve taraftarları olası askeri darbenin vaat ettiği program gerçekleşirse bunun bir Milli Demokratik Devrim anlamına geleceğini ifade etmişlerdir (Laçiner,2008: 532). Milli Demokratik Devrim Hareketi (MDD), Türkiye sol hareketi üzerinde oldukça çok konuşulmuş ve hala konuşulan unsurlar arasındadır. Bu hareketin Türkiye Solu evriminde oynadığı rol çok önemlidir. MDD hareketi, Türkiye'de solu 1960 sonrasında Marksizm'le buluşturmuş ve böylelikle kendisinden sonra gelen örgüt, hareket ve geleneklere ideolojik olarak kaynaklık etmiştir. Böylelikle MDD hareketinin tartışmasız önderi Belli Türkiye devrimci gençlik hareketinin manevi babası sayılmıştır (Belge,2013: 262).

MDD ile ilgili birçok açıklama yapılmıştır. Kadro hareketi ve Yön hareketi ile bağlantısının olmadığı söylenmiştir. Ancak Yön Dergisi'nin TİP ile ilgili yaptığı tartışmalardan sonra ortaya çıktığı da ifade edilmektedir. Sol içerisindeki bu tartışmaların şu şekilde başladığı ifade edilebilir: MDD'nin TİP krizinin nedeni değil bir sonucu olduğu kronolojik bir sıra ile açıklanır. Hikmet Kıvılcımlı'nın, Sosyalist Gazetesi 20 Ocak 1967'de, Mihri Belli yönetimindeki Türk Solu Dergisi ise 17 Kasım 1967'de yayına başlar. Oysa TİP yöneticileri eski komünistlerin partiye müdahalelerine asla izin vermeyeceklerini bu tarihten çok önce ifade etmiş ve disiplin kurallarını harekete geçirmiştir. O nedenle MDD hareketi, TİP krizini başlatan değil olsa olsa yavaşlatan bir olgu olmuştur (Aydınöğlu, 2008: 144).

MDD, sol hareketinde siyasal kuşaklar sorunu açısından iki önemli gelişmeye vesile olmuştur. Birincisi, 1966-1967 yıllarında TİP içinde eski ve yeni sol

kuşakların harmanlanmasıyla yaşanan bağımsızlık, ikincisi ise 1968 sonrasında yeni sol kuşağın eğitiminin gerçekleşmesidir. Bu anlamda MDD'nin solda kuşaklar arası ilişkiler ve yeni sol kuşağın eğitilmesi açısından tarihsel bir deneyim olarak ifade edilir. “Birinci kuşak 1960 öncesi TKP'lileri yani Komünizm ve Stalincilik arasında yalpalanma (1920'ler), Stalinciliğin kesin egemenliğine giriş (1930'lar), ikincisi 1960'lar TİP'in yaratıcıları Marksizm dışı bir sosyalizm anlayışında siyaset yapma, kitlesel bir parti ortaya çıkarmak, üçüncüsü ise; 1968-1972 arasında ortaya çıkan DEV-GENÇ kuşağıdır. Bu üç kuşak sol kadrolara hem örgütsel anlayış kazandırmış hem de bazıları; (DEV-GENÇ) gibi bir gelenek oluşturmuştur (Aydınoglu, 2011: 195-196)

1960'ların sonlarında sadece solun tarihinde değil Türkiye'nin sosyal tarihinde yegâne olarak anılabilecek bir örgütlenme doğar. Söz konusu olan, yükseköğretim kurumlarından oluşan, fikir kulübü adlı sol gençlik örgütlenmelerinin oluşturduğu bir örgüt olmasına rağmen DEV-GENÇ resmi adıyla (Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu), o dönemde sol'un önemli bir birleşenidir. Bir anlamda DEV-GENÇ, 1960'lardaki solun yükselişini temsil etmiştir (Bora, 2017: 657).DEV-GENÇ 18 ay yaşamış bir hareket olmuştur. Bundan dolayı solun evrimi içerisinde ele alınacaksa, TİP inisiyatifinde kurulan Fikir Kulüpleri Federasyonu'na bakmak gerekir. “TİP'in içindeki isimlerin etkisi ile ortaya çıkan FKF daha sonra MDD'nin etkisinde kalmıştır. Bu durumda TİP içinde güçlenen MDD hareketi Partinin dönüşünden çok, çöküşünde etkili olmuştur. Buradaki MDD'ci gençler başka bir isimle FKF'yi DEV-GENÇ hareketine dönüştürme” konusunda başarılı oldukları ifade edilmiştir (Ersan, 2013: 28). O dönemdeki öğrencilerin yapmış oldukları olaylar şöyle ifade edilir;

“1968-1971 yıllarında Türkiye'de önemli olaylara sahne olduğu söylenebilir. 1968 Haziranında Türkiye'de üç büyük şehirlerde gençlerin akademik talepler doğrultusunda büyük boykot ve işgal hareketine sahne olmuştur. Üniversite gençliği, bu tarihten 12 Mart baskı ve rejime kadar yoğun bir siyasallaşma yaşamıştır. Boykot ve işgalcilerin yanı sıra, şiddetli ve kitleselliği gittikçe artan Anti-Amerikan gösterilen temel gücünü üniversite öğrencileri olmuşlardır. 1968 yılında Türkiye'de üniversite çağındaki gençlerin yüzde altıya varan oranı oluşturan 150 bin dolayında üniversite öğrencisi olduğu söylenmektedir” (Kışlalı,1974: 53, Aydınoglu, 2011: 250)

Mihri Belli 68’le başlayan hızlı bir radikalleşme ve ayrışma çığırını içerisinde, MDD deltasının her kolunu bir arada tutmak için uğraşıyordu. 1971 de Ertuğrul Kürkçü, Yusuf Küpeli, Münir Aktolga ve Mahir Çayan imzalarıyla yayınlanan “Aydınlık Sosyalist Dergiye Açık Mektup” yazısı yollarını kesin olarak ayıran yeni bir çıkış olmuştur (Ünüvar, 2008: 830). MDD’ciliği milliyetçilik ve sağcılıkla tanımlıyorlardı. Onlar küçük burjuva milliyetçiliği yerine yurtseverliğe itibar edilmesi gerektiğini ifade ediyorlardı. Misak-ı Milliciliği değil Kürtlerin de kendi kaderlerini tayin etme hakkını teslim etmek gerektiğini dile getiriyorlardı. Bu açıklamalar ile birlikte ayrıldıklarını ifade etmişlerdir (Bora, 2017: 658).

2.2.5. 1968 Kuşağı ve İllegal Hareketler

Mihri Belli’yi tasfiye eden isimler silahlı eyleme geçmeye başlamışlardır. Radikaller artık silahlı eyleme geçtiklerinde Mihri Belli Türkiye Solu Dergisine yazılar yazmaktaydı. Aynı şekilde Kıvılcımlı da başka bir yayında düşüncelerini ifade etmiştir. Bu dönemde yeni gelen gençler solun yeni figüranları olmuşlardır. 12 Mart Muhtırası’nın sonrasında gelişen olaylarla beraber birbirleriyle ilişkili olmayan, ayrılmış görünen gruplar şöyledir: Kıvılcımcımlar (Dr. Hikmet Kıvılcım’lı grubu) Mihri Belli’den yana olan grup, DEV-GENÇ; Mahir Çayan, Münir Aktolga, Yusuf Küpeli ve Ertuğrul Kürkçü Dörtlüsü, Deniz Gezmiş önderliğindeki; Devrimci Öğrenciler Birliği (DÖB) şeklinde gruplandırılabilen ifade edilmiştir (Sayılğan, 1972: 504-505). Bunların yanı sıra Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) da faaliyet göstermiştir. Bu hareketlerin önemlilerinden DÖB’ün başında olan Deniz Gezmiş ve aralarında Cihan Alptekin, Hüseyin İnan, Yusuf Aslan, Sinan Cemgil, Alparslan Özdoğan gibi dönemin sevilen gençlik önderlerinin de bulunduğu Ankara ve İstanbul grupları 1969-1971 arasında Ortadoğu’daki El Fetih İhtilal kamplarında gerilla eğitimi almıştır (Çubukçu, 2008: 724). Daha sonra bunlar bir araya gelerek gerilla savaşı başlatmak için THKO adlı bir örgüt teşkil etmişlerdir. Bu örgütün fikir babası Hüseyin İnan’dı. Örgütlenmek için Deniz Gezmiş bir süre Malatya, Elazığ ve Tunceli’ye gitmiştir (Ersan, 2013: 39). Onlara göre Türkiye, Amerikan Emperyalizminin sermaye, askeri kontrol ve kısmen işgali altındadır. Türkiye Cumhuriyeti ABD’ye bağlıdır. Bundan dolayı işbirlikçi sermaye feodal unsurlar, tefeciler, vurguncular, üretim araçlarına ve siyasi iktidara sahiptir. Devrimci güçler

kuşatılmış ve iktidarın polisi tarafından baskı altındadır. Bundan dolayı bu sömürüye karşı olduklarını ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda harekete geçmişlerdir. Hareketlenmelerle birlikte çeşitli illegal faaliyetlerde bulunmuşlardır. Gerilla birliğine katılmak için Akçadağ ve Nurhak bölgelerine giderken Şarkışla ve Gemerek'te Yusuf Aslan ve Deniz Gezmiş yakalanmıştır. Mahir Çayan ve arkadaşları ise THKO' ya benzer olarak Türkiye Halk Kurtuluş Cephesi ve Türkiye Halk Kurtuluş Partisini ortaya çıkarmıştır. Deniz Gezmiş grubu da DEV-GENÇ adına eylem yürüttüğü halde, Gezmiş, İstanbul'da kurduğu DÖB'yi etkin kılmak istemiştir (Sayılğan, 1972: 507-509). THKP'de Deniz Gezmiş grubu gibi çeşitli illegal faaliyetler sürdürmüşlerdir. Bunların sonucunda yakalanan THKO, yakalanan üyelerinden Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını kurtarmayı planlamışlardır (Ballı, 1992: 77).

Bu illegal faaliyetlerden birisi de 27 Mart 1972 günü ordu ilinin Ünye İlçesinde hava radar mevzii komutanlığında görevli iki İngiliz ve bir Kanadalı asker kaçırma ile gerçekleşmiştir. Bunları kaçıranlar Cihan Alptekin, Ömer Ayna ve arkadaşları olduğu anlaşılır. Bunları Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan, Yusuf Aslan hakkında verilen idam kararından vazgeçirmek için yapmışlardır. Bu kaçırma işleminin Mahir Çayan'ın planladığı söyleniyordu. 30 Mart 1972 günü Niksar'ın Kızıldere köyünde muhtarın evine sığınan 11 gerilla ve üç rehine kısırıldıklarını anlayınca rehinelere öldürmüşlerdir. Yaşanan çatışmada ise Mahir Çayan ve arkadaşları ölmüştür. Sadece DEV-GENÇ'in başkanı Ertuğrul Kürkçü sağ ele geçirilmiştir (Sayılğan, 1972: 515-516). THKO liderleri Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan, Yusuf Aslan 6 Mayıs 1972 tarihinde Ankara merkez kapalı cezaevinde idam edilmiştir. Bu illegal hareketler daha sonrada devam etmiştir. TKP-ML'nin kurucusu ve teorisyeni İbrahim Kaypakkaya 18 Mayıs 1973'te Diyarbakır'da sorguda işkencede ölmüştür. İbrahim Kaypakkaya tarihsel değerlendirmeleri ve strateji önerisiyle de Maocu hareketin Türkiye'deki en radikal savunucularından birisi olmuştur (Bozarlan, 2008: 519). Bu illegal hareketlerin dağılması liderlerin öldürülmesinin yarattığı sonuçtur. Ancak sonrasında birçok devrimci gençlik kuşağının idolleri olduğu ifade edilir. 1965'te TİP'in seçim başarısıyla başlayan sosyalist yükselişin ilk perdesi böylelikle 1971-1972'de silahlı eylemlerle kapanmıştır. Üniversiteli gençler silahlı başkaldırma teşebbüsleri bu dönemdeki

sosyalist harekete damgasını vurmuştur. DEV-GENÇ nasıl 1960'ların sentezi ise 1970'lerin de hazırlayıcısıdır (Ersan, 2013: 20).

2.2.6. 1970'lerin Sol Hareketleri

1970'lere gelindiğinde politik kanatta Milli Demokratik Devrim tezini savunanların bu çizginin temel savlarını devraldıkları görülmektedir. Özellikle Kadro ve Yön hareketlerinde ipuçları bulabileceğimiz bu Milli Demokratik Devrim (MDD) çizgisi Kemal Tahir, Doğan Avcıoğlu, Mihri Belli gibi fikir adamlarının yanı sıra, Sosyalist Kültür Derneği, Türk Solu Dergisi, Devrim Dergisi ve Aydınlık Dergisi gibi çevrelerce de izlenmiş ve güçlendirilmiştir. MDD görüşü, eylemci solda Mihri Belli'nin açtığı yoldan giderek ortaya çıkan Mahir Çayan'ın yönlendirdiği Dev-genç hareketinden oluşan THKO ve THKP/C hareketler ile diğer taraftan proleter devrimci aydınlık çevresi, TİİKP ve TİKP çizgi olmak üzere iki ana temsil kazanmıştır (Aydın, 2008: 543).

Türk solu 1970'lerde örgütsüz bir şekilde sol kitleleşmeye çalışıp bir takım programlarla bunu gerçekleştirmeye çalışmıştır. Kızıldere olayından önce THKO sonrasında ise THKP-C fiilen ortadan kalkmıştır. TİİKP ise ardı ardına iki bölünme yaşamıştır. Köylülük ve silahlı mücadele sorunu üzerine yapılan tartışmalar, bir yıl içinde iki grubun partiden ayrılmasına yol açmıştır. Bu ayrılık TKP-LM/TİKKO(Türkiye Komünist Partisi- Marksist ve Leninist/Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu) örgütlenmelerini ortaya çıkarır. TİP ise 1971 yılında kapatılmış Behice Boran ve birçok isim tutuklanmıştır. Aybar ise 1973'e kadar bağımsız milletvekili olarak devam etmiş ve aktif bir faaliyet gösterememiştir. Bütün bunlar dikkate alındığında sol örgütlenme açısından 1974 yıllarının başlarına nazaran, genel bir hareketsizlik olduğu söylenebilir. Mihri Belli'nin 1974'ten sonra kurduğu Türkiye Emek Partisi, daha koyu Kıvılcımlı taraftarlarının 1975'te kurduğu Vatan Partisi (1954'te birincisini kendisi kurmuştu) bu dönemde fazla bir canlılık gösterememiştir (Belge, 2008: 38). En önemli hareketlilik bu dönemde belki de TKP'nin yaptığı "atılım" adlı yeniden canlandırma çabasıdır. Ancak çok az sayıda kişi bu hareketle ilgilenmiştir. Bunun dışında diğer bir istisna da Kıvılcımlı ve çevresinin 1974 yılında yayına başlattıkları "Kıvılcım" dergisidir. Bu dergi birkaç sayının ardından kapatılmıştır. 16 Haziran 1974 yılında ise Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP) kurulmuştur. Bu parti

kendinden önceki herhangi bir partinin devamı olmamıştır. Aynı şekilde bu parti de bu dönemdeki diğer hareketler gibi etkisiz kalmıştır (Aydınöglu, 2011: 332).

Sol içindeki yeniden örgütlenme çabalarından birisi de Sosyalist Partidir. TİP eski genel başkanı M.Ali Aybar 1975 yılında arkadaşları ile birlikte bu partiyi kurmuştur. Aynı yılın Şubat ayında ise Türkiye Emek Partisi kurulmuştur. Kurucuların başında Mihri Belli vardır. Sonraları TİP ikinci defa kurulur. Aynı dönem içerisinde farklı birçok sol hareket daha mevcuttur (Aydınöglu, 2011: 338). Türkiye İhtilalcı İşçi Köylü Partisi (TİİKP) olarak örgütlenen Maocuların en önemli ismi Doğu Perinçek faaliyetlerinden dolayı 1972’de tutuklanmıştır. TİİKP’nın 1974 affıyla serbest bırakılan kadroları önce “Aydınlık” onun kapatılmasının ardından “Halkın Sesi” adlı haftalık dergiyle, Maocu çizginin aktif savunucu rolünü üstlenmiştir. Doğu Perinçek’in önderliğindeki bu kadro, Türkiye’deki Maocu hareketin entelektüel yönden en yetişkin kadrosu olma avantajıyla gittikçe güçlenen ancak kriz ve bölünme yaşayan Maocuları birleştirmek için gayret etmişlerdir. 1980 darbesinde yeniden tutuklanan Perinçek daha sonra serbest bırakılmıştır. Günümüzde halen faaliyetlerini yürütmektedir (Ünüvar, 2008a: 713).

Sosyal hareketlilik konusunda ise 1980 yılında kapatılana kadar DİSK etkili olmuştur. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu solun evriminde önemli bir yere sahiptir. 1967’de kuruluşundan 1980 darbesine kadar yaptığı kongrelerle sol harekete katkıda bulunmuştur. 1980 Darbesinin öncesinde daha önce ifade edildiği gibi birçok legal ve illegal hareketler meydana gelmiştir. Bu hareketlerin kimisi parti kimisi ise dergi ve gazete yayımları ile seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Bu yapılan çalışmalara baktığımızda 1968 kuşağının oluşturmuş olduğu DEV-GENÇ veya MDD hareketinin etkisi birçoğunda görülmüştür. Diğerleri ise daha çok bölünmeler ile ortaya çıkan ya da kapatıldığı için kendini yeniden inşa etme süreci içine giren hareketler olmuştur. 1974 sonrası dönem sol ve sosyal hareket için gerçek bir yükselişi ifade eder. Kitle hareketlerinin, sol örgütlerin militan-sempatizan kadrolarına ya da sol yayınların okuyucu sayısına ilişkin tüm göstergeler, bu güçlü yükselişin kanıtları arasındadır. Ne var ki 1977 yılı, bu konuda bir dönüm noktası gibidir. Solun örgütlendiği en büyük kitle gösterileri bu tarihte gerçekleşmiştir. Yüz

binlerce kişinin katıldığı 1 Mayıs 1977 gösterisi bu konuda bir zirveyi ifade eder (Aydınöğlu, 2011: 468).

2.2.7. 1980 Darbesi ve Sonrası Türk Solu

1980 öncesi iç savaş atmosferi generallerin darbeyi gerçekleştirmesini sağlayan en belirgin etkenlerdendir. Kuşkusuz o yılların Türkiye’inde yaşananları gerçek bir iç savaş olarak algılamak bir yanılsamadan ibarettir. Ancak bunlar bahane edilerek 1980 darbesi gerçekleştirilmiştir. Sol 1960’larda siyasal sınıf hareketinin oluşum süreci olarak ifade edilirken, bu dönem sol evrimi açısından çok önemli farklı yönelişler ortaya koyar. TİP, MDD önderleri dikkate alındığında bu dönem solun evrimi açısından önemli bir işlev görür. 1974-1980 dönemi ise bütünleşmiş entelektüel hegemonya yitirilmiş ancak buna rağmen kitlesel olarak siyaseti etkileyen bir sol vardır. Darbe sonrası ise solun tarihsel evrimi açısından özgül dönemi ifade etmeyen bir dönem olmuştur. Etkileme gücü neredeyse tamamen ortadan kalmış bir sol vardır (Aydınöğlu 2011: 474).

Bu dönemden sonra 1990’lı yılların ortalarında ÖDP bir şeyler yapmaya çalışsa da etkili olamamıştır. 12 Eylül darbesinin ardından sol bir türlü toparlanamamış ve eskisi gibi güçlü duruma gelememiştir. 1982 de oluşturulan ve tarihin zaptına geçirilmesi gereken bir olgu da Devrimci Yol, PKK terör örgütü, Emekçi, SVP, TKEP, Aciler, Devrimci Savaş, İşçinin Sesi tarafından oluşturulan Faşizme Karşı Birleşik Direniş Cephesi (FKBDC)’dir. Cephe silahlı mücadeleyi öngörmekteyken, Devrimci Yol’un Avrupa’daki iç tartışmalar nedeniyle cepheden çekilmesinden bir süre sonra FKBDC dağılır (Sarıöğlu, 2008: 1015). Devrimci Yol içerisinde yar alan bir kesim ise onlarla yollarını ayırarak THKP-C’nin orijinalini hayata geçirmek istemişlerdir. Yaşanılan tartışmalar neticesinde bu istek askıya alınmıştır. Türkiye’de büyük bir iç kırılmanın yaşandığı 1993 yılından sonra 1994’te terör örgütü DHKP-C kurulur. Kuruluş tarihi olarak Kızıldere’de Mahir Çayan ve arkadaşlarının öldüğü 30 Mart seçilerek seçerek siyasal bir karar verilir ve devrimci sol DHKP-C olarak partileşir. Halen varlığını korumakta olan illegal bir harekettir (Sarıöğlu, 2008: 1019).

Belge'ye (2013: 286) göre; 1980 askeri müdahalesi hem Sol hem de Sağ için yeni bir durum ortaya çıkarmıştır. MHP bazı avantajlarını kaybetti, ancak asıl saldırı sol'a yönelmiştir. Bu gerçekleşen olaydan sonra Türkiye Sol'unun dersler çıkarması ve ezilenlerle sömürülenler arasında gerçek köklerini bulan bir sosyalist direnişi oluşturması beklenmektedir. Türk burjuvazisinin çelişkileri ordu tarafından açığa çıkarılmış değildir. Bu anlamda Türk solu eski haline kavuşmamış üstelik daha da güç kaybetmiştir. Sol içerisinde yer alan Kürt solcuları da bu süreç içerisinde ayrılıklar yaşamışlardır. Öncelikle Türk solu içerisinde ayrılan Kürt Solu sonra kendi içinde de tıpkı Türk Solu gibi parçalanmıştır. 1974 sonrasında da Kürt sosyalistlerinin önemli bir kesimi için Türk solu ile beraber yürüyüş dönemi artık kapanmıştır. 1974 ile 1980 arasındaki 6 yıl bu ayrılığın tamamlanma süreci olarak gösterilebilir. Aslında tarihsel olarak bakıldığında 1960'lı yıllar ve TİP, Kürt aydınlarının siyasal yöneliş evrimi için önemli bir noktadır. İlk dönemlerin TİP'inin (1965) bile dönemin Kürt aydın ve sosyalistlerin tüm siyasal ufkunu kapsadığını söylemek zordur. Bunlardan bazıları muhalefet olmaya çalışmışlardır. 1962-63 yılları arasında Kürtçe ve Türkçe yayınlanan Dicle Fırat, Deng (Ses), Roja Newe (Yeni gün), Reya Rast (Doğru yol) gibi organları olmuştur. Daha sonra farklı örgütlenmeler de ortaya çıkararak bir ayrılış içerisinde olmuşlardır (Ballı, 1992: 72-75). Kürt sosyalistlerin TİP çatısı altında Türkiye solu ile birlikte yürüyüşleri 1960'ların sonlarında yeni yönelişlerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. (Aydinoğlu, 2011: 391-392) . Bu ayrılmalar Kürt meselesi bölümünde detaylı olarak ele alınacaktır.

Türkiye ve dünyada bazı sol yazarlar öngördükleri ve 1990'larda fiiliyata dökülen büyük çözümlenin birçok travmanın yanında sol için yeni bir imkânı da yarattığını belirtmişlerdir. Bu imkânın, yaşanan deneyim ve başarısızlıktan sonra sol ve sosyalizm kendini yeniden tarif etme görevi ile karşı karşıyadır. Sol düşüncenin geleceğinin bu görevi ne ölçüde başaracağı ile ilgili olduğu ifade edilmiştir (Gültekingil, 2008: 18). Türkiye'de Sol hareketler başladıktan sonra zaman içerisinde gelişmelerle ilerlemeye çalışmıştır. Bu ilerlemeler kimi zaman parti bazında kimi zaman ise yayınlarla yapmaya çalışmışlardır. Bu anlamda sol hareketlerin Türkiye'de başlamasından itibaren çeşitli gruplarla karşılaşmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında pek fazla etkili olmasa da sonraları seslerini duyurmuşlardır. Özellikle 1960 darbesinden sonra çeşitli faaliyetler göstermişlerdir. 1960 darbesinden başlayan

Türk solunun yükselişi kimi zaman sekteye uğrasa da ilerlemesi devam etmiştir. 1968 kuşağı ile birlikte iyice etkili olmuştur. 1971 de muhtıra olunca baskı görmüş ancak ilerlemenin önüne geçilememiştir. Bu dönemde farklı boyutlarda birçok sol grup hareketlerini devam ettirmiştir. 1977’de yapılan 1 Mayıs işçi bayramı kutlaması o güne kadar en büyük kitlesel kutlama olmuştur. Bu dönemden sonra gerçekleşen gerek öğrenci hareketleri gerek diğer nedenlerden dolayı 1980 darbesi yapılmıştır. Bu darbe ise sağ ve sol cenahı etkilemiştir. Sol bu darbeden sonra artık eski durumuna kavuşamamıştır. Türk solu büyük bir etki altında kalıp dağılmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra çeşitli hareketlenmeler yapmış olsalar da eski gücüne dönememiştir. Ancak çeşitli dergi ve gazetelerle seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Bu anlamda darbeden sonra birçok sorun daha ortaya çıkmıştır. Bu sorunların en önemlisi belki de darbenin etkisinin halen devam ettiğini gösteren Kürt sorunudur.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRT MESELESİ

1.TÜRKİYE'DE KÜRT MESELESİ VE ALGISI

Kürt sorununun ne olduğu ve bu konu hakkında nasıl bir algı olduğuna geçmeden önce bir tespit yapmak gerekir. Doğu Ergil'e (2016: 15) göre, bu tespit şöyledir; ne doğada ne toplumda sorun yoktur. Olgular ve gerçekler vardır. Bunlar iyi anlaşılmaz ve yönetilemezse soruna dönüşürler. Toplum yaşamında sorunların çokluğu genellikle olaylara bakışımızdaki tek yanlılık, ideolojik bağnazlık ve eşitlik konusundaki ısrarımızdan kaynaklandığı iddia etmiştir. Ona göre, siyasetteki sıkıntılarda bu nedenle olmuştur. Mesela Kürt meselesi ele alındığında; bir halk neden sorun olsun? Belli ki Kürtlük Türk olarak tanımlanan milli kimliğe uymuyor. Böylece dışarıda bırakılıyor ve görünmez kılınması için baskı altına alınıyor. Bunun neticesinde sorun ortaya çıkmış olduğunu ifade etmiştir. Kürt meselesi kime sorulursa sorulsun, Türkiye'nin en acil çözülmesi gereken sorunu kabul edilmektedir. Kimileri "Kürt sorunu yoktur" diyerek işin içerisinden çıkmaya çalışsa da, bu derece kolay bir çözüm yolu yoktur. Çünkü herkesin meseleyi algılama şekli ve çözüm önerisinin farklılık gösterdiği ifade edilebilir (Sönmez, 2012: 11). Kürt meselesi Türkiye gündemini uzun süreden beridir meşgul eden bir mesele olmuştur. Kürt meselesinin ne anlam ifade ettiği ile ilgili olarak birçok tanımlama yapılmıştır. Kürt meselesi tanımlanırken, tarihsel süreç içerisindeki olaylar bu tanımlamaların değişmesinde önemli rol oynamıştır. Bu açıdan Kürt meselesi ile ilgili olarak Türkiye'de nasıl bir algı olduğuna bakılması gerekir.

Kürt meselesi ile ilgili tartışmaların çoğu, sorunun adı ve tanımlanmasıyla ilgili olarak anlaşmazlıklar ortaya çıkarır. Bu anlaşmazlıkların çıkması doğaldır. Çünkü meselenin adı aslında onun kimliğini oluşturur. Kürt meselesi, tarihteki bazı hatalardan dolayı kimlik sorunu haline gelmiş ve şiddet potansiyelini artırmıştır. Sorunun terörle, ayrılıkçı düşünceyle, derin devlet ve devlet terörüyle, demokrasiyle, hukuk ve insan haklarıyla, ekonomik geri kalmışlıkla, jeopolitik ve dış güçlerle ilgili çok boyutlu bir mesele olduğu inkâr edilemez. Bu derece çok boyutlu bir sorunun farklı şekillerde algılanması anormal bir durum değildir (Konda, 2011: 23).

Yeğen'e (2014: 9-10) göre, Türkiye, bir ulus devlet olarak örgütlenmeye başladığı andan itibaren şark meselesi, güneydoğu meselesi gibi isimlendirmelerle bu türden meselelerle uğraşmaya başlamıştır. Türkiye Kürt meselesi ile uğraşırken, evrensel genel geçer bir çözüm yolu bulamamıştır. Modern siyasette bu türden meselelerle ilgili çokça enstrüman türetmiştir. Arındırma, mübadele, tehcir, ayrımcılık, tenkil, asimilasyon, grup hakları, özerklik, federasyon, konfederasyon, ayrılma bu enstrümanların en bilinenleridir. Türkiye son yüzyıl içerisinde bu enstrümanların çoğunu kullanmıştır. Bunların en önemlilerinden biri de yok saymaktır. Tan'a (2011: 400) göre, Kürtler tarih içerisinde varlıklarını sürdürseler de kimi zaman yok sayılmıştır. Bu görüştekilere göre Kürtler, Türklerin bir boyudur ve Kürt diye Türklerden ayrı bir halk veya millet yoktur. Sarp dağlarda, şehir merkezinden uzakta yaşayan bazı Türk boyları zaman içerisinde farklılaşmış ve dillerine karışan bir takım Farsça ve Arapça kelimelerin de etkisiyle kendilerini Kürt diye farklı bir isimle adlandırmışlardır. Bu konu hakkında Murat Belge (1996: 13), şöyle eleştiride bulunmuştur:

“Güney Türkiye’de zaman zaman Dağ Türkleri’ ne rastlanıyordu. Bunlar dağlarda dolaşırken ayaklarının altında kardan‘kart kurt’ sesleri çıkarmış, bundan da ‘Kürt’ diye uydurma bir ad türemiş. Askeri okullarda bu mealde konferanslar verildiğini işitiyorduk.”

Yeğen (2014: 50), aslında Kürtler ile ilgili olarak Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki anlayışın önemli ve kayda değer bir biçimde olduğunu belirtmiştir. Kürtler bu dönemde asimilasyonu bekleyen Kürt olmayıp, ülkenin etnik hukukuna saygı gösterilmesi gerektiğini söyleyen Müslüman kavimlerden olduğunu ifade etmiştir Mustafa Akyol'a (2014: 149) göre, Türkiye’de 1924’ten itibaren Kürt sorunu Kürtleri yok sayan bir anlayış ile çözülmeye çalışılmıştır. Yapılmak istenen Kürt vatandaşlarımıza “aslında Türk olduklarını” kabul ettirmektir. Ona göre, bu görüş tekrar edilerek gerçeğin kendisi olarak algılanmaya başlandı. Bu durum öyle bir hal aldı ki Kürtlerin nasıl olup da kendilerini Kürt sandıkları hayretle karşılanmıştır. Yeğen (2014: 53), 1924 anayasasına göre Kürtler hukuki ve siyasi özneler olarak Kürt olmadıklarını ve ülkenin diğer yurttaşları gibi hukuken Türk olduklarını belirtmiştir. Ona göre, 1924 Anayasası ile Kürtleri hukuken yok sayan Cumhuriyet, 1930’larda artık fiziki olarak da yok sayma yoluna gitmiştir. Bu dönemdeki algı Türk

vatanında Kürt yoktur algısı olmuştur. Bu durum 1990'lı yıllara kadar dolaşımda kalan bir algı olduğunu ifade etmiştir

Bu konuya örnek olabilecek bir algı, milliyetçilerin Kürt meselesine bakışıdır. Milliyetçiler o dönemde Kürtlerin her ne kadar Türkler gibi kaymakam, vali, bakan ve hatta cumhurbaşkanı olma hakları olduğunu söylemeler de Kürtlerin ayrı etnik kimlik olduğunu reddeden, onların Türk olduğunu savunan görüşte olmuşlardır (Bora, 2008: 695). Diğer bir taraftan her ne kadar cumhuriyet döneminde Kürtler diğer vatandaşlarla aynı hakları kullanmış ve Cumhurbaşkanlığı, Genelkurmay Başkanlığı gibi makamlara gelmiş olsalar da, bunu ancak kamusal alanda etnik kimliklerini ifade etmeyerek ulaşabilmişlerdir (Konda, 2011: 38). Türk milliyetçiliği Kürtler ile mesafeli olsa da dostça yaklaşılsa da bu tarihsel beraberliği yok sayamazdı. Altan Tan, milliyetçilerin dostça yaklaşmaması gerektiğini söylediği Kürtlerle yüzyıllardır, zaten birlikte dayanışma içerisinde yaşadığını vurgulamıştır. Tan, Türk-Kürt birlikteliğinde bin yıllık geçmişinde yer alan Malazgirt, Çaldıran ve Çanakkale gibi yüzlerce savaşta Türk-Kürt beraberliğine örnekler teşkil ettiğini vurgulamıştır (Tan, 2011: 403). Kürtler Osmanlı Devletinde pek çok dönemde hizmet etmişlerdir. Birinci dünya savaşı sonrasında aynı şekilde kurtuluş mücadelesinde vatan savunmasında kahramanca savaşmışlardır (Akyol, 2014: 154). Mesut Yeğen (2013: 20), devletin Kürt meselesi ile ilgili olarak cumhuriyetin kuruluşundan beri düşündüğü şeyin, Kürdilikten uzak ve inkâr edilmiş bir anlayış olduğu düşüncesindedir. Bundan dolayı sorunu etno-politik kavramlarla değil, başka türden toplumsal sorunlara dair kavram setleri aracılığıyla açıkladığını vurgulamıştır. Kürt meselesini, saltanat ve hilafet özlemi olarak; irtica, modernlik öncesi kalıntılar olarak; aşiret direnci ve eşkıyalık, başka ülkelerin kışkırtması olarak; ecnebi kışkırtması veya iktisadi bütünleşme olarak; geri kalmışlıkla açıklamışlardır. Yeğen, devletin bu kavramlarla Kürt meselesini bir toplumsal sorun olarak ifade ettiklerini belirtmiştir. Kürt meselesi ile ilgili algının bu şekilde olduğunu ifade etmiştir.

Bu durumdan hareketle Kürt meselesi, ülkemizin insan hakları ve demokratikleşme sorununun bir parçasıdır, sorun bölge veya bir kimlik ile sınırlı değil toplumla ilgilidir. Aynı şekilde Kürt meselesi bir yönetim sorundur, bu yönetim

de bölge ve kimlikle sınırlı değildir. Devletin yeniden yapılandırılmasında, merkeziyetçilikten yerelliğe geçişte, temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye dönüşümünde, bu süreçlerdeki sancılıların hem nedeni hem de sonucu olmuştur. Kürt meselesi aynı zamanda bir ekonomik kalkınma ve geri kalmışlık sorunudur. Bu geri kalmışlığa çözüm olarak diğer bölgelerdeki gibi uzun vadeli bir kalkınma planlanmalıdır. Kürt meselesi aynı şekilde Türkiye'nin küresel güç olma ve Avrupa birliğine girme gibi hedeflerinde bir fren işlevi olarak betimlenmektedir. Kürt meselesi, dış politika, güvenlik, asayiş ve terör boyutları olan bir sorundur. Bütün bu açıklamalarla birlikte Kürt meselesinin hem çok boyutlu hem de dinamik bir yapıda olduğu ifade edilir. Kürt meselesi bu anlamda sürekli değişen bir yapıya sahiptir. Mesela bugün çözülemeyen Kürt meselesini iki üç yıl sonra başka bir Kürt meselesi hakkında konuşuyor olacağımız anlamına gelmektedir (Konda, 2011: 157-158). Kürt meselesi aslında Türkiye yurttaşı olan bütün Kürtlerin içinde yer aldığı, bir de aynı biçimde olduğu "etnik" bir meseleye indirgemek yanlış olduğu ifade edilmiştir. Kürt meselesi temel olarak Kürt yurttaşların da içinde olmadığı politik bir meseledir. Kürtlerin Kürt olmasıyla değil, Kürtlerin bir kısmının Kürtlüklerine atıfla gerçekleştirdikleri itiraz ile ilgili bir meseledir (Çalışkan vd., 2016: 25).

Bu ve buna benzer Kürt meselesi hakkında görüşler olmuştur. Kürt meselesi konusunda Türkiye'de var olan algının zaman içerisinde nasıl değiştiğini anlayabilmek için öncelikle Kürt kimliğinin ne olduğuna, Kürt meselesinin nasıl evirildiğine bakmak gerekir. Aynı şekilde Kürt meselesi veya Kürt sorunu ifadesi nasıl ortaya çıkmıştır, Kürtler ne zaman ayrı bir ırk olduklarını hissetmişlerdir ve ne zaman milliyetçi Kürt hareketleri başlamıştır? Bütün bunlar hakkında geçerli bir açıklama yapmak için, Kürt meselesinin ortaya çıktığı andan şuan içerisinde bulunduğumuz döneme kadar nasıl geldiğine bakmak gerekir.

2. KÜRT MESELESİNİN TARİHSEL EVRİMİ

Kürt meselesi günümüz Türkiye'sinin sorunlarının başında gelmektedir. Kürt meselesinin tarihsel açıdan nerelere dayandığı, ne zaman ortaya çıktığına dair birçok açıklama yapılmıştır. Kimileri Kürt meselesini Osmanlı Devleti'nin son dönemine dayandırmakta kimileri ise daha eski olduğuna kanaat getirmektedir. Ancak bu mesele nereye dayandırılrsa dayandırılсын günümüzde halen varlığını sürdüren bir

mesele olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir. Bu bağlamda meselenin incelenmesi, Kürt meselesinin daha iyi anlaşılabilmesi için tarihten günümüze doğru bu mesele ile ilgili neler yapıldığını ve bunlardan ders çıkarılarak bugün için neler yapılabileceği ne dair bizlere bir fikir verecektir. Kürt meselesinin veya güncel ifade ile Kürt sorunu nasıl ortaya çıktığı ve Kürt kimliğinin ne anlam ifade ettiğini anlamak için tarihsel geçmişe bakmak gerekir.

2.1. KÜRTLERİN KİMLİĞİ

Tarihsel geçmişe bakıldığında, Kürt kimliğinin dayandığı noktalar ile ilgili birçok açıklama yapılmıştır. Kürt kimliği ile ilgili olarak yaygın anlayışlara bakmak gerekmektedir. Subarlar, Huriler, Mittaniler, Karduklular, Kurtiler, Kussiler gibi topluluklar birçok araştırmacıya göre Kürtlerin ilk atalarıdır. Diğer bir açıklamaya göre ise Kürtlerin esas atalarının Medler olduğu anlayışıdır. Medler doğudan gelen Aryan (ari-ırk) bir halktır. Sonraları bulunduğu coğrafyadan farklı alanlara yayılmışlardır. Başka bir açıklamaya göre ise Kürtlerin Kafkas halklarına yakın olduğu belirtilmektedir. Hatta Ermeniler ve Gürcüler'e yakın olduğu söylenmektedir. Ancak bu görüş azınlıktadır. Bazılarına göre ise Hint- Avrupa kökenli oldukları ifade edilmektedir. Bu kadar farklı açıklama olmasına karşın Kürtlerin Medler'e dayandığı düşüncesi diğerlerine göre daha baskın olmuştur (Tan, 2011: 25-27). Bütün bu açıklamalar ile birlikte Kürt kimliği diğer bütün ağdaş uluslarda olduğu gibi ne bir aşiretin ne de soyun ürünü değildir. Tarihin her anında soylar ve aşiretler farklı halklara karışmış, kaynaşmışlardır. Bu durum Kürtlerde de aynı şekilde olmuştur. Tek bir atadan söz etmek mümkün olmamıştır (Burkay, 2015: 51-52).

Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi modern ulusların hepsinin bir ataya bağlanması çok gerçekçi bir açıklama olmayacaktır. Bu nedenle Kürt kimliği içinde aynı şey geçerli olmakla birlikte açıklama yapma ve bir ataya dayandırma diğer uluslarda olduğu gibi Kürt ulusunda da olmuştur. Bu konu ile ilgili olarak başka açıklamalar da vardır. Kürtlerin ortak bir geçmişe sahip oldukları etnik anlamda tutarlı bir bütün oluşturabilmeleri yaklaşımının kuşkulu olduğu düşüncesidir. Büyük olasılıkla Kürtlerin oğunun M. ikinci bin yılın ortalarında İnan'dan Batıya doğru hareket eden Hint-Avrupa güçlerinin soyundan geldiği ifade edilmektedir. Fakat onlar hakkında pek bir şey bilinmediği de belirtilmektedir (McDowall, 2004: 30-31).

Bütün bunlarla birlikte Kürtlerin Kafkaslardan geldiğini, Kürtlerin İranlılarla aynı olduğu ve Ermenilerle aynı ırktan olduğu söyleyen araştırmacılar da olmuştur. Kimileri ise Kürtlerin de Türkler gibi Turanî olduğunu ifade etmektedir (Sekban, 2006: 15). Bilal Şimşir'e (2010: 521) göre, Kürtlerin Turanî olduğunu belirten anlayış; Kürtlerin bağımsızlıklarını az çok koruyabilen Turanî bir kavim olduğunu ve sonradan İranileştiklerini söyler. İranileşme özellikle dil konusunda olmuştur Kürt kimliğinin ne anlam ifade ettiğini tam olarak anlamak için yaşadığı coğrafya, dil ve dinlerine bakmak gerekir.

Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları coğrafyaya Kürdistan adını tarihte ilk olarak Selçuklu Sultanı Sencer'in verdiği ve bu isimle bir eyalet oluşturduğu genel bir kabul olmuştur. Büyük Selçuklu Devleti döneminde Sultan Sencer Zagros dağlarının doğusunda Hemedan, Dinewar, Kirmanşah ve Serandaj'ı batıda ise Zap Suyu bölgesindeki Şehrezor ve Sincar bölgesini içeren bir Kürdistan Eyalet'i oluşturmuştur. Aynı şekilde Osmanlı Devletinde de Diyarbakır merkezli bir Kürdistan eyaleti kurulmuştur (Burkay, 2015: 13). Buradaki Kürdistan bugün anladığımız anlamıyla siyasi bir anlam ifade etmiyordu. Daha çok coğrafi olarak anlamlandırılmaktaydı. Nasıl ki Türkiye'nin yanında Rumların yaşadığı bölgeye Diyar-ı Rum deniliyorduydu, Kürtlerin yaşadığı o bölgeye de Kürdistan denilmekteydi (Konda, 2011: 39).

Kürtlerin yaşadıkları coğrafya ile ilgili bir diğer önemli unsur ise yaşadıkları bölgelerdeki nüfus oranlarıdır. Kürt nüfusu ile ilgili olarak tartışmaların olmasının temelinde Kürtlerin kimlerden oluştuğu konusu vardır. Bu da Kürt kimliğini tanımlama açısından önemli bir konudur. Kürt denildiğinde kimlerin kastedildiği açığa kavuşturulması gereken bir durumdur. Dımili (Zazaca) (Türkiye), Kurmanci (Türkiye), Sorani (Irak ve İran) ve Gorani (İran), Badinâni (Irak) konuşanların Kürt nüfusu içerisinde hesaplanması konusunda araştırmacılar arasında bir uzlaşma vardır (Çay, 1993: 124). Fakat Bahtiyariler, Lurlar, Talişler, ve Lekler gibi toplulukların Kürt sayılıp sayılmayacağı konusunda anlaşmazlıklar yaşandığı söylenebilir. Bununla birlikte Kürtler yaşadıkları coğrafyalardan sürekli göç ettikleri için nüfusları tam kestirilememiştir. Örneğin Türkiye'deki Kürtlerin çoğu gerek siyasi gerek ekonomik şartlardan dolayı batıya göç etmişlerdir (Tan, 2011: 32- 33). Batı illerinde

bulunan Kürt nüfusu siyasi baskılardan ve ekonomik nedenlerden dolayı göç edenlerdir. Bu göçler sadece Anadolu ile sınırlı olmayıp, başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesine de olmuştur (Burkay, 2015: 31).

Bütün bu açıklamalarla beraber Kürt nüfusunun en fazla olduğu ülke Türkiye, İran, Irak ve Suriye şeklinde sıralanmaktadır. Başka ülkelerdeki Kürt nüfusu da dâhil edildiğinde bugün 30-40 milyon arasında Kürt olduğu ifade edilmektedir. Türkiye’de Kürt nüfusunun fazla olması belki de günümüze kadar devam eden bir mesele olması gerçeğini destekler niteliktedir. Çünkü bu derece büyük bir nüfusa sahip olan Kürtlerin, Türkler ve diğer halklarla kaynaşmış bir şekilde aynı topraklar üzerinde yaşaması her ne kadar olumlu görünse de bir şekilde sorunlar ortaya çıkmaya da elverişli bir ortam hazırlamaktadır. Ancak çözümlenemeyecek kadar umutsuz bir durum da değildir (McDowall, 2004: 25). Bu konu ile ilgili olarak araştırma yapan başka bir isimde Martin Van Bruinessen’dir. Ona göre 1970’li yıllarda orta doğuda 24-27 milyon civarında Kürt nüfusu bulunmaktadır. Bunların yaklaşık 13 milyonu Türkiye’de yaşamaktadır. 1975’te nüfusun tahminen yüzde dokuzunu oluşturmaktadır. Ancak neredeyse Türklerin iki katı çoğaldıkları için 20 yıl içerisinde toplam nüfusun yüzde yirmi üçünü oluşturabileceklerdir, şeklinde ifade etmiştir (Bruinessen, 2015: 15). Kürtlerin nüfusu ile ilgili benzer açıklamalar mevcudiyetini korumaktadır. Kürtlerin nüfusundan bahsedilirken bazı halkların Kürt sayılıp sayılamayacağı konusunda ihtilaflar olduğunu belirtilmiştir. Aynı şekilde Kürtlerin dilleri konusunda da bu durum söz konusudur. Dil bilimciler Kürtçe’nin Hint-Avrupa dil ailesine ait bir dil olduğunu ifade etmektedirler. Bu konu ile ilgili olarak Kürtçenin farklı lehçeleri olduğu da ifade edilmektedir. Bunları Kurmanci, Dimili (Zazaki), Sorani, Gorani olarak ayrılmaktadır. Bu oluşumlar da bölgelere göre ayrılmakta ve kimi lehçelerin Farsçaya yakın olduğu belirtilmektedir. Ancak bu konu ile ilgili tartışmalar devam etmektedir. Bu tartışmaların temelinde bu lehçelerin aynı dilin lehçeleri mi yoksa aynı kökten gelmekle beraber tarih içerisinde birbirlerinden oldukça farklılaşmış ayrı diller mi oldukları ile ilgilidir (Tan, 2011: 35).

Kürt kimliği açıklanırken üzerinde durulması gereken diğer bir konu ise Kürtlerin benimsediği dinlerdir. Diğer bütün toplumlarda olduğu gibi Kürtler de çeşitli dinlere tabi olmuşlar ve zaman içerisinde değişimlere uğramışlardır. Kürtlerin

İslamiyet'ten önce mensup olduğu en eski din Zerdüştlük² olmuştur. Müslümanlığın yayılmasından sonra Kürtler zaman içerisinde Müslüman olunca Zerdüştlük dininin etkisi azalmıştır. Sonraları nerdeyse yok denilecek kadar az sayıda bu dine mensup insan kalmıştır (Kutlay, 2013: 20). Kürtler arasında çok yaygın olmamakla beraber günümüzde halen varlığını koruyan diğer bir din ise Yezidiliktir³. Türkiye'de de bu dine mensup insanlar halen vardır. Kürtler zaman içerisinde birçok din ile tanışmasına rağmen en fazla mensup olduğu din İslamiyet olmuştur (Bruinessen, 2015a: 21). Bu konu ile ilgili olarak Tan (2011: 43);

“Kürtler Hazreti Ömer döneminde, 647 yılından itibaren Müslümanlığı kabul etmeye başladılar. 639 tarihinde Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu'nu Müslümanlarca alınması ve 644'te Kadisiye Savaşı ile İran'ın yönetiminin tümüyle Müslümanların eline geçmesinden sonra Kürtler arasında Müslümanlık yayılmaya başlandı. Kürtler, Müslümanlığı Türklerden 200 yıl önce kabul ettiler. Türkiye'nin en eski camii, 639 yılında tarihi Mar-Toma Kilisesinden çevrilen Diyarbakır Ulu Camii'dir. Bugün çok az Yezidi dışında, Kürtlerin yaklaşık yüzde 98-99'u Müslüman'dır.”

Kürtler ile ilgili olarak şimdiye kadar değinilen bütün konular Kürt kimliği hakkında belli başlı bilgiler edinmek için önemlidir. Özetle Kürt kimliği ile ilgili olarak şu söylenebilir: Kürtlerin etnik yapısı hakkında çok fazla açıklama yapılmasına yapılmıştır. Bunun yanı sıra dillerinin farklı lehçeleri olduğu ifade edilmiştir. Yaşadıkları coğrafya açısından Türkiye, İran, Irak ve Suriye merkez olarak görülmektedir. Dünyada 40 milyona yakın Kürt olduğu düşünülmektedir.

² Kürtlerin İslamiyet'ten önceki kutsal dinlerinin Zerdüşti dini (Zorovastrenizm, Zerdüştlük) olduğu bilinmektedir. MÖ 660-583 yılları arasında yaşamış olduğu bilinen Zerdüşti tarafından kurulan Zerdüştlük, uzun savaşlar sonucunda zamanla yaygınlaşmış ve Sasâni Hükümdarlığı (M.S. 211-640) zamanında devlet dini olarak kabul edilmişti. Zerdüşti dininin bir diğer adı ya da formu olan Mazdeizm, Mazda ya da Ahura Mazda kökenlidir. Tanrı Zeus'un karşılığı olan Ahura Mazda, Zerdüştilerin tüm gök, güneş, ay, ateş, su, tanrıları adlandırmak için kullandıkları genel bir addır. Zerdüşti dini hakkındaki bilgiler Zerdüştilerin başlıca kutsal kitabı olan Avesta, Pehlevi kitapları, Herodot ve Plutarch gibi tarihçilerin yapıtlarıyla çeşitli İslam, Ermeni vb. kaynaklara ve günümüze değin Zerdüştlük inancına bağlı kalmış olan kimi topluluklardan (Gebriler, Parsiler) elde edilen bilgilere dayanmaktadır. Bkz. A. Medyalı, *Antik Kürdistan'da Dinsel Yapılanma Zerdüşti ve Öğretisi*, Apec-Tryck Förlag Basımevi, Stockholm, 1991.s.15-16.

³ Yezidilik, Hazreti Muhammed'in emriyle babası Taif kentine sürülen dördüncü Emevî Halifesi I. Mervan ile aynı soydan gelen Adi Bin Musafir tarafından, Zerdüştlük ilkeleri üzerine kurulan bir dindir. Yezidiler (Ezidiler) evren ve insanların *Azda* adında bir tanrının görevlendirmiş olduğu Melek Tavus tarafından yaratıldığına inanmaktadırlar. Yezidiler "*Mushafa Reş*" ve "*Kitab el Celve*" adlı kitapları dinî öğretilerinin ana kaynağı olarak kabulleniyorlar. Bunun yanında Yezidilerin bugün yaşadığı bölgede eskiden yaşayan birçok dinden etkilendiği söylenmektedir. Hatta bu dinlerin karışımı bir din olduğu söylenmektedir. Bkz. Davut OKÇU, *İslam'dan Ayrılan Cereyanlar Yezidilik ve Yezidiler*. 1993, s. 12-14 <http://www.eskieserler.net/files/DavutOkcu.pdf>:

Dinleri açısından bugün ise neredeyse tamamına yakını Müslüman'dır. Kürt kimliği ile ilgili bilgiler sunulduktan sonra, Kürt meselesinin ne zaman ortaya çıktığına bakmak gerekir.

2.2.KÜRT MESELESİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Kürt meselesinin ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili farklı açıklamaların olduğu ifade edilebilir. Bu meselenin özünün nereye dayandığı konusu bugünü anlamamız açısından önemlidir. Bu açıdan Kürt meselesinin tarihsel süreçte nerelere dayandığına bakmak gerekmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Kürtler çoğunluğu Osmanlı topraklarında geri kalanı İran'da yaşamaktaydı. Osmanlı'da Bitlis, Dersim, Diyarbakır, Hakkâri, Musul, Elazığ ve Van vilayetleri ve Urumiye Gölü'nün batısından İran'ın Kazistan bölgesine kadar uzanan bölge, çok büyük ölçüde Kürtlerin yerleşik olduğu bölgelerdi. 1920'lerin ortalarına gelindiğinde sınırlar yeniden çizilmeye başlamış ve Kürtlerin bulunduğu bölgeler ayrı devletlerin toprakları içinde kalmıştır (Krişçi ve Winrow, 2000: 69). Osmanlı Devleti'nin modernleşme dönemine girmesiyle başladığı söylenen doğu meselesi sonraları Kürt sorunu adını almıştır. Ancak Kürt meselesinin daha eskiye dayandığını ifade edenler de vardır. Kürt milliyetçiliğinin kökeni Şeyh Übeydullah'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılıp "Kürdistan" adıyla bağımsız bir Kürt devleti kurmaya kalkıştığı 1870'lere kadar götürülmüştür (Kutlay, 2012: 100). Bu konu ile ilgili olarak Martin Van Burinessen göre; "Şeyh Übeydullah'ın isyanına rağmen, milliyetçiliğin Kürtleri harekete geçireceği konusunda ipuçları yoktur" (Buriessen, 2015a: 119). Aynı şekilde McDowall, Nihirli Şeyh Übeydullah'ın Kürt milliyetçisi olarak gördüğünü ancak kanıtların bunu pek doğrulamadığını ifade etmiştir. Ancak buna rağmen bu ayaklanma önemliydi. Çünkü isyan, neden olduğu kargaşanın yanında sonraki ayaklanmaları çevreleyen 'milliyetçilik' sözcüğünde gizli olan belirsizlikleri ilk kez dile getirmiştir. Bunun yanında ayaklanmanın aşiretsel bir ayaklanma olduğu vurgusunu da tekrar etmektedir (McDowall, 2004: 88-89). Mustafa Akyol'a göre; bu olayı Kürt milliyetçiliğinde örnek olarak göstermek yanlış olur. Çünkü tamamen Pre-modern bir şekilde gerçekleşmiş, milliyetçilik öncesi bir dönemde meydana gelmiştir (Akyol, 2014: 42). Şeyh Übeydullah, Osmanlı yetkililerinin daha fazla merkezi denetim dayatma çabalarına tepki olarak isyan etmiştir. 19. Yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti içerisinde yer alan Araplar,

Arnavutlar, Türkler vb. uluslar kendi ayrı etnik kimliklerinin farkında değildi. Benzer şekilde Kürtlerin de etnik bir bilince sahip olmadığı söylenebilir. Osmanlı içerisindeki halkların yani tebaanın kendisini daha çok dini temelde tanımlaması, bunda etkili olmuştur (Krişçi ve Winrow, 2000: 83).

2.2.1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler

Kürtler İslamiyet ile tanışmadan önce Farslarla birlikte Zerdüştlüğe inanıyordu. Doğuda Sasani Devleti, Batıda ise Bizans imparatorluğunun egemenliğinde yaşıyorlardı. Bu iki güç arasındaki savaşlarla birlikte sınırlar sürekli değişmekteydi. Bazen bu sınır Fırat nehri oluyordu. Bazen de Nusaybin şehri oluyordu. Bu anlamda Kürtlerin olduğu bu yerlerde savaşlardan dolayı birlikte yaşadıkları topluluklar sık sık değişmekteydi. Bu anlamda o bölgedeki insanlar sürekli olumsuz etkilenmekteydi (Tan, 2011: 57). Kürtler Hz. Ömer döneminde İslamiyet'i kabul etmeye başlamış ve İslamiyet Kürtler içerisinde yayılmıştır. Zamanla diğer dinlerin etkisi oldukça azalmıştır. Türkler de Abbasiler döneminde İslamiyet'i benimseyince Türkler-Kürtler beraber İslam ordularında yer almaya başlamışlardır (Tanrıverdi, 2015: 158). Bu gelişmeyle beraber Türklerle ilişkiler kurmaya başlanmıştır. Ancak sonraki dönemde bu durum daha da belirgin hale gelecektir. Büyük Selçuklu Devleti'nin İran ve Anadolu'nun bir kısmına hâkim olduğu zamanlarda Kürtler ile Türkler arasında ilişkiler daha da yaygınlaşmıştır. Osmanlı Devleti öncesinde Kürtlerin genel çoğunluğu İran'da yaşamaktaydı. O dönemde İran'da Safevi Devleti vardı. Kürt aşiretlerinin çoğu Safevi Devleti'nde askerlik yapmaktaydı. On altıncı yüzyılda Osmanlı ile yeni ortaya çıkan Safevi devleti arasındaki denge de Kürdistan'da o güne kadar görülenden daha istikrarlı bir siyasal yapının oluşmasının koşullarını yarattı. Hatta bu dönemde oluşan koşullar gelecek üç yüzyıl boyunca devlet ve Kürtler arasındaki siyasi ilişkilerin genel çerçevesini belirlemiştir (McDowall, 2004: 52).

2.2.1.1. Osmanlı ve Safevi Devleti Arasında Kürtler

Safevi Devleti Selçuklu Devleti'nden sonra bölgeye hâkim olduğunda; Şah İsmail Kürdistan'ı tamamen zapt edince Kürt aşiret reislerinin çoğu onu tanıdılar. Ancak ona, muhtemelen kendisinden önce kabul ettikleri Karakoyunlu ve Akkoyunlu liderlerine olduğu gibi az ilgi gösterdiler. Çünkü Şah İsmail de onlar gibi kendisini destekleyen aşiret reislerine katı davranmıştı. Bu yüzden Çaldıran Savaşı'ndan önce bazı aşiretlerin Sünni Osmanlı Devleti'ne destek vermesi şaşırıcı olmamalıdır (McDowall, 2004: 54). Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasındaki gerginliğin giderek artması üzerine, Safevi Devletinin yönetiminden rahatsız olan Sünni Kürtler Osmanlılarla bir olup Safevi'ye karşı koyma eğiliminde olmuşlardır. Bu zamanla bir ittifaka dönüşmüştür. Bu ittifakta rol oynayan en önemli isim ise Kürt Âlimi İdris-i Bitlisi'dir. Akkoyunlu Devleti'nin önemli isimlerinden biri olan İdris-i Bitlisi bu devlet yıkılınca Safevi hapisanesinden kaçan Kürt beyleri ile Osmanlı arasında arabuluculuk yapmıştır (Akyol, 2014: 30). Çaldıran'ndan önce Kürt beyleri Padişah Yavuz Sultan Selim'e bağlı olduklarını bildiriler. Bu karardan memnun olan padişah, onların kendi aralarından birini seçerek beylerbeyi yapmasını istemiştir. Ancak Kürt beyleri bunu kabul etmeyerek, seçilen kişi ve diğerlerinin birbirlerini çekemeyeceğini düşünerek devletin birini seçmesini istemişlerdir. Bu seçilen kişi önderliğinde İranlılarla savaşta yardımcı ittifak olduklarını belirtmişlerdir. Bunun üzerine Bıyıklı Mehmet Paşa Diyarbakır'a Beylerbeyi olarak atanmıştır (Sekban, 2006: 115, Tanrıverdi, 2015: 61). Bu aşiret reislerinin Safevilerden ayrılıp Osmanlı'ya biat etmesinin tek nedeni savaş değildi. McDowall (2004: 54) bunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Çoğu Kürt aşiret reisinin Safevi hükümdarlığını terk etmesinin çaldıran, dışında da çeşitli nedenleri vardı. Öncelikle Osmanlı'nın askeri güç gösterisinden etkilenmişlerdi. Aynı zamanda esas olarak Sünni olan Kürt aşiretleriyle İran'ın yeni hükümdarı arasında karşılıklı bir dini kuşku vardı. Şah İsmail Hizbullah inançlarını terk edip, Şiiliğin daha ciddi bir mezhebi olan İthna 'ashari'yi(isna aşeriye) benimsemesine rağmen imparatorluğundaki tüm Sünni İslam izlerinin köklerini kazımaya çalışıyordu. Aslında yalnızca Sünniliğin kurtulduğu Safevi İran'ın kenarlarındaki aşiret grupları içinde varlık sürdürüyordu”

Buradan da anlaşılacağı gibi Kürtlerin Osmanlı saflarına geçmesinin önemli nedenleri vardır. Hiç şüphesiz burada en fazla dikkat çeken unsur, Osmanlı'nın Sünni bir karakterde olmasıdır. Farklı unsurlar da olmasına rağmen Kürtlerin Osmanlı

saflarına geçmesindeki en önemli unsur Sünnilik olmuştur. 1514 yılında yapılan Çaldıran Savaşında Osmanlı Kürt beylerinin desteğiyle Safevi Devletini yenmiştir. Osmanlı ordusu Azerbaycan içlerine kadar gitmiştir. Savaş sonrasında İdris-i Bitlisi savaş raporlarını padişaha göndermiştir. Çaldıran Savaşı'ndan sonra savaşta kendisini destekleyen Kürt beyleri ile 1515 yılında Amasya'da buluşarak tarihi Kürt-Osmanlı özerlik anlaşmasını karara bağlamışlardır. İdris-i Bitlisi bu konuda yetkili kılınmıştır. Daha sonra Yavuz Sultan Selim'in yerine geçen oğlu Kanuni Sultan Süleyman'ın da aynı siyaseti devam ettirdiği belirtilmiştir (Kutlay, 2012: 7, Palabıyık, 2012: 164). Yavuz Sultan Selim tarafından sınırlarda görevlendirilen bu emirlikler kendi içlerinde özerkliğe sahiptiler. Bu özerkliğe karşılık asker ve vergi veriyorlardı. Bu Kürt beyleri ve sultan arasındaki ilişki daima sorunsuz bir şekilde ilerlemiş ve bu durum 19. Yüzyıla kadar devam etmiştir. Sultan İkinci Mahmut merkezi otoriteyi güçlendirmek için Kürt emirliklerini tasfiye etmeye başlamıştır. Devlet ile Kürtler arasında çatışmalar yaşanmıştır. Kürt Emirlikleri de ortadan kaldırılarak merkezden valiler atanmıştır (Kutlay, 2012: 7). Bu konu ile ilgili olarak Murat Belge; Türkiye'de Kürt sorunu ya da Kürt meselesi kelimesinin getirdiği tavrı alma çerçevesine bakıldığında sorunun başlangıcı Osmanlı Devleti'nin modernleşme dönemine denk gelmektedir. II. Mahmut'un devleti merkezileştirerek modernleştirme çabaları neticesinde ilk sorunların ortaya çıktığını söylemiştir (Belge, 1996: 11).

Osmanlı Devleti ile Kürtler arasındaki ilişki beylikler boyunca devam etmiştir. Beylikler Osmanlı'ya olan bağlılığını sürekli olarak göstermiştir. Zaman zaman ilişkilerde bazı olumsuz durumlar yaşansa da genel olarak bu sistem devam etmiştir. Ancak 19. yüzyıldaki gelişmeler bu ilişkiyi etkilemiştir. 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte batılılaşma yolunda ilk adım atılmıştır. Siyasi, mali, hukuki her anlamda yenilikler yapılmıştır. Tanzimat fermanı ile birlikte Kürtlerin Yavuz Sultan Selim ile İdris-i Bitlisi aracılığı ile yaptıkları antlaşma şartları değişikliğe uğramıştır. Kürt emirliklerini kaldırma ve merkezi yönetimi hâkim kılma politikası bu dönemde etkili olmuştur. Merkezileşme projesi ile Kürt beylikleri denetim altına alınmıştır. Batılılaşma ve milliyetçilik akımları Kürtler arasında milliyetçi bilincin oluşmasında rol oynamıştır (Bozarlan, 2008a: 844). 19. Yüzyıla gelindiğinde ortaya çıkan yeni etkenler Kürtler ile Osmanlı yönetimi arasındaki ilişki de belirgin olarak siyasi değişmelere yol açmıştır. Bu etkenler arasında devletin Kürt

bölgelerine müdahalesinin artması ve Kürt Derebeylerinin elindeki imtiyazların alınması yer alır. Bu gelişmeler sonucunda isyan dalgası başlamıştır (Berkey ve Fuller, 2011: 27-28). Bu isyanların başlamasını McDowall (2004: 69), şöyle ifade eder:

“On sekizinci yüzyıldaki Osmanlı toprakları sözde dağılımlı ama gerçekte bağımsız yerel yöneticilerle temsil ediliyordu. Merkezden atanan valiler kendi adlarına bağımsız güç kullandıklarında bazıları ayaklandı. Sorun imparatorluğun sınır boylarından ibaret değildi. Yalnızca Kürdistan’da da değil tüm Anadolu’ya yerel derebeyleri ya da ‘toprak ağaları’ teorik olarak tımar sahibi iken, bunları babadan oğula geçen mallara dönüştürdüler, başkentte göndermeleri gereken vergileri ödemediler. 1830’larda Osmanlı hükümeti sonunda Kürt aşiret reislerini dize getirmeyi başardığında, Kürt aşiret reisler duruma içerleyerek bağımsızlığı kendi hakları olarak gördüler.”

Bu değişimler ile birlikte Kürt beyleri direnme başlattılar. Osmanlı devleti içerisinde ilk Kürt isyanlarının karakteristik özelliklerine bakıldığında, etnik temelden öte daha çok merkezi otoriteye karşı yapılan girişimlerdir. Bu isyanlar domino etkisi ile ard arda ortaya çıkmıştır. Bu isyanlar: Baban Abdulrahman Paşa İsyanı, Rewanduzlu Mehmet Paşa Hareketi, Garzan ve Sincar (Şengal) İsyanları, Amidiyeli İsmail Paşa ve Müküs Miri Han Mahmud İsyanları, Botan Miri Bedirhan Bey, Ezdin Şer (Yezdan Şer) İsyanı, Osman ve Hüseyin Kenan Bedirhan Olayı, Şeyh Übeydullah Hareketi şeklinde sıralanabilir (İyiat, 2017: 71-72). Kutlay’a (2014: 45-46) göre; Bunlardan en önemlisi ve en dikkat çeken Şeyh Übedullah isyanıdır. Çünkü Kürt milliyetçiliğinin bununla başladığı öne sürülmektedir.

2.2.1.2. Hamidiye Alayları

19. yüzyılda Kürt meselesi ile ilgili diğer bir önemli olay ise II. Abdülhamid dönemindeki Hamidiye alaylarıdır. Sultan Abdülhamid İslamcılık siyasetini uygularken en başarılı olduğu halk Kürtler olmuştur. Bu konudaki en önemli girişimi Hamidiye alaylarıdır. Rusya’daki Kazak Alaylarına benzer olarak Kürtlerden de bir askeri birlik fikrine dayanır. 1890 yılında da Kürt aşiret reislerinin başkanlığında bir milis korucu sayılabilecek Hamidiye Alaylarını kurmaya karar vermiştir (Tan, 2011: 98). Kuracağı bu alaylar ile Kürtleri ezmek yerine onları Osmanlı Devleti içerisinde önemli bir parça haline getirmeyi hedeflemiştir. Hamidiye Kürtleri denebilecek bir yeni halk ortaya çıkarmayı denemiştir. Hamidiye Alaylarındaki askerler genellikle sadakatini ve bağlılığını kanıtlamış kişilerden oluşturmuştur. Bu sadakat sadece

alaylarda değil, İstanbul ve Bağdat'taki aşiret mekteplerinde de insanlar halifelğe bağlı bir Kürt ideolojisi ile yetiştirilmiştir (Küçük, 1990: 57). Bu dönemde Kürtler kendilerini halifeye yakın buluyorlardı. Avrupalı misyonerler bölgedeki Hıristiyanları Kürtlere karşı kışkırtmaya başlayınca Kürtler din kardeşleriyle dayanışmanın gerektiğini düşündüler. Kürtlerin bu dönemde halifeye olan bağlılıkları artı. Bu durumun Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında gerginliği arttırmıştır (Bruinessen, 2015a:112-113). Bu gelişmelerin Hamidiye Alayları'nın kurulmasında etkili olduğu söylenebilir.

Hamidiye Alayları Sünni Kürt aşiretleri içerisinde seçiliyordu. Çoğu durumda bu kişiler tek aşiretten seçilerek, aynı aşiretin reisinin komutasına verildi (McDowall, 2004: 97). Doğu illerinde düzeni korumak amacıyla oluşturulan bu alaylar sonradan Osmanlı Devleti tarafından Ermenilere karşı yürütülen mücadelede kullanılacaktı. Ayrıca, silahlı ve aşiret şeklinde örgütlü bu alayların Kürt topluluğu içerisinde devlet destekli bir bölünmenin kaynağı haline geldiği belirtilmektedir. Devletin himayesi ve silahlarından faydalanan Kürtlerin, diğer Kürtlere düşmanlık edip zulmetmeye başladıkları ifade edilmiştir. Hamidiye alayları kendisinden yüzyıl sonraki köy koruculuğu gibi Kürtler arasındaki aşiret bağlarını kuvvetlendirmiştir. Ayrıca Hamidiye alaylarındaki aşiretlerin Kürt milliyetçiliğinin ortaya çıkmasında etkisi olduğu ifade edilmiştir (Barkey ve Fuller, 2011: 28-29, Oran, 2008: 473). Ermeni isteklerine karşı olan Hamidiye alayları, Ermenilerle yapılan mücadelede etkili olmuştur. Başıbozuk Kürt aşiretleri bu dönemde göreceli olarak bir düzene sokulmuştur. Pan-İslamcı anlayışı Kürtler arasında güç kazanmıştı. Kuzey sınırındaki Hamidiye Alayları Rusya karşıtlığının, güneydekiler ise İngiltere karşılığını canlı tutulmaya çalışmıştır. Aynı dönemde Hamidiye Alayları'na katılan Kürt aşiretleri diğer küçük Kürt aşiretlere baskı yapmıştır (Kutlay, 2012: 130). Hamidiye Alayları'nın Sünni Kürt aşiretlerinden oluşması Alevi ve Sünni Kürtler arasındaki ayrılıkları derinleştirmiştir. Aradaki bu düşmanlığın Kürt kimliğinin öne çıkmasını engellediği düşünülmektedir. Bu konu ile ilgili olarak Tanıl Bora (2017: 823):

“Kürt ağalarını bu aşiret milislerinin ‘başına’ subay (paşa) atamak, hem onların sadakatini güvenceye bağlıyor hem de rütbe ve yetki dağıtımını vasıtasıyla aşiretler arası dengelerle oynatabiliyordu. Hamidiye Alayları politikası aşiretleri bir yandan güçlendiriyor bir yandan ayırıyordu. Aşiret ve liderleri arasındaki ayrışma, birçok aşiret içinde bağları olan şeyhleri güçlendiren bir etki yarattı”.

Kürt aşiretleri sultan II. Abdülhamid ile yakınlık kurmuş olmasından dolayı onu Kürtlerin babası olarak nitelendirmişlerdir. Kürtlerin ‘Baw ê Kürdan’ (Kürtlerin Babası) olarak tanımladıkları II. Abdülhamid’in son dönemdeki hali İttihat ve Terakkiye karşı tepkileri ve isyanları artırmıştır (Bozarslan, 2008a: 846).

2.2.1.3. Meşrutiyet Döneminde Kürtler

19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul ve diğer bölgelerde artan siyasi olaylara bakılarak Kürtlerin ne düzeyde etnik bilinç ortaya koydukları konusunda tartışmalar olsa da o dönemde bir hareketlenmenin olduğu belliydi. İmparatorluğun tam merkezinde anlaşmazlıklar devam etmekteydi. İttihat ve Terakki Cemiyeti, sultanın feshettiği anayasal yönetime dönülmesi konusunda kışkırtmalar ve çalışmalar başlatmıştı (Barkey ve Fuller, 2012: 29). II. Meşrutiyet ile birlikte aslında Kürtler bir isyan değil Kürt muhalefeti diyebileceğimiz, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin milliyetçiliğine karşı bir tepki ortaya koymaktaydı. Mütareke yıllarında kurulan çeşitli Kürt cemiyetleri oluşan bu tepkinin ayrılıkçı bir görüntüsünü sergilemiştir (Tanyol, 1999: 16). Bu gelişmelerle birlikte; 1908 yılından itibaren Kürtler yoğun bir demokratik örgütlenmeye girmiştir. 1908-1920 yılları arasında birçok örgütlenme olmuştur. Bu konu hakkında Mehmet Bayrak (1999: 464-465):

1908’den 1920’ye kadar benim belirlediğim, eksik olabilir şu Kürt örgütleri var: Kürt Tevaün ve Terakki Cemiyeti (1908), Kürt Teali ve Terakki Cemiyeti (1910), Heviya Kürt Cemiyeti (1910), Kürt Neşr-i Maarif Cemiyeti (1910), Kürt Talebe Hêvi Cemiyeti-bu gençlik örgütüdür (1912), Kürdistan Mesai Cemiyeti (1912), Kürt İrşad ve İrtika Cemiyeti, Yani Kürt Aydınlanma ve Yükselme Cemiyeti (1912), Kürdistan Muhiban Cemiyeti (1918), Kürt Tamim-i Maarif ve Neşriyat Cemiyeti (Kürt Eğitimi ve Yayınlaştırma Örgütü) (1918), Kürt Kadınlar Teali Cemiyeti (1919), Kürt Millet Fırkası (1919), Kürdistan Teali Cemiyeti (1918), Kürt Teşkilat-ı İçtimaiye Cemiyeti (1920), İstihis-ı Kurdistan Cemiyeti, Müsalemet İttifakı ve bir dizi daha Kürt örgütlenmesi var.

Bu açıklamanın da gösterdiği gibi 1908 yılından başlayan bir Kürt örgütlenmesi görmek mümkündür. İlk Kürt gazetesi “Kürdistan” işte bu dönemde 1908 yılında Mısır’da yayınlanmıştır (Bora, 2017: 821). II. Meşrutiyetten sonra ortaya çıkan Kürt hareketlerinin milliyetçiliğe dönüştüğü ifade edilmektedir. Ancak Kürt milliyetçiliğinin ana akım önderleri, Osmanlı Devleti’nden ayrı bir ulus- devlet fikri yerine “özerkliği” tercih etmişlerdir (Yıldız, 2009: 546). Arap milliyetçiliğine kıyasla oldukça geç çıkan Kürt milliyetçiliği Osmanlı’nın son dönemlerinde baş

göstermiştir. Kürt milliyetçiliğini ortaya çıkarmaya çalışan Kürt entelektüeller Bedirhan ailesinin desteğiyle Kürdistan Dergisini yayınlamışlardır. Kahire’de ortaya çıkan dergi sonra bazı Avrupa başkentlerine de yayılmıştır (Akyol, 2014: 57). Bu dergi Kurmanci lehçesi ile yayınlanıyordu; sonradan Türkçeye de yer verildiği ifade edilir. On beş günde bir çıkması planlanmıştır. Ancak bu, çeşitli güçlüklerden dolayı gerçekleştirilememiştir. Kahire’de sadece beş sayı yayınlanabilmiştir (Burkay, 2015: 231). Bu dönemde İstanbul’da bulunan birçok Kürt aydını, 1908 yılında ulusal özlemlerini geliştirecek örgütler kurmuştu. Kürdistan Teali Cemiyeti bu örgütlerden biriydi. Bu kişiler İstanbul, Kahire ve Cenevre’de gazete ve dergi yayınladılar. Aslında bu grup içerisinde yer alan çoğu isim Osmanlılık bayrağı altında doğu vilayetlerinin kalkınması için çaba sarf ediyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimi daha reformist ve merkezileşme yönünde çaba gösterip Türkleşmeye ilgi gösterdiğinde Kürt örgütlerin Osmanlılıktan uzaklaşıp, Kürt milliyetçiliğine daha fazla yoğunlaşmıştır (Kirişçi ve Winrov, 2000: 85-86).

1908’de yeni bir Jöntürk Devrimi ile birbirine zıt iki durum ortaya çıkmıştır. İslam’a verilen önemin yerini laiklik ve meşrutiyet almıştır. Bu devrimin ardından doğan özgürlükçü ortamda, milliyetçi isyanın işe yarayabileceğini düşünen Kürt aydınların bu reformlardan etkilenmesi sonucunda milliyetçi Kürt hareketi bu dönemde artmıştır. İlk milliyetçi örgüt Kürt İlerleme ve Dayanışma Cemiyeti 1908’de kurulur. Çok sürmeden 1910’da kapanır. Kürt seçkinler çağdaş unsurlardan büyük fayda sağlamakla birlikte Jön Türkler, Osmanlı Birinci Dünya Savaşı’na sokunca Kürtler sadık olduklarını kanıtladılar ve savaşa girmişlerdir (Barkey ve Fuller, 2012: 30-31). Osmanlı devletindeki Kürt milliyetçiliği sınırlı kalmıştır. Geniş anlamda ise Osmanlıya olan sadakatleri devam etmiştir. Bu konuda en önemli örnek 1912-1918 yılları arasında devam eden savaş yıllarında Osmanlı ordusunda düşmanlara karşı savaşmalarıydı. Trablusgarp, Yemen ve Balkan savaşlarından sonra ortaya çıkan 1. Dünya Savaşında da Kürtlerin çoğu Osmanlı ordusunda yer almıştır (Akyol, 2014: 61). Bruinessen’e (2015b: 121-122) göre; bu güçlü Kürt-Türk dayanışmasında en belirgin rolü İslam üstlenmiştir. Çünkü Kürtlerin, Kurtuluş mücadelesinde yer almalarının en önemli nedeni Müslümanların Müslüman olmayanlar ile savaşmaları olmuştur.

Osmanlı'nın savaştan yenik çıkması ve Sevr Antlaşmasının imzalanması Kürtler için bir dönüm noktası olmuştur. Milletler Cemiyeti sözleşmesinin 22. Maddesi, Osmanlı Devleti içerisindeki belli toplulukların bağımsız olarak varlıklarını geçici olarak tanınabilecek bir evreye ulaştırdığı ifade ediliyordu. 1920 yılında imzalanan Sevr antlaşması ise Kürtlerden özel olarak söz ediyordu. 62. Maddede özerklik ve 64. Maddede ise bağımsızlık verme olasılığından bahsedilmektedir (Kirişçi ve Winrov, 2000: 47). İtilaf devletleri bu maddeler ile ülkeyi parçalamayı hedeflemişlerdir. Bu antlaşma Türkiye'de Kürtlerin yoğunlukta olduğu yerlerde, oralarda yaşayanların istemesiyle tam bağımsızlık elde edebilecekleri geçici özerklik verilmesini ön görüyordu (Şimşir, 2010: 428).

Sevr antlaşmasına göre sadece Kürtler için değil Ermeniler için de bağımsız olma ihtimali taşıyordu. Paris Barış Konferansı'na katılan Kürt milliyetçisi Şerif Paşa'nın Kasım 1919'da Ermenilerle bir anlaşmaya vardığı haberinin ardından, Kürtlerin direniş hareketine katılmaları artmıştır. Şerif Paşa, doğu Anadolu'nun küçük bir parçasında bağımsız bir Kürt devleti kurulması karşılığında, Kürtlerin yaşadığı yerlerin de olduğu bölgelerde bir Ermeni Devleti'nin kurulmasını kabul etmişti. Bu olayın ardından Kürtler tarafından Paris'e birçok telgraf çekildi ve ayrılmak istemediklerini ifade etmişlerdir. Birçok yerde protestolar düzenlenmiştir. Şerif Paşa ise vatan hainliği ile itham edilmiştir (Balcı, 2015: 124). Uğur Mumcu, bu dönemde önde gelen birçok Kürt Şerif Paşa'nın Ermenilere yaklaşım böyle bir tutum ortaya koymasına karşı çıktıklarını ifade etmiştir. Bediüzzaman Sait Nursi karşı çıkanların başında gelmiştir. Bu konu ile ilgili olarak Sait Nursi, Dava Vekili Ahmet Akif ve Binbaşı Mehmet Sıdık, Vakıf gazetesinde yayınladıkları ortak yazı ile Şerif Paşa'yı kınamışlardır (Mumcu, 1993: 14). Antlaşmaya göre Siirt'in kuzeyinden Karadeniz'e ve Giresun'un doğusuna kadar olan bir Ermeni Devleti belirleniyordu. Bu duruma en büyük tepkiyi Kürtler göstermiştir. Çünkü Kürtlerin binlerce yıldır yaşadıkları yerlerin büyük bir kısmı Ermenistan olarak gösteriliyordu. Bu bakımdan Kürtler içindeki hem İslamcı hem de ulusalcı olanlar Sevr'i protesto etmişlerdir (Tan, 2011: 165).

Nisan 1920'de toplanan ilk mecliste yapılan ilk konuşmada Mustafa Kemal meclisin Türkler, Kürtler, Çerkezler, olmaktan ziyade bir İslam cemiyeti olduğunu

ifade etmiştir (Bozarslan, 2008a: 849). Bazı konuşmaları ve gazetecilerle yaptığı sohbet kayıtlarına göre Mustafa Kemal Kürtler için çoğunlukta oldukları bölgelerde özerk yönetime sahip olmalarını tasarlamıştı. Ancak bu özerklik Kürtler için federatif bir yapı içermemektedir. Kürtlerin de faydalanabileceği güçlü bir yerel yerinden yönetim modeli olduğu ifade edilmiştir (Mumcu, 1993: 48). Mustafa Kemal 1923 yılında İzmit basın toplantısında özerkliği ifade ederken, daha sonra zikrettiği il temelinde özerklik dillendirilmemiştir. Bunun yanı sıra 22 yaşını bitiren her kadın ve erkek Türk mebus seçebilir ve Türkçe okuma ve yazma bilmeyenler mebus olamazlar gibi Türklüğe gönderme yapan hükümler kabul edilmiştir (Oran, 2008: 875). Bununla birlikte, Büyük Millet Meclisi'nin temsil ettiği Ankara hükümetine karşı isyan eden Kürt aşiretler olmuştur. 1919-1920 yılları arasında Ankara hükümetinin isyan alanları dışında kalan bölgelerde otoritesini merkezileştirme çalışmalarına karşı yaklaşık 23 tane isyan çıkmıştır. Bu isyanlardan sadece dört tanesi Kürtlerin olduğu bölgelerde gerçekleşmiş ve Kürt aşiretleri sadece üçüne katılmıştır (Kirişçi ve Winrov, 2000: 84). Bu üç isyanın birincisi 1920 Mayısında gerçekleşen Çemilê Çeto İsyanıdır. Bu isyanı 1920 yazında Viranşehir'de Milli Aşireti ve 1921 yazında Koçgiri Ayaklanması takip etmektedir. Bu isyanların en dikkat çekenini Koçgiri ayaklanmasıdır (Tan, 2011: 165). Koçgiri İsyanını Kürt Teali Cemiyeti içerisindekiler yönlendirmiştir. İsyanı katılanların çoğunu Kürt Aleviler oluşturmaktaydı. Kemalistlere göre bu ayaklanma diğer isyanlar gibiydi. Özünde huzursuzluk yaratan, bazı ağaların eseri olduğu ifade edilmiştir (McDowall, 2004: 258).

Bu aşiretin önderleri, Dersim'li Alevi Kürtlerin reisleri ile birlikte, otonomi (özerklik) istediklerini Ankara'ya bildirmişlerdir. Ancak bazı aleviler hükümeti desteklediğinden kendi aralarında bile destek görmemişlerdir. Koçgiri liderlerinin kullandıkları milliyetçi söylem de Kürtler tarafından karşılık bulmamıştır Yaşanan gelişmeler ile birlikte Kürt ideolojisi ve Kürt milliyetçiliği şekillenmeye başlamıştır (Kutlay, 2012: 156). Bu gelişmeleri Oran (2008: 473-474) şöyle özetlemektedir: Kürtler arasında milliyetçi ideolojinin oluşmasında bir takım gelişmeler etkili olmuştur. Bu gelişmelerden ilki Bedirhan Bey'in oğullardan Miktad Mithad Bedirhan tarafından çeşitli kentlerde çıkarılan "Kürdistan" Gazetesidir. İkinci gelişme ise Meşrutiyet Dönemi'nde diğer etnik unsurlar gibi Kürtlerin de örgütsel

filizlenme yaşamasıdır. Üçüncü ve en güçlü gelişme ise mütareke döneminde imparatorluğun dağılmakta olması ve herkes gibi Kürtlerin de gelecek kaygısına düşmesidir. Bütün bu gelişmeler ile birlikte Kürt ideolojisi şekillenmiştir.

2.2.2. Cumhuriyet'in İlk Yılları ve Tek Parti Dönemi

Kurtuluş savaşından sonra yeni bir devlet kurulmuştur. Kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devletinde Kürtler, eşit haklara sahip olacaklarını beklemişlerse de hayal kırıklığına uğramışlardır. Yeni kurulan devlet Kemalist rejimin Türk Etnisitesini tanımladığı bir süreçte Türk niteliğine sahip olacaktı. Bu durumu İsmet İnönü şöyle açıklıyor: “Açıkçası biz milliyetçiyiz. Bizi bir arada tutan yegâne unsur milliyetçiliktir. Türk çoğunluğunun karşısında diğer unsurların herhangi bir nüfuzu söz konusu olamaz. Topraklarımız üzerinde yaşayan insanları her ne pahasına olursa olsun Türkleştirmeliyiz; Türklere ve Türkçülüğe karşı çıkan herkesi de yok edeceğimizi herkes bilmelidir” şeklinde bir açıklama yapmıştır (Barkey ve Fuller, 2015: 31). Baskın Oran, 1923 yılında İsmet İnönü'nün kendisinin imzaladığı Lozan antlaşmasınının 39/4 maddesinde “herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticari ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarda, istediği dili kullanmasına karşı hiçbir engel ve kısıtlama konulmayacaktır”, maddesinin yer aldığını ifade etmiştir (Oran, 2010: 11).

1920'lerin sonundan 1940'ların ortalarına kadar Türkiye'de vatandaşlığa dayalı milliyetçilik uygulamaya geçirilememiştir. Bu dönemde Türkiye'deki gelişmeler bunun için uygun değildi. Osmanlı devletinde İslam, toplumu bir araya getiren bir bağ görevi üstlenmiştir. Bu bağın yerine milliyetçilik bağının getirilmeye çalışılması kısmen başarılı olmuştur. Ancak beraberinde yeni sorunları da ortaya çıkarmıştır (Kirişçi ve Winrov, 2000: 102). Martin Van Bruinessen'e göre, Türkleri, Kürtleri ve diğer etnik yapıları bir arada tutan İslami sembollerin kaldırılması, medreselerin kapatılması ve özellikle hükümetin başlatmış olduğu vergi reformları rejime karşı hoşnutsuzluğu artıran bir durum olmuştur. İslami değerler yerine Türk milliyetçisini yerleştirme çabaları, diğer Türk olmayan Müslümanların yönetime olan bağlılıklarını sarsmıştır (Bruinessen, 2015a: 132-133). 1924 anayasasında vatandaşlık ve vatandaş ifadeleri Türklükle eş tutulmuştu. Buna göre anayasada, meclis vb. yerlere girebilmesi için kişinin Türk olması gerekiyordu. Yeğen,

Cumhuriyet başta Kürtler olmak üzere, memleketin Türk olmayan Müslümanları Türkleştirmeye çalışıldığını ifade etmiştir (Yeğen, 2016: 30). Tam da bu noktada Kürtlerin memnuniyetsizlik temelleri atılmıştır. Kemalist rejim Kürtleri, o dönemde kendilerini ileriye götürmede önündeki bir engel olarak görmüştür. Aynı dönemde şeyhler ve İslami tarikatların ortaya çıkmasıyla birlikte İslam, Türkler ve Kürtlerin bir araya gelmelerinde önemli rol oynamıştır. Ancak 1924'te halifeliğin kaldırılmasıyla birlikte Türkler ve Kürtler arasındaki bağlardan biri daha kopmuştur. Bu durum zamanla isyanları ortaya çıkarmıştır (Barkey ve Fuller, 2012: 32)

Halifeliğin kaldırılması ile birlikte Kürtler, Ankara'nın siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel rolüne karşı direniş başlatmıştır. Bölgedeki ilk isyan Şeyh Sait isyanıdır. İsyen Türk hükümetinin merkezietçi politikalarına karşı bir tepki niteliğindedir. Bu isyan Ankara tarafından bastırılmıştır. İsyanda yer alanların çoğu İstiklal Mahkemelerince idam edilmiştir (Kirişçi ve Winrov, 2000: 105, Çağlayan, 2014: 25-26). Şeyh Sait İsyanının Milletler Cemiyeti Komisyonu'nun Musul'da olduğu sırada patlak verdiği ifade edilmiştir (Şimşir, 2011: 122). Şeyh Sait İsyanı Kürtler için bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü çoğu anlayışa göre Kürt meselesinin asıl başlangıç noktası olarak ifade edilmiştir. İsyanın bastırılmasının sonrasında Kürtler ile devlet arasında bir uzlaşmaya varılması konusunda sıkıntılar yaşanmıştır. Çünkü bu isyandan duyulan endişeden dolayı Takrir-i Sükûn Kanunu kullanılarak bastırılmıştır. Bu kanun isyancıların çoğunu idama mahkûm ederken, kimileri tutuklanmış, kimileri ise sürgün edilmiştir (Akyol, 2014: 101-103, , Çağlayan, 2014: 25-26).

Şeyh Sait Ayaklanmasından sonra birçok ayaklanma daha baş göstermişti. 1925 Raçkotan ve Raman Redip Harekâtı, 1925-1937 Sason Ayaklanmaları, 1926 Birinci Ağrı İsyanı, 1926 Kuşocağı İsyanı, 1927 Mutki İsyanı, 1927 İkinci Ağrı İsyanı, 1927 Becar Tenkil Harekâtı, 1929 Asi Resul İsyanı, 1929 Tendürek Harekâtı (Şeyh Abdulkadir İsyanı), 1930 Savur Tenkil Harekâtı, 1930 Zilan Ayaklanması, 1930 Oremar İsyanı, 1930 Üçüncü Ağrı İsyanı, 1930 Pülümür İsyanı, 1930 İkinci Mahmut Berzinci İsyanı, 1937 II. Sason İsyanı, 1937 Dersim İsyanı, 1984 PKK Eruh ve Şemdinli Baskını olmuştur. Cumhuriyet döneminde meydana gelen bu isyanlar çoğu zaman yüzeli bin kimi zaman ise beş bin taraftar bulmuştur. Ancak bu isyan

dalgasının 29. yani sonuncusu olan, 1978 Fis Köyünde kurulan PKK terör örgütü, bu ayaklanmaların en kapsamlısı olmuştur. Günümüzde varlığını devam ettiren örgüt en fazla kayıp verilen isyan olmuştur (Yayman, 2016: 59).

1930'lu yıllar Kürt milliyetçiliğinin İslam'la yollarını ayırdığı bir dönem olmuştur. Artık İslami motifler değil, laik karakterdeki motifler görülmeye başlanmıştır. 1930'lu yıllardan sonra çıkan isyanlarda İslami motifler artık görülmemiştir. Kürt milliyetçileri Müslümanlığın din kardeşliği duygusunu ortaya çıkardığını belirterek kendilerine engel olarak gördüklerini ifade etmişlerdir (Yıldız, 2009: 550). Bir zamanlar bütün Kürtler kendilerini Osmanlı tebaasının bir parçası olarak görmekteydi. Ulusal kimlik bilincinin veya ayrı bir etnik kimliğin farkında bile değillerdi. Yeni kurulan devlete karşı olan ayaklanmalar ise aşirete dayalı ve bölgesel olmuştur. 1930'lu yıllarda asimilasyon politikasının, Kürtlerin kendilerini ayrı bir etnisite olarak algılamasına yol açmıştır (Kirişçi ve Winrov, 2000: 214). Yeğen, 19. Yüzyıldan itibaren çağdaş devlet kurma çabasıyla batıdaki homojen devletler örnek alındığını ifade etmiştir. Asıl amaçları merkezi ulusu inşa etmek ve bunun önünde durana ise izin vermemektir. Yeğen'e (2013: 24) göre, bu durum aslında Kürt meselesinin tarihsel ve toplumsal açıdan çerçevesini oluşturmuştur Akyol'a (2014: 109) göre, devletin bu dönemde uyguladığı politikaların ters bir etki yaratıp ileride de yeni bir Kürt ulusal kimlik algısını oluşturma sürecini başlatmıştır.

Cumhuriyet döneminde Kürt isyanları Şeyh Sait'ten başlayarak 1937 Dersim İsyanına kadar nerdeyse sürekli bir isyan dalgası oluşturmuştur. Dersim İsyanı bu dalgaların sonuncusu olmuştur. Dersim isyanı diğer isyanlardan farklı olarak diğer Kürt bölgelerine yayılmamıştır. Dersimdeki Alevi aşiretlerle sınırlı kalmıştır. Diğer illerdeki Aleviler isyana katılmamış, Sünni aşiretler ise isyandan uzak durmuştur (Tan, 2011: 297). Bozarslan'a (2008a: 850) göre, 1937-1938 döneminde isyanların sonuncusunun bastırılmasıyla birlikte Türkiye'de Kürt sorunu çeşitli dönüşlerden geçmiştir. Resmi devlet ideolojisi ile devlet yaklaşımı ve Kürtlerden duyulan korku değişmese de yerel isyanların başarısız olması sonucunda sakin bir dönem başlamıştır. 15 yıllık isyan hareketlerinden sonra yaklaşık yirmi yıl sürecek olan suskunluk dönemine girilmiştir.

1939 yılına gelindiğinde hükümet, Kürtlerin yoğun olduğu bölgelerde egemenliğini artırmıştır. Bütün isyanlar bölgesel kalmıştı ve birçok durumda, isyanların bastırılması konusunda aktif rol oynayan Kürtler olmuştur (Bruinessen, 2015a: 143). Dersim İsyanının bastırılmasının ardından Kürt sorunu ile ilgili olarak ne bir isyan ne de kayda değer bir durum yaşanmamıştır. Bu dönemde en dikkat çeken olay; 1943 yılında İran sınırında Van'ın Özalp ilçesinde silahsız 40 kişinin tutuklanmasıdır. Bunlardan 5'i tutuklanıp diğerleri serbest bırakılmasına rağmen orgeneral Mustafa Muğlalı serbest bırakılanları tekrar yakalatıp kurşuna dizdirmiştir. Kayıtlara göre 33 kişi bu olayda yaşamını yitirmiştir. Emri veren Mustafa Muğlalı, hükümetin göz yummasıyla olayı örtmeye çalışmıştır. Beş yıl sonra olay DP tarafından meclis gündemine getirilmiş ve Muğlalı yargılanmıştır (Şimşir, 2011: 475)

2.2.3. Çok Partili Hayat

1946 seçimleriyle çok partili hayata geçilirken, 1950 seçimleri için hazırlıklar da yapılmaktaydı. Demokrat parti daha sivil özgürlükler ile birlikte yeni bir vizyonu olduğunu ortaya koymaya başlamıştır. Kemalizm'in yaptığı dini kısıtlamalardan dolayı gizliden küskünlüklerin olduğunu biliyorlardı. Aynı şekilde inançlarının gereklerini gizlice yerine getiren halkın olduğunu da farkındaydılar. Mesela sûfi tarikatların yer altında çalıştığı ve bu çalışmaların en fazla doğu ve güneydoğuda yapıldığı da iyi bilinen bir durumdu. Tarikatları bu durumdan kurtarmak için özgürlükler vadeden Demokrat Parti çalışmalar yapmıştır. CHP, din konusunda saf dışı kalacağından koktuğu için 1947'de okullarda din dersi verilmesine izin vermiştir Ancak bu yeterli olmamıştır. Çünkü 1950 seçimlerinde din âlimleri ve müritleri demokratları desteklemiştir. Bunun en somut örneği Sait Nursi ve müritlerinin desteği olmuştur (McDowall, 2004: 526). Bu durum sadece Sünni kesim için geçerli bir durum değildi. Alevilerde de durum aynı doğrultuydu. 1950 seçimlerinde Tunceli'de DP seçimi kazanmıştır. Seçimlerde Demokrat Parti'yi destekleyenler arasında Mustafa Kemal Atatürk döneminde idam edilenlerin çocukları ve sürgüne gönderilenlerin hem kendileri hem de çocukları yer almıştır. Örneğin Şeyh Sait'in torunu Abdülmelik Fırat milletvekili olarak DP'den seçilmiştir (Tan, 2011: 316-317). "Demokrat Partinin Şeyh Said'in torunu Melik Fırat'ı milletvekili seçtirilmesi, siyasi sistemin bazı aktörlerinin cumhuriyetin iki düşmanı, Kürtlük ve İslamcılıkla barışma eğilimini göstermekteydi" (Bozarlan, 2008a: 850). Bütün bunlardan

çıkarılabilecek sonuç; tek parti döneminde CHP tarafından mağdur edildiğini, özgürlüklerinin kısıtlandığını ve inançlarını yaşayamadıklarını düşünen her kesim DP'yi bir fırsat olarak görmüştür.

1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin elde ettiği zaferle çok partili hayatın ikinci seçiminde başka bir parti iktidar olmuştur. Türkiye'de iktidar değişmiş ve bu değişimin birçok sonucu olmuştur. Bunlardan birisi daha az kısıtlayıcı ve baskıcı devlet yapısından faydalanan ticari burjuva sınıfı olmuştur. Kürtler de bundan faydalanmıştır. Ancak Kürt iş adamları bugün yaptıkları gibi kendi şehirlerini geride bırakarak ekonomik açıdan daha gelişmiş bölgelere yatırım yapmışlardır. Bu yaklaşım Kürt bölgelerinin diğer şehirler ile arasındaki farkı daha da açmıştır. Farkın açılması Kürtlerin sol siyaseti seçmelerinin temeli olmuştur (Barkey ve Fuller, 2012: 37). Demokrat parti döneminde Kürtler açısından yaşanan en önemli olay yargılamalarla olmuştur. Kırk dokuz önemli Kürt aydını isyan girişimi gerekçesiyle yargılanmıştır. Bu girişimin en temel nedeni 1958'deki Irak İhtilalidir. Bu ihtilalden sonra Kürtçülük faaliyetlerinin arttığı belirtilmiştir. Kürtçülük faaliyetlerini engellemek için 40-50 kişinin tutuklanmasıyla bunun önüne geçilebileceği ifade edilmiştir. Bu gerekçeyle aralarında kiminin solcu kiminin demokrat bazılarının ise dindar olduğu söylenen 49 kişi yargılanmıştır (Tan, 2011:333-334). Bu kırk dokuz kişi arasında: “Musa Anter, Şerafettin Elçi, Sait Kırmızıtoprak, Yılmaz Çamlıbel, M.Ali Dinler, Şehabettin Septioğlu, Sait Elçi, Ziya Şerefhanoglu, Necati Siyahkan, Örfi Akkoyunlu, Selim Kılıçoğlu, Canip Yıldırım, Halil Demirel, M. Nuri Direkçigil, A. Efem Dolak, Ferit Bilen, Feyzullah Demirtaş, Mustafa Ramanlı, Sait Bingöl, Emil Kotan, Mehmet Özer ve Kemal Burkay” vardır (Şimşir, 2011: 517).

Bozarlan (2015: 381), Irak'ta yaşanan olaylardan dolayı Türkiye'de bazı kesimler, Kürtlerden intikam alınması gerektiği fikrini ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Bu gelişmelerin ardından 49 Kürt aydın tutuklanmıştır. Ona, göre bu tutuklamalar devletin Kürt uyanışından duyduğu kaygıdan yaşanmıştır 1950'lerin sonlarından itibaren Türk milliyetçiliğini hedef alan olaylar da olmuştur. Örneğin 1958 yılındaki “İleri Yurt Gazetesi” hem Kürtçülüğe hem de sola ilgiyi uyandırmaktaydı. 1959 yılında ise 49'lar olarak bilinen sol grup oluşmuştur. Aynı dönemde “Dicle/Fırat Gazetesi” de sola geçişte önemli rol oynamıştır. Sola geçişi

başlatan 49'lar ve Dicle-Fırat Gazetesi sol bir Kürt hareketinin oluşmasının ilk adımları olarak ifade edilmiştir (Bozarıslan, 2008b: 1175). Cumhurbaşkanı Bayar ve başbakan Adnan Menderes, Genel Kurmay İkinci Başkanı Cevdet Sunay, Devlet Bakanı Tevfik İleri, Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu yaptıkları toplantıda bu durumu değerlendirmişlerdir. Toplantı sonunda gereğinin yapılması (bu kişilerin asılması) istenmiştir. Fakat bu tutumdan olası bir uluslararası tepkiden dolayı vazgeçilmiştir (Şahin, 1999: 261).

2.2.3.1. 1960 Darbesi ve Sonrası

27 Mayıs 1960 yılına gelindiğinde Türkiye'yi ve Türkiye demokrasisini etkileyen bir olay yaşanmıştır. 1960 darbesi ile Demokrat Parti iktidarına son verilmiştir. Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu idam edilmiştir. 1950 yılında başlayan umut ve hayaller bu darbe ile yerini hayal kırıklığına bırakmıştır (Tan, 2011: 339). Mayıs 1960' da demokratları deviren cunta ilk iş olarak birçok Kürt'ü tutuklamış ve 55 ağayı batı şehirlerine (Afyon, Isparta, Antalya ve İzmir vb.) sürgün etmiştir. 1960 askeri cuntası, Kürt sorununa ödün vermez bir tutum takınmıştır. Kürt köylerinin isimlerinin değiştirilmesine yönelik bir girişim başlatılmasına ek olarak, cunta lideri Cemal Gürsel huzursuzluk olması durumunda ordunun tereddüt etmeden köyleri ve kasabaları bombalayabileceği uyarısı yapmıştır (McDowall, 2011: 537). Bu darbe, yaptığı olumsuz uygulamaların yanı sıra "devrim" kavramını sıkça ifade etmesi ve 1961 anayasası ile özgürlükleri genişletmesi, Türkiye'de sol fikirlerin gelişmesine olanak sağlamıştır. Bu özgürlük ortamında Marksist fikir ve örgütlenmeler halka inmemiş olsa da bir "merkez-kaç" hareketi ortaya çıkmıştır. Kürt aydınlar da geniş çapta kültürel dernekler ile bu sürece katılmıştır (Akyol, 2014: 132). 1961 Anayasası ile özgürlüklerdeki esneklik ile birlikte kitle hareketleri oluşmuş, Kürtler de bu hareketlerden etkilenmiştir. Bu hareketlenmelerde; Marksist ve Leninist bir ideoloji etkili olmuştur (İyiat, 2017: 159).

1960'lar ülke açısından çalkantılı bir dönem olmuştur. Sol grupların hareketli olduğu bu dönemde siyasi olarak aktif birçok Kürt, ulusal haklarını elde etme çabası içinde Türk Solu ile iş birliği içine girmiştir. PKK terör örgütünün kökleri de Türk solunun yükselişte olduğu döneme dayandığı ifade edilmiştir (Aydınoglu, 2014: 14).

McDowall'a (2004: 538) göre, Kürtler içerisinde darbe sonrasındaki gelişmelere neden olan en önemli olaylardan birisi cuntacıların aşırı ırkçı bir tutum sergilemesi olmuştur. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Kürt diye bir ulusun olmadığını ve Türklerle ırk kardeşi olduğunu söylemiştir. Bu açıklamanın ardından birçok yerde protestolar olmuştur. Bu protestolarda Türk değil Kürt oldukları ve haklarının tanınması gerektiği vurgulanmıştır. McDowall, bu gelişmelerin, Kürtlerin örgütlenmesinin belki de ilk adımı sayılabileceğini ifade etmiştir

Bu örgütlenmelerin ilki 1964 yılında kurulan Kürt Devrimci Demokratik Kültür Derneği (KDKD) olmuştur. 1967 yılında başlayan doğu mitinglerinin ardından ise 1969'da Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) kurulmuştur (Şimşir, 2011: 581). Kurulduktan sonra birçok yerde şube açmıştır. Diyarbakır şubesi ise 1971 yılında Aralarında Yusuf Ziya Ekinci, Dr. Naci Kutlay, TİP Milletvekili Tarık Ziya Ekinci ve Mehdi Zana bulunmuştur. DDKO'nun eğitim faaliyetlerini ise Musa Anter ile İsmail Beşikçi yürütmüştür (Çay, 1993: 440). Bunlardan önce 1965 yılında ise Irak Kürt Demokrat Partisi'ne benzeyen Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP) kurulmuştur. Bu hareket devrimcilikten öte milliyetçi bir partiydi. Kürtlerin yaşadığı bölgelerde federasyon kurulmasını istemişlerdir. 1968 yılında bu parti ortadan kaldırılmıştır (Akyol, 2014: 133). Türkiye'de KDP adıyla başka bir parti daha kurulmuştur. Bu partinin lideri Sait Kızıltoprak Kürt aydınları arasında sosyalizme, Marksizm ve Leninizm'e vurgu yapan ilk kişiler arasında yer almaktadır (Kovan, 1999: 244). DDKO bu dönemde en etkili olan grup olmuştur. Birçok Kürt grubun temelini oluşturmuştur. Bunlardan birisi faaliyetlerine 1984'de başlayan terör örgütü PKK'dır.

Bu dönemde Kürtler çeşitli örgütlenmelerin yanında, temsil hakkı olarak Türk solu içerisinde yer alarak Türkiye İşçi Partisi'ni desteklemişlerdir. Bu parti içerisinde Kürt milletvekilleri yer almıştır. TİP'in Kürt meselesi ile ilgili olarak tepkisiz kalmaması ve bu konuyu tartışmasının bunda etkili olmuştur (Kirişçi ve Winrov, 2000: 114). Kürtlerin bu dönemde sol hareketler içerisinde yer aldığı açıkça görülmüştür. 1970'lerde Marksist ve Leninist düşüncelerde olan yaklaşık olarak 12 tane Kürt hareketinin olduğu söylenmiştir (Akyol, 2014: 134). Bu dönemde sol

içerisinde yer alan Kürt hareketlerin ve liderlerinin daha öncekilerinden farklı olduğunu ile ilgili Altan Tan (2016: 120) şunları söylemiştir:

“Esasen Kürtler kimlik mücadelesinde tarikatların, medreselerin ve melaların 1970’li yıllara kadar olan hareketlerin rolleri vardı. Örnek olarak; Şehy Übeydullah Nehri, Seyyid Taha, Seyyid Abdulkadir, Şeyh Muhmud’e Berzenci, Şeyh Said-i Paloyi, Kadı Muhammed, Mella Mustafa Berzani, Şeyh Rıza Talabani gibi isimler sayılabilir. Mellai Ciziri, Feqiye Teyran, Ehmedi Xani gibi âlimler de namazında niyazında insanlardı”

1971 yılında Muhtıra gerçekleşmiştir. TİP sıkıyönetimin ilan edilmesi ile kapatılmıştır. Türkiye’nin farklı yerlerinde yakalanan Kürt siyasetçiler Diyarbakır’da toplanmıştır. Tutuklananlar arasında TİP, TDKP ve DDKO üyeleri ve Kürt sorununa duyarlı olan herkes vardır. Bazıları ise Kuzey Irak’a kaçmıştır. 1974 yılında afa çıkan tutuklu Kürtler yeniden örgütlenmeye başlamışlardır. Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi içinde güçlü bir sol grup oluşturmayı hedeflemişlerdir. T-KDP adını değiştirerek Kürdistan Ulusal Kurtuluşçular (KUK) yapmışlardır. Bazıları ise aynı ismi devam ettirmiştir. Aynı şekilde DDKO da değiştirilerek Devrimci Demokratik Kültür Derneklerine (DDKD) dönüştürülmüştür (Bozarslan, 2008b: 1190, Tan, 2011: 353-355). 12 Mart Muhtırası ile birlikte hareketlilik olan yerlerde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Çok sayıda solcu ve Kürt eylemci tutuklanmıştır. Bunlar arasında TİP’li ve DDKO’lu kişiler yer almaktaydı. 1974 yılında askeri yönetimden sivil yönetime dönülünce çıkan afa birlikte Kürt hareketleri yeniden ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak ortaya çıkan bu hareketler artık Türk solu ile beraber olmamıştır. Kürt sol hareketleri bu dönemde Türk solundan bağımsız bir şekilde yükselmeye başlamıştır (Bruinessen, 2012: 58).

Kürt sol hareketi 1970’lerin ortalarından sonra yeni bir ivme ile gelişen sosyalizm akımının bir parçası olarak örgütlenme eğilimini devam ettirdi. Ulusal dava ile sosyalizmin nasıl eklemleneceği konusu 70’ler boyunca devam etmiştir (Bora, 2017: 845). Bu dönemde ortaya çıkan diğer bir Kürt sol grup ise “Rızgari” örgütüdür. Bu örgütü kuranlar TKDP’nin devamından gelen kişilerce kurulmuştur. Bunlar arasında Mehmet Uzun ve İsmail Beşikçi de yer almaktaydı. Bunlar Marksist-Leninist’tir, ancak Sovyetçi ve Çinci değildiler. Barzani’nin KDP’si ve Celal Talabani’nin YNK’si ile aynı çizgide olmuşlardır. Diğer bir örgütlenme ise Özgürlük Yolu olmuştur. Kemal Burkay önderliğindeki bu örgütün asıl ismi Partiya Sosyalista

Kürdistan Türkiya (PSKT) yani Türkiye Kürdistan Sosyalist Partisidir ve çoğunluğu İşçi Partisi ve DDKO'dan gelenlerden oluşmaktadır. Sosyalist- Marksist bir yapıya sahip olup Sovyet tipi bir federatif yapıyı savunmaktaydılar. Daha sonra ismi PSK olarak kısaltılmıştır. Özgürlük Yolu Dergisini çıkarmışlar ve Deng (ses) yayınlarını da kurmuşlardır (Bozarlan, 2008a: 857). DDKO-DDKD geleneğinden gelenler tarafından kurulan “Kawa”⁴ hareketi bağımsız bir Kürdistan'ı savunan, Maoçu, Çin yanlısı ve silahlı mücadeleden yana bir anlayışa sahipti. Kawa hareketinin önde gelen isimleri Ferit Uzun ve Nurettin Elhüseyni bir takım görüşlere karşı çıkarak “Denge Kawa” (Kawa'nın Sesi) diye Kawa hareketini ikiye ayırmıştır. Ancak Denge Kawa fazla uzun sürmeden dağılmıştır. Kawa ise küçülmesine karşı varlığını devam ettirmiştir (Ballı, 1991: 146). Tan'a (2111: 365) göre, bu dönemde siyasi anlamda destekleme konusunda 1970'li yıllarda Kürtler arasında iki farklı durum yaşanmıştır. 1973 seçimlerinde Kürtlerin önemli bir kısmı Ecevit genel başkanlığındaki CHP'ye oy verirken, diğerleri Necmettin Erbakan'ın MSP'sine destek vermiştir. Tan, bu iki partinin de o dönemde Kürt meselesi ile ilgili hiçbir siyasi adım atmadığını ifade etmiştir.

Kürt meselesi ile ilgili olarak 1970'lerin sonuna kadar çok ciddi anlamda bir hareketlilik yaşandığı söylenemez. 1930'lu yıllardaki politikalar Kürtler arasında bir ulus bilinci ortaya çıkmasına neden olmuş ve neticesinde sorunlar belirlemiştir. 1950'li yıllardaki ekonomik politikalar Kürt burjuvazisini etkilemiş, feodaller daha da güç kazanmıştır. Bu durum Kürtlerin sol bilince kaymasında etkili olmuştur. 1960'lı yılların ortasından itibaren çok aşırı bir örgütlenme dönemine girilmiştir. Kürtler bu dönemde kendilerine daha çok Türk solu içerisinde yer bulmuştur. Ancak zaman içerisinde kendi örgütlenmelerini kurmayı amaç edinmiş ve bunun neticesinde Kürt Solu oluşturulmaya başlanmıştır. Çeşitli örgütlenmeler ve yayınlarla düşüncelerini ifade etmeye çalışmışlardır. 1971 muhtırası da bu gelişmeleri etkileyen olaylar

⁴ Kawa ismi: Kawa bir Asur efsanesidir. Anlatılanlara göre Asur'da Dehak adında bir kral yaşardı. Bu kral zalimliği ile ünlü ve her iki omzunda yılanla yaşamış. Her gün kendi halkından iki çocuk getirir ve onları öldürerek beyinlerini yılanlara yedirirmiş. Saraydaki bu durumdan çocukları kurtarmak için saraya giren iki aşçı, en azından bir çocuğu kurtarmak için koyun beyini ile karıştırıp öyle vermiş. Kurtulan çocuklar ise Demirci Kawa olarak bilinen biri kişinin yanına yollanmış. Kawa onları yetiştirmiş, çocuklardan bir ordu kurmuş ve bir 20 Mart günü çocuklardan oluşan ordu demirci Kawa komutasında sarayı basarak kralı öldürmüşler. Bu zaferden sonra Kawa etraftaki bütün tepelerde ateş yakarak gelen baharı ve zaferi kutlamıştır. Bu hikâye Kürtler arasında efsane olarak bilinen bir hikâyeye olduğundan dolayı Kürt hareketleri bu ismi kendi hareketlerine vermişlerdir. Bkz. Bora İyiat “Kürt İsyancıları”, Kripto Yayınları, Ankara 2017, s.171-172

arasında yer almaktadır. Muhtıra ile TİP kapatılmış, parti içerisindeki Kürtler ayrılarak kendileri örgütlenmeye başlamıştır. Hem Türk solunun sosyalist tutumu, hem de yok sayılan bir etnik unsurun haklarını savunma gerekçesi ile örgüt kurmuşlardır.

2.2.3.2. İlegal Bir Hareket Olarak PKK

1960 sonrasında kendine sol hareketler içerisinde yer bulan Kürt siyaseti, 1970-1980 döneminde sağ-sol çatışmasının içinde kalmıştır. Bu süreçte 1970'li yıllara gelindiğinde Kürt gençleri DDKO, DDKD, KUK, KAWA, Rızgari gibi örgütleri ortaya çıkarmıştır (Yayman, 2016: 48). Mumcu (1994: 30), Abdullah Öcalan'ın 1973 yılında arkadaşları ile birlikte Ankara'da toplantılar yaptığını ve bu toplantılarda terör örgütü PKK'nın temelini burada atıldığını ifade etmiştir. Öcalan öğrenci arkadaşları ile yaptığı bu görüşmelerde; Kürt sosyalistlerin Türk sosyalistler ile birlikte değil, ayrı bir şekilde örgütlenmesi gerektiği söylemiştir. Kürt halkının kurtuluşunun da bir özerklik veya otonomi değil ancak bağımsızlıkla sağlanacağını belirtmiştir (Ballı, 1991: 204). Bu görüşmeler ile birlikte Ankara'daki sol görüşlü Kürt öğrenciler 1973 yılından itibaren bir hazırlık içerisine girmişlerdir. 1978 yılında terör örgütü PKK'nın ilk kongresini hazırlamaya karar verdiler ve Abdullah Öcalan önderliğinde içerisinde Kemal Pir gibi birkaç Türk'ün de yer aldığı kongrede parti kurulmuştur (Akyol, 2014: 135). PKK ideolojisi kurulduğu andan itibaren sol/sosyalist argümanlarla milliyetçiliğin karışımından oluşmaktadır. Laçiner (2009: 614), bu karışımın belirleyici özelliği milliyetçilik olduğunu ifade etmiştir.

PKK, özellikle sol kökenli bir örgüt olması nedeniyle milliyetçi Kürt hareketleri arasında farklılık göstermiştir. Başta Irak'takiler olmak üzere Kürt partilerinin büyük çoğunluğu belirli bölgesel ve aşiret temeline dayanan geleneksel Kürt çevrelerinden ortaya çıkmıştır. Terör örgütü PKK ise pek çoğu şiddet yanlısı bir takım radikal sol görüşlü Türk grubunun ortaya çıktığı 1970'lerin anarşi ve kargaşa ortamı içerisinde ortaya çıkmıştır (Barkey ve Fuller, 2012: 46). Örgütün başlangıçtaki eylemleri Kürt toprak ağalarına yönelik olmuştur. Hem devlete hem de feodal yapıya karşı halkın desteğini almayı planlamıştır. Bunun gerçekleşmesi için çeşitli eylemler yapılmıştır (Tanyol, 1999: 18). Bu eylemler arasında Adalet Partisi'nde yer alan milletvekilleri de hedef alınmıştır. Bu eylemlerde hakları elinden

alınan insanların savunucuları olarak isim yapmayı başarmışlardır. İlk olarak Öcalan kendi memleketinde harekete geçmiş ve ağaları hedef almıştır. Bölgenin en büyük aşireti, Bucak Aşireti lideri ve Adalet Partisi'nde milletvekilli olan Mehmet Celal Bucak hedef alınanlardan olmuştur. Yerel halk arasında ağaya karşı tutum sergileyenler arasında terör örgütü bu dönemde popülerlik kazanmıştır (McDowall, 2004: 556).

PKK içerisinde, etnik Kürt kimliği ile bağlantıları olmamasına rağmen, Kürt devrimciliğini sırf Marksist- Leninist projenin bir parçası olduğu için destekleyen isimler de olmuştur (Tan, 2011: 366). Terör örgütü PKK ideolojisi Marksist-Leninist düşüncenin yanı sıra Maoculuğu da içermektedir. 1970'lerin sonlarına doğru PKK'nın Dev-Genç, Dev-Yol gibi sol örgütlerden ayrılmasının en önemli nedeninin Maoculuk olduğu söylenmektedir. Maoculuk devleti silah yoluyla yıkmayı hedefleyen Marksizm- Leninizm'e bir de "gerilla savaşı", "etnik milliyetçilik" ve "köylü devrimi" kavramlarını da ekledikleri bir düşüncedir (Akyol, 2004: 135, Palabıyık, 2012: 165). Bu konu ile ilgili olarak Bora (2017, 852):

"1970'lerin sonundaki bu silahlı mücadele çılgırına 1978'de yeni bir grup katıldı: Kürdistan devriminin yolu manifestosuyla çıkan 'Kürdistan devrimcileri' -birkaç ay içinde PKK (Partiya Kalkarên Kürdistan = Kürdistan İşçi Partisi) adını aldılar. Bu gurubun diğerlerinden bir farkı Kürt solunun mevcut dallarından birinden çıkmamış, nevezuhur olması idi. 1973-77 arasında Ankara öğrenci hareketi çevresinde oluşmuştur...Uzun süreli hazırlık ve güç oluşturma evresinden sonra, uzun halk savaşı stratejisini uygulamaya geçmeyi öngörüyorlardı. Perspektiflerinde Maocu ilhamın yanı sıra THKP-C ve Mahir Çayan etkisi belirgindi."

Öcalan, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde kendisini Çayancı diye adlandıran grup içerisinde bulmuştur. Onun yazdıklarını okumuştur. Çayan onun esin kaynağı olmuştur. Öyle ki ilk eylemini Çayan ve arkadaşları öldürüldüğünde yapılan eylemlere katılarak yapmış, tutuklanmış ve yargılanmıştır (Mumcu, 1994: 28). Anlaşılan o ki Çayan'ın "Kürt sorunu örtbas edilemez, kabul edilmelidir" yolundaki sözleri Öcalan'ın ona duyulan hayranlığı arttırmıştır (Şimşir, 2011: 597). Terör örgütü PKK en başından beri, amacını birleşik, bağımsız bir Kürt devleti kurmak olduğunu ilan etmiş, dolayısıyla pankürtçü hayallerini asla gizlememiştir. Diğer bir amacı ise Kürt toplumunun feodal yapısını değiştirmekti. Kürt köylüsünün ve proletaryasının gerçek bağımsızlığına ulaşabileceği bağımsız Marksist- Leninist bir "Kürdistan" kurmak için radikal bir hareket olduğu belirtilmiştir (Kirişçi ve Winrov,

2000: 117). Başlangıçta kendilerini Marksist–Leninist şekilde tanımlamışlardır. PKK'nın programı aşırı sol kesimin sloganlarını yansıtmıştır. Terör örgütü milis yapısı ve her türlü örgüt içi tartışmayı veya örgüt hakkında dışarıya bilgi sızmasını engelleyen kendince “demokratik merkezîyetçiliği” benimsemiştir. Soğuk savaş sonrası ortama ayak uydurmak için bundan vazgeçilse de, örgütün bu özellikleri günümüzde halen devam etmektedir (Barkey ve Fuller, 2012: 48)

2.2.4. 1980 Sonrası Kürt Meselesi

Kürt meselesinin tarihsel geçmişine bakıldığında, sorunu 1980 öncesi ve sonrası diye ikiye ayırmak gerekir. Çünkü Kürt meselesi 12 Eylül darbesiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Tek parti döneminde dahi yapılmayan uygulamalarla sorun bir daha kapanmamak üzere yeniden açılmıştır. Bugün PKK terör örgütünün varlığında 12 Eylül yönetiminin yaptıklarının etkisi vardır (Yayman, 2016: 49). Bu durumu Bruinessen şu şekilde açıklamaktadır;

“12 Eylül 1980 darbesi Kürdistan’da geniş çaplı askeri operasyonlar ve kitlesel tutuklamalar takip etti. Sadece eylemciler ve sempatizanlar değil, siyasi faaliyetlere hiçbir zaman karışmamış olan köylüler de bu durumdan büyük ölçüde etkilendi ve politik ve ‘ekonomik’ göçmenlerin sayısı katlandı. Kürt örgütlerinin büyük bir kısmının Türkiye topraklarındaki varlıkları fiilen sona erdi. Bununla birlikte aralarında en radikal örgüt olan PKK, yurtdışında kendisini güçlendirdi ve üyelerine (anlaşılan Lübnan topraklarında) askeri eğitim verdi” (Bruinessen, 2016: 42).

12 Eylül rejiminin Kürt sol hareketlerini ezmesi, bu hareketin 12 Eylül öncesi varlığına ve etkisine dair bile hafıza kaybı yaşatmıştır. 1980-1984 yılları arasındaki işkenceler bunda etkili olmuştur. Diyarbakır cezaevindeki PKK terör örgütü üyelerinin intihar eylemleri PKK'nın kendini militanlaştırmasında önemli rol oynamıştır (Bora, 2017: 855). Diyarbakır cezaevinde yaşananlar ile birlikte ölüm oruçlarında, işkencelerde birçok insan hayatını kaybetmiştir. Buradan bir şekilde çıkanlar ise soluğu dağda almıştır. 1984’de kurulacak olan yöntem tamamıyla 12 Eylül diyalektiğinin bir sonucudur. Baskın Oran’a göre, teröristlerin barınmaması için köy yakmaları olmuş ve bunun sonucunda batıya göç eden insanlar büyük kentlerde bir diaspora oluşturacak, diaspora da sürekli milliyetçi olduğundan Kürt hareketi yurdun her tarafına yayıldığını ifade etmiştir (Oran, 2016: 221).

Diyarbakır cezaevinde yaşananlar gerek sosyal gerek siyasi alanda mahkûmları olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle Diyarbakır cezaevinden çıkan

insanların çoğu ideolojik olarak çok etkilenmişlerdir. Kendi ideolojilerine daha fazla bağlanmış ve intikam duyguları belirginleşmiştir. Eski bir mahkûm olan Selim Dindar'ın şu sözleri aslında her şeyi özetler nitelikte;

“Ben siyasi bir insan değilim. Bu tip konularda çok fazla bilgili değilim. Ama 12 Eylül herkesin Kürt sorununun farkına varmasını sağladı ve bu sorunu dünyanın gündemine taşıdı. Cezaevindeki vahşet olmasaydı, Kürt sorunu bu kadar erken görünür olmazdı. Diyarbakır Cezaevi'ndeki insanlardan militanlar yarattılar. Bu insanların yüzde 80'i silah alıp dağa çıktılar. Bu tip bir vahşet yaşadıktan sonra normal bir yaşam sürdürmek bir insan için çok zordu. Bilirsiniz, 'PKK hareketi 1984 yılında hızla ortaya çıktı' denir. Bu tarih pek çok insanın Diyarbakır Cezaevi'nden salındığı tarihtir” (Düzel, 2003).

1984 yılında yapılan ilk saldırının ardından birçok yerde saldırılar devam etmiştir. Olaylar 1970'lerin sonunda yaşanan olaylara göre halen önemsiz sayılıyordu. Ancak terör örgütü PKK'nın ağalara ve devlete karşı saldırıları bir korku iklimi ortaya çıkarmıştır. PKK kurulduğundan itibaren şiddet ve terörü siyasi örgütlenmeyle harmanlayarak klasik isyan taktiklerine başvurmuştur. Devlete ve onun temsilcilerine yönelik düzenli ve sistematik bir şekilde şiddet eylemlerine, isim yaptıktan sonra başlamıştır. Terör örgütü PKK'nın diğer Kürtlere yaptığı baskılar korkunç boyutlara ulaşmıştır. Özellikle para için devletin emirlerini yerine getirdiklerini düşündükleri köy korucularına baskı yaparak başka insanların köy koruculuğuna engel olmayı amaçlamışlardır. Öcalan yaptığı bir konuşmada şiddeti tercih ettiği bir yöntem olmasa da “şiddetin zorlu ve sıkıntılı, ancak kesinlikle sonuç veren bir alternatif” olduğunu söylemiştir (Ballı, 1991: 252). 1985 yılında terör örgütü PKK saldırılarına karşı kendilerini korumaları için maliyeti devlet tarafından karşılanan köy koruculuğu sistemi oluşturulmuştur. Korucular genel olarak örgüte karşı olan aşiretler arasından seçilmiştir. Bunların en çok bilinenleri Jirki, Pinyaniş, Goyan ve Makhurandır. Köy korucuları sayısı sürekli artmıştır. 1990 yılında 20.000 nüfusu varken 1993'te bu sayı 35.000 olmuştur (McDowall, 2004: 559). 1978 yılından 1987 yılına kadar sıkıyönetim, 1987 yılından 2002'ye kadar ise olağanüstü hal şartları devam etmiştir. Yayman (2016: 49), bölgenin çeyrek asır kadar olağan olmayan bir şekilde idare edilmesi bu bölgede olağanüstü bir sosyoloji ortaya çıkardığını ifade etmiştir. Bu sosyolojik durum ile ilgili olarak McDowall (2004: 564):

“PKK ile devlet arasındaki çatışmalar yüzünden yaşam koşulları kötüleşmeye devam etti. Ölüm sayıları artıyor, köyler boşalıyordu. Çoğunlukla sınır bölgelerinde yer alan bölgelerde 1987 yılındaki 285 sayılı kanun, köylerin boşaltılması ve köylülerin başka yerlere sürülmesini içeriyordu. Boşaltılan köyler 1989 yılında 400 iken bu sayı 1994’sonlarında 2000’i bulmuş, göç eden ve evsiz insan sayısı ise 750.000 olmuştur.”

1980’li yıllarda Türkiye, başta sorunu küçümsemiş, sonraları ise uzlaşmalı bir biçimde çözmeye çalışmıştır. Bu dönemde Kürt meselesi terör sorununa indirgenmiş ve daha önce olduğu gibi askeri olarak çözülmeye çalışılmıştır. TSK gerekli bilgi ve teçhizat olmadığı için ilk yıllarda önemli kayıplar vermiştir. Körfez savaşında ise terör örgütü ağır silahlarla daha da güçlenmiştir. 1990’lı yıllara gelindiğinde daha sert tedbirler alınmaya başlanmıştır. Bütün imkânlar seferber edilerek savunmadan saldırıya geçmiştir. Ancak bu dönemde de önemli kayıplar verilmiştir (Yayman, 20116: 51). Bu konu ile ilgili olarak başka bir açıklamada ise;

“PKK ile devletin silahlı kuvvetleri arasında süren çatışma, devletin birkaç çapulcu, kafaları hızla ezilecek teröristler gibi nitelermelerine rağmen 1990’lara kadar şiddetini artırarak sürdürdü. Devletin milis kabul ettiği ya da gerilla hareketini desteklediğine inandığı sivillere karşı şiddet, baskı politikalarına karşın PKK’ya da atfedilen ve sivillerin ölümüyle sonuçlanan eylemler gündeme geldi. 1990’ların başında Genelkurmay, Milli İstihbarat Teşkilatı ve siyasi elitler “başları kısa zamanda ezilecek bir avuç terörist” yaklaşımını bırakarak PKK’ya karşı yeni bir savaş stratejisi arayışına girdi. Bu dönemde Kürtlere karşı yürütülen iki politikanın ayırt edici özelliğinden bahsetmek gerekiyor. İlki olağanüstü hal uygulaması; ikincisi ise “yeni düşman” tanımını uyarınca geliştirilen askeri, siyasi ve yönetsel dönüşüm (Balta vd., 2015:3).

1992 ilkbaharı siyasi arenada, Kürt ulusal duygularının ifadesi olarak yılda bir kez odaklanılan gün olan nevroz sırasında 100 civarında sivilin ölmesi gibi olumsuz bir olayla başlamıştır. Sağ’dan gelen, “boş şeylerle uğraşmayı bırakıp PKK’nın işini bitir” çağrılarını karşısında Özal güneydoğunun sorumluluğunu tamamen orduya teslim ederek liberal jestlerden vazgeçmiştir. Bu tarihten sonra çatışmalar daha da şiddetlenmeye başlamıştır. Çatışmalardan kaçan PKK terör örgütü militanlarının çoğu Irak Kürdistan’ına kaçarak Irak Kürt kuvvetlerine sığınmış, bazıları ise İran’a sığınmıştır. 13 Mart 1993’te Sabah Gazetesi’nde Talabani’nin Şubatta yaptıkları toplantıda Öcalan’a artık silahlı mücadeleden vazgeçmesi, Kürtlerin içerisinde milletvekillerinin Ankara’da halkı temsil etmesi ve bir anlaşmaya varılması için öneride bulunmuştur (McDowall, 2004: 576-577). Öcalan 1993 Nevrozundan başlayıp 15 Nisana kadar sürecektir olan bir ateşkes ilan ettiğini açıklamıştır. Daha

sonra süre belirtmeksizin uzatılmıştır. PKK, bu süreçte taleplerinin Türk politikacılarınca tartışılmasını istiyordu. Talepler; kültürel özgürlükler, Kürtçe yayın hakkı ve köy koruculuğunun feshi ile ilgiliydi. OHAL'in kaldırılması ve Türk yetkililer tarafından faili meçhul cinayetleri önlemek için tedbir alınması gerektiği belirtilmiştir. Burada Öcalan'ın Kürtlerin kendi haklarını tayin hakkından söz etmemesinin dikkat çekici olduğu vurgulanmıştır (McDowall, 2004: 578). Tüm bunlarla birlikte artık çatışmaların olmayacağı düşünülüyordu. Ancak 1993 yılında Özal'ın ölümü bu anlaşmaların gerçekleşmesini engellemiştir. Bu olayın ardından bir dizi olayla birlikte çatışma yeniden başlamıştır (Konda 2011: 70). Özal'ın ölümünden sonra Cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel başbakanlık döneminde ılımlı bir tutum sergilemesine karşın, Öcalan'ın ateşkes ilanını bir zayıflık olarak değerlendirmiştir. Demirel Kürt meselesini siyasi araçlarla çözmek yerine örgüt üyelerinin yakalanması ve mücadele edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun neticesinde çatışmalar tekrar başlamıştır (Şimşir, 2011: 654) Bu dönemde dikkat çeken diğer bir husus ise gözaltına alınıp kaybolan kişiler ile ilgiliydi. JİTEM⁵ tarafından işlendiği düşünülen bu cinayetlerde sivil giyimli polisler kimlik sorgusu yapılamadığı ve gözaltında alınıp kaybolanların cesetlerinin çöplerde bulunduğu dile getirilmiştir. Bazı cesetlerin ise hiç bulunamadığı ifade edilmiştir (McDowall, 2004: 583). Bütün bu yaşanan olaylar Kürt meselesinin daha da derinleşmesine ve toplum içerisinde daha fazla ayrışmaya neden olmuştur. Sonuç olarak; şiddet eylemleri devletin varlığını bölgede yok etmeye çalışmasından dolayı bölgede yaşayan insanların yaşamlarını olumsuz etkilemiştir. Bu ve buna benzer olaylardan dolayı Kürt meselesi daha da derinleşmeye başlamıştır.

⁵Türkiye'de faili meçhul cinayetler ile ilgili olarak öne çıkan önemli bir kavramda JİTEMdir. Türkiye'de birçok faili meçhul cinayetten sorumlu olduğu dile getirilmiştir. Açılımı; Jandarma İstihbarat Terörle Mücadele olan "JİTEM" adlı bir birimin terörle mücadele adı altında devlet teşkilatı içerisinde oluşturulduğu ve 80'li yılların sonundan itibaren devlet adına işkence, gözaltında kayıp ve yargısız infazlarda bulunduğu Türkiye'de çok uzun yıllar devlet yetkilileri tarafından reddedildi. JİTEM'in varlığı ve faaliyetlerinin suç teşkil edip etmediği sorgulanamadı ve ne yargı ne de yasama erkleri bu konuda bir teşebbüste bulundu. Bkz. Melik Duvaklı, "JİTEM'in Kürt Tetikçileri"¹. Baskı Profil Yayıncılık. İstanbul, 2010, s.13.

2.2.4.1.Yasal Kürt Partileri

Türkiye de yasal Kürt partileri, genellikle 1990'lı yılların bir olgusudur. Fakat yasal olmalarına karşın, 2009 yılına kadar kurulan partilerin tamamı Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Yenisi kurularak sürekliliklerini korumaya çalışmışlardır (Aydınoglu, 2014: 81). Daha önce ifade edildiği gibi 1990'lı yıllarda göze çarpan önemli bir olgu; Kürtlerin parti kurup seçimlere katılmasıdır. 1990 yılında SHP'den atılan veya ayrılmaya zorlanan Kürt milletvekilleri, genç kuşak Kürtlerin yanı sıra Kürt olamayan birçok sosyal demokrat ve sosyalist aydın HEP (Halkın Emek Partisi)'nin kuruluşunda yer almıştır. Kürt partisi olarak ifade edilmesinin nedeni Türkiye'de en çok ezilen, baskı altında tutulan kesim olduğu itirafından dolayı olduğu söylenmektedir (Konda, 2011: 69). 1993 yılında kapatılan HEP'in yerine Demokrasi Partisi (DEP) kurulmuştur. HEP'e göre daha radikal bir çizgi izlediği söylenen DEP 1994'te kapatılır (Kirişçi ve Winrov, 2000: 143). Özellikle 1993 yılındaki ateşkese katkıda bulunması DEP'in silahlı mücadele yürütenlerle bağlantısı olduğu fikrini güçlendirdiği ifade edilmektedir. Bölücülüğe katkıda bulunduğu düşünülmeyle birlikte, bu dönemde başta Mardin milletvekili Mehmet Sincar olmak üzere partiye dâhil olan birçok kişi öldürülmüştür. 1994 yılında ise Halkların Demokrasi Partisi (HADEP) kurulur ve diğerlerine nazaran uzun süre devamlılığını korur. 2003 yılına kadar varlığını koruyan parti 1995 genel seçimlerinde % 4,16 oy oranına sahip olmuştur. Bu seçimlerde BSP, SIP, vb. bazı sosyalist partiler ve sosyalist aydınlarla birlikte "Emek Barış Özgürlük Bloku" oluşturularak yeni bir gelenek başlatılmıştır. Bileşenlerin değişmesi ile birlikte, ilerleyen seçimlerde Türk solunun-Ertuğrul Kürkçü'nün altını çizdiği sıfatla-enternasyonalist unsurlarıyla yan yana duracaktı. Bu da ""kürdi"" partilerin sol rengini koyulaştırmıştır (Bora, 2017: 896-897)

HADEP 2003 yılında kapatılınca kurulan Demokratik Halk Partisi (DEHAP) 2004 yerel seçimlerinde % 8,76 oy oranı ile 54 belediyeye sahip olmuştur. Kendisinden önceki partilere nazaran daha geniş bir programa sahipti. 2005 yılında DEHAP yerine Demokratik Toplum Partisi'nin (DTP) geçmesi, bu sefer kapatılma ile değil gönüllü olarak olmuştur. Orhan Doğan göç edenlerin, köylerinden sürülenlerin, oluşturduğu milliyetçilik duygusuyla, "fuhuşla, kapkaçla, tinercilerin çoğalmasıyla" mücadeleyi de önüne koyan geniş bir politik perspektif çizmiştir. O,

yeni partinin “Türkiyeleşme” hedefini, bu perspektifin yanı sıra, Türklerle Kürtlerin iç içe geçtiği ve federatif bir çözümün Türkiye’ye uygun olmadığı kanısı ile temellendirmiştir. DTP 2007 yılında demokratik özerkliği temel ilke olarak benimsemiştir. Bunun halk tabanına yayılmasını sağlamak için Demokratik Toplum Kongresi kurulmuştur (Bora, 2017: 598). 2011 yılında demokratik özerkliğin resmen ilanının öznesi olmuştur. DTP 2009 yılında kapatılınca yerine Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) kurulmuş ve geleneği devam ettirmiştir. 2011 seçimlerinde “demokratik cumhuriyet” ve “demokratik özerklik” şiarıyla Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloku adı altında sosyalist parti gruplarının desteğiyle 2,5 milyon üzerinde oy alarak 36 milletvekili çıkarmıştır (Sönmez, 2012: 18). BDP’nin temsil ettiği demokratik ve sol ittifak platformunda bir toplumsal hareket tabanı oluşturmak için, Halkların Demokratik Kongresi (HDK) kurulur. HDK ayrıca, ittifak edilen Türk solunun unsurlarıyla ilişkiyi organikleştirmeyi bununla beraber, onların dar sosyal ağlarının ve sekte siyaset evrenlerinin ötesine geçip Batıda bir sol-demokratik hareketi genişletmeyi amaçlamıştır. HDK projesi 2013 yılında yeni bir parti ortaya çıkarmıştır. Halkların Demokratik Partisi (HDP), HDK’nın koyduğu Kürt ulusal hareketi ile sosyalist partiler-gruplar ve muhalif demokratik toplum hareketleri arasında ilkinin organikleşme hedefi doğrultusunda kurulmuştur. BDP milletvekilleri HDP’ye geçmiştir. BDP ise Demokratik Bölgeler Partisi (DBP) ismini almıştır. HDP ilk iş olarak kendi misyonunu Türkiye partisi olmak şeklinde tanımlamıştır. 2014 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Selahattin Demirtaş bu misyonun gerçekleşmesi yolunda önemli bir adım olmuştur. HDP kurulduğu andan itibaren her kesime kucak açma çabası içerisine girmiştir. Bu gerekçeyle “Kürdüz, Türküz, Sünniyiz, aleviyiz ama yoksuluz, işçiyiz, işsiziz” diyerek ortak bir kimliği sosyalleştirmeye çalışmıştır (Bora, 2017: 899-901).

2013 Nevruz’unun ardından BDP’nin başaramadığı “Türkiyeleşme” yani Türkiye partisi olma hedefine ulaşmak için, Türk solundan çeşitli parti ve çevrelerin katılacağı bir parti olarak HDP gündeme gelmiştir. Gezi olayları partinin kuruluşunu biraz geciktirmiştir (Aydınoglu, 2014: 192). HDP’de genel başkan seçilen Selahattin Demirtaş 2014 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde HDP’nin adayı olmuştur. Bu seçimde aday olması Türkiyelileşme için önemli bir adım olmuştur. Bu adımın 2015 seçimlerinden önce bir hazırlık olduğu ifade edilebilir. HDP, 2015 seçimlerine

gelenen tarihe kadar ilk kez bir seçime parti olarak girmiştir. Bu seçimlerde %10 barajını aşmıştır. Ancak verilen süre içerisinde hükümet kurulamayınca 1 Kasım 2015'te yeniden seçim yapılmıştır. Bu sefer aldığı oy oranını düşürmüştür. Ak Parti (Adalet ve Kalkınma Partisi) bölgede kaybettiği desteği bu seçimle geri almıştır (Çalışkan vd., 2016: 56-57). 1990'lı yıllardan itibaren bölge içerisinde daha önce ifade ettiğimiz gibi birçok parti ortaya çıkmıştır. Bu partiler meseleyi silahlı eylemlerden siyasi arenaya taşımak için önemli unsurlar olmuşlardır. Ancak bu partilerin çoğu PKK terör örgütü ile bağlantısını kesemediği için kısa sürede kapatılmıştır. Bu nedenle son yıllarda çıkan partiler Türkiyeleşme konusunda adım atmaya çalışmışlardır. Siyasi arenada başarılı olmanın ve Türkiye partisi olabilmenin en önemli şartı PKK terör örgütü ile ilişkinin kesilmesinden geçmektedir.

3. KÜRT MESELESİNDE SON GELİŞMELER

Kürt meselesinde 2000'li yılların başında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Yayman, Ak Parti'nin iktidara gelmesinin hemen ardından "OHAL"ın kaldırılması, DGM'lerin kapatılması, Kürtçe dil kursları açılması, pozitif ayrımcılığa varan ciddi ekonomik açılımlar yapılması, yaşayan diller enstitüsü kurulması ve TRT 6 gibi devrim sayılabilecek köklü değişimlere imza attığı ifade etmektedir. Bununla beraber gelenen noktada radikal değişikliklerin sorunu tamamen ortadan kaldıramadığı ve meselenin daha da zorlaştığı bilinen bir durumdur. Yayman'a göre, Ak Parti sorun ile yüzleşme sürecinde toplumsal bir birlikteliğe vurgu yapmıştır (Yayman, 2016: 486). Kürt meselesi ile ilgili olarak meselenin çözümü konusunda Ak Parti önemli çaba sarf etmiştir. 12 Ağustos 2005'te dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Kürt sorununu tanıyoruz diye başlayan bir konuşma yapmıştır. Bu sorunun çözümü için ellerinden geleni yapacaklarını ifade etmiştir (Aktay, 2016: 255). Bu dönemde demokratik Açılım/Milli Birlik Projesi ismini verdiği bu süreci 2005 Diyarbakır konuşmasında başlamıştır. Bu konuşmada:

"İlla her soruna bir ad koymak da gerekmez. Çünkü sorunlar hepimizindir. Ama illa 'Ad koyalım' diyorsanız Kürt sorunu bu milletin bir parçasının değil, hepsinin sorunudur. Benim de sorunumdur. Sorunların parça parça adresi olmaz. Bütün sorunlar Türk olsun, Kürt olsun, Çerkez olsun, Abaza olsun, Laz olsun bütün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ortak sorunudur. Çünkü güneş herkesi ısıtır, çünkü yağmur herkes için rahmettir. Çünkü herkes aynı toprağın insanıdır, insanıyız, millet olmak işte budur. Bu sebeple 'Kürt sorunu ne olacak?' diyenlere diyorum ki bu ülkenin başbakanı olarak o sorun herkesten önce benim sorunumdur. Bu memleketin

başka bir meselesini de bana soracak olsalar onlara da şunu derim, o mesele de herkesten önce benim meselemdir. Biz büyük bir devletiz ve millet olarak bu ülkeyi kuranların bize miras bıraktığı temel prensipler ve cumhuriyet ilkesi, Anayasal düzen dâhilinde her sorunu daha çok demokrasi daha çok vatandaşlık hukuku daha çok refahla çözeceğiz, bu anlayışla çözüyoruz ve çözeceğiz de...”(Yeni Şafak <https://www.yenişafak.com/arsiv/2005/agustos/13/p01.html>).

Erdoğan’ın kullandığı bu ifadeler Ona Kürtlerin ayrı bir kredi açmasına yol açmıştır. Bu aşamada devletin Kürtlere yönelik asimilasyon ve inkâr politikalarını bitireceği beklenen bir sürece girilmiştir. Geçmişten oluşan mağduriyetlerin giderilmesi için adımlar atılmaya başlanmıştır. Aktay, bu durumu “sessiz devrim” diye nitelenmesi gerektiğini ifade etmiştir. 2009 yılında bu amaçlar doğrultusunda adımlar atılarak demokratik açılım denilen süreç başlamıştır. Bu süreçte hem Öcalan ile görüşmeler gerçekleşiyor hem de silahların bırakılması için çabalar gösterilmiştir. Açılım süreci 2013 yılında “Çözüm Süreci” olarak, TSK’nın operasyonları durdurduğu, buna karşılık da terör örgütü PKK’nın artık silahlı unsurlarını yurt dışına çekeceği bir safhaya girilmekte olduğunu göstermiştir (Aktay, 2016: 256-257).

3.1.BARIŞ SÜRECİ (ÇÖZÜM SÜRECİ)

Kürt meselesi 2000’li yıllara gelindiğinde farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. 1999 yılında Abdullah Öcalan yakalanmış ve idam istemi ile yargılanmıştır. Ancak bu olay ABD’nin başını çektiği bir komplo olarak algılanmıştır. Özellikle Avrupa’da protestolar ve intiharlar yaşanmıştır. PKK terör örgütü yönetimi Öcalan’dan gelen ateşkes çağrısına uymuyordu. Bunun baskı altında söylediğini ifade ediyorlar ve fedai savaşı başlatmaktan bahsediyordu. Ancak Öcalan ateşkes anlayışını yeniden tekrar edince çağrıya riayet etmişlerdir (Bora, 2017: 868). 1999’da Abdullah Öcalan’ın yakalaması ile başlayan geri çekilme ve ateşkesin sonra yeniden devam ettiği söylenebilir. 2005-2008 yıllarında tekrar ateşkes ilan edilmiş ise de uzun sürmeden çatışma tekrar başlamıştır. 2009 yılında bir ateşkes daha ilan edilmişti. Bu ateşkesin en önemli olayı Ekim 2009’da bir grup PKK üyesi militanın Habur sınır kapısından Türkiye’ye gelmesiydi. Türk milliyetçiliğinin gösterdiği tepki, barışa atılan bu ilk adımın tamamlanamaması sonucunu doğurmuştur (Balta vd. 2015: 5). Ak Parti 29 Mart yerel seçimlerinden sonra PKK ile ilk ciddi görüşmesini gerçekleştirir. Bu görüşmeler neticesinde hükümet, 29 Temmuz 2009’da demokratik açılım sürecini başlattığını ilan edilmiştir. Ancak bir süre sonra bu proje

milli birlik ve kardeşlik projesi olarak adlandırılmıştır (Aydınoğlu, 2014: 184-185). Bütün bunlar neticesinde çözüm sürecine doğru adımlar atılmıştır. Çözüm ve barış konusu aslında yeni bir konu değildi. PKK terörünü dindirmek için Özal döneminde Öcalan'la görüşme konusunda temas arayışları olduğu bilinmektedir. Çatışmaların tekrar başlaması ile 2005-2008 yılları arasında tekrar örgütle temas kurulmaya başlanmıştır. 2008-2011 yılları arasında ise Oslo görüşmeleri adı altında kapalı bir görüşme gerçekleşmiştir. 2012 yılının sonlarında ise artık şeffaf bir hal almış ve çözüm süreci olarak adlandırılmıştır (Bayramoğlu, 2015: 2).

Oslo görüşmelerindeki başarısızlık ile birlikte 2010' yılından sonra silahlı çatışmalar yeniden yoğunlaşmıştır. 2013 yılına kadar devam eden süreç içerisinde birçok insan yaşamını yitirmiştir. Bu çatışma sürecinde 2011 yılı dönüm noktası sayılmaktadır. Seçimler gerekçesi ile 2011 yılının 15 Temmuzuna kadar sürecek olan bir ateşkes Öcalan'ın talimatı ile terör örgütü PKK tarafından ilan edilmiştir. Ancak 14 Temmuz günü Diyarbakır'ın Silvan ilçesinde bir çatışma yaşanmış 13 asker şehit olmuştur. Aynı yılın Aralık ayında ise Uludere (Roboski) olayı yaşanmıştır. Bu olayda 38 sivil hayatını yitirmiştir. Yaşananlar bu süreci etkileyen en önemli olaylar olmuştur (Balta vd., 2015: 6). 2011 yılındaki gelişmeler ile birlikte süreç olumsuz etkilenmiştir. Oslo görüşmelerinin basına sızdırılmasıyla barış konusunda atılması gereken adımlar 2011 yılında kesintiye uğramıştır. Oslo süreci bitince cezaevindeki örgüt üyeleri açlık grevine başlamıştır. Açlık grevleri Öcalan'la görüşme şartı ile son bulmuştur. 2012 yılının sonunda dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan bir televizyon programında Öcalan ile görüşüldüğünü açıklamıştır. 3 Ocak 2013 tarihinde Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) milletvekilleri Ahmet Türk ve Ayla Akat Ata, İmralı'ya giderek Öcalan'la görüşmüştür. 23 Şubat 2013'de bu kez BDP'den Pervin Buldan, Sırrı Süreyya Önder ve Altan Tan, İmralı'ya giderek Öcalan'la görüştüler. Bütün bu görüşmeler açıktan yapılmaktaydı ve gelişmeler hükümet tarafından paylaşılmaktaydı. Bu gelişmeler ile birlikte bu süreç "çözüm süreci" olarak açıklanmıştır (Balta vd., 2015: 8).

Çözüm süreci sembolik olarak ise 21 Mart 2013 nevroz günü başlamıştır. Öcalan'ın mektubu burada Türkçe ve Kürtçe olarak okunmuştur. Bu mektupta çatışmasızlık çağrısı yapılmaktaydı. Yapılan çağrı ile birlikte çatışmasızlık başlamış

ve terör örgütü PKK'nın silahlı unsurlarının sınır ötesine çekilmesi aşamasına girilmiştir. Bu sonuç ile birlikte iki yıl sürecek olan çatışmasızlık ve barış süreci başlamıştır (Çiçek ve Çoşkun, 2016: 7). Nisan 2013'te hükümet çözüm sürecini halka anlatmak için her bölge için oluşturduğu "Akil İnsanlar" heyetini açıklamıştır. Bu isimlerin öncelikle entelektüel ve halkın sevdiği kişilerden oluşturulması ön görülmüş ve 4 Nisan'da belirlenen isimler kamuoyuyla paylaşılmıştır. Ülkenin yedi bölgesinde çalışacak olan akıl insanlar bölgesel toplantılar yapabileceklerdi. İki yıllık görüşmeler sonucunda Çözüm Süreci'nde 28 Şubat 2015 tarihine kadar önemli mesafeler kat edilmiştir (Yanmış, 2016: 44). 2014 yılına gelindiğinde çözüm süreci devam ederken Suriye'de İŞİD, Kobani'ye saldırmıştır. Buradaki insanlar Türkiye'ye sığınmıştır. Buradaki olayları protesto etmek amacıyla HDP çağrı yapmıştır. Güneydoğu Anadolu'nun birçok şehrinde halk sokağa çıkmıştır. Bu eylemlerde 50'in üstünde kişi hayatını kaybetmiştir (Aktay, 2017: 295). Ancak yaşanan olumsuzluklara rağmen çözüm süreci devam etmiştir. 2015 yılının başlarında çözüm sürecinin tavan seviyede olduğu ifade edilmekteydi. 2015 yılının sonlarında ise çözüm süreci neredeyse sıfıra inmiştir. 2013 yılında Gezi Olayları ve 17-25 Aralık operasyonları ile Türkiye'yi sarsan olaylar olmuştur. 2015 yılının 28 Şubat gününün bütün bu olaylardan sonra aydınlık bir gün olması ön görülmüştür. Dolmabahçe'de çözüm sürecinin muhatapları bir araya geldiğinde barış sürecinin zirvesi yaşanmıştır (Bayramoğlu, 2015: 4).

3.2. ÇÖZÜM SÜRECİNDEN ÇATIŞMAYA

2013 nevrozu ile başlayan çatışmasızlık ve barış süreci 2015 yılına kadar devam ettirmiştir. 2013 Nevroz Deklarasyonu ile kamuoyuna duyurulan çözüm süreci iki yıllık bir diyalog sürecinden sonra önemli bir eşiğe geldi. Dolmabahçe Açıklaması 28 Şubat 2015 tarihinde, Dolmabahçe'deki Başbakanlık Ofisi'nde Çözüm Süreci'nin tarafları ilk kez kameralar karşısında ortak bir açıklama yaptılar. Hükümeti Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan, İçişleri Bakanı Efkân Ala, AK Parti Grup Başkanvekili Mahir Ünal ve Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarı Muhammed Dervişoğlu temsil ediyordu. Masanın diğer tarafında ise HDP İmralı Heyeti üyeleri Sırrı Süreyya Önder, İdris Baluken ve Pervin Buldan oturuyordu (Bayramoğlu, 2015: 4) Bu görüşmede; çatışma sürecinin sonlandırılması ve silahların bırakılacağı bir döneme geçilmesi konusunda açıklamalar yapılmıştır. Bu

görüşmede 10 maddelik bir bildiri değerlendirilmiştir. Silahlı mücadelenin yerine demokratik bir sistem etrafında müzakereler sağlanması vurgusu yapılmıştır. Terör örgütü PKK'nın silahları bırakması içinde kongreye gideceği ifade edilmiştir. Özetle bu görüşmede her iki taraf da sürecin nihai sonuca ulaşması için kararlı olduklarını ifade etmişlerdir (Çiçek ve Coşkun, 2016:9-11). Ne var ki süreç, Dolmabahçe'de yapılan toplantıda öngörüldüğü gibi ilerlememiştir. Tam Kürt meselesinin silah ve şiddet yolundan siyaset yoluna girmesi konusunda kritik eşik aşıldı, diye düşünülürken Dolmabahçe'deki toplantıdan sonra yaşananlar iki yıllık diyalog sürecini sonlandırmıştır. Dolmabahçe'de yapılan açıklamadan 20 dakika kadar sonrasında Demirtaş açıklama yapmıştır. Demirtaş İç Güvenlik Paketi'ni öne sürerek hükümetin bir yandan pakette ısrar edip bir yandan demokratikleşmede ilerleme sağladığını ifade edemeyeceğini söylemiştir. Bunun barıştan uzaklaştıracağını ifade etmiştir. Aynı gün terör örgütü PKK yöneticisi Karasu hükümet eğer Öcalan'ın ortaya koyduğu 10 maddeyi müzakere etmezse silahları bırakmayacağını açıklamıştır. Diğer taraftan Cumhurbaşkanı Erdoğan, Dolmabahçe açıklamasından 20 gün sonra “on maddeyi doğru bulmuyorum” diyerek tepkisini ortaya koymuştur. Yapılan bütün bu açıklamalar ile yavaş yavaş çözüm sürecinden uzaklaşmaya başlanmıştır (Yanmış, 2017: 45).

2015 7 Haziran seçimleri yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 20 Temmuz'da yaşanan Suruç olayı, hemen ardından 22 Temmuzda 2 polisin şehit edilmesi ile birlikte Türkiye yeniden bir çatışma sürecine girmiştir. Çatışma sürecinde terör örgütünün kullandığı silah ve mühimmatların çokluğu ve şehir çatışmalarına hazır olması, terör örgütün barış sürecinde savaşa hazırlık yaptıklarına delil gösterilmiştir. Bütün bunlarla birlikte barış masasının devrildiği, çözüm sürecinin dondurucuya kaldırıldığı belirtilmiştir (Yanmış, 2017: 46). Suriye'deki gelişmelerden sonra şehir çatışmalarına dönüşen bir strateji yaşanmıştır. Aynı zamanda binlerce insanın öleceği, sakatlanacağı, yüz binlerin kısa ya da uzun süreli olarak evlerini terk etmek zorunda kaldığı bir çatışma sürecine girilmiştir (Ergil, 2016: 65). Haziran 2015'ten sonra hızlı bir şekilde devreye sokulan şehir savaşlarında PKK, öncelikle militanlaşmış gençlerden oluşan YDG-H (Yurtsever Devrimci Gençlik Hareketi)'ye yer vermiş kendi silahlı güçleri (HPG) ise geri planda kalmıştır. PKK şiddet ve terörünün Kürt meselesinin merkezine oturmasına neden

olmuş ve genel olarak terörün karakterinde önemli değişlikleri de beraberinde getirmiştir (Yeşiltaş ve Özçelik, 2016: 8-9). Kürt meselesi Türkiye gündeminde varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarından başlanarak nerdeyse 1990'lı yılların sonuna kadar Kürt meselesi ile ilgili dikkate değer adımlar atılmamıştır. 2000'li yılların başından itibaren ise bu sorun ile ilgilenmeye başlanılmış ve çözüm üretilmeye çalışılmıştır. Bu konuda önemli ve somut adımlar atıldığı ifade edilebilir. Demokratik açılım, çözüm süreci derken sorun tamamen çözümlüyor, gibi bir algı ortaya çıkmıştır. Yaşanan bir takım olaylar yüzünden çözüm süreci son bulmuş ve mesele eski halini almıştır. Çatışma sürecinin yeniden başlamasıyla ölüm haberleri de gelmeye devam etmiştir.



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİRİKİM DERGİSİ VE KÜRTMESELESİ

1. BİRİKİM VE TÜRK SOLU

1.1. BİRİKİM DERGİSİ VE TÜRK SOLU İÇERİSİNDEKİ YERİ

Türk solu içerisinde her dönemde özellikle dergi bazında etkili olan hareketler olmuştur. Türkiye’de başlayan sol hareketlerin hemen hepsinin bir yayın organı vardı. Özellikle 1930’larda “Kadro” 1960’larda “Yön” dergileri göze çarpan dergiler arasında sayılabilir. Bununla birlikte 1975 yılında “sosyalist kültür dergisi” sloganı ile yayımlanan “*Birikim Dergisi*” de bu dergilerden birisidir. 1975’te, Murat Belge, Ömer Laçiner ve Can Yücel öncülüğünde yayını başlamıştır. *Birikim Dergisi*’ne karakterini veren Murat Belge ve Ömer Laçiner THKP-C muhitinden gelmekteydiler. Ancak 1968-72 döneminde de kendilerine mahsus, eleştirel bir tavırları olmuştur. Murat Belge, 1970-71’de Atıf Behramoğlu ve İsmet Özel’le birlikte çıkardıkları ‘Halkın Dostları’ Dergisinde sosyalist sanat ve edebiyatı, hem politik hem de kendi özerkliği içinde önemseyen bir anlayışı tartışmaya uğraşmıştır (Bora, 2017: 678).

Birikim’in ortaya çıktığı dönemde sol çeşitliliğin fazla olduğu bir dönem olmuştur. 1980 darbesi ile hem sağ hem sol bu darbeden büyük yara almıştır. Bu darbe her iki tarafa yapılmış olsa da sol ideolojiye sahip kesimin daha fazla etkilendiği söylenmektedir. Sol cemahta yer alan *Birikim Dergisi* 1980’de sıkıyönetim kararıyla durdurulmuştur. 12 Eylül Darbesi ile verilen 9 yıllık aranın ardından *Birikim* kaldığı yerden, “sosyalizmi yeniden tanımlama” çağrısıyla Mayıs 1989’da yeniden yayımlanmaya başlamıştır (Bora, 2017: 720). Laçiner, bu durumu 1989 yılındaki ilk sayıda şöyle açıklamıştır: Bir teorik dergi olarak *Birikim*, sosyalist hareketin sorunlarını değil, bunun ötesinde ve öncelikli olarak bizatihi sosyalizmin kendisini yeniden ele almak istemiştir. Bir insan ve dünya görüşü kavrayış tarzı ve pratik olarak sosyalizmin kaynak ve dinamiklerini yeniden belirlemek ve böylece onun ayırt edici çizgilerini netleştirmek için bir çağrı, bu kapsamlı ve hayati girişime bir katkı olmak üzere yayına başladığını ifade etmiştir (Laçiner, 1989: 3-5).

Birikim Dergisi'nin internet sayfasında, derginin “hakkımızda” adlı bölümünde derginin düşünce dünyası ve hedefleri şöyle açıklanmaktadır: 1989 yılında yeniden yayınlanmaya başladığı dönem sosyalist rejimin çökmeye başladığı dönemdir. Bu sebeple dergi “sosyalizmin yeniden tanımlanması” gerektiği düşüncesinde olmuştur. Derginin isminde “sosyalist kültür dergisi” yazmasına karşın sadece politikadan ibaret olmamıştır. Her konu, insanlarla ilgili her şey geniş anlamıyla ele alınmaktadır. Düşünceyi özerk bir değer olarak, bir güç olarak önemsenenin *Birikim*'in varlık gereği olduğunu belirtmişlerdir. Kırk yıllık birikimde her düşünceden her platformdan farklı konular tartışıldığı ifade edilmiştir (<http://www.birikimdergisi.com/hakkımızda#.W15NSdSLRH0>). Derginin yayın hayatına başladığı zaman, siyasi ve ideolojik anlamda tartışmaların bir hayli fazla olduğu bir dönem olmuştur. Bu tartışmalar içerisinde siyasi anlamda *Birikim*'in nerede durduğuna bakmak gerekmektedir. Türkiye solu içerisinde yer alan bu derginin nasıl yayın hayatına başladığıyla ilgili olarak, derginin önemli isimlerinden Laçiner (1997: 53) şunları söyler:

“70'lerin başında, acaba diye başlayan yığınla soruyla yola koyulmuştuk, yol boyunca her cevabını bulduğumuzu sandığımız sorunun arkasında daha başka, kapsamlı ve derin bir sorunun yattığını fark edip bu kez onun peşine düştük. Soruları, sorunları ilk formüle ettiğimiz dilin zamanla değişmesi bundan. Ve bilmiyorum tam hangi noktada, ama bir yerde bütün o iç içe geçmiş soru yumaklarının aslında basit, bir tek sorunun türevleri olduğunu sezinler gibi olduk. Ezeli, öyle olduğu için bildik ve sıradan saydığımız ve yine öyle olduğu için, çözümsüzlüğüne hükmedip olduğu gibi kabullendiğimiz bir sorundu. İnsanların yaşam tarzının nasıl olması gerektiğine dair fikirlerin davranış-eylem, pratik olarak içerikleşmesi sürecinin sorunları yani. Neden fikirler-gerçeklik üzerinden yapıyorsun bunu diye sorarsanız; bir sosyalist olarak fikirleri yegâne "sermaye"imiz saydığımızdan ötürü derim” (Laçiner 1997: 53).

Tanıl Bora'ya (2009: 7-8) göre, *Birikim* hem 12 Eylül 1980 askeri darbesi öncesindeki ilk serisinde, hem de 1989'dan beri süren yeni serisinde, sosyalist sol düşünceyi muhafazakârlığa düşmekten kurtarma çabasında olmuştur. Sosyalizm ve Marksizm'in bir “doktrin” dercesine düşürülmesine, resmi görüş kalıbına sokulmasına, ya da bir özlü sözler derlemesine indirgemesine karşı durmaya çalışmıştır. Bora'ya göre, sosyalist-sol düşünceyi kendi kendine bağladığı prangalardan kurtarmak, artık solu yeniden inşa etmek hükmündedir. Bora, *Birikim*'in 1989'da bu “acil görevi” hatırlatarak çıktığını ve hemen her sayısının

ufkunda bu endişenin egemen olduğunu söylemiştir. Ona göre, *Birikim Dergisi*'nin sosyalizm-solu yeniden tanımlamaya dönük gayreti, yeryüzüne indirilen bir tebliğ değil; sesli düşünerek ilerleyen bir çabadır.

Bu anlamda *Birikim Dergisi*, uluslararası sosyalist düşüncenin yanı sıra Türkiye'de devrimci hareketin yaşadığı problemleri merkezine alarak bir söylem oluşturmayı hedeflediğini belirtmiştir. Bu şekilde *Birikim*, 1980 öncesi solun o dönem için öncelikli pratik sorunları temele alarak, müdahale ve açılımlarıyla çaba göstermesi, sol düşüncede kural dışına çıkarak farklı bir düşünce sergilemesiyle yeni bir sol geleneğini ortaya çıkardığı ifade edilebilir. Bu bağlamda *Birikim Dergisi* içerisinde yer alan isimler sadece teorik bir dergi çıkarmıyor aynı zamanda pratik olarak da sosyalist pratiğe müdahale edip, gerekirse düzeltmeler yapmayı ve dönüştürmeyi hedeflemişlerdir. Bu nedenle kural dışına çıktığı ifade edilmiştir (Argın, 1997: 78). Ancak ortaya koydukları bu tavır zaman zaman siyasetçilik, ilkesizlik olarak eleştirilmiş ve bu tavırları çok ciddiye alınmamıştır. *Birikim Dergisi* ele aldığı teoriyi de sürekli geliştirme çabası içerisinde olmuştur. Bu doğrultuda ortaya koydukları hedefleri ve sol düşünce içerisindeki yerleri, dergide şöyle ifade edilmektedir:

- “Teorinin büyük ustalarının ışığında, kendi sorunlarımız, hedeflerimiz kendi toplumsal bütünlüğümüz açısından, kendi teorik dünyamızı kurmak,
- Bunu yaparken yöntemi, bilimsel teoriyi aynı anda hem kavramak, hem uygulamak, hem de açıklamak; yöntemi soyutta değil, olması gereken yerde, somutun içinde bulmak,
- Geçmişin ve bugünün kültürünü araştırmak, eleştirmek ve böylece geleceğin kültürel temellerini şimdiden kurmak,
- Sosyalist kültürü bir yasama sorunu olarak ele alıp işlemek,
- Bütün bunların üstesinden gelecek bir aydın kadronun oluşmasına katkıda bulunmak için mümkün her türlü çabayı harcamak” (Birikim 1975: 6).

Birikim'in bu ilkeleri 1975 yılında yayın hayatına başlamasından itibaren devam etmiştir. 1980 darbesi ile kesintiye uğrayan dergi 1989 yılında tekrar yayımlanmaya başlayınca bu ilkeler fazla farklılık göstermese de bakış açılarını biraz farklılaştırmıştır. Bu farklılaşma özellikle sosyalizmin yeniden tanımını yapmak ile ilgili olmuştur. 80 öncesi *Birikim*, sosyalist hareketin kriz döneminde ve esas olarak bu krize teorik bir müdahale amacıyla yayın hayatına başlamıştır. Bu nedenle daha çok sosyalist hareketin “iç sorunları” diyebileceğimiz konular üzerinde durdukları ve kendi farkını buralarda üretmeye, netleştirmeye çalışmıştır. Temel olarak, 1980

öncesi *Birikim* için, solun sorunu esas olarak bir “kimlik” sorunu değil, daha çok belli bir kimliğin hayata geçirilme görevinin üstlenilmesi ve yerine getirilmesi, şeklinde ifade edilmiştir (Argın, 2008: 979).

1980 sonrası *Birikim*'in ise, önceki yayın dönemine göre sol düşüncenin çok daha derin ve çok daha ciddi bir kriz dönemini yaşadığında yayımlanmaya başladığı konusunda derginin önde gelenlerinin çoğu hemfikirdir. Bu dönemde gerek yerel, gerekse küresel düzeyde problem yaşayan; sol hareketlerin kendisi değil, bilakis sosyalist teorinin kendisidir. Çünkü 1980 sonrası dünyanın birçok yerinde liberal politikaların varlığı ve popüler kültürün baskın değer olarak bütün kimlikleri aşındırması gibi süreçler sosyalist paradigmanın yaşadığı krizi büyüten ve derinleştiren unsurlar olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla derginin genel söylemi için de, ortak kimliğin sınırları zamanla Marksistlikten Sosyalistliğe doğru genişlediği ve doğal olarak teorik koordinatların belirsizleştiği belirtilebilir (Argın,1997: 80). *Birikim Dergisi* 'nin varoluş nedenini Ahmet İnsel (2005: 35) şöyle ifade ediyor:

“*Birikim*'in kanımca en önemli varoluş nedeni, ne adına üretiyor olursa olsun, nereden gelirse gelsin, insanların eşitlik, özgürlük ve dayanışma içinde birlikte var olma idealini düşünülemez kılan ile yorumlanması, bıkmadan usanmadan mücadele etmesi olarak belirtmektedir. Bu mücadelenin sadece hedefi değil, kendisi özgürleştiricidir. Otuz yıl sonra da özgürleşmenin merkezinde *Birikim*'in yer alacaktır. Bütün bunlarla birlikte *Birikim*'in söz konusu dönemdeki serüvenini; salt sol bir söylemle muhalif bir kimlik oluşturmak ya da büyük arzularla örülmüş bir devrim düşüncesi değil, hayatın tamamına ilişkin sorular ve bu sorulara dair cevaplar arama düşüncesi olarak özetlemek mümkündür.”

Birikim Dergisi yayın hayatına başlarken pratik hayatın yaşanmışlığı üzerinden teorik bir müdahalenin gayreti içerisinde olduğu görülmektedir. Fakat *Birikim*'in asıl etkinliğini ve enerjisini özellikle 12 Eylül sonrası sosyalist düşüncenin bizzat kendisini sorgulama ve yeniden üretme ameliyesi içerisinde geliştiğini söylenebilir. Türkiye’de 80 öncesi ve sonrası olarak artık kavramsallaştırılan ve bir milat olarak kabul edilen süreçte *Birikim*'in üstlendiği görev her ne kadar salt entelektüel, salt teorik bir dergi olarak algılanıp eleştirildiyse de bu dönemde sosyalist düşüncenin en ciddi muhasebesini yapanın da yine *Birikim Dergisi* olduğu ifade edilebilir (Babacan, 2009: 41).

1.1.1. Birikim İle İlgili Bazı Görüşler

Birikim dergisi ifade edildiği gibi ortaya çıktığı andan itibaren sol için önemli bir dergi haline gelmiştir. 1980 darbesinde kapanmış olsa da 1989 da yayın hayatına yeniden dönmüştür. Bu konuyu Hasan Bülent Kahraman (2005), “Türkiye’nin sol birikimi” adlı yazısında şöyle özetliyor:

“Gazetelerin tezgâhında *Birikim Dergisi*’nin 30 yaşında olduğu yazılıyordu. Bu 30 yıl boyunca gençler arasında bir ekol olarak fonksiyon kazandı. O yıllarda kültür anlamında rüzgârlar estirdi. Türkiye’de dergiler bir anlamıyla parti gibidir. Her kesimi içine alması gerekmez. Ancak bazı dergiler bunun tam tersini yapabilmişlerdir. 1960 sonrasında başlayarak Türkiye’de bu anlama gelecek dergiler yayınlanmıştır. Yön ve Forum’un bunların başında geldiğini, bunların hep edebiyat ve kültür dergisi olmanın hesabını yapmışlardır. 1975’te yayın hayatına başlayan *Birikim Dergisi* kültürün, siyasal ve toplumsal bütünü içine alır, kültürün belli bir dünya görüşünden ve ideolojiden bağımsız düşünülemez. Sol düşüncede 1960’lardan başlayarak her gün biraz daha sol ile kucaklaşıyordu. Temel yapıtlar Türkçeye çevriliyordu. Ancak bunun yeterli olmadığı belliydi. Marksist klasiklerin çevrilmesiyle işin tamamlanmadığı sanılıyordu. 80 darbesinden önce de birçok dergi yayınlandı ancak hepsi aynı kavgayı yapıyordu. Bu dergiler arasında *Birikim*’in yeri başkadır. Birikim kültürden yana tutum sergilemiştir. Türkiye’yi ilk defa Marks, Engels ve Lenin ötesinde bir solla, Althusser’le Yapısalcılıkla, Yapısalcı Marksizm’le tanıştırdı. Böylece sol kültürün daha derinlemesine incelenmesini sağlıyordu.”

Ahmet İnel’e göre *Birikim Dergisi*, 1975’te yayımlanmaya başladığında, Türkiye ve dünyada sol iddialı bir konumdaydı. Bunun yanında, solun en dinamik kesimleri, Sovyetler Birliği ve onun reel sosyalizm modelini benimseyen ülkelerdeki sosyalizmi sorgulayan, bu modelin empoze ettiği siyasal ve toplumsal örgütlenme biçimini eleştiren bir arayış içinde olmuştur. Marksist kavramlarla sınırlı kalmakla beraber, bunlara yeni yorumlar getirerek sosyalizmin tıkanmışlığı aşmaya çalışılmıştır. İnel, *Birikim Dergisi*’nin hem sosyalist hareketin pratiklerini sorgulayan, hem de Marksist düşünce ve sosyalist tahayyülün doğuşundan beri var olan sorunları aşmaya çalışan ikili bir uğraş içinde olduğunu belirtmiştir. *Birikim* ikinci yayın hayatına başladığında ise hem dünyada hem de Türkiye’de siyasal ve düşünce anlamında alanların bütünüyle değişikliğe uğradığı ifade edilmiştir. 12 Eylül darbesinin sonrası dönemde ön plana çıkan, Türkiye tarihiyle hesaplaşma çabası, o güne kadar tarihi ve toplumsal kurumları konusunda egemen ideolojinin etkisi altında kalan Türkiye solunun kendi iç muhasebesini de yapmasına imkân vermiştir. İnel’e göre, *Birikim Dergisi*’nin bu imkân ile sosyalizmi yeniden tanımlama uğraşına katkıda bulunma çabası, kendi olanaklarının sınırları içinde,

iddialı bir çaba olmuştur. Buna rağmen, dergide bu konuda yer alan yazıların, farklı çevreler tarafından eleştirilmesi, tartışılması, bunlara katkıda bulunulması, sınırlı olmuştur. Bu nedenle, *Birikim* ikinci yayın döneminde, ilk yayın döneminde ele aldığı insanî yaratıcılık ve insanın özgürleşmesi sorunsalı üzerinde daha fazla durmuştur. Bu konuda iddialı olduklarını ifade eden sol dışı çevrelerle tartışmaya girmiştir. İkinci yayın döneminde, *Birikim*'in özgürlük, eşitlik ve insanî zenginleşme konularındaki tartışmaları aktarma çabası daha sınırlı olmuştur. Bu çaba, konular itibariyle, eskisinden çok daha geniş bir yelpaze içinde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ama bunların birbirlerine eklemelenmelerini sağlayan yeni temel kurulumadığı için, eski fikrî heyecan dalgasını yaratması mümkün olmamıştır (İnsel,1997: 46-49). Ömer Laçiner (1997: 52), *Birikim*'i yazmanın bir yolculuk olduğunu şöyle ifade etmektedir:

“Bu yolculuk boyunca o kalkış noktamıza -bize sosyalizm hareketine mahsus bir dile ve renge sardığımız soru ve sorunlara- her dönüp baktıkça, onu daha ayrıntılı ve derine inen kökleriyle gördüğümüzü sezinledik. Bu yanı sıra kendi içimize ve kendi içimizde bir yolculuktu bu. Ama öte yandan yine aynı süreçte o kalkış yerimiz giderek salt bize ait bir alan gibi değil de; sanki yığınla yolun kesiştiği bir kavşak bölgesi genişliği ile de görünmekteydi. Ufkumuzda ışık ya da sisler içinde belli belirsiz kendini gösteren diyarlara ya da zamanın bizi kan ve kurşun çitleriyle ayırdığı “öteki” iklimlere uzanıp yeniden kendi alanımıza göz gezdirdiğimizde de böyle oluyordu”

Birikim ile ilgili olarak başka bir açıklamayı ise derginin önemli isimlerinden Tanıl Bora (1997: 57), şöyle yapmaktadır: *Birikim* gibi bir dergiyi çıkarmak, zor iştir. Çünkü *Birikim*, tabii ki para kazanmak veya prestij lobiciliği yoluyla makam-mevki edinmek gayesiyle çıkmadığı gibi, bir grup veya çevre dergisi de değildir. Sürekli yazarları var ve bunlar bir muhit teşkil ediyorlar; fakat dergi, belirli bir görev doğrultusunda, belirli bir hedefe yönelik örgütlü bir faaliyetin parçası, kolu-bacağı olmadığını söylemiştir. Bir bakıma, görev ve hedef, derginin kendisidir. Yani, sosyalist/sol bir konumdan yaratıcı, özgün, zengin, yerli bir tartışmayı tahrik ve teşvik etmenin kendisidir. Öte yandan dergi çıkarmanın kendi başına amaçlaşması, anlamsız bir rutine dönüşmesi, yabancılaşması, ruhsuzlaşması türünden zorlukları ve tehlikeleri beraberinde getiren bir durum olduğunu belirtmiştir.

Birikim Dergisi'nin 191. sayısında Laçiner *Birikim*'in başından beri özellikle 1989 yılından yeniden yayına başlamasından itibaren, sadece sağ-faşist-milliyetçiliğe

ve resmi milliyetçiliğe değil, açıkça milliyetçi görünmese bile onun açık savunucularından daha duyarlı olduğu konulara, milli tabulara dokunmamaya özen gösteren, bunları karşılıklarına almaktan kaçınan tüm eğilimlere karşı gösterdiği eleştirel tavrının ve teşhir çabasının özeti olduğunu söylemiştir. Bütün bunların toplumun geleceği için hayati bir ön koşul, zemin olduğuna ilişkin kararlılıklarını ifade etmiştir (Laçiner, 2005: 29). Aynı şekilde dergi dışından başka isimler de dergiye ilişkin düşüncelerini ifade etmişlerdir. Özellikle *Birikim Dergisi*'nin sol içerisindeki önemi ile ilgili açıklamalar yapılmaktadır. Dergi ile ilgili düşüncelerini ifade eden Metin Çulhaoğlu, (1997: 108-109) şunları söylüyor:

“Türkiye solunun son otuz yılına ciddi biçimde eğilen herkes bir gerçekle karşılaşacaktır: Bu ülkenin solunda genel kabul gören, neredeyse tartışılmaz sayılan pek çok şey, genellikle en az bilinen şeydir. Bu konuyla ilgili iki örnek verilir. Türkiye solu, Lenin'in “devrimci kuram olmadan devrimci eylem olmaz” sözünü bildiği için kuramın önemini kabul etmeye hazırdır. Ama kuramın ne olduğu ya da neyin kuram olduğu konusundaki bilgisi inanılmaz ölçüde yüzeyseldir. Benzer biçimde, kendini devrimci, demokrat ve sosyalist sayan hemen herkes için Marksizm neredeyse bir belittir. Sorsanız, “Elhamdülillah hepimiz Marksist'iz” derler. Ama bu olumlamanın gerisindeki Marksizm bilgisi yok denecek kadar azdır. Türkiye solunun son otuz yılında bu sorular ciddi biçimde gündeme gelmiştir. Şu ya da bu özellikleriyle solun içinde görece ayrıksı yere oturan sınırlı kesimler, bu soruların yanıtını aramış, yanıt olduğuna inanılan çıkışlarda bulunmuşlardır. “Teorik dergi”, bu arayışın doğal ürünleri arasındadır. *Birikim* ise, Türkiye toprağında yetişen bu doğal ürünler arasında gerçekten özgün bir yere sahiptir. Bu özgünlüğü, *Birikim*'in kimsenin söyleyemediği şeyleri söylemesinde ya da kimsenin açmaya cüret edemediği konuları açmasında bulmuyorum. *Birikim*'in özgünlüğü, Türkiye'nin kurama ilgi duyan sol aydınının 20 küsur yıllık genel gelişim çizgisini dönemleriyle birlikte en iyi yansıtan dergi olmasından ileri gelmektedir”

Bir başka açıklamada ise; Mehmet Metiner, *Birikim* dergiden öte bir düşünce okulu olduğu ifade etmiştir. İçinden geldiği sol geleneğin düşünce kalıplarının ve alışkanlıklarının ötesine çıkarak 'demokratik sol' anlayışın var olabileceğini teorik düzeyde gösteren ilk örneklerden olduğunu söylemiştir. *Birikim* Sosyalist sola özdeşleşmiş totalitarizmle olan bağını keserek sol kavramının yanı başına demokrasiyi oturtan bir anlayışın temsilcisi olmuştur. *Birikim*'in Türk soluna ve düşünce dünyasına çok önemli bir katkısı da Kemalizm'le solun göbek bağını kesen bir yeni anlayışın kökleşmesini sağlamasıdır. Ayrıca “Kemalist sol”un veya “sol Kemalizm”in güç kaybetmesinde *Birikim*'in etkisi olmuştur. Sadece içinden geldiği Türk soluna değil, düşünceyi önemseyen her kesime *Birikim*'in sağladığı katkı inkâr

edilemez. İdeolojik-düşünsel tartışmalarda söyleyecek sözü olan herkese sayfalarını açarak demokratik bir tartışma geleneği başlatmıştır (Metiner, 1997: 139).

Birikim Dergisi ile ilgili olarak birçok isim daha açıklamalarda bulunmuştur. Temel olarak söyledikleri şeyler, *Birikim Dergisi*'nin ortaya çıktığı andan itibaren özgünlüğünü ortaya koyduğu, sol görüşte olmasına karşın diğer sol dergilerden ve düşünce gruplarından farklılık sergilediğidir. Zaman zaman olumsuz eleştiri de olmuştur. Aydın Çubukçu teorik açıdan *Birikim Dergisi*'ni eleştirmiştir. Ona göre *Birikim*, Geleneksel Sol'un temel dayanağı olan aydın hareketinin bir bileşeni ve onun derinden işlenen düşüncesidir. Çubukçu'ya göre, *Birikim*'in ayakları yere basmaz ancak bunun nedeni, onun gerçekten siyasi bir örgüt iddiasını taşımaması ve bunu toplumsal sınıf hareketinin dışında tutması değildir. İşçi ve emekli hareketinin üzerinde durmanın onların kendi tercihi olduğu ifade edilmiştir. Ona göre *Birikim*'in Avrupa çapında bir sosyalist kültür dergisi olmadığı, Türkiye aydın hareketinin geleneksel bir sürdürücüsü özelliği taşımaktadır. Bu geleneğe Tanzimat, İttihat ve Terakki ve Kadro hareketinin izleri vardır. Ancak bu geleneğin ideolojik ve örgütsel bir devamlılığı olmadığı da aktarmıştır. Ona göre *Birikim*'in bu geleneğe dayanan özelliği Türkiyeli aydınının genel ve tarihsel karakteristiği olan ecnebilik durumudur. Ayaklarının yere basmamasının bu nedenden dolayı olduğunu belirtmiştir. Buna rağmen Türkiye'nin teorik ortamına önemli katkılar sağlandığı ifade etmiştir (Çubukçu, 1997: 105-108). Bir başka eleştiride ise; Ömer Laçiner'in, sosyalizmi yeniden tanımla ile başlattığı girişimin hayal kırıklığına uğradığı belirtilmektedir. *Birikim Dergisi*'nin 1989 sonrası döneminde daha fazla dikkat çeken tema, Türkiye'nin resmi tarihini, ideolojisini ve özellikle Kürt meselesi hakkında milliyetçiliği sorgulaması olmuştur (Bora, 2017: 722). Bütün bunlarla birlikte *Birikim Dergisi*'nin kendisinden önceki dergilerden farklılık gösterdiği de ifade edilebilir. Cumhuriyet tarihi boyunca ortaya çıkan Aydınlık, Kurtuluş, Yön, Kadro, Forum, Yeni Gündem vb. gibi birçok dergilerden sol ve sol dışındaki bütün kesimlere yer vermeye çalışmasıyla farklılaşmaktadır. Solun birçok düşünceyle de farklılık göstermiştir. UKKTH ilkesi bu düşüncelerin en belirleyicisidir. Kürt meselesi konusunda da farklılık gösterdiği sonraki bölümlerde görülecektir.

2. TÜRK SOLU VE KÜRT MESELESİ

Türkiye’de bütün kesimler gibi Türk solu da Kürt meselesi hakkında görüş ifade etmişlerdir. Türkiye solu Kürt meselesini nasıl değerlendirmiştir sorusuna cevap vermek zor ama imkânsız değildir. Zordur çünkü solun örgütsel çeşitlenmesi ortadadır. Çok elzem değildir, çünkü soldaki örgütsel çeşitlenme Kürt meselesine dair bire bir kanaat çeşitliliğine yol açmamıştır. Kürt meselesi, “ayrı bir örgütlenme mi?” yoksa Kürt sorunu “bir sömürge sorunu mu?” düşünceleri etrafında oluşan birkaç bakış açısı ile sınırlı kalmıştır (Yeğen, 2014: 145).

2.1. İLK SOL HAREKETLER VE KÜRT MESELESİ

Cumhuriyet dönemi solcularının Kürt meselesine nasıl baktıklarına göz atıldığında; bu dönemdeki solcuların, Kürt meselesine cumhuriyet rejiminin kurucu kadrosu gibi baktıkları görülmüştür. Direnen Kürtlere karşı rejimin kurucu kadroları yanında yer almışlardır. Dönemin şartlarına göre bu durum ideolojik- teorik, fakat aynı zamanda daha çok stratejik olarak anlaşılmıştır (Yeğen, 2008: 1209). Bu dönemdeki solcu aydınlar ilk başta Kürt meselesini geçmiş ile şimdi arasındaki bir çatışma durumu olarak görmüşlerdir. Marksist teoriden bakıldığında ise bu görme biçiminin Kürt meselesini burjuvaziyle derebeyleri arasındaki çatışmanın bir görünümü olarak okudukları söylenebilir (Kutlay, 2012: 346). Türkiye komünist hareketinin ilk temsilcilerinden olan Şefik Hüsnü çevresinin yayın hayatına sürdüğü “Aydınlık”da yeni rejim ve Ankara hükümetini kendilerine hasım olarak görmediklerini ancak alt kesimin sesi olabilecek bir halk hükümeti olarak onları selamlamıştır (Tunçay 2009:723). Türkiye Komünist Partisi’nin Kürt meselesinde Kemalist iktidarın yanında yer alanları sahte TKP’liler olarak ifade eden Mihri Belli, Türkiye Marksistlerinin başından beri Kemalist iktidarın, Kürt halkına karşı ulusal zulüm politikasına karşı çıktığını belirtmiştir. TKP, 1926 programında azınlıkların Türkiye’den ayrılma haklarını da tanımıştır. Kürt isyanlarını ise halk ayaklanması olarak değerlendirdiklerini ifade etmiştir (Belli, 1996: 162).

1925 yılındaki Şeyh Sait Ayaklanması TKP ve Komitern (Rusya) aynı fikirde olmuşlardır. İkisi de İngilizlerin kışkırtması sonucu ortaya çıkan bir hareket olarak değerlendiriyordu. İngiliz emperyalizminin başlatmış olduğu kuşatmadan kurtulmak için, emperyalizmin boyunduruk altına almaya çalıştığı ülkelerdeki

burjuva demokratik hareketinin bu ülkelerde olan komünistlerce desteklenmelidir, şeklindeki Komitern'nin görüşü dönemin komünistlerine örnek teşkil etmiştir (Yeğen, 2008a: 1212). Komitern 23 Şubat 1926 yılında "İnprekorr" Dergisinde yayınlanan yazısında Şefik Hüsnü Türkiye'yi Milletler Cemiyeti'nin Musul hakkında verdiği kararı tanımamaya ve direnmeye davet etmiştir. Şefik Hüsnü bunu başarmak için dış politikada emperyalizm ile mücadele eden ülkelerle, özellikle Sovyet Birliği (SB) ile ittifak kurmak gerektiğini belirtmiştir (Tunçay, 2009a: 39). Başka bir yazısında ise Şefik Hüsnü, Kemalist hükümetin adaletsiz toprak dağılımını düzenlemek yerine, kendisine düşmanlık eden feodalleri ezmekle yetinip sadık olanları koruduğunu ifade etmektedir (Tunçay, 2009a: 56). Buradan anlaşılacağı gibi Şefik Hüsnü Kemalizm'in feodalizmle hesaplaşmasının ardında yatan bir mesele olduğunu (Kürt meselesi) ilk ifade eden kişi olmuştur (Yeğen, 2014: 153). Kürt meselesi ile ilgili olarak Komünistler sadece Şeyh Sait Ayaklanması değil öbür ayaklanmalarla da ilgilenmişlerdir. 1930 yılındaki Kürt İsyanı, siyasi olarak halen emperyalizme alet olan, halkın inkılâplara aykırı, koyu mürteci ve geri bir hareket olmakla birlikte, bir anlamda da mazlum köylünün kurtuluş mücadelesi olarak değerlendirmişlerdir (Tunçay, 2009: 779). Buradan anlaşılıyor ki 1930'lara doğru TKP, Kürt meselesini esas olarak irticayla, feodalizmle dış devletlerin kışkırtmaları ile bağlantılı olduğunu belirtmekle birlikte, sonradan bir milli mesele olarak görmeye başlamışlardır (Yeğen, 2008a: 1212).

TKP kadroları içinde farklılık gösteren isim Hikmet Kıvılcımlı'dır. Kıvılcımlı Kürt meselesi ile ilgili olarak 1930'ların başında farklı bir çözümleme yapılmıştır. Bu düşüncelerini "Yol" adlı çalışmasındaki yazılarında ifade etmiştir. Burada milliyet meselesini, TKP'in en zayıf noktası olarak belirlemektedir. Kıvılcımlı Türkiye'de milliyet meselesinin can damarının "Kürtlük" olduğunu ifade etmiştir (Bora, 2017: 647). Yazılarında meselenin millet meselesi olduğunu öne sürmekle birlikte o günün koşulları içerisinde Kürtlerin ayrı bir millet olduğunu savunmuştur. Kıvılcımlı, Kürt meselenin özünde bir köylü meselesi olduğunu söylemiştir. Şeyh Sait ve Ağrı isyanlarının sırasıyla Ruhani ve Fani Bey ve ağalarla Kürt burjuvalarının önderlik ettiği köylü kalkışmalar olduğunu ifade etmiştir. Kıvılcımlı, köylülüğün bu kalkışmalarda ve ittifaklarında başarısız olduğunu savunmuştur (Kıvılcımlı, 1979: 88-93). Sonuç olarak TKP'nin izlediği Kürt

siyasetinin bir eleştirisi hak ettiğini savunan Kıvılcımlı, TKP'nin örtülü müttefik olarak gördüğü Kemalizm'in, bu müttefikliğe zemin gösteren devrimciliğin ve anti-emperyalizme dair ayrılıkçı düşünceler ortaya koymuştur. Ona göre Kemalizm'in devrimciliği ve emperyalizm düşmanlığı görecelidir (İnsel, 2008: 949). Kürt meselesi ile ilgili olarak Türk Solu'un ilk döneminde yer alan en önemli parti ve hareket olan TKP'nin genel olarak strateji gereği olarak rejim ile aynı doğrultuda olmuştur. Ancak Hikmet Kıvılcımlı gibi isimler ayrı fikirler ortaya koyarak meselenin farklı algılanması konusunda ilk adımı atmıştır.

Kürt meselesi ile ilgili olarak görüş belirten bir diğer sol hareket ise "Kadro" hareketidir. Kadro hareketinin öncü ismi Şevket Süreyya Aydemir'in bu konu hakkındaki görüşü; Kürtlüğün bir iktisadi rejim olduğudur. Ona göre Kürtlük feodalizm ile aynı şeydir. Türk serbest iktisat ve cemiyet nizamıyla Kürt feodalizminin mücadele ettiği alanlarda, tekke bu feodalizmin bir teşkilatıdır. Ona göre bu teşkilatların amacı, Türk nüfusunun dilini, dinini ve serbest düşüncesini yok etmektir (Aydemir, 1932: 41). Kadro dergisinde yazan başka bir isim olan İsmail Hüsrev ise; Kürt meselesinin bir milli hareket değil, bir sınıf mücadelesi olduğunu ifade etmiştir. Çünkü milli bir hareket, ancak ilk olarak iktisadi ve milli bir menfaat ilişkisinden ortaya çıkabilir. Bu durumun şark vilayetlerinde geçerli olmadığını belirtmiştir. Ona göre doğuda Kürt milleti değil Kürtçe konuşan aşiretler ve Kürtçe konuşmaya zorlanan Türk unsurlarının olduğunu dile getirmektedir. Burada görüldüğü üzere "Kadro" hareketi meseleye daha milliyetçi bir tutum ile yaklaşmıştır (Yeğen, 2014: 159).

2.2.1960'LAR TÜRK SOLU VE KÜRT MESELESİ

Solun 1960'lı yıllarda en önemli hareketi Türkiye İşçi Partisi ve Yön Dergisi olmuştur. Yön, Kürt meselesi ile ilgili olarak o önemli metinlerle ön plana çıkmıştır. Doğan Avcıoğlu'nun Kürt meselesi hakkındaki yazısı dikkat çekicidir. Bu yazıda meselenin resmi makamlarca yok sayıldığını ve sadece iktisadi açıdan meseleye bakıldığını ifade etmiştir. Yön, Kürt meselesi ile ilgilenirken ilk olarak doğunun geri kalmışlığı ve bölgedeki feodal unsurlar üzerinden bu konuya yönelmiştir. Bölgeler arasında gelişmişlik olarak farkların olduğu ve bu konunun giderek artacağını belirterek bu bölgenin kalkınması gerektiğini savunmuşlardır. Avcıoğlu, meselenin

çözümü konusunda bütün sosyalistlerin bir çözüm ortaya koyamadıklarını dile getirmiştir. Aynı şekilde milliyetçi fikrini de açıktan ifade etmiştir. Tek bir millet olduklarını ve tek karışın bile feda edilmeyeceğini belirtmiştir. Yön Dergisi'nde birçok isim Kürt meselesi ile ilgili görüş ortaya koymuş olsa da en önemli isim şüphesiz Doğan Avcıoğlu olmuştur. Düşüncelerini diğer birçok kişinin aksine açıktan ifade etmiştir (Yeğen, 2014: 163).

1960'larda sol için memleketle ve milletle buluşmak için en önemli yollardan birisi Kürtlerle ya da Kürt meselesi ile kurulan samimi bağ olmuştur. Sendikalar tarafından kurulan Türkiye İşçi Partisi'nin en temel unsurlarından birisi Kürtler olmuştur. Kürtler ile kurulan bu bağ ile birlikte 1965 seçimlerinde Kürt bölgelerinde şaşırtıcı şekilde milletvekilleri kazanmıştır (Bruinessen, 2012: 56). 1960'lı yıllar Sovyet Rusya'nın başını çektiği uluslar arsası komünist hareketin ulusal kurtuluş hareketinin en güçlü müttefiki olarak yükseldiği, geri kalmış dünyada kalkınmacılık faaliyetlerinin olduğu, sömürge ve yarı sömürge aydınların sola yöneldikleri bir dönem olmuştur. Bu şartlarda soldan etkilenen bir kalkınma planı olarak TİP'nin Kürt aydınlarının da ilgisini çekmesi şaşırtıcı olmamıştır (Aydınöğlü, 2014: 22). Bu dönemde siyasal yöneliş açısından Kürtlük temelinde örgütlenmeyi hedefleyen aydınlar da vardır. Mesela 1965 yılında kurulan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP) onların eseridir (Ballı, 1992: 72)

Türkiye İşçi Partisi, Kürt meselesine kayıtsız kalmamıştır. Doğu meselesinin çözülmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. TİP ve Kürtler arasındaki ilişki 1967 yılında daha da gün yüzüne çıkmıştır. 1987 yılında doğu şehirlerinde mitingler düzenlenmiştir. Doğu mitingleri, Kürt gerçekliği açısından bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü sol ilk defa kitlesel olarak Kürtlerle buluşmuştur. 1930'ların sonunda ezilen Kürt realitesi ile buluşma yeniden ve hiç şüphesiz yenilenerek başlamış oldu (Krişçi ve Winrov, 2000: 115). TİP ve diğer sol hareketler, Kürt sorununu temel olarak baskı ve sömürü nedeniyle az gelişmişlik açısından ele alıyorlardı. Bu baskı da devletin payının olduğunu ve Türk Burjuvazisinin Doğu'yu sömürdüğünü kabul ediyorlardı. Fakat Kürt ağaları ve şeyhleri konusunda, Kemalistler gibi en kötü zalimler ve ilerlemeye engelleyenler olarak görüyorlardı (Bruinessen, 2012: 56). Kürtlerin Türk solu ile buluşmasında etkili olan TİP bu

meseleyi gündeminde tutmaya devam etmiştir. III. Kongrede bu konuyu bir daha gündeme getirmiştir. Anayasamızın vatandaşlar arasında dil, ırk siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayrımı gözetmeden herkesin eşit olduğunu belirtmesine rağmen; Kürtçe ve Arapça konuşan vatandaşları ikinci sınıf vatandaş olarak görülmesi konusunda devleti eleştirmişlerdir. Doğu ve Güneydoğu meselesinde ise ekonomik çözümün yanı sıra psikolojik ve sosyolojik faktörlerin de göz önünde bulundurulması gerektiğini savunmuşlardır (Aybar, 1988: 284).

TİP içerisinde Kürtçüler faaliyetlerini uzun süre sürdürmüşlerdir. TİP'in doğu ve güneydoğu örgütlenmesinde etkili rol oynamışlardır. TİP içerisinde "doğulular" diye bir grup vardı. Bu grup Kürtçülerin TİP içerisinde bir özerklik kazandığını göstermekteydi (Aydınoglu, 2011: 389). Tanınmış Kürtlerden Tarık Ziya Ekinci'nin TİP Genel Sekreterliği'ne kadar yükselmesi, Kürtçülerin bu parti içindeki gücünün ve etkinliğinin bir başka örneğidir (Şimşir, 2011: 588). TİP 4. Kongresinin sonuç bildirgesinde Türkiye'nin doğusunda Kürt halkı yaşadığını ifade edilmiştir. Egemen sınıfları temsil eden faşist yönetimin, Kürt halkına çoğu zaman kanlı baskı, asimilasyon uygulandığı dile getirilmiştir (Şimşir, 2011: 560). TİP, Kürt halkının tüm demokratik özlem ve isteklerini gerçekleştirmek yolundaki mücadelelerinde yanlarında olduklarını söylemiştir. Kürtlerin içerisinde bulunduğu durumdan, Kürt ve Türk sosyalistlerinin parti içerisinde omuz omuza çalışarak ve mücadele edilerek kurtulacağını ifade etmişlerdir. Kürt sorunu konusunda işçi sınıfının sosyalist devrimci mücadelesinin gerçekleri açısından baktığını ilan etmiştir (Ballı, 1992: 76). Kürt meselesi ile ilgili olarak radikal düşünceleri gerekçesiyle 1971 yılında TİP kapatılmıştır. Türk solu, Kürtlerle ve Kürt meselesiyle ilgilenmesinin bedelini partileri kapatılarak ödemiştir (Kirişçi ve Winrov 2000: 114). 1974 sonrasında Kürtler Türkiye solu dışında yönelişlere girişmiştir. Aslında bu yoldaki ayrışmalar 1969 yılında DDKO kurulmasıyla başlamıştır. Artık TİP içerisinde değil, bağımsız hareket etmek istiyorlardı (Şimşir,2011: 590). Bu konu ile ilgili olarak Aydınoglu şunları söylemektedir (2011: 390-391):

"DDKO tüzüğünde yer alan "amaç" formülasyonu, bu örgütlenmenin Kürt sosyalistleri açısından nasıl bir dönüm noktası olduğunu açık bir şekilde ortaya koyar: a) Türkiye'nin metropol merkezlerindeki üniversite gençliğini belli bir kültür çatısı içerisine almak, aralarında maddi dayanışmayı kolaylaştırmak; b) Türkiye'deki ırkçı-şoven ve faşist şartlanmaları kırmak, HALKLARIN KARDEŞÇE VE EŞİTÇE

YAŞAMALARI, daha mutlu olmaları yolunda mücadele veren devrimci demokrat kuruluşlar yelpazesinde yerini almak”

Kürt meselesi Türk solu içerisinde de ayrılmalara neden olmuştur. TİP içerisinde ayrılan bir kesim Milli Demokratik Devrim hareketini kurmuştur. TİP, Kürt meselesi ile ilgilenirken, meseleyi daha iyi anlamaya çalışıp TKP'nin koyduğu mesafeyi unutturmaya çalışmıştır. MDD çizgisi ise aradaki mesafeyi korumak için kararlı bir tutum içinde olmuştur (Yeğen, 2014: 168). Mihri Belli Kürt meselesi ile mesafeli olma konusunda kararlı bir tutum sergilemiştir. Şeyh Sait İsyanının İngilizler tarafından çıkarıldığını ve onların menfaatleri doğrultusunda hareket ettiklerini söylemiştir. Belli'e göre, Türkiye'yi “Sıklet koridoru” için bir tampon bölge haline getirmeyi planlayan batı emperyalistlerinin destek olduğu hareket milli bir hareket olamaz. Milli hareketler özünde anti-feodal hareketlerdir. Seyitlerin ve şeyhlerin önderliğinde milli bir hareket olamayacağını ifade etmiştir (Belli, 1969: 35). Ancak Mihri Belli Kürt meselesine tamamen kayıtsız da kalmamıştır. Doğu meselesi olarak tanımladığı meselenin çözümü için anadilin kullanımının serbest kalması ve feodalizmin tasfiye edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kürt meselesinin “Misak-ı Milli” sınırları içerisinde ve batıyı ve doğuyu kapsayan MDD'yi gerçekleştirmek ile olabileceğini ifade etmiştir. Ona göre sosyalist düşüncenin, ulusların kendi kaderini tayin hakkı mutlak bir şey değildir ve zorunlu olarak ayrı bir ulus devlet kurması anlamını da taşımamaktadır (Belli, 1969: 38).

Mihri Belli'nin Kürt meselesi hakkındaki tutumu MDD içerisinde herkes tarafından benimsenmemiştir. Aydınlık Dergisi etrafında bir araya gelen MDD çizgisi, proletaryanın devrimdeki rolü ve Kemalizm'e dair tutum üzerine bölündüğünde Mihri Belli'nin Kürt meselesindeki tutumu da hedef tahtası haline gelmiştir. Aydınlık; Proleter Devrimci Aydınlık (PDA) ve Aydınlık Sosyalist Dergi (ASD) diye ikiye ayrılır. ASD'den ayrılan Mahir Çayan ve gurubu Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi'ni (THKP-C) kurmuştur. Mahir Çayan ve arkadaşları Mihri Belli'yi sağcı ve reformist olarak eleştiriyordu. Bununla birlikte ayrılıkla ilgili düşüncelerini açık bir mektupla ifade etmişlerdir. Bu mektupta Kürt meselesi ile ilgili kısmında sosyalistler koyu milliyetçidir anlayışını eleştirmişlerdir (Yeğen, 2008a: 1220).

Doğu Perinçek önderliğinde kurulan Türkiye İhtilalcı İşçi Köylü Partisi (TİİKP) Kürt meselesi ile ilgilen diğer bir sol harekettir. Kürtlerin kendi kaderini tayin etmek isterlerse devlet kurma haklarını tanıdığını açıklamışlardır. Kürtlerin kendi kaderini tayin etme konusunda Leninist bir çizgiyi benimseyen TİİKP bir yandan da MDD'nin Kürt meselesini milli mesele olarak görme anlayışını da devam ettirmiştir. TİİKP'çilere göre, Kürt meselesi bir sömürge meselesi olarak görülmemelidir. Ancak 12 Mart öncesinde Perinçek ve çevresi milliyetçi-solcu bir eğilim ortaya koyunca kendi çevresi içerisinde sertçe eleştirildi. Türkiye Komünist Partisi –Marksist Leninist (TKP-ML) hareketi bir dönem birlikte hareket ettiği PDA ve TİİKP çevresine eleştiride bulunmuştur. PDA çizgisinden kopan bu hareket Kürt meselesine dair milliyetçi eğilimlerin hepsini eleştirmiştir. Ayrıca cumhuriyet dönemindeki Kürt isyanlarında İngilizlerin parmağı olduğunu fikrine karşı çıkarak, Kürtlerin bir millet olduğunu ifade edilmiştir (Yeğen, 2014: 171). Türk solunun 1960 sonlarında başlayan bölünmelerine Kürtler de dâhil olmuştur. MDD çizgisi içerisinde ayrılmalar yaşandığında Kürtler de bu çizgiden uzak durmuşlardır. Belli bir süre sonra Kürtler kendilerini Türk solundan ayırarak Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) etrafında toplanmaya başlamışlardır (Bozarslan, 2008b: 1176). 1971 Muhtırası, Türk solunda bir kırılmaya yol açmakla birlikte solun, memleket ile buluşması devam etmiştir. Devrimci ve anti-emperyalist mücadelenin müttefiklerinin kimler olabileceği konusunda; Kemalizm'in sınıfsal ve ideolojik karakterine dair daha net bir yanıtları olmuştur. 12 Martla birlikte devrimci solun büyük gözdesi olan bürokrasi ve Kemalizm ile köprüleri atmıştır. Türkiye solunun 12 Mart sonrasında Kürt meselesi ile ilgili görüşleri netleşmiştir. Kürt meselesinin Türkiye'nin temel meselesi olduğu konusunda şüpheleri kalmamıştır. Aynı zamanda Kürt meselesinin ulusal bir mesele olarak görülmesinin ve ulusların kendi kaderlerini tayin (UKHT) etme düşüncesi etrafında birleşmenin de önü açılmıştır (Yeğen,2014: 173-174).

1970'lerin TKP'si de aynı şekilde Kürt meselesine 1930'larda olduğu gibi rejimle aynı doğrultuda bakmıyordu. Düşünceleri tamamen değişmişti. Aynı şekilde diğer sol guruplar gibi onlar da Kürtlerin kendi haklarını tayin etme konusunda hemfikirdiler. Parti programlarında Leninci ilkelere bağlılığını duyuruyordu (Yeğen, 2008a: 1221). Pro-Sovyet ve Pro-Çin eğilimin arasındaki geniş boşluğa militan ve kitlesel bir sol siyaseti yerleştirmeye çalışan Kurtuluş ve Devrimci Yol da bu

dönemin Kürt meselesi konusunda önemli açıklamalarda bulunan sol hareketleri içinde yer almaktaydı. Kurtuluş, Kemalist iktidarın ulusal sorundaki siyasetini ilerici ve demokratik değil, gerici ve Anti-demokratik olarak tanımlamışlardır. Bir diğer görüşleri ise Kürdistan ile ilgili olmandır. Onlara göre Kürdistan sömürgeydi. Türkiye ile Kürdistan arasındaki ilişkiyi sömürgeci ve sömürge olarak değerlendirmişlerdir. Aynı çevrelerce Kürtlerin haklarının sadece teorik olarak değil pratik olarak da tanımlanması gerektiğini söylemişlerdir. Bu tezleri epey yankı uyandırmış ve aynı şekilde çokça eleştirilmiştir. En önemli eleştiri Devrimci Yol'dan gelmiştir. Devrimci Yol'u Kurtuluştan ayıran en önemli özelliği Kürdistan'ın sömürge olduğu anlayışıdır. Ancak Kemalist mirası reddetme konusunda aynı fikirde olmamıştır. Onların Kürt meselesinin toprak sorunuyla özdeş bir feodalizm ya da köylülük meselesi olarak tanımlanamayacağını kabul ettikleri ifade edilmiştir (Yeğen, 2014: 178-179).

Türkiye'de Maoculuk da Leninizm ile beraber etkili olan bir sol düşünce olmuştur. Türkiye Devrimci Komünist Partisi (TDKP, Halkın Kurtuluşu), TKP-ML(Partizan) ve Türkiye İşçi Köylü Partisi (TİKP-Aydınlık), Maocu eğilim göstermiştir. Bu parti ve hareketin çoğu ise o dönemde genel olarak orta yolu seçmeye çalışmışlardır. Kürt meselesine ilişkin olarak Türkiye Solunun önceki düşüncelerinin çok fazla dışına çıkamadılar. UKKTH teorik olarak kabul edilirken, sömürge ve ayrı örgütlenmeler reddedilmiştir. Bu açıdan Maocu gelenek açısından Kürt meselesine dair bu tutum, bir ara tutum olmuştur. TKP-ML'nin tavizsiz tutumuna olduğu kadar TKP'nin millici tutumuna da uzak durmuşlardır (Yeğen, 2008a: 1228).

2.3.1980 SONRASI TÜRK SOLU VE KÜRT MESELESİ

12 Eylül Darbesi, Türkiye solunun Kürt meselesi ile ilgili olarak bir yeni başlangıç olmamıştır. Bu dönem, Türkiye solunun Kürt sorunuyla ilişkisinin kopma yaşandığı söylenebilir. Bu konu ile ilgili olarak, Kürt hareketinin farklı bir hareket olarak kendisini ayrıştırmasının başlangıcı olarak 12 Mart'ı işaret eden Laçiner, 12 Eylül darbesinin sorunun geldiği nokta itibariyle önemli bir dönüm noktası olduğunu belirtmektedir. Çünkü 1973 sonrasında sansürlü bir biçimde dile getirilse de, fiili olarak Türk ve Kürt sosyalistlerinin ayrıldıkları bir döneme girildiği ifade edilir

(Laçiner, 2000: 39-40). 1980 darbesinin sonuçlarını benzer şekilde tecrübe eden Türkiye ve Kürt Solu 1980'lerin sonuna kadar geçmişten gelen bir alışkanlık uyarınca bir araya gelmeye çalıştılar. Ancak 90'larda bu alışkanlıkların etkisi kalmamıştır. Kürt muhalefetineki değişim ve kitlesel olarak PKK etkisi altında yasal oluşumlarını hegemonize etmeye başlamışlardır. Kürt muhalefetine üst dili, halen sol unsurlarla bezeli olmasının yanında, insan hakları, demokrasi vb. 'burjuva' tarafından desteklenen, ulusalcı bir dil olmaya başlamıştır. Bu durum Türkiye solunun Kürt meselesine bakışını değiştirmiştir (Yeğen, 2014: 189).

1990'lı yıllarda Özgürlük ve Dayanışma Partisi, Kürt meselesi ile partinin kuruluş yıllarındaki meseleye bakışında ve ilişkisinde kopma olup olmadığı konusunda şüphe uyandırmıştır. Devrimci yol ve Kurtuluş'un bu yıllardaki takipçilerinden oluşan ÖDP Kürt meselesinin çözülmesi için kendini sorumlu kabul etmiştir. Bu konuyu parti programlarında şöyle açıklamışlardır:

“Kürt sorununda ‘gönüllü yurttaşlık’ temelinde bir arada yaşamak hem uygulanma, hem de halkın sorunlarına çözüm üretme potansiyeliyle en uygun çözüm olarak ortaya çıkıyor. Demokratik kültürün en zayıf halkasını Kürt sorununun oluşturduğu bilinciyle, çözümün Türkiye'nin demokratikleşmesinin önünü açacağı akıldan çıkarılmamalıdır. Kürt kökenli yurttaşların demokratik, siyasi, kültürel haklarını kullanabilmeleri tartışma konusu bile yapılmamalı, toplumsal yaşamın doğal bir unsuru haline gelmelidir. Genel siyasi af dâhil, devletin sorunun demokratik çözümünde kararlılık göstermesi, bölge halkının eşit yurttaşlar olarak sosyal hizmetlerden, istihdam ve yatırım olanaklarından yararlanmasının sağlanması çözümün önünü açacaktır. Bir arada yaşama kültürünün sağlanması, bölgesel eşitsizliklerin kamu eliyle giderilmesi için kararlı bir ‘bölgesel kalkınma planı’ uygulanmasına; insanların kendi yaşamları ile ilgili kararları kendilerinin alabilmesinin önünü açan yerinden yönetim ilkesinin yaşam bulmasına da bağlıdır.” (<http://portal.odp.org.tr/program/>).

Kürt meselesinin Türk solu açısından 1980'li yıllarla birlikte, kopukluk yaşadığı ifade edilmiştir. Terör örgütü PKK'nın ulusal kurtuluş mücadelesi verdiğini ifade ettiği dönemde Türk sosyalistleri çözüm olarak Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı (UKKTH) etrafında sıkışıp kalan çözümler sunmaktaydı. ÖDP ise böyle bir mirası devralıp bu konuyu nasıl inceleyeceğini düşünecektir. Ancak Kürt meselesi konusunda “hemen barış” şiarı dışında pek bir etki yaratamamışlardır. Partinin içerisindeki grupların buna sebep olduğu vurgulanmaktaydı (Benli, vd. 2000: 78-79). Bu tutum parti içerisinde belli dönemde tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalar neticesinde iki grup ortaya çıkmıştır. Bu gruplardan ilki Kürt meselesinin parti ajandasında en üstte yer alması gerektiğini önerirken, diğer grup ise bu siyasetin

kitlelerin partiden uzak kalmasına neden olacağı iddiasıyla Kürt meselesinin parti programındaki yerinin değiştirilmesini öneriyordu. Bu iki grup arasındaki tartışma ÖDP içerisinde yapılan tasfiye ile son bulmuştur. Kürt meselesi anlaşmazlığı yönünden partinin kurtulduğu sanıldı, ancak zaman içerisinde ÖDP'nin büyümesini engelleyen şeyin Kürt meselesiyle fazla ilgilenmemesi olduğu anlaşılmıştır (Yeğen, 2014: 191).

Türkiye Solu, Kürt meselesinden kopmaya başladığında siyasi gerekçeler ortaya koymaktaydılar. TKP içerisindeki gelenek ise zaten fazla ilgilenmediği Kürt meselesinden daha da uzaklaşmıştır. TKP, Türkler ve Kürtleri Sosyalist Türkiye'nin eşit kurucuları saymakla birlikte ayrımcı ve şoven uygulama ve yaklaşımların bütünüyle tasfiye edilmesi için önlem alacağını duyurmuştur. Buradan anlaşılıyor ki Türkiye solu içerisinde, Kürt meselesine bakış noktasında başlangıç seviyesine geri dönmüştür. Ayrıca TKP, 2004 yılında konferansta Kürtlerin yaptığı ulusalcı halk taleplerinin değil anti- emperyalist düşüncenin belirleyici olduğunu savunur. Bununla birlikte TKP aslında Kürtlerle temassız olmayı tercih olarak kullanmıştır (Yeğen, 2008a: 1230). Yeğen'e (2014: 192-194) göre, Türkiye solu doksanlı yıllarda Kürt meselesi ile ilgili olarak temassızlığı sürdürürken, yetmişlerin Aydınlik/TİKP çizgisinin devamı olan İşçi Partisi (İP) başka bir siyaset yürütmüştür. Doksanların başında terör örgütü PKK ile yakınlaşmış ancak başarısız bir ilişkinin ardından, bir yandan solculuğun olmazsa olmazlarından vazgeçmiş ve milliyetçi-toplumcu bir çizgi olurken bir yandan da Kürt meselesinde şahin bir siyasetin sözcülüğüne soyunmuştur. İP, Doksanlarda edindiği yeni hüviyetle birlikte, bu geleneği Türkiye solunun bir parçası olarak addetmenin bir anlamı kalmamış olduğunu belirtmiştir. İP'in, Kürt meselesi hakkındaki tutumu sürekli olarak değişimler yaşamıştır.

Kürt meselesi ile ilgili sol milliyetçiliğin de değiştiği ifade edilmiştir. Esas olarak Anti-kozmpolitizm şeklinde tezahür eden ve Ziya Gökalp'çi etkiler taşıyan, etnik arındırmacı bir tutumu yakın zamana kadar saldırgan bir biçimde ifade etmiştir. 1990'ların sonunda AB üyeliği gündeme gelince "ulusal sol" tabelası etrafında bir araya gelen hareketler, etnik arındırmacılığın kapsamını gayri müslimlerle sınırlı tutmayıp, Kürtleri veya etnik olarak Türk kökenli olmayan diğer kimlikler tanıma girişimlerini kapsayacak biçimde genişletmişlerdir (İnsel, 2008: 948). Türkiye solu

ellilere kadar pek farkında olmadığı Kürt sorunuyla bu yıllarda tanışmış, 1960'lı yıllarda bu meseleyle önemli ölçüde yönelme yaşamış ve meselenin taşıyıcıları olmuş, seksenlere doğru Kürtlerden ayrışma yaşamaya başlamıştır. Bu geniş sürecin içerisinde üzerinde durulması gereken konu Türk solunun Kürt meselesinin şekillenmesindeki tek etkili unsur olmadığıdır. Hem meselenin anlaşılmasında hem de Kürtlerin ayrı örgütlenmelerinde etkin faktörlerden olmuştur. Mesut Yeğen'e göre, Kürtler Türk solundan kopuş yaşamış olsa da Türkiye solu içerisinde de bu mesele ile ilgilenenler olmuştur. Yeğen, bu anlamda *Birikim* çevresini özellikle belirtmek gerektiğini söyler. Kürt meselesinin *Birikim Dergisi* sayfalarında sürekli yer bulduğu ifade edilebilir (Yeğen, 2008a: 1231).

3.BİRİKİM DERGİSİ VE KÜRT MESELESİ

Kürt meselesi, *Birikim Dergisi* içerisinde sürekliliğini koruyan bir konu olmuştur. Kürt meselesinin tartışılmaya başladığı dönemden günümüze bu konu hakkında mutlaka görüş ifade etmişlerdir. Özellikle 1990'lı yılların başlarında, silahlı çatışmanın yoğun bir şekilde yaşandığı dönemden bugüne değin Türkiye'de Kürt sorununun tartışıldığı yayınlardan birisi de *Birikim Dergisi* olmuştur. Bu anlamda *Birikim*'de Kürt meselesi ile ilgili olarak her dönemde önemli yazılara rastlamak mümkündür. *Birikim Dergisi*'nin Kürt meselesi ile ilgili görüşlerini belirlemek için derginin önde gelen isimlerinin yazıları (Ömer Laçiner, Murat Belge, Tanıl Bora, Ahmet İnsel) ve bu konu ile ilgili diğer yazarların yazıları da dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bu yazıları ele almak hem bu konunun gelişimini hem de *Birikim Dergisi*'nin bu konu hakkındaki tutumunu geçmişten bu güne ortaya koyacaktır.

3.1. BİRİKİM DERGİSİNİN KÜRT MESELESİ HAKKINDAKİ GENEL TUTUMU

3.1.1. Kürt Meselesinde: Milliyetçilik ve Asimilasyon

Birikim Dergisi'nde daha önce ifade edildiği gibi birçok önemli isim yer almaktadır. Bu isimlerden Ömer Laçiner Kürt meselesi ile ilgili olarak düşüncelerini ifade edenlerin önde gelenlerindedir. Kürt meselesi ile ilgili yazdığı yazılarda; ne tek tek ne de bütün olarak "Kürt Meselesi"nin genel bir tanımlamasını yapmak ve bir çözüm önerisi sunmak iddiası taşıyor görünse de, şüphesiz belli bir perspektifin ürünleri olduklarını söylemiştir. Ayrıca bu yazılar vesilesiyle soruna nasıl

yaklaşılması gerektiği konusunda ve çözüme dair yaklaşımlarını anlatmaya çalışmıştır. Laçiner, çözüm konusundaki yaklaşımlarını “siyaset”in gerektiği gibi açık seçik hükümlerle ve net formüllerle ifade edemediklerini belirtmiştir. Bunda *Birikim Dergisi*’nin bir siyaset oluşturma gayreti içinde olmasının payı çok azdır. Ona göre asıl faktör, sosyalistlerin “Kürt Sorunu”na gerçekten sosyalist, “sosyalistlere özgü” bir yaklaşım ve çözüm perspektifi oluşturmanın önünde çok ciddi engellerin olmasıdır. Bu engellerin maddi olmaktan çok ideolojik olduğunu ve başka birçok sorunda olduğu gibi bu sorunda da başından beri sosyalistleri kendi özgün yaklaşımlarını yürütemeyecekleri bir düşünce ve eylem zeminine sürüklediğini ifade etmiştir (Laçiner, 1991: 7-8).

Sosyalistlerin Kürt meselesine yaklaşımı ve tutumunu belirleyen ilkelerin başında “Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı” ilkesi gelmektedir. Laçiner, Türkiye’de bu ilkeyi daha çok sosyalistlerin üstlendiğini ancak bu ilkenin kendisinin sosyalist olmadığını ifade etmiştir. Bu ilkeyi savunması gerekenlerin liberal veya burjuva demokrat görüş sahipleri olduğunu, ancak onların bunun tam tersini yaptığını söylemiştir. Laçiner, bu durumda sosyalistlerin bu ilkeyi savunmaları o ilkeyi sosyalist yapmadığını belirtmiştir. Laçiner’in, burada işaret etmek istediği, Türkiye’de ve genel olarak Ortadoğu’da ve Kürt sorunu bahsinde sosyalistlerin çoğu kez Kürt milliyetçi ve demokratlarından daha ısrarlı bir biçimde bu ilkeyi savunmalarıdır. O, bu ilkeyi savunmalarının yanlış olmadığını, fakat tek bir ilkeye bağlı kalmalarını yanlış bulmuştur. Laçiner, bu yanlış özellikle Kürt kökenli sosyalistlerin yapmakta olduğunu belirtmiştir (Laçiner, 1991: 8).

Laçiner’e (1991: 11-13) göre, Kürt sorunu diye bilinen sorun, Ortadoğu’nun başlıca uluslarından olmasına rağmen Kürtlerin bir “milli devlete” sahip olmayışları, Kürt nüfusunun bölgenin dört-beş milli devlet içerisinde, asimilasyona, baskı, sömürü ve aşağılamaya maruz kalışları olgusuyla tanımlanan bir sorundur. Milli devlet tanımının, toplumların tarihi gelişiminin belli bir aşamaya karşılık gelen siyasal form olarak kabul eden yaklaşım açısından doğru bir tanımlama olduğunu belirtir. Ancak milli devletin evrensel olmadığını belirten Laçiner, Avrupa’daki gibi Ortadoğu’da homojen bir etnik ulusal vasıfla tanımlanmamıştır. Daha çok din, adalet vb. gibi bağlarla tanımlanmıştır. Bir ulus olarak tanımlanmaya başladığı zaman ise Kürt sorunu ve benzer sorunların ortaya çıktığını ifade etmiştir.

Laçiner, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başlangıçta, ilk Kürt isyanının bastırılması ile birlikte devletin resmî politikasının, “Atatürk milliyetçiliği” bağlamında “tek millet” ilkesine göre şekillendirildiğini ifade etmektedir. “Tek millet” ilkesinin, Kürtleri, Türk ulusu içinde asimile edilmesine dayandığını iddia etmiştir. Ayrıca bu düşüncenin hedeflerinden birisi de merkezi otoriteyi güçlü kılmaktı. Devletin merkezi gücünü, ülkenin her yerinde olduğu gibi burada da hâkim kılmak istediklerini belirlemiştir (Laçiner, 1979: 3, Laçiner, 1989a: 6-7). Laçiner (1991: 44-45)'e göre, “Milliyetler Sorunu” ülke bütünlüğünü gözeterek, o ülkede yaşayanların özgür gelişimine de en az bunun kadar önem tanıyarak çözümlenmeyi amaçlayan bir başka anlayış da mümkündür. Bu çözümü savunmak için sosyalist olmanın da gerekmediğini ifade etmiştir. Tutarlı bir demokrasi ile her ulusun kendi ulusal özellikleriyle, yaşamlarına kısıtlamalar yapmaksızın aynı geniş coğrafya içerisinde ve ekonomik-kültürel zenginliklerle beraber bir arada yaşamayı başarabileceklerini vurgulamıştır. *Birikim*'de Türkiye solunun Kürt meselesi karşısındaki tavrı da eleştirilmiştir. Bu konuda Laçiner (2000: 39-40), 1930'lara doğru milliyetçi yaklaşımla Kürt varlığını reddettiğini de bile ne Komünist Entrenasyonelin ne de TKP'nin herhangi karşı çıkışı olmamış hatta yanında yer aldığını ifade etmiştir. TİP'in ise 1960'lı yıllarda bu sorunu iktisadi geri kalmışlıkla ve feodalizmle açıklamaya çalıştığını belirtmiştir. TİP'in Doğu sorunu adı altında Kürt sorununu gündemlerine aldıklarını söylemiştir.

Birikim Dergisi'nde tekrar edilen bir başka konu ise, Kürt sorununun artmasına neden olan etmenlerden birinin 12 Eylül rejiminin uygulamaları olduğu düşüncesidir. Laçiner, askeri diktanın hiç beklenmedik bir hırsıyla Kürt halkının etnik ve kültürel kimliğine saldırması ve asimilasyon politikaları, Kürt hareketinin canlanmasına neden olduğunu vurgulamıştır. 1980'de olabildiğince tecrit olmuş, itibarı en düşük seviyede illegal bir örgüt olan PKK, şiddetli eylemlerine rağmen kısa sürede bir “kurtarıcı” konumuna geçerek, geniş bir kitle desteği elde etmesi bunun sonucudur. Laçiner, 12 Eylül rejiminin, “Kürt Meselesi”ni terör örgütü PKK'nın sahiplenmesinin önünü açtığını belirtmiştir. 1984'de “bir avuç PKK'lı” ile başlayan hareketi bastırma görevini üstlenen ordunun, PKK terör örgütünün güçlenip yaygınlaşması ve yoğun bir kitlesel destek bulması karşısında itibar kaybına uğradığı ifade etmiştir. Ayrıca 12 Eylül'de tüm şiddeti ile uygulanan Kürt kimliğini terk

ettirmeyi öngören Atatürk milliyetçiliğinin iflas ettiğini belirtmiştir (Laçiner, 1989a:8; Laçiner, 1991a: 4; Laçiner, 1992: 4). Bu konu ile ilgili olarak görüş belirten diğer bir isim ise Murat Belge'dir. Belge'ye (1991: 13; 1993: 13) göre, 12 Eylül'ün kendine yakışan bir enerji ile "Kürt Meselesi"ni çözmeye çalıştığını belirtmiştir. Bu çözüm uğraşının Kürt meselesinin bugünkü haline gelmesinde büyük bir etkisi olduğunu belirtmiştir. O dönemde üç beş eşkıya deniliyor ve hemen ortadan kaldırılacağı ifade edenlerin yanıldığını vurgulamıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise artık farklı çözümler üretilmemiştir. 1980'li yıllarda yok edilmeye çalışılan Kürt realitesi 1990'lı yılların başında artık tanınmaya başlanmıştır. Bununla birlikte Kürt meselesi ile ilgili askeri olanın dışında çözümler üretilmesi gerektiğini belirtmiştir

Bir sorunun çözülmesinin gerçekten de kısa vadeli bir iş olmadığını belirten Belge, öncelikle şu noktanın vurgulanması gerektiğini belirtir: Sorun, ulusal çerçevede bir sorundur; yani Türkiye'de herhangi bir bölgenin yerel sorunu değil, ülke sınırları içerisinde yaşayan herkesin sorunudur. Bundan dolayı herkesçe bilinen ve tartışılabilen bir sorun olmalıdır. Bu konu şu çerçeve içerisinde tartışılacaktır gibi bir tavır takınmak hiçbir otoritenin hakkı değildir. Eğer toplumun nihai otorite olduğu, egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğu söyleniyorsa bu sorunun da böyle algılanması gerektiği belirtmiştir (Belge, 1986: 17) Belge, Kürt sorununun yıllardan beri çözülemediğini yapılan çözüm uygulamalarının ise mesele hakkında bilgi sahibi olmayı da engellediğini söylemiştir. Sorunun çözümünün artık askeri olmadığı anlaşılmıştır. Ona göre bu duruma iki çözüm senaryosu ortaya çıkmaktadır. Birincisi şimdiye kadar devam eden çözüm yönteminin uygulamaya devam etmesidir. Yani fiziksel-askeri yoldan çözüm aramaktır. İkincisi ise demokratikleşmedir. Sorunların silahla değil, tartışarak çözüldüğü ortamın gerçekleşmesi gerekir. Olması gereken durumun bu olduğunu ifade etmiştir. Belge, bu yapıdaki sorunların çözümünün silah değil, tartışma ve ikna olduğunu söylemiştir. Ortadaki sorun sadece terör örgütü PKK'nın sorunu değil Türkiye'nin hepsinin sorunudur. Öyle ise sorunun ortaya konulması, tartışılması ve çözüm yolları geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Belge, 1996: 27-32, Belge, 1993: 11-21).

Laçiner, (1993: 4-5) 1925 yılında yapılan *Atatürk Milliyetçiliği* merkezli uygulamalarla Kürt kimliğini Türk kimliği içerisinde hamur gibi yoğurarak şekillendirmeyi hedeflediklerini belirtmiştir. Ancak 1980 dönemindeki *Atatürk*

Milliyetçiliği bundan farklı olduğunu ve onların Kürtlerin adam olamayacağını ifade ederek onlara haddini bildirmek niyetiyle bölgeye girdiklerini ifade etmiştir. 12 Eylül “Atatürkçüleri”, dağa taşa “Türkiye Türklerindir” gibi ifadeler yazarak Türkiye’de ortak bir millî kimliği yaratmak değil, bir kimlikler hiyerarşisi yaratmak istemişlerdir. Cunta döneminde sokakta, cezaevinde Kürtçe konuşmanın yasaklanmasının asimilasyonla değil, alt statüye sokulması düşünülen bir kimlikle ilişkili olduğu belirtilmiştir. Buradan anlaşılacağı gibi 1980 yılında Güneydoğu Anadolu’ya “yoğurmak ve şekillendirmek” için değil ezmek için giden güçler, bunu yaparken kendi içinde alt hissettiği gibi öteki diye ifade etmişlerdir. Bu durumun sonraki yıllarda Kürt meselesini derinleştireceğini ve şiddet potansiyellerinin artacağını ön görememişlerdir. Bu Dönemdeki en büyük baskı ve şiddet cezaevlerinde uygulanmaktaydı. Buna kaynaklık eden bölgedeki en önemli yer Diyarbakır cezaevi olmuştur.

1980’li yıllarda askerî cunta tarafından birçok cezaevinde olduğu gibi Diyarbakır Cezaevi’nde vahşet boyutlarına varan işkence uygulamaları Türkiye’deki devlet mekanizmasının şiddet uygulama konusunda geldiği noktayı ortaya koyması açısından çok önemlidir. Kürt sorunun artış göstermesinde ve terör örgütü PKK’nın bir aktör olarak ortaya çıkmasında Diyarbakır Cezaevi’nde yaşananların büyük bir etkisi vardır. Çünkü Diyarbakır Cezaevi’nde işkence görenlerin % 80’inin dağa çıktığı bilinmektedir. Bu veri durumun ne derece vahim olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, Murat Paker, “işkenceye karşı mücadelenin genel demokrasi mücadelesinin önemli bir bileşeni” olması gerektiğini ifade ederek; işkenceyle ve işkencecilerle yüzleşmenin aynı zamanda egemen siyasi düzenle de yüzleşmek anlamına geleceğini belirtmiştir (Paker, 2003: 11). Kürt meselesi konusunda yaşanan bu olumsuzlukların üzerinden yeni bir sürecin inşa edilmesi olanaksızdır. Diyarbakır cezaevinde yaşanan olumsuzluklarında içerisinde yer aldığı bu tür konular ile ilgili olarak, Mithat Sancar, Kürt meselesi konusunda geçmişle hesaplaşmanın gerektiğini vurgulamaktadır. Bugün ve geleceği barış kültürü üzerine inşa edilmek isteniyorsa, geçmişle yüzleşmek ve hesaplaşmak zorunda olduğumuzu ifade etmiştir (Sancar, 2000: 97).

Kürt meselesi uzun süre askeri politikalarla çözülmeye çalışılmıştır. Askeri bakış açısına göre sorunu ortaya çıkaran terör örgütü PKK olduğuna göre, PKK’lıları

yok etmek Kürt meselesini tamamen ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdir. Sorunu, Askeri yöntemlerle çözüme iradesi, ordunun belirli bir zaman vererek “PKK’ı bitirme” sözleri vermesine neden olmuştur. Ancak bu çözüm yöntemi istedikleri gibi sonuç vermemiş sorunu daha da alevlendirmiştir (Laçiner, 1991a: 5, Laçiner, 2005: 4). Laçiner’e göre, Türkiye’de “Kürt Sorunu”na ilişkin politika ve geçmiş tecrübelerin ışığında istikrar vadeden bir çözüm, yani gelecekteki gelişmeleri de karşılayabilecek mahiyette bir çözüm olması gerekir. Ve bu çözüm, her durumda ve her şeyden önce, “Kürt Sorunu”nun ileride yine silahlı mecraya dökülmesini önleyebilecek özellikler taşımalıdır. Çünkü Cumhuriyet’ten bu yana yaşanan başlıca Kürt isyanlarının her biri bir öncekinden daha uzun sürmüş, çok daha fazla insan zayıfına mal olmuştur. 1984’te başlayan ve hâlâ süren bu sonuncusu, resmî makamlara göre yirmi bin PKK’lı terörist, on bin sivil ve güvenlik görevlisinin ölümü ile öncekileri, kat kat aşan bir bilançoğu göstermektedir. Laçiner’e göre, “Benim çözümüm uygulansa değil PKK’lı ot bile bitmez bu topraklarda” diyen tugay komutanları ve onun gibi düşünenler hiç kimse tarafından tepki görmemiştir. Kürt sorununu zorla bastırma politikasının aşama aşama iflas etmesi ve sorunu her adımda daha vahim hale getirmesi iktidar tarafından sadece mırın kırın etmekle yetindiğini belirtmiştir. Bu dönemde Kürt nüfusunun köşeye sıkıştırılmış bir kedi gibi olduğu ifade eden Laçiner, bu sıkıştırılmanın ortaya çıkaracağı tepkiden bu uygulamaların sorumlu olacağını vurgulamıştır. Bu nedenle bu düşünceden vazgeçilmesi gerektiği ifade etmiştir. Aksi durumda yüzyıllardır beraber yaşayan iki halk zihnen hazır olmadıkları bir çatışma sürecine girebilir. Bu çatışma sürecinin bir kente veya bir bölgede olması Türkiye’nin geleceğini karartabileceğini, bu nedenle Türk ve Kürt aydınlarının toplumu uyarma görevini üstlenmesi gerektiğini söylemiştir (Laçiner, 1998: 7, Laçiner, 1991: 85-86).

Birikim’de, Kürt meselesi konusunda gelinen nokta itibariyle “önce terörün başını ezelim, sonra demokratik, sosyal ve ekonomik reformlar yaparız” anlayışının sonuçsuz kaldığı defalarca ifade edilmiştir. Abdullah Öcalan’ın yakalanıp Türkiye’ye getirilmesini takip eden süreçte bu genelleşmiş husumetin de sona ereceği beklenirken, tam tersi olmuş, Kürtler, Türk milliyetçiliği nazarında gündün güne güvenilmez bir duruma gelmiştir. Kürtlerin, Türkleşeceğini öngören Türk milliyetçileri, 1990’lı yılların sonunda düş kırıklığı yaşamıştır. Mesut Yeğen’e göre,

yapılan mücadeleden galip çıkmalarına rağmen, savaş bittiğinde her şey tüm gerçekliği ile ortaya çıkmıştır. Türklüğe asimile edilemeyen yurttaşlar topluluğunun büyük kesimi aynı bölge içerisinde yer almıştır. Bu durum onların tedirginliğini daha da arttıran bir durum olmuştur. 1990'lı yıllardan beri Türk milliyetçileri üzerindeki tedirginliğin temel unsurlarının bunlar olduğu belirtmiştir (Yeğen, 2004: 32-33). Dünyada özellikle 1980'li yılların sonundan itibaren önemli gelişmeler yaşanmıştır. Demokrasi ve insan hakları, seksenli yılların sonuna doğru dünyada yaşanan gelişmeler ile stratejik bir konuma gelmiştir. Buna, Doğu Blok'unun çözülmesi, Körfez Krizi gibi olaylar da eklenince, insan hakları ve demokrasi kavramları; eşitsizlikten doğan mağduriyetlerin hem kavramsal-söylemsel mekânını oluşturmuş hem de kitlesel hareketliliğin sloganları haline gelmiştir. Yeğen'e göre, "Kürt sorunu 1989'dan beri, küreselleşmenin imkân ve sıkıntılarına sarmalanarak ortaya çıkmaktadır." Kürt hoşnutsuzluğunun 1989'dan sonra hızla genelleşmesi ve enerjik bir biçimde ifade edilmesi bu toplu durumdan bağımsız değildir. Bu bağlamda, 1990'ların Kürt muhalefeti, küresel demokrasi ve insan hakları retoriğinin Türkiye'deki izdüşümü haline gelmiştir. Kürt meselesi artık bölgesellikten çıkarak, farklı coğrafyalarda farklı eklenmeler ile birlikte insan hakları ve demokrasinin yanına yoksulluğun da eklendiği, bütün Türkiye'nin sorunu olmuştur. "Etno-politik bir sorun olarak Kürt sorunu ve buna bağlı olarak Kürt hoşnutsuzluğu" küresel gelişmelerin etkisi altında şekillenmektedir (Yeğen, 2002: 182-189). Kürt ve Türk milliyetçiliği ile ilgili olarak Ömer Laçiner "çözülme bitti, sorunlarını mı çözüyoruz" yazısında şöyle ifade ediyor:

"1990'lı yıllara gelinceye kadar, ortada karşılıklı tepkilerle birbirini beslemiş Türk ve Kürt milliyetçilikleri her iki halk arasında ciddi oranda yayılmış; bu milliyetçiliklerden uzak durmaya çalışanların çoğunda da belli dozda bir 'milliyetçi hassasiyet' ister istemez yerleşmişti. Bu sürecin diğer bir diğer görünümü de Türk ve Kürtlerin birlikte yer aldıkları iktisadi, kültürel, toplumsal ve ideolojik birliktelik, örgütlenme zemininde olanlardır. Doğuştan – etnisite gibi – özellikler bazında değil, edinimler temelinde oluşmuş olan dernek, parti, sendika gibi bir aradalık zeminleri ya bölündü veya etnik eksende gruplaşmaya gidildi" (Laçiner, 1998: 6).

Bu gruplaşma ile beraber milliyetçiliklerin ikisi de sivil toplumcu bir çizgiye kaymışlardır. Kürt hareketi içerisindeki hareketlenmelere rağmen Abdullah Öcalan'ın yakalandığı 1999-2005 yılları arası çatışmasızlığın yaşandığı bir dönem olmuştur. 1999-2005 döneminde aynı zamanda Kürt hareketi de "sivil toplum"

hareketi görünümüne girmiştir. 1990'lı yıllarda Kürt meselesi ile ilgili olarak Türk milliyetçiliği tarafından klasik asimilasyonizm ile tehlikeli bir durum söz konusuydu. Asimilasyon özeti: Kürt yoktur, varsa da Türklüğün şubesidir. Irkçılarda ise Kürt vardır ve aşağı bir hısımdır, anlayışı hâkimdi. Milliyetçilerin anti-Kürt ve hınç politikaları izlediğini belirten Bora, Türk milliyetçilerinin Kürtlere karşı, Türklerin yaşam alanını daralttığını ifade eden beyanlarının olduğunu dile getirmektedir. Bora, ayrıca bu milliyetçi ve hınç politikasının sadece milliyetçi kesimle sınırlı kalmadığını da ifade eder. Ulusal sol olarak bilinen kesimin de Anti-Kürt hıncının yeniden üretilmesinde katkıda bulunduğunu ifade etmiştir (Bora, 2005: 36-43).

3.1.2. Ulus Devlet Çıkmazında Kürt Meselesi

Kürt meselesinde dillendirilen diğer bir konu ise Kürtlerin ulus devletler içerisindeki durumu olmuştur. Laçiner'e (2007: 7) göre, Kürt meselesinin çözülememesinin asıl nedeni Türkiye'nin ulus devlet yapısıdır. Ulus devlet, etnik-dini mezhebi toplulukları tek bir ulusal kimlik altında bir araya getirmeyi hedeflese de genelde çoğunlukta olan topluluğun ayrıcalıklı olmasından kaynaklanan sorunlarla da karşı karşıya geldiğini ifade etmiştir. Hangi türden olursa olsun milliyetçiliği olumlayan bir bakış açısı olduğu sürece, ulus devlet yapıları içindeki sorunların da kimlik sorunu olarak ortaya çıkmaya devam edeceğini belirtmiştir. *Birikim Dergisi*'nde milliyetçiliklerin, yani kimlik tartışmalarının yaşanmasını yeni olduğu ifade edilmektedir. Bu konu ile ilgili olarak Akçam (1995: 19) şunları söylemiştir:

“Bizim Türk olduğumuzu keşfetmemizin, Türklüğe karar kılmamızın tarihi oldukça yenidir. 20.yy'ın başlarına kadar bizler esas olarak kendimizi Osmanlı ve Müslüman olarak tanımlayan bir topluluktuk. Belli somut koşullarda, belli ideolojik tercihler ve nedenlerin sonucu olarak Türk olmayı seçtik ve Türkleşmeyi benimsedik. Türklük yapılmış bir tercihti, bir ideolojik seçimdi, yani yapılmayabilirdi de. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş süreci içerisinde, devleti kurtarmak için düşünülen tüm diğer seçenekler tıkandığı için, yönetici kadro, tek seçenek olarak kalan Türk olmayı istemedikleri halde tercih etmek zorunda kaldılar. Çünkü her kesimi kucaklayan bir seçenek olması onların tercih edeceği bir şey olacaktı.”

Türk kimliğinin o dönemde Kürtlere bir üst kimlik olarak giydirilmesinin kolaylık sağlayacağı varsayıyordu. “İslamcılık” siyasetinin iflas ettiğine dair Cumhuriyetin kurucu kadroları arasında var olan mutabakat, İslam'ın müstakil bir

kimlik değil, bir kimlik unsuru olarak görülmesini beraberinde getirmekteydi. Boşnak, Arnavut, Çerkez, Kürt, Laz, Arap vb. Müslüman etnik topluluklar Türk harsına girmiş veya girmeye amade sayılmıştır. 1924-1925 ayaklanmaları ile zuhur eden Kürt meselesi bu iyimserliği henüz oluşmaktayken sarsmıştır. Milliyetçi düşüncenin başta Kürtler olmak üzere “şark ve cenup”(doğu ve güney) deki unsurları Türk harsına sokmak için öncelikle Türkçeyi yaygınlaştırmak gayesiyle seferberlik ilan ettiği ifade edilmiştir (Bora, 1995: 37). Tanıl Bora’ya göre, Kürt sorununun Türk milliyetçiliği üzerindeki etkilerinin başka boyutları da vardır. Bora, kuşkusuz her şeyden önce yurttaşlık, toprak ve vatan temelinde tanımlamak ile etnik, dinsel-tarihsel ve (dinin ağırlıklı olduğu), kültürel bir eksene oturtmak arasında binamaz olan Türk milli kimliğinin dengesini iyice bozulmasına yol açtığını söylemiştir (Bora, 1995:133).

Birikim yazarları, 134-135 Kürt sorunu ile ilgili özel sayısında düşüncelerini ifade etmişlerdir. Bu sayıdaki yazısında Laçiner, millî sorunların asla ulus devlet çerçevesinde çözümlenemeyeceğini ifade etmektedir. Çünkü ulus devlet çerçevesinin Kürt meselesi gibi sorunları ortaya çıkardığını belirtmiştir. Bu nedenle ulus devlet çerçevesinde çözümlenemeyeceğini söylemiştir. Bu sorunlardan birisi Kürt meselesidir. Kürt meselesi ile ilgili terör örgütü PKK’nın formunda yaşadığı 1980-1990’lı yıllar artık geride kaldığı belirtmiştir. Bundan dolayı Kürt meselesine eskiden olduğu gibi milliyetçi söylemler ile değil, değişen koşullar içerisinde değerlendirilerek çözümler üretilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Laçiner, 2000: 43). Ulus devlet içerisinde Kürt meselesinin çözülmesinin zorluğundan bahseden diğer bir isim ise Taner Akçam’dır. Akçam’a göre, etnik açıdan bu kadar farklı etnik unsuru içinde bulunduran toplulukların yaşadığı başka bir ülke bile bulmak bu derece zor bir durumken; tek bir ulusa dayalı resmi bir söylem Türkiye Cumhuriyeti’nin çıkmazlarındanadır. Çünkü ulusal devlet modelinde, ezen ulus kendini evrenselin yerine koyarken diğerlerine azınlık hakkı tanımaktadır. Bu açıdan Akçam, ulus devlet modelinden ziyade onu aşan; her din, dil ve ulusun eşit koşullarda yan yana yaşadıkları demokratik bir toplum modelinin oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır (Akçam, 1991: 20-23).

Akçam’a, (1992: 9-21) göre; bir toplumda siyasi örgütlenmenin ulus temeline göre oluşturulması o toplumdaki diğer ulusların dışlanmasını beraberinde getirir.

Homojen bir yapıyı ön gören ulus devlet çatışmayı da ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda, “her ulusun kendi devletini kurması” düşüncesi veya “ulusların kendi kaderini tayin hakkını” savunmak, ancak ulusların coğrafi olarak kesin olarak ayrılabilirdikleri yerlerde geçerli olduğu belirtilir. “Kürt ve Türk halkları arasında demokratik ve eşit temellere dayanan bir arada yaşama modelinin” gerçekleşmesinin önündeki engellerden birinin de başkasına tahammül edemeyen anti-demokratik kültürdür. Akçam’a göre, bunun nedeni; etnik, dinsel, kültürel, ulusal farklılıkları tanıyan, geliştiren bir kültüre, siyasi örgütlenme biçimlerine sahip olmamamızdır. Bu bakımdan, ulusal devlet, kültürel kozmopolitizm maskesi altında baskın ulusun kültürel egemenliğini savunan bir siyaset biçimidir. Dolayısıyla, Akçam’a göre, insanlığın belli bir şemaya göre evirildiğini iddia eden, tarihsel materyalizmin yasalarına göre sosyalist toplumun ancak ulusal burjuva devrimiyle kurulabileceği düşüncesi, bir ulusun diğerini ortadan kaldırmasını savunmaktan başka bir şey değildir. Özetle, Akçam, “her ulusa bir devlet” savunusunun Türkiye’nin her bölgesinde yaşayan Kürtler bakımından tam bir felaket getireceğini dile getirmiştir. Bu nedenle yapılması gereken durum, farklı düşünen ve farklı olan toplulukların çerçevesi yumuşak bir şekilde çizilecek bir tür eylemlilik temelinde bir araya gelecekleri zemini oluşturmaktır. Bu zemin de, demokratik olmasının zorunlu olduğundan bahseder.

Laçiner, ulus devlet içerisinde ortaya çıkan sorunlardan olan Kürt meselesinin tartışılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu sorun devletin kuruluşu içerisinde teşekkül etmiştir. Son 10-15 yıl içerisinde ise bu sorun ile ilgili gelişmeler yaşanmıştır. Artık ulus devletlerin içinde bir sorun olarak “Kürt Sorunu” dönemi bitmiştir. Artık bölgesel bir sorun olarak görülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kürt sorunu, bölge devletlerinin kendilerini koruyup bunun için çözüm arayabilecekleri bir sorun olmaktan çıkmıştır. Sorunun çözümünün artık, doğrudan doğruya var olan devlet yapısının değişimini gerektiren bir hal aldığı söylenmiştir. Öncelikle Kürt sorununu içinde çözebileceğini düşündüğümüz o siyasal modelin tartışılması gerektiği belirtilir. Eskiden Kürtlerin ne istedikleri sorulduğunu ona göre hareket edilmiştir. Ancak değişen koşullarla birlikte Kürtlerin Araplar, Acemler ve Türklerle nasıl bir siyasi birlik içinde olabileceği sorulmaya başlanmıştır. Dolayısıyla ulus devlet içindeki çözüm yolları eskidi ve yeni bir siyasi modelin konuşulup, sonra sorunun

çözümüne gidilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Aktan, 2008: 39). Ulus devletler içerisinde etnik unsurların beraber yaşamalarının zor bir durum olduğu sürekli ifade edilmiştir. Öyle ki milliyetçilik akımı ile beraber ne kadar çok sayıda ulus devletin, imparatorluklardan ayrıldığı herkes tarafından bilinmektedir. Ancak Türkiye’deki durum biraz farklıdır. Çünkü kurtuluş mücadelesinde Türk ve Kürt halkın beraber yan yana çatıştıkları bilinmektedir. Kurulan ulus devlet içerisinde Kürtler kendilerini kurucu unsur olarak görme taleplerini sürekli dile getirmişlerdir.

Hem yurtiçinde hem de yurtdışında Kürtler adına konuşanların önemli bir kısmının, Kürtlerin“aslî kurucu unsur” olarak kabul edilmesi yönündeki talepleri, Ahmet İnel’e göre, çoğu zaman sol, sosyalist bir söylem içinde ifade edilse de milliyetçi bir içeriğe sahip olmuştur. Tarihi olguları günün koşullarına göre yorumlayan ve kaçınılmaz olarak tarihsel bir yanılığa düşen bu söylemin, milliyetçiliği en yüksek değer olarak kabul eden bir noktadan hareket ettiği bir gerçektir. İki milliyetçiliğin beraberliğinden oluşan bir siyasal yapı özgürleşme açısından hiçbir kazanım getirmeyecek, böyle bir milliyetçi birliktelik bir üçüncü “öteki”ni yaratmaya yarayacaktır. Bu yaklaşıma göre aslî kabul edilmeyenlerin durumunun ne olacağı meçhuldür. İnel’ e göre, sosyalistlerin hedefi, aslî bir etnik, sınıfsal veya kimliksel unsuru olmayan bir demokratik rejim olması gerektiği düşüncesidir (İnel, 2000a: 47-53). İnel *Birikim Dergisi*’nde “aslî kurucu olma” ile ilgili olarak şunları söyler:

“Sosyalist perspektiften değerlendirildiğinde, çoğul kimlikleri içinde yurttaşlara özgür birliğini savunurken, bunların etnik veya dinî cemaatlerin birliği içinde siyasal plânda kurumlaşmasını desteklemek gerekmez. Tersine, farklı etnik, dinî ve kültürel kimlikler taşıyan ve Türkiye Cumhuriyeti bünyesinde, beraber yaşamak isteyen insanların ortak üst kimliğini Türkiyelilik oluşturur. Türkiye Cumhuriyetinin yurttaşları; Türk değil, Türkiyelidirler. Bunların arasında aslî ve aslî olmayan unsur ayrımı yapılamaz. Çoğunluğun konuştuğu ortak dil, topluluğun ortak dilidir. Ama herkes istediği ana dili öğretmek, öğrenmek, yazmak ve kullanmak hakkına sahip olmalıdır. Devletin ‘son Türk devleti’ olmadığı, tüm yurttaşlarının devleti olduğu bir Türkiye’de, siyasal yapı üniter veya federal olabilir. Ne biri ne diğeri, demokrasi ve özgürlükler açısından mutlak olarak diğeri üstündür” (İnel, 2000a: 55).

Kürt meselesi ile ilgili düşüncelerini ifade eden isimlerden birisi de Mesut Yeğen’dir. Kürt meselesini özellikle Türkiye solu açısından ele alan bir isimdir. Bu konu ile ilgili olarak Yeğen, Türkiye solunun, Kürt meselesini “sınıfın iktidarında çözecekleri” yaklaşımını bırakması gerektiğini; çünkü bu yaklaşımın Türkiye

solunun bir aktör olma yolundaki hevessizliğinin ve kudretsizliğinin nişanesi olduğunu ifade etmiştir. Özgürlük ve eşitlik gibi konuları görmezden gelip kafaları kuma sokmak, “Marksizm ve Leninizm, Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkının desteklenmesini emreder” ile “Kürtlere bulaşmak solu eritir” gibi tartışmalar arasında debelenip durmanın anlamsız olduğunu belirtmiştir. Bu durumun Türkiye solunun Kürt meselesini ulusalcı değerler içerisinde değerlendirmesine neden olduğunu ifade etmiştir (Yeğen, 2003: 49). Demokrasinin genişletilmesi konusu da birikimde tartışılan bir konu olmuştur. Yeğen, bu durumu, *Birikim Dergisi*’ndeki diğer isimler gibi Kürt meselesinin yeni bir bakış açısı ile tartışılması gerektiğini ve çözüme kavuşturulması gerektiğini ifade etmiştir. Bunu yapmak için ise; radikal demokrasi söyleminin araçlarını kullanarak; “demokrasinin derinleştirilmesi” gerektiğini dile getirmektedir. Türkiye solu, Kürt meselesini “bir demokrasi sorunu” olarak kodlamak ve demokrasinin derinleştirilmesi paradigması içerisinde siyasileştirmek gibi zor bir görevi olduğunu belirtmiştir. Ortak kader fikrinin zayıflamış olmasının, örgütsel kopuklukların ve Türkiye solunun siyasi zaafı bu görevi daha fazla zorlaştırdığını belirtmiştir. Yeğen’e göre, Türkiye solu, ulusalcı motifleri terk ederek demokrasi zemininde hareket eden, özgürlükçü ve eşitlikçi bir toplumsal-siyasi yaklaşımla Kürt sorununa yaklaşmalıdır (Yeğen, 2000: 73-76)

Birikim Dergisi’nde demokrasiyi kapitalizmle eş değer gören ve demokrasiyi sahiplenen burjuva karşısında kendini güçsüz hisseden geleneksel sol tahayyül eleştirilmektedir. Laçiner’e göre, bu tutum geleneksel sol çevrelerin demokrasiyi, temsili demokrasi olarak düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Demokrasinin kökeninde tek tek insanların yetkin kişilikler olarak ilişkilerini, geleceklerini olumlu, zenginleştirici yönde belirleyebilme kapasite ve sorumluluk duygusuna sahip oldukları inancı yatar.” (Laçiner, 1991b: 3-6). Bundan dolayı, temsili demokrasi bu beklentilerin çok az bir kısmını karşılamaktadır. Sol, nitelikleri ve kapsamıyla daha derinlikli ve zengin bir demokrasi düşüncesinde olmalıdır. Kürt meselesi bağlamında bu ufku açabilmek için Türkiye toplumunu etnik ve kültürel temelde değil, doğrudan doğruya somut insanların toplamı olarak görmek gerekir. Laçiner, Kürt meselesinin, bu derinlikte bir demokrasi bilinci üzerinden çözülebileceğini ifade eder. Bunu sağlamak için ise; demokratikleşmenin bir devlet sorunu değil, bir toplumsal sorun ve sorumluluk olduğu fikrinin ve inancının yerleştirilmesi gerektiği belirtir (Laçiner,

1991b: 3-6). *Birikim*'de Kürt meselesinin demokratik argümanlarla çözülmesi gerektiği sürekli vurgulanan bir durum olmuştur. *Birikim*'de Kürt meselesi ile ilgili yazılar yazan bir isim de Tarık Ziya Ekinci'dir. Ekinci "Milliyetçilik ve Sorunları" adlı yazısında, uluslararası eşitlik, barış, dayanışma ve işbirliğine bağlı çağdaş insanî değerlerin egemen olduğu yeni bir değerler sisteminin oluşmasını isteyen düşüncelerin anti-nasyonalist düşüncelerle amaçlarına ulaşamayacağını ifade etmiştir. Ona göre bu düşüncedeki temel yanlışlık, ezen milliyetçilik ile savunmadaki milliyetçiliğin aynı kefeye konulmasıdır. Kürt milliyetçiliğini etkisizleştirmeyi, geriletmeyi amaçlayan bu akımın, aslında şoven Kemalist Türk milliyetçiliğini fark etmeden yücelttiğini söylemiştir. Kürt meselesinde demokratik talepler için verilecek mücadelenin Türkiye'deki demokrasi mücadelesinin en önemli parçası olduğunu ifade etmiştir (Ekinci, 1993: 25-27).

Kürt sorunu, *Birikim Dergisi*'nde, birçok yazının konusu olmuştur. Bu yazılarda da, konjonktürel gelişmeler çerçevesinde sorunun kazandığı yeni boyutlar analiz edilmiştir. Konjonktürel gelişmelerin, sorunun ele alınış tarzında önemli değişiklikler yarattığı bir gerçektir. Örneğin, Türkiye solunun, bir dönem Kürt sorununa, "Kendi Kaderini Tayin Hakkı" bağlamında yaklaşırken daha sonra "kimlik talebi", "kültürel haklar" söylemine yöneldiği görülmektedir. *Birikim*'de özellikle dergiye dışarıdan katkı verenlerin yazılarında bu durum net bir şekilde görülebilmektedir. Bütün bu yazılarda, bakış açıları farklılık arz etmekle birlikte sorunun tespitinde ve çözümünde "demokrasi" kavramı farklı bağlamlarda anahtar bir kavram olarak yer aldığı ifade edilir (Bilecen, 2010: 188). *Birikim Dergisi*'nin Kürt meselesi ile ilgili olarak nasıl bir tutum içerisinde olduğunu ortaya koyduktan sonra, Kürt meselesi ile ilgili olarak yaşanan son gelişmeler hakkındaki yorumlarına bu konuda nasıl görüş belirttiğine bakmak gerekir.

3.2.BİRİKİM DERGİSİNİN KÜRT MESELESİNDE SON GELİŞMELER HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Birikim Dergisi'nde her dönemde Kürt meselesi ile ilgili olarak yazılar yazıldığı daha önce ifade edildi. Kürt meselesi son yıllarda çok konuşulmaya ve çözümler konusunda adımlar atılmaya başlanınca *Birikim Dergisi* de buna kayıtsız kalmamıştır. Kürt meselesi 1990'lı yıllarda artık açıktan konuşulmaya başlanmıştır.

Kürt meselesinin konuşulması ve çözüm aranması gerektiğini ilk dile getirenlerden birisi Turgut Özal'dı. Bu konuyla ilgili olarak Laçiner Özal'ın kumar oynadığını ifade etmektedir. Kürt meselesinin çözülmesinin gerektiğini söyleyip geri çekildiğini söyler. Özal, Kürtlerin bir devlet kurmasına kesinlikle karşı olduğunu belirtmiştir. Laçiner'e göre Kürt meselesinin tartışılması konusunu gündeme getirmesi Özal'a umduğu sonucu vermiştir. Çünkü Kürt halkı nazarında Kürt sorununa en sıcak, en olumlu yaklaşan lider olmuştur (Laçiner, 1991c: 7).

Kürt meselesi ile ilgili konuşulanlar her ne kadar yeni gibi görülse de aslında bu mesele çok eskilere dayanmaktadır. Kürt meselesinin başlaması ile ilgili olarak Tanıl Bora ve Mithat Sancar'ın, Şerafettin Elçi ile yaptığı söyleşide Elçi, Kürtlerin Yavuz Selim döneminde 9 mirlikten oluştuğunu ve otonom bir şekilde kendilerini yönettiklerini belirtir. Mirler savaşa katılıyordu ve savaşta komutanlık yapıyorlardı. II. Mahmut dönemindeki merkezileşme ile birlikte Kürtler ve devlet arasında ihtilaflar ortaya çıktığını vurgulamıştır. Elçi, Cumhuriyet Döneminde ise Atatürk'ün kurtuluş mücadelesinde Kürtlerin devleti olacağı konusunda onlara vaat ettiği devleti savaştan sonra vermediğini belirtmiştir. Aynı II. Mahmut gibi merkezileştirerek Kürtleri yönetmeyi seçmiştir. Bu durum da beraberinde resmi açıklamalara göre 27 isyan getirmiştir. Bütün bunlarla beraber son isyan olarak ifade edilen PKK terör hareketi 1984 yılında silahlı bir eylem başlattı. Bu silahlı grubun Kürt halkından destek görmesinin en önemli nedeni ise 12 Eylül'ün zulmünden sonra bağımsız bir devlet kuracağı iddialarıdır. Ancak asıl amacın bu olup olmadığını ise tartışılmalı bir durum olarak ifade etmiştir (Bora ve Sancar, 2000: 111-112). Kürt meselesi ile ilgili olarak *Birikim Dergisi*'nde yazılar yazan bir başka isim de Derviş Aydın Akkoç'tur. "Dil ve siyaset" adlı yazısında PKK'nın, Türkiye siyasetinde üçüncü dünya ülkelerine benzer bir şekilde sömürgecilik karşıtı bir hareket olarak kendilerini ifade ettiklerini söylemiştir. PKK terör örgütüne göre, Türk sömürgeciliği tarafından Kürtler tarihten silinmek istenen bir halktır. Türkiye bunu yaparken Kürtleri Türkleştirdiklerini ifade ederler. Siyasal iktidarlar, Kürtlerin Türklük statüsünü kabul ederlerse özgürlükle donatılmış olacaklar gibi açıklamalar yapmışlardır. Akkoç, bütün bunların şiddet dilini seçmelerinde etkili olduğunu söylemiştir (Akkoç, 2011: 83-84).

Belge'ye (1996: 54-55) göre, Kürt sorunu son yüzyılda çözülmesi gereken sorunların başında gelmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nde Kürtlerin varlığının bir sorun haline gelmesinin temel nedeni, Türkiye'de birden fazla halkın yaşadığı toplumlar için olması gereken, çağdaş demokrasilere özgü yasaların hukuki garantilerinin olmamasıdır. Türkiye'deki Kürt halkı, Kurtuluş Savaşı'na birlikte yürütmüş iki halktan biriyken, Cumhuriyet tarihi ilerledikçe, varlığı git gide daha fazla göz ardı edilir ve unutulmaya çalışılır.70'lerde askeri müdahalelerle bu toplumda Kürt varlığından bahsedenler şiddetle cezalandırılıyordu. 80'lerde durum iyice vahimleşmiştir. 12 Eylül uygulamasında Kürt sözünün edilmesi bile başlı başına bir suç olmuştur. Belge, tüm bunların sorunu çözmek yerine daha da derinleştirdiğini ifade etmiştir.

3.2.1.Birikim'in PKK Terör Örgütü Hakkındaki Düşünceleri

Kürt hareketleri Türk solunda ayrıldıktan sonra kendileri örgütlenmeye başlamıştır. Bu durum 1980'li yıllarda daha da belirgin hale gelmiştir. Kürt hareketinde 1980'li yıllardan sonra iki eksen gelişmeler yaşanmıştır. Birincisi Marksizm, ikincisi milliyetçiliktir. O dönemde Türkiye'de sol rüzgârlar esmekteydi. Marksizm'in ezilen halkların sorunlarını çözümlenmede önemli bir unsur olacağı düşünülerek Türkiye'deki Marksistlerle birlikte hareket edildi. Öbür taraftan milliyetçi Kürt kesiminde, "ezilen bir toplumun kendisine egemen olan toplumun insanlarıyla birlikte bir siyasi hareket içerisinde davasını savunması mümkün değildir" görüşü hâkimdi. Bu görüş bağımsızlık ve örgütlenmeye dönük bir siyasi eğilimdir. Bunlarla birlikte Türk solcuları ile ayrılıklar yaşanmıştır. DDKO gibi ayrışmalar ile birlikte Kürt örgütleri kendi içinde de ayrıştılar ve 80'lere gelindiğinde terör örgütü PKK ortaya çıkmıştır (Bora ve Sancar, 2000: 114). Kürtler, Türk solcularından ayrılmalarından itibaren kendi hareketlerini şekillendirmişlerdir. Ancak sol düşüncenin yanında milliyetçi bir anlayış da sergilemektedirler. Bu durumu Belge şu sözlerle dile getirir:

"19. Yüzyılın pozitivist -ekonomist anlayışının ürünü olan ulus-devlet talebiyle yola çıkan hiçbir hareket (kendisine enternasyonalist diyenler dâhil) özgürlük kavgası sürecinde bile milliyetçilik illetinden yakasını kurtaramamış ve kendisinden farklı olanla düşmanlığı şiar edinmiştir. Bu nedenle hangi gerekçeyle olursa olsun savunulacak, hatta hoş görülecek hiçbir milliyetçilik olmayacağı gibi bu

milliyetçiliğin yeniden üretilmesinin beşiği olan 19.yy ulus devlet anlayışı da özgürlük savaşı veren halkların kaderi olarak görülmemelidir”(Belge 1996: 74).

Laçiner’e (1992a: 5-6) göre, PKK terör örgütü ortaya çıktığı andan itibaren aslında belli bir taban bulamamıştır. Ancak zaman içerisinde bir şekilde taban bulmaya başlamıştır. Bölgedeki huzursuz gençler başta olmak üzere birçok kesim örgüte destek olmaya başlamıştır. Terör örgütü PKK, bu destekle bütün Kürdistan’ı kapsayan bir örgüt olmak istiyordu. Öcalan’ın ise sadece Türkiye için değil Irak, İran, Suriye için de etkili olacak bir idol haline geleceği ifade edilmiştir. PKK’nın 1980 yılından sonra daha fazla destek bulması bu durumu destekler nitelikte olmuştur.

Kürt meselesi ile ilgili İrfan Aktan ile yapılan bir söyleşide Tanıl Bora, PKK terör örgütünde *Fanoncu* bir damar olduğu ifade etmiştir. Bora, bunu ezilmiş, horlanmış, kimliğini kaybetmiş insanın, en aşağıdakilerin şiddetle, hatta bizzat kendini tahrip ederek özgürleşeceği fikri olarak belirtir. Bu çok güçlü motif ve geleceğe dönük yaptığımız tasarımlar ve ihtimaller içerisinde hesaba katmamız gereken bir durum olduğunu söylemiştir (Aktan, 2008: 37). Aynı söyleşide PKK’nın sosyolojik tabanına dikkat çeken Mithat Sancar, 1992-95 politikalarının bu tabanı büyüttüğünü vurgulamıştır. Köylerin yakılması, Faili meçhuller vb. olaylar sonucu örgüt, esas olarak her şart altında silaha ihtiyacımız var ve aramızda bir silahlı güç olmazsa bizi bitirirler duygusunu tabana yansıttığını ifade etmektedir. Bu nedenle şiddetin yarattığı özgül dinamiklerden, silah bırakma kararını zorlaştırması muhtemel bir baskıdan dolayı olmuştur (Aktan, 2008: 25). Kürt meselesinin silahlı mücadele ile ilişkili olmasının bir bölümünün de devlet bize güvenirse silahı bırakırız, anlayışı olduğu söylenmiştir. Bu konu ile ilgili olarak Ahmet İnel aynı söyleşide şöyle bir değerlendirmede bulunur: terör örgütü PKK, eğer 1984’ten sonra silahlı mücadeleye başlamasaydık, Türkiye’de devlet, Kürt sorunu konusunda hiçbir adım atmayacaktı. Örgütün böyle bir varsayımdan hareket ettiğini ifade etmiştir. Onların belki silahlı mücadelede başarılı olmadık, ama Türkiye’de bugün Kürt sorununun acil çözülmesi gereken bir sorun olduğunu gündeme getirdik, asgari bir kazanım sağlandıysa da, bu silahlı mücadelemiz sayesinde, hipotezi tamamen doğru değildir. Ancak, tamamen yanlışta değildir. Bu nedenle başka çözüm yolları üretilmediği sürece PKK’nın bu hipotezi kendisi için doğrulama yöntemi olacaktır (Aktan, 2008: 22).

Laçiner, 1984 yılında başlayan silahlı eylemler sırasından bir terör örgütü olarak nitelendirilirken, 90'larda ciddi bir kitlesel destek, toplumsal siyasal bir organizasyon haline geldiğini ordu da görmektedir. Savaş içerisinde olmanın psikolojisi gereği olarak PKK'nın "bir avuç terörist" diye nitelendirilmesine, kitlesel destek ve organizasyonun, PKK'nın askeri gücü tasfiye edilince patlayacak bir balon olarak sunulmaya devam edilmiş olabileceği ifade etmiştir. Terör örgütü PKK, neredeyse kesinleşmiş askerî yenilgiden ve Öcalan'ın yakalanmasından sonra hızla dağılabilir düşüncesi vardı. Ama bu dağılma tam olsa dahi öyle ya da böyle terör örgütü PKK'nın odağında bir açıdan da karşı kutbunda yer aldığı bir Kürt platformu, duyarlılık zemini oluştuğunu söylemiştir. "Devlet yanlısı" Kürtler de bu zeminin, bu havanın unsurlarıdır olmuştur. Çünkü 1980'lerin, 90'ların kanlı çatışmalarından beslenerek ötekilerle aralarında esen sert rüzgârlar da bu zeminin üstünde esmekte, bu havayı dalgalandırmaktadır. Dolayısıyla "Kürt Sorunu"nu Türkiye'de ve daha da geniş bir coğrafyada yeniden kanlı çatışmalara gebe bir sorun olmaktan çıkarmayı hedef alan uzun vadeli, geniş açılı bir perspektifin, gözünü PKK ve Öcalan'dan çok bu zemine çevirmesi gerektiği belirtir (Laçiner, 1999: 3-6).

Laçiner, 1994'te terör örgütü PKK'nın, Türkiye Kürtleri ardından daha geniş coğrafyada temsil edilmeyi hedeflediğini belirtmiştir. 1994 yılında yapılan ateşkesin ardından bu konuda adımlar atılmıştır. Laçiner, bu durum sadece strateji değişimi değil aynı zamanda terör örgütü PKK'nın sosyolojik olarak geldiği noktanın bir gereği olduğunu ifade eder. PKK'nın, toplumun alt kesimlerinden doğduğunu, peneplen (tabanlı) bir karakterde olduğunu belirtir. Bu yapısı öncelilerden farklılık göstermiştir. 1970'li yıllarda hemen tümü sosyalist karakterde olan Kürt hareketlerini kuran, bunların militanlığını yapan kesimin, aşiretlerin veya şehirleşmiş kesimin üst tabakalarından geldiğini ve destek aldıkları kesimin aşiret, tarikat veya sosyo-politik nüfustan oluştuğu belirtir. Oysa terör örgütü PKK, Kürt toplumsal hiyerarşisinin alt katmanlarından harekete geçirmiş, önder ve militan aşiretlerin alt katmanlarından geldiğini söylemiştir. Bundan dolayı 80'lerin sonlarına kadar izlenen şiddet politikası ile hiçbir rakip bırakmadığı ifade edilir. Bu sebeple korkulan uzak durulan bir hareket olmuştur. Ancak 1984'te başlayan silahlı mücadele ile birlikte 12 Eylül darbesinin getirdikleri ile beraber halk nazarında saygı duyulan bir örgüt olmuştur. 90'larda ise en fazla kitlesel desteği alan Kürt hareketi olmuştur. Laçiner, bu durum

ile birlikte terör örgütü PKK'nın salt bir silahlı örgüt olmaktan çıktığını gösterdiği vurgulamıştır (Laçiner, 1998a: 3-5, Laçiner, 1999a: 3-5). Ömer Laçiner'in bu konu hakkında görüş ifade ettiği benzer yazılarına birikimde rastlamak mümkündür. PKK hakkındaki düşünceleri, daha önce ifade edilenler ile aynı doğrultuda olduğu söylenebilir (Laçiner, 2008b: 3-6, Laçiner, 1999a:8-9).

Kürt meselesi ile ilgili söyleşide Ahmet İnsel, Kürt meselesinin en can alıcı noktasının, silahlı çatışma ekseninde yoğunlaşması olduğunu ifade etmektedir. Diğer bir önemli tarafı ise devletin tavrıdır. Sorunun sadece asayiş konusu olarak algılanmasının ötesinde, devletin eğilmez bükülmez tavrı benimsemesi ve bu konuda silahlı çatışma yanlıları ve devletin önerdiği çözüm yandaşları ikilemine hapsetmesidir. Terör örgütü PKK'yla Türkiye Cumhuriyeti'ni eşit düzlemde ele alınması gereken iki örgüt olarak algılanması da sorunludur. Dolayısıyla karşılıklı olarak silah bırakılmalıdır, gibi değerlendirmeler sorunu silah merkezli olarak algılamak anlamına gelmektedir. Kürt meselesinin önemli aktörlerinden olan terör örgütü PKK bu sorunun çözülmesini kendisinin tanınmasından daha az gündeminde tutmuştur. Bu taleplerini sorunun daha da tıkanmasına neden olmakta olduğunu ifade etmiştir (Aktan, 2008: 20). Aynı söyleşide İnsel 90'larla 2000 döneminin biraz farklı ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. 1990'lı yıllarda ciddi bir silahlı mücadele vardı. Bu mücadeleyle örgüt, 90'ların sonunda bu mücadeleyi kaybetmiştir. Abdullah Öcalan'ın yargılanmaya başlamasıyla beraber ve bundan önce 1997'de üstünlük tamamen TSK'ya geçmiştir. Ancak sorun şu ki, yenen tarafın genellikle bu kazanımına ek olarak sorunun çözümü konusunda başka adımlar atması gerekirken, bunu yapmamıştır. İnsel, bunun büyük bir hata olduğunu dile getirmiştir (Aktan, 2008: 21).

Murat Belge, 1990'lı yıllarda PKK'nın bitirilmesi için "halka şefkat/eşkıya yıldırma" gibi motifler seçildiğini belirtir. Bunun nasıl ayrılacağı sorusu ise cevapsız kalıyordu. Olaylar gelişti, ölenler oldu; kadınlar, çocuklar, seksenlerinde yaşlılar vb. demek ki onlar eşkıyaydı. Bu durumda eşkıyalığın epey bir geniş tabanı vardı. Sonuç şu noktaya çıkıyor PKK ile halk, söylemde ayrı oldukları düşünülse de, fiiliyatta birleştiğini belirtmiştir (Belge, 1993: 12). İsmet İmset, 1990'yıllarda Türkiye'nin hızlı bir kutuplaşmaya gittiği ifade etmiştir. Ona göre, terör örgütü PKK'nın silahlı

mücadeleye başladığı andan itibaren uygulanan yıldırma politikaların, köy boşaltmalarının PKK'nın güçlenmesine ve Kürt halkının devlete yabancılaşmasına neden olmaktan başka bir işe yaramadığı dile getirmiştir (İmset, 1993, 23-24).

3.2.2. Kürt Meselesinde Somut Adımlar Atma Zamanı

Kürt meselesi son zamanlarda artık siyasi arenada daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. Kürt meselesinin çözümü için siyaset arenasını seçen Kürtler hakkında Belge, 1993 yılındaki bir yazısında bir Kürt için, Kürt davasını yasal ve demokratik platformda savunmanın, elde silah ile dağda savunmaktan daha güç olduğunu ifade etmiştir. Çünkü ikincisi ne kadar yasadışı olsa da mümkündür, oysa her davranışımızda birincisinin mümkün olmadığını kanıtladığımızı belirtmiştir (Belge, 1996: 217). Bu tespit o dönemde Kürtlerin siyasi arenaya dâhil olmaya çalışırken yaşadıkları sorunlar üzerinden yapılmıştır. Kürtler bu yıllardan sonra demokratik alanda sürekli olmaya başlayacaklardı. HEP'ten sonra DEP'i kurarak siyasetlerine devam etmişlerdir. Ancak bu iki parti de siyasal mücadelede sorunlarla karşılaşmıştır.

1995 yılında yaşanan DEP davası ile ilgili olarak Laçiner, “milli birlik ve beraberlik” adlı yazısında düşüncelerini dile getirmiştir. Yaşanan sorun ile ilgili olarak Batılı bir gazeteci tarafından DEP milletvekili Sırrı Sakık'a sorulan; “Bir sorununuz var mı?” sorusuna “biz sorunu kendi içimizde çözeriz siz karışmayın” cevabı üzerine, özellikle merkez-sağın sözcülerinin nerdeyse gözyaşlarıyla alkışlamaya koyulduğunu ifade etmiştir. Laçiner, tırmanan milliyetçiliklere karşı ve “demokratik çözüm”den yana olanların, “Kürt Sorunu”nu “kendi içimizde çözmek” derken kastettikleri çerçevenin “Misak-ı Milli”yi aşan bir çerçeve olduğunu ilân etmeleri ve sorunu artık Kürt sorunu olarak değil, bu çerçeveye dâhil tüm halkların ortakça paylaştıkları bir genel kimlik sorunu kapsamında düşünmeye çağırmaları, mutlak bir zorunluluk olduğunu söylemiştir. Bu çerçevenin oluşması halinde korku ve karmaşanın yerine güçlü bir birliktelik ile sağlana bilineceğini dile getirmiştir. (Laçiner, 1995: 3-8).

1995 yılında en dikkat çeken olaylardan birisi de şüphesiz demokratikleşme paketi olmuştur. Laçiner, demokratikleşme paketi devreye sokulmaya çalışılsa da buna karşı çıkanların olduğunu belirtmiştir. Çünkü bu paketi batılı devletler

istemekteydi ve eğer kabul edilirse uzun süredir mücadele ettiği terör örgütü PKK'ya karşı bir yenilginin kabul edileceğini ifade edenlerin olduğunu söylemiştir. Batılı devletler demokratikleşme gerçekleşmesi halinde Türkiye'yi Gümrük Birliği'ne kabul etmeyi vaat etmekteydi. 1995 seçimlerinde demokratikleşmenin gerçekleşmesi gerektiğini vurgulayan Laçiner, *Birikim*'in geçmiş sayılarında birçok kez işaret edilen ihtimal, yani PKK'nın kır gerillasından şehir gerillasına doğru "evirildiği" haliyle çok kanlı ve dehşet yüklü olabilecek eylemlerle ortaya çıkarsa tahmin edilemeyecek sorunların ortaya çıkabileceği vurgusu yapmıştır. Bu ihtimalin gerçekleşmesi halinde ise artık sözün hiçbir geçerliliği kalmamış olacaktır (Laçiner, 1995a: 3-6). Abdullah Öcalan'ın yakalanmasının ardından, Kürt Sorunu, ABD'nin Irak'ı işgali, Türkiye'nin AB'ye üyelik süreci ve iç politikada Kürt kimliğini tanıyan ve demokratikleşme yönünde başlatılan çaba ile birlikte yeni bir aşamaya girmiştir. Fatih Yaşlı'ya göre, dönemin AB'nin genişlemeden sorumlu üyesi Verheugen'in, Diyarbakır ziyareti sırasında AB bayrakları ve "Hoş geldiniz yurttaş Verheugen" afişleriyle karşılanmasının aynı şekilde Öcalan'ın "öldüğümde mezarımda üç bayrak bulsun, Avrupa Birliği bayrağı, Türk bayrağı ve Demokratik Konfederalizm bayrağı" buna benzer sözlerinin gelinen aşama hakkında bilgi vermekte olduğunu ifade etmiştir (Yaşlı, 2006: 38-39, Yaşlı, 2006a: 83).

Birikim Dergisi'nde Kürt meselesinin zaman içerisinde yol aldığı süreçte farklı boyutlar kazandığı ifade edilmiştir. Daha önce Özal ve Demirel Kürtlerden bahsetmişti, ancak 2005 yılında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Kürtlerin varlığını resmen kabul ettiğini açıklamıştır. Türkiye nüfusu içinde azımsanmayacak bir nüfusa sahip olan Kürtler, bir türlü varlıklarını ispat edememişlerdi. Kürtler arasında ulus olarak tanınmak bir azınlık tarafından savunuluyordu. Ahmet İnsel, 1970'lerden sonra bu sayının arttığını belirtmiştir. Son yıllarda kimlik taleplerini çok kültürlülük ve çoğulculuk içinde aradıklarını ifade etmiştir. İnsel, Kimlik talepleri için somut adımlar atmanın zamanının geldiğini vurgulamıştır. Çoğulculuğun ise sadece dile değil kültüre ve tarihe de dayandığını belirtmiştir. Kürtçe üzerindeki her yasak kaldırılmalı, Kürtlerin herkes tarafından bilinmesi sağlanmalı ve gerginlikler azaltılarak sorunun tartışılabilmesi sağlanması gerektiğini vurgulamıştır (İnsel, 2005a).

Bu tarzda tartışmaların olduğu yıllarda Türkiye’de önemli gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. Bu gelişmelerin Kürt meselesi konusunda da umut verici gelişmeler olduğu söylenebilir. Özellikle AB ile uyum sürecinde önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Bu uyum süreci ile beraber, insan hakları ihlallerinin gerilemesine, azalmasına elverişli bir konjonktür oluşmuştur. Objektif olarak AB’ye uyum süreci başlamasının yanında, terör örgütü PKK ile çatışmanın durulmuş olması, Kürt muhalefetinin barışçıl demokratik bir evrede bulunmasının genel olarak toplumsal ve siyasal muhalefetin büyük yükselişinden söz edilmeyecek olmasının, baskı ve şiddetin azalttığını söylemiştir (Bora, 2004: 33). Bu dönemde her ne kadar Kürt meselesinde ılımlı bir sürece geçilmiş olsa da 80’ler ve 90’lardan farklı olarak “Pan-Kürdist” anlayışın Kürt hareketi içerisinde daha etkili olmaya başlaması dikkat çekmiştir. Bunun asıl nedeni ise Irak’ın kuzeyinde fiilen ortaya çıkan devletin, birçok Türkiye Kürtleri açısından “Anavatan”ın bir parçası olarak görülmüştür. İşin ilginç olan diğer bir tarafı ise Barzani’nin de ilk defa Türkiye Kürtleri ile yakın ilişkiler kurmuştur (Yaşlı, 2006: 38). AB uyum süreci ilk olarak, Kürt meselesi için yeni bir dönem mi oluşuyor, sorusunu akla getirmiştir. Cumhuriyet tarihi boyunca Kürt meselesine yaklaşım ve son yıllardaki tecrübeler değerlendirildiğinde özellikle kültürel haklarla ilgili düzenlemelerin simgesel ve psikolojik anlamları itibariyle dönüm noktası olduğu ifade edilmiştir. Her ne kadar karşı çıkanlar olsa da önemli bir adım olduğu belirtilmiştir (Sancar, 2004: 43-44). Kuzey Irak’taki gelişmeler ile birlikte Irak’ta bir Kürt devleti veya devletsiz bir yapının ortaya çıkabilme ihtimali ve AB sürecinde Kürt kimliğinin tanımlanması ile birlikte milliyetçiler, Kürtlerin giderek güvenilmez olduklarını ve onların Türkleşebilme kapasitelerini şüpheli hale getirdiğini ifade etmektedirler. Yeğen’e göre, Kürtlerin öteki olarak algılanması, onların fiilen öteden beri gayrimüslimlerle tanımlanan anayasal ve dolayısıyla ikincil bir yurttaş statüsü tehdit edilmek istemesine veya ırk köklerine Yahudilik izafe edilerek onları Müslümanlık paydasının korumalığından çıkarmayı denemek gibi reaksiyonlara yol açtığını ifade etmiştir (Yeğen, 2004: 31-35).

Ahmet İnel, AB üyelik müzakerelerinin başlamış olmasının Türkiye’de halen ağır insan hakları ihlallerinin olduğu gerçeğini değiştirmedini belirtmiştir. Kürt meselesinin çözümü konusunda laftan başka somut adım atılmadığını ifade etmiştir. “PKK’lıdır, teröristtir” zannıyla yargısız infazların devam ettiğini belirten

İnsel, bu durumda susmanın, başını öbür tarafa çevirmenin yanlış olduğunu söylemiştir. Demokrasi talep edenler, insanlık onuruna uygun bir yaşam isteyenler bilmelidir ki bu hak sadece kendisi için değil herkes için istenmelidir. Demokrasi, yurttaşlar topluluğunun dayanışması ve topluluk üyelerinin hiçbirinin dışlanmaması, ayrıca “sözde vatandaşı” olarak görülmemesidir (İnsel, 2005b). Ahmet İnsel’e (2005b) göre, Kürt sorununun çözümü için önce Kürtçe eğitim ve Kürtçenin kullanımı, Kürt kimliği ile siyaset yapmaları için seçim barajının düşürülmesi yönünde adımlar atılmaması PKK’nın kanayan bir yara olarak devam etmesinin nedenlerindedir. Eğer yeni bir süreçten bahsediliyorsa, teröristtir hallederiz düşüncesinden vazgeçilmelidir. Ona göre, bu durum devam ettikçe sorun çözülmez daha da derinleşir. Kürt meselesi hepimizin meselesidir ve sorun çözülmediği sürece yurttaşların devlete olan güvenleri de azalmakta olduğunu vurgulamıştır. Osmanlı’nın son döneminde yaşananların da böyle bir durum olduğunu belirtmiştir. İnsel’e göre, hiçbir barış, bir tarafın mutlak tahakkümü diğer tarafın mutlak yok oluşu üzerine kalıcı biçimde inşa edilemez. Barış için el uzatmak durumunda olan tarafın bunu kendi tarihinden bilmesi gerektiğini vurgulamıştır

Mete Çubukçu’ya (2007: 96-100) göre, her ne kadar Kürt meselesinin çözülmesi konusunda adım atılmaya başlanmış olsa da partiler kendi oy potansiyellerini kaybetmemek için bu konuda tutarlılık gösterememişlerdir. Kürt meselesi sürekli tartışılan bir konu olduğundan AB ile uyum sürecinin başlaması ile yumuşama olduğu belirtilse de seçim zamanında tekrardan eski söylemlere dönmüştür. 22 Temmuz 2007 seçimlerinde CHP ve MHP terör örgütü PKK ve bağımsızları kendilerine bir seçim teması olarak seçip onlar üzerinden siyaset yapmışlardır. Bağımsız olarak seçime girenlerin terör örgütü PKK ile olan ilişkisinden hareket ederek adeta bir siyasi saldırıya geçmişlerdir. Aynı şekilde AK Parti de bağımsızların terör örgütü PKK ile olan ilişkilerini dile getirerek onların PKK ile bağlantılarının olup olmadığını açıklamaları veya kınamalarını istemiştir. Öbür taraftan 1990 yılından itibaren parti olarak giremedikleri meclise bağımsız aday olarak girmeyi denemişlerdir. 2007 seçiminde meclise 22 milletvekili gönderebilmeleri bir dönüm noktası olmuştur. Çubukçu’ya göre, bu durumda milletvekilleri artık özgür karar vermeye başlayabileceklerdi. Aynı durum PKK açısından da geçerliydi. Bağımsız milletvekillerini kendisi açısından bir şans olarak

görebilirlerdi. Her ne kadar terör örgütü PKK'yı eleştirmek, ondan sıyrılmaya çalışmak zor olsa da bunu yapmaya çalışanların sayısı artmaktadır

Bu konuyla ilgili olarak Laçiner, 1990'lı yıllara kadar siyaseten ağza bile alınmayan Kürt sözcüğünü telaffuz ederek, "Kürt realitesini tanıyoruz" diyen AK Parti'li Başbakan'ın açıkça Kürt sorunundan söz etmesinin ne kadar zamanın ruhuna uygunsa, 90'lardan beri DEP, HADEP, DEHAP gibi modern adlar altında devam ettirilen hareketin bir Kürt kimlik hareketi olma vasfını gitgide pekiştirmesinin de zamanın ruhuna o derece uygun olduğunu ifade eder (Laçiner, 2005: 4, Laçiner, 2009: 606). Kürt meselesinin parti düzeyinde tartışılmaya başlamasının ardından bununla ilgili yazılar da çoğalmıştır. Bu konu ile ilgili olarak, *Birikim Dergisi*'nde Kürt meselesi ile ilgili olarak, düşünce belirten bir isim Evrim Alataş olmuştur. Alataş, vaktiyle Kürt hareketinin tamamen silahlı ayaklanmayı benimseyip, böyle bir durumu yürüttüğü ve piramidin en tepesinde sürekli silahın olduğunu ifade etmiştir. Fakat zamanla siyasi mecrada boy göstermeye başlamışlardır. Özellikle DEP ile başlayan ve sonrasında yaşananlar ile birlikte siyasi arenada yer almaya başlamışlar ve meclise girmişlerdir (Alataş, 2007: 105-106).

Birikim Dergisi'nde Kürt meselesini kendi siyasetleri için kullananların olduğu ifade edilmiştir. Tanıl Bora, MHP ve ülkücü hareketin yükseliş gösterdiği 1990'lı yıllar Kürt meselesinin en hareketli olduğu dönem olduğuna dikkat çekmiştir. PKK terörü veya Kürt ulusal hareketinin reaksiyon olarak, Türk milliyetçiliğini kışkırttığı ve bunun da MHP'nin güçlenmesine yaradığını söylemiştir (Bora, 2000: 56). MHP 1960'lardan itibaren, Kürtleri gayri medeni bir kavim olarak aşağılayan Türklerin tipik ırkçılığından farklı olarak, Kürt kimliğini inkâr eden resmi görüşü benimsedikleri ifade edilmiştir. Bununla birlikte MHP bünyesindeki özellikle tabanda ve hareket içi söylemde tipik ırkçı denilen, Kürtlerin varlığını kabul eden, ancak aşağı bir hasım olarak ve bir topluluk olarak gören görüşler dolaşımda olmuştur. Kürt meselesinin çatallaştığı 1990'lı yıllarda, bu ikilik belirgin hale geldiği belirtilmiştir (Bora ve Can, 2000: 59). Mesut Yeğen aynı durumun sol içinde geçerli olduğunu belirtir. Yeğen'e göre, Kürt sorunu konusunda, memlekette sol bir kudretin birikmesine katkıda bulunmak isteniyorsa, Kürt meselesine dair bugünü, geçmiş ile gelecek arasında kurucu bir diyalog zamanı olarak inşa etmek gerekir. Yeğen,

“Mürteci”, “eşkıya”, “geride kalmış” terörist Kürtlerin bilmem kaçınıcı beyhude isyanı, Osmanlı’nın çöküşü vb. şeyler geride kaldığını ifade etmiştir. Bütün bunlarla beraber Kürt meselesinde geride kalan bir süreç yaşanmıştır. Kürt meselesi bu yüzden bugünün koşullarında değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Yeğen, 2000: 73-74).

Derviş Aydın Akkoç, (2011: 83-84), bütün bunlarla birlikte siyasi arena da Kürt meselesi artık en çok tartışılan konular arasında olduğunu ifade etmiştir. Kürt halkının temsil edilmesi konusunda da çeşitli girişimler olmuştur. Ona göre, Kürt meselesi siyasi arenada temsil edilip çözülmek istenirken, terör örgütü PKK’nın sürdürmüş olduğu şiddet politikası bu amaç içinde olanları zor durumda bırakmıştır. Devletin de Kürt siyasetini susturma peşinde olduğu vurgulamaktadır. 1990’lı yıllarda yargısız infazlar ile var olan devlet korkusu şimdilerde ise hapisane korkusu ile bir dönüşüm içerisine girmiştir. Bunun neticesinde Kürtler Sokak siyaseti yapmaya başlamışlardır

Kürtlerin Sokak ile olan ilişkisi aslında 1960 sonlarına kadar götürülebilir. 1968’ile birlikte evler terk edilerek sokağa, kamusal alana, çıkmıştır. Akkoç, Türkiye solu 1980 sonrasında trajik bir eve dönüş yaşadığını ancak Kürtlerin bu dönemde geri çekilme yaşamadığını belirtmiştir. Bunun neticesinde sürekli bir huzursuzluk ortaya çıkarabilecek bir unsur olarak görülmüşlerdir (Akkoç, 2011a: 86-87). Ancak daha önce de ifade edildiği gibi gelinen dönem içerisinde esasen şiddetin çözüm olmadığı anlaşılmaya başlanmıştır. Akkoç’a göre, bu sebeplerden dolayı Kürt meselesi için yeni bir dil gerekmektedir. Bir anayasal sözleşme yapılacaksa bu şiddet ile değil, politika ile teminat altına alınmalıdır. Sözleşmenin ihlali ise şiddetle değil, siyasetin yön verdiği demokratik muhalefetle olmalıdır. Ona göre, Kürtler de konuşarak siyaset dilini bulmalıdır. Her ne kadar parça bölük olsa da Kürtlerin bir siyasi dili vardır. Kürtler şiddet ile mühürlenmiş değildir. Bundan dolayı karşılıklı bir ortak dil bulunup şiddet sarmalından, çatışmadan vazgeçilerek çözümler aranmalıdır (Akkoç, 2011: 89). Kürt meselesi ile ilgili söyleşide, Mithat Sancar, Türkiye’de normalleşme, herkesin, ister yoksulluk, dışlanmışlık, zenginleşme, ticari yaptırım, ister başka herhangi bir nedenle olsun, hangi siyasi tarihte bulunduğumuzu gizlemeden ortaya koyabildiği bir ortamdır. Bunun için dönüp dolaşıp şiddetin nasıl

biteceğine dair soruya gelmekteyiz. Sancar'a göre, Kürt meselesinde çatışma süreci bitmeden normalleşmenin olması mümkün değildir (Aktan, 2008: 27).

Birikim Dergisi Kürt meselesinde, zaman içerisinde sadece silahlı eylemler, baskılar vb. şeylerden farklı olarak artık siyasi arenada tartışılmaya başlamasıyla beraber artık çözüm üretilmesi konusunda adımlar atılması gerektiği desteklenen bir konu olmuştur. Kimi kesimler her ne kadar karşı çıkmış olsa da, gelinen dönemde eski çözüm yöntemlerinin bırakılıp, yeni çözüm önerilerine tartışılarak ulaşılabileceği vurgulanmıştır. Eskiden beri yürütülen yöntemlerin geçerliliğini yitirdiğini ifade ederlerken, yeni çözüm yöntemlerinin ortaya koyulması gerektiğini ifade etmişlerdir. Kürt meselesi son yıllarda daha demokratik yollarla tartışılmaya ve bu yönde adımlar atılmaya başlandı. Bunlardan birisi de Kürt açılımı adımı olmuştur. *Birikim Dergisi* de bu açılım hakkında düşüncelerini ifade etmiştir.

3.2.3. Birikim'de Kürt Açılımı (Açılmayan Açılım)

Birikim Dergisi'nin Kürt meselesi hakkında sürekli olarak bahsettikleri demokratikleşme vurgusu artık siyaset alanında da dillendirilmiştir. Kürt meselesinin demokratik yollarla çözülmesinin belki de atılan ilk adımı Kürt açılımı olmuştur. Kürt açılımından söz edildiği dönemde *Birikim Dergisi*'nde bu konu hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Laçiner bu konuyu şöyle açıklamaktadır:

“Türkiye'nin bir yeniden kuruluş, kurgulanmış perspektifinin ürünü olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle AKP, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk seksen yılına damgasını vurmuş hala da yıpranmışlık hatta çürümüşlüğe rağmen etkin kurum ve kalıntılarıyla yine de ağırlığını hissettiren resmi/Atatürkçü ideolojinin belirleyiciliğinde oluşmuş, ulus devletin inşası sorunsalının empoze ettiği düşünüş-davranış çemberini geride bırakmak, ondan sıyrılmak için kapsamlı bir atağa girildiğini ifade etmiştir. Bunu merkez sağ muhafazakâr siyasal tarza özgü ihtiyatlı, keskin dönemeçlerden sakınan tevîl edici sivriliklerî törpülenmiş bir dil ile yapılmaktadır” (Laçiner, 2009a: 4).

Ömer Laçiner, AK Parti hükümetinin Başbakan, Recep Tayip Erdoğan'ın doğrudan inisiyatif olarak başlattığı Kürt “Demokratik Açılımı”nın nereye varacağından, varabileceğinden bağımsız olarak bizatihi bu isimle yapılan bir girişim olma niteliğiyle tarihsel bir öneme sahip olduğunu dile getirmiştir. Çünkü Cumhuriyet tarihi boyunca ilk defa kararlı bir tutum ile devlet politikası olarak önümüze konulduğunu belirtmiştir. Ancak her ne kadar çoğunluğun desteği alınarak bu politikaya girildiği ifade edilse de kapalı kapılar ardında tartışılmaya çalışılması

ağır bir ihlal ve ihanet olarak nitelendirilebileceğini ifade etmiştir. Bundan ötürü olmalı ki dönemin muhalefet partileri CHP ve MHP Kürt açılımına karşı çıktığını belirtmiştir (Laçiner, 2009a: 2-4). Kürt açılımı ile ilgili olarak Laçiner, gerek milliyetçiler, gerek sosyalistler tarafından AK Parti'nin ortaya koyduğu ancak mülkiyette sahip olmadığı bu açılımın desteklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu konu ile ilgili olarak birlikte hareket edilen bir siyaset tarzının oluşturulması gerektiğini vurgulamaktadır. Özetle gelinen noktada Kürt sorununa ilişkin siyah (Türk), beyaz (Kürt) taşları ile oynanan satranç veya dama oyununa benzeterek yaklaşmaktan uzak durularak soruna yönelmelidir, değerlendirilmesinde bulunmuştur (Laçiner, 2009c: 6-7).

Laçiner Kürt açılımı ile birlikte Kürt sorununun demokratik bir zemin dâhilinde tartişılabilmesi ve soruna çözüm aranması konusunda yıllardır verilen mücadelede bir amaca varıldığını belirtmiştir. Nihayet bu sorunun tartişılmasının önünün açıldığını belirtmiştir. Laçiner'e göre, Türkiye sosyalistlerinin Kürt meselesine kendi özgün perspektifleri içinde nasıl bir çözüm önerdiklerini anlatabilecekleri ortam oluşmuştur. Artık sorunu sosyalistçe konuşmanın "çözüm" perspektifini kendine özgün değer ve ölçütlerini analiz etme, açıklama ve ikna etme diliyle sunma zamanı gelmiştir. Burada atılacak olan ilk adımın milliyetçiliği önceleyen yaklaşımın ortadan kaldırmak olduğunu ifade etmiştir. Laçiner, gelinen kritik süreçte, sosyalistlerin eğer bu bölgede, Kürt sorunu gibi sorunların aşılabileceği bir gelecek tasarlayabileceklerine gerçekten inanıyor ve güveniyorlarsa bu adımı atması gerektiğini belirtmiştir. Bu adımı atmak içinde "Kürt Sorunu"nun şimdiye kadar içinde konuşulduğu ulus-devletlere kilitlenmiş dil ve öneriler zeminine artık bağlı olmadıklarını ilan ederek başlayabileceklerini ifade etmiştir (Laçiner, 2009a: 6, Laçiner, 2009b: 3-7).

Kürt açılımı sürecinin başlamasıyla birlikte alternatif çözümler de değerlendirilmiştir. Bora, bu konuda Turgut Özal'ın 20 yıl önce söylediği "federasyonu tartişabiliriz" sözünün yıllarca provokasyon mecazı olarak zikredildiğini ifade etmiştir. Oysa bugün yeniden o söze dönerek Kürt meselesi için bir çözüm arayışına gidilebileceğinin düşünöldüğünü belirtir. Karşı çıkanların olacağını, ancak ne olursa olsun, öyle veya böyle federasyonun artık tartişılabilir bir

fikir olduğunu ifade etmiştir. Somut olarak federasyon seçeneğinin kendisini tartışmanın ötesinde Kürt meselesini tartışmanın bir açılımı olduğunu dile getirmiştir. Federasyonu tartışmanın iki düzlemi olduğunu ifade eden Bora, birisi Kürt meselesinin bir yolu olarak federasyon, ikincisi ise Kürt meselesiyle ister istemez bağlantılı olan, genel bir yönetim modeli olarak federasyon şeklinde açıklar. Kürt meselesinde bir çözüm, genel bir demokratik özerklik veya uzamı Adem-i Merkezileşme programıyla belirlemektedir (Bora, 2010: 12-17).

Kürt açılımı ile ilgili düşüncelerini açıklayan Ahmet İnsel, bu süreci kritik bir süreç olarak ifade etmiştir. Her şeyden önce, tarafların şiddeti devam ettirmelerinin en olası yol olması, nedeniyle kritik adımları atmaya cesaretli siyasi bir iradenin olması gerektiğini belirtmiştir. Karşılıklı güvensizliği kırarak, sorunun adını koyarak beslendiği kaynakları cesaretle işaret edip, bu sorunların şiddet aracılığıyla değil, siyasal müzakere yöntemiyle tartışılmasını mümkün kılacak açılımlar bir siyasal kararlılık anlamına gelmektedir. İnsel, CHP ve MHP'nin tavrına rağmen Kürt sorununu şiddet ekseninden siyasal eksene, savaş dilinden barış diline çekmeye çalışan AK Parti'nin bunu başaracağını söylemek için ise henüz erken olduğunu belirtmiştir (İnsel, 2009: 9). Açılım ile ilgili olarak düşüncelerini ifade eden İrfan Aktan, Kürt sorununun kaynağını terör örgütü PKK ile yapılan mücadeleye dayandırır. Çünkü Kürt meselesi PKK'dan ayrı düşünülmemesi gereken bir konu olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Kürt sorununa öncelikle terörün tasfiyesi olacak, sonra barış gelecek şeklinde bakanlar esasen Kürt meselesini daha da derinleştirdiğini ifade etmiştir. Ona göre, Kürtler de daha önce yaşamış oldukları bir dizi olaydan dolayı açılım, kardeşlik gibi söylemleri hayra yormamıştır. Çünkü Kürt eski Kürt olmadığı gibi bir açıklama yapmıştır. Açılım sürecinin başlamasından itibaren terör örgütü PKK bunu diğer ülkelerin desteğini alıp kendilerini köşeye sıkıştırmak olarak algıladığını ifade etmiştir (Aktan, 2010: 71). PKK'nın daha önceki dönemlerde de bu anlayışa sahip olduğunun altını çizen Aktan, bir başka yazısında şunları söylemiştir:

“PKK'nın 1999-2005 yılları arasındaki çatışmasızlık sürecini PKK'nın büyük bir savaş hazırlığı içerisinde oldu. *Eve Dönüş Yasası*'nin çıkması gelişmeleri beraberinde getirmiş olsa da bu yasa *Pişmanlık* yasasına çevrilince PKK'nın birçok militanı cezaevinden çıkmıştır. Bu süreçte PKK, İran ve Suriye'de yoğun bir örgütlenmeye gidince eve dönüş yasası son bulmuştur. Kürt meselesinde açılım,

çözüm üretilmeye çalışılacaksa bunun PKK'dan ayrı olamamalıdır. Çünkü gelinen noktada her durum PKK ile ilişkilidir. Devletin elbette illegal bir örgütü muhatap alması beklenmez. Ancak açılım süreci yürütülürken, Kürtlerin Türklerden, Türklerin Kürtlerden kopma noktasına gelmesinin yaratacağı tahribatın bedelini devlet ve hükümet hesaba katmalıdır. Eğer açılım devlet projesi ise sorumlulukta devlete aittir. Bu süreç dikkatli yürütülmezse ne olacağı belli olmayan bir durum ortaya çıkabilir” (Aktan, 2010: 72-75).

Aktan'a (2007: 26), göre, Türkiye için en mantıklı en az hasarlı yol, Kürt sorununun çözümü için siyasi, hukuki, ekonomik ve sosyal projeleri bir an evvel hayata geçirmektir. Bir diğer yol ise silahlı mücadeleyle uzun savaşa hazırlanan terör örgütü PKK'ya da gerekçe bırakmadan örgüte sempati duyan “kaybedecek hiçbir şeyi olmayan” militan aday gençleri yoldan çevirmektir. Aksi takdirde 1990'lı yıllarda yaşanan yoğun savaşın daha da artacağı ifade etmiştir.

Mete Çubukçu (2010: 77), Kürt açılımının bir devlet projesi olduğunu ama ortada detaylı, uzun vadeli, alternatifli bir yol haritası olmayan bir süreç olarak ifade etmiştir. Ona göre, atılan ve atılacak adımlar Türkiye'nin geleceği için önem taşımaktadır. Türklerin ve Kürtlerin birlikte yaşaması karşılıklı milliyetçiliklerin törpülenmesi ile olur. Bu ülkenin geleceği açısından iki tarafın sertlik yanlıları ve akıl tutulması yaşayan dışarıdakilerin karşı olamayacağı böyle bir sürecin, stratejik hedefler yerine gelişmelere bağlı taktik adımlarla ilerleyeceğe benzediğini ifade etmiştir (Çubukçu, 2010: 77). Açılım süreci ile ilgili olarak Tanıl Bora, bu sürecin bazı kesimlerce bir iç savaş potansiyeli taşıdığını ifade etmiştir. Açılım süreci bu doğrultudaki çeşitli olaylarla sekteye uğramıştır (Bora, 2010a: 3-6). Kürt açılımı umut edildiği gibi olmamış ve olumlu bir sonuca ulaşamamıştır. Ahmet İnsel, Kürt açılımının başından beri ölü doğmasına özen gösterildiğini ifade etmiştir. Bu açılımın PKK tarafından bitirilen ateşkesle bitmediğini, açılımın adının bile Kürt açılımı olmadığı bir Kürt açılımı olarak dile getirmiştir. İnsel, açılım sürecini Ak partinin süreci tek başına yürütmeye çalışarak ve diğer tarafın muhatap almadığı konusunda ise eleştirmiştir (İnsel, 2010: 3-7).

Birikim dergisi başlangıçta Kürt açılımını destekler açıklamalar yapmıştır. Ancak açılım sona ermeye başlamasıyla bu açılımın zaten başından beri sonuca ulaşamayacağını söylediklerini ifade etmişlerdir. Kürt meselesi açılım süreci ile belki tam olarak çözülememiştir. Ancak sonraki dönemlerde atılacak olan adımlar için bir umut kaynağı olmuştur. Çünkü Kürt meselesi ile ilgili eskiden bu derece ileri

düzeyde ve herkes tarafından bilinen bir adım atılmamıştır. Sonraki yıllarda Kürt meselesi ile ilgili tartışmalar devam etti ve Kürt meselesi konusunda belki de şimdiye kadar yaşanan en önemli olaylardan biri olan “Barış sürecine” gelinmiştir.

3.2.4. Barış Süreci Hakkında

Kürt açılımı ardından Kürt meselesinin çözümü için atılan en önemli adım barış süreci olmuştur. Barış süreci Ak parti ve BDP'nin beraber yürüttüğü bir süreçtir. Bu sürecin başlamasında Ak Parti'nin büyük bir etkisi olmuştur. Bu süreçte BDP hem PKK (kandil) hem de İmralı ile görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeler neticesinde 2013 nevrozu ile birlikte ateşkes sağlanmıştır. Bu sürecin en önemli hedefi kuşkusuz terör örgütü PKK'nın silahları bırakması olmuştur. Bu sürecin halka daha iyi anlatılması için “Akil İnsanlar” heyeti kurulmuştur. *Birikim Dergisi*'nin kurucu ismi Murat Belge'de yer almıştır. Bütün bunlarla beraber 2013-2015 yılları arasında bir çatışmasızlık dönemi yaşanmıştır. Bu süreç 2015 yılında ise yerini tekrardan çatışma sürecine bırakmıştır.

Kürt meselesi son yıllarda çözüm söylemi ve çözüm önerileri ile birlikte sürekli gündemde olmuştur. Bu konuda atılan adımlar ile birlikte barışın sağlanıp sağlanmayacağı merak edilen bir durum olmuştur. Barış adımlarının atılması ile ilgili olarak, 2011 seçimleri öncesinde Laçiner, Kürt meselesinin çözümü için bu seçimin önemine dikkat çekmiştir. Bu sürece gelinceye kadar Kürt meselesiyle ilgili adımların atıldığını, ancak yeni seçimlerin sonuçlanmasıyla birlikte yeni bir çözüm arayışına gidilmesi gerektiğini belirtmiştir. Laçiner, bundan birkaç yıl önce, Kürt nüfusun yaşadığı şehir ve semtlerde protesto gösterilerine giderek artan bir kitlelilikle katılan 18 yaş altı gençlerle ilgili bir söyleşide, önde gelen bir Kürt siyasetçi, kendisi gibi 40'lı ve üzeri yaşlardaki Kürt politikacıları için “bizler” diyordu;

“Türk arkadaşları olan, onlarla yaşamış, yakın ilişkileri olmuş, dertlerini paylaşmış bir kuşağa mensubuz. Bizden sonraki kuşaklarda o arkadaşlıklar, yakınlık ve paylaşma duyguları giderek ve hızla azaldı; şimdi sokakları dolduran şu çocukların ve gençlerin çok büyük çoğunluğunun belki de hiçbir Türk ile tanışmışlığı bile olmamıştır. Türk'ü polis, subay, asker olarak görmeye alışmış, Türk tanımını onlardan gördüğü muameleyle özdeşleştirmiştir. Yani sonuç olarak, Türk siyasetçilerin insani ilişkiler, değerler boyutu da olan bir müzakere süreciyle Kürt sorununu çözmeye yatkın muhataplar bulacağı son nesil bizleriz. Eğer şimdiye kadar yaptıkları gibi müzakereyi reddetmeye devam ederlerse birkaç yıl geçip bir sonraki

nesil ve şimdi sokakları dolduran gençlerin artık inisiyatif ve karar sahibi olduğu döneme girildiğinde, öylesi bir müzakere için isteseler dahi muhatap bulamayacaklardır. Karşılarında Türklerle sadece çatışma halinde ilişkisi olmuş, onları burada tanımış temsilciler olacaktır.”

Bu sözlerde aslında dikkat çekilen: “Kürt Sorunu”nu milliyetçiliklerin belirlediği bir mecraya olabildiğince sokmamak, bu halen mümkün görünüyorken çözüm için uğraşmak adına yapılmış bilgece bir uyarı olduğunu belirtmiştir (Laçiner, 2011: 3-5).

Kürt meselesinin çözümü için son yılların en dikkat çekici süreci olan barış süreci başlamıştır. Bu konu ile ilgili olarak *Birikim Dergisi* “Barışın İmkânı” başlıklı sayısında bu durumu ele almıştır. Bu sayıdaki yazısında Tanıl Bora konu hakkında; barışın meşrebi ne olursa olsun, barışçılık, eyleme muhtaçtır. Barışın inşa edilmesi gerekir. Barış eğer sağlanmış ise bunu korumak, hayatta tutmak gerekir. Bütün bunlar ise çok büyük emek ister. Barışın inşa edilmesi için bir gelecek tasarısı ve umuda ihtiyaç olduğunu ifade eder (Bora, 2013: 15). Barışın sağlanmasına karamsar bakan kesimler sürekli olmuştur. Barışın sağlanması konusunda karşılaşılabilecek olumsuz durumların olacağı unutulmaması gerekir. Bu olumsuzlukların farkında olunursa barış diline zarar gelmeyecektir. Bu konu hakkında Bora (2013: 15):

“Barışçılığın karamsar meşrebinden de sık sık kol kola girdiği jeostratejik akıl, iyimserliğin ve aslına bakarsanız barışın kaynaklarını kemiren bir asalaktır. Kuşkusuz ‘neler olup bittiğini’ anlamak için, politik analize ihtiyacımız var. Fakat politik analizin jeostratejik akıl tarafından esir alınması, -ki Kürt meselesinde çok güçlü bir alışkanlık bu-, barış dilinin aleyhine işler. Jeostratejik akıl her şeyden önce barışın savaşın tabirleriyle konuşturmasıyla tahripkârdır. Büyük güç oyunundan gözünü ayıramaz, komplo teorilerinin meraklı hikâyelerinden kendini alamaz. Devletleri ve milli özneleri vezir, at, fil, kale olarak gezdirdiği satranç tahtasında halklara ‘sivillere’ bazen piyonluğu bile çok görür. Jeostratejik aklın can değeri bilmeyen dili karşısında bazen ‘stratejik’ tavır olarak safa yatmak bile haktır “ABD” ve “Emperyalizm”le kaynaklanan makro analizciliğin mikro dalgaları görmeyen, kendi yaşam çevresinde bir şeyler yapmaya çalışan insanları görünmezleştiren, aletleştiren toptancılığına direnmek gerekir.”

Kürt meselesinin çözümü konusunda barış sürecinin başlamasıyla birlikte bu ve buna benzer karamsarlıkların olmasının muhtemel olduğu ifade edilebilir. Bu konu ile ilgili olarak Ömer Laçiner; Kürt meselesinin çözümü için adım atıldığında çoğu zaman olduğu gibi gerek milliyetçi kanatta yer alan MHP’nin gerekse CHP içerisinde yer alan ulusalcı kesimin tepkisi ile karşılaşılabileceğini ifade etmiştir. İmrallı görüşmelerinin başlamasıyla birlikte bunun yaşandığını görülmüştür. Bu karşı çıkışta kendilerince haklı olduğunu ve anlaşılabilirliğini gerektiğini vurgulamışlardır. Bu

kesimin tepkisinin toplum içerisinde de karşılık bulunduğunu belirtmiştir. BDP'nin Karadeniz gezisinde bu düşüncedeki birçok gencin tepkisiyle karşılaşması örnek gösterilmiştir (Laçiner, 2013: 3-5). Laçiner, Barış sürecinin başlatılması konusunda olumlu adımlar atan Ak Parti'nin bu süreci başlatmakta kararlı olduğunu ifade etmiştir. İmralı görüşmelerinin açıklanması, devletin Öcalan'ın şahsında terör örgütü PKK'yı resmen tanıdığını ve BDP ile birlikte Kürt sorununda muhatabı olarak kabul ettiğini göstermektedir. CHP ve MHP muhalefetine rağmen barış sürecinin başlayacağını ifade ettiklerini belirtmiştir. Laçiner, barış sürecinin Türkiye toplumunun hatta Ortadoğu toplumlarının dolaylı olarak etkileneceği bir aciliyet içerdiğini dile getirmiştir. Bu nedenle çözüm sürecinin başında, başlıca aktörlerin nihai çözüme dair tasarımlarını ana hatlarını, çerçevesini açıklıkla ortaya koymaları gerektir. Çünkü orta doğudaki ülkeleri de etkileyecek olan bir durumun söz konusu olduğunu belirtmiştir (Laçiner, 2013a: 3-4). Laçiner'e (2013a:4-5) göre, Ortadoğu'nun dört büyük ulus devletinde sorun olan Kürtler her halde tarihinde ilk kez bu derece beraber hareket etme, noktasına gelmiştir. Bu durum ve konularıyla, taşların bir daha eski yerlerine oturmayacak biçimde yerinden oynadığı, Ortadoğu satrancının dengelerini değiştirebilecek, oyun tarzını belirleyerek bir pozisyonda olduğunu belirtmiştir. Laçiner barış sürecinin başlaması ve bu yolda adım atılması ile birbirleriyle çekişen küresel emperyalist güçler konuya müdahil olacaklarını ifade etmiştir. Çok değişkenli yeniden düzenleme sürecinde, Türkiye devlet ve toplum olarak gidişatı belirleyecek en önemli faktördür. Laçiner'e göre Türkiye bu noktada iki rol oynayabilir. Türk milliyetçiliğinden sıyrılamamış olarak oynayabilir ya da öncelikle kendi Kürtlerinin gönüllü yurttaşlığını sağlamış böylece ileri demokratik cumhuriyet sıfatını hak etmiş bir ülke olarak oynayabileceğini belirtmiştir. Laçiner, bu konuda sorumlu olarak Ak Parti'nin uzlaşma-diyalog platformuna öncülük etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Milliyetçilik yolu seçilir ise bölgedeki Kürt nüfusunun yoğun olduğu yerlerde bir ulus devlet isteğini arttırabilir ve bunları destekleyecek olan küresel güçler de olacağına dikkat çekmiştir. Bu nedenle Ortadoğu halkları üzerinde yepyeni bir dil ortaya konulursa hepsini kucaklanabileceğini belirtmiştir.

Burhan Sönmez'e göre, barışın sağlanmasına engel olabilecek düşünceler, stratejiler sürekli olacaktır. Önemli olan bunlardan sıyrılarak kendi barış dilini ve koşullarını ortaya koymaktır. Barışın sağlanıp sağlanmayacağı konusunda ise

izlenilecek olan yol çok önemlidir. Barış koşullarının nelerin üzerine inşa edileceği konusu da bunlardan birisidir. Bu konu ile ilgili olarak Sönmez, kardeşçe yaşamak, ortak düşman karşısında birlik olmakla gerçekleşmeyeceğine vurgu yapmaktadır. Ona göre, Kürtlerin ve Türklerin Malazgirt'ten Çaldırana kadar pek çok yerde birlikte savaşmış olmaları kâr değil zarardır. Başkalarına verilen acının üzerinden kurulan birlik, kumdan kaleler gibi zayıftır. Son yıllarda da görüldüğü üzere; savaş ortaklığından sonuçta güçlünün zayıf üzerindeki tahakkümünden başka bir yere varılmadığı ifade etmiştir. Otuz yıldır çekilen ortak acının bir başlangıç olduğunu, şimdi kardeşçe bir umut yaratılabilirse, barışın hem bizim için hem de elimizin uzanabildiği tüm halklar için yeni bir hakikate kapı aralayabileceğini vurgulamıştır (Sönmez, 2013: 19).

Birikim, Barış sürecinin başlaması ile beraber bu süreci destekleyen yazılara yer vermiştir. *Birikim* yazarları, Bu durumun asıl olması gereken durum olduğunu hatta geç kalındığını ifade etmişlerdi. *Birikim Dergisi*'nin daha önceki yazılarında sürekli demokrasi vurgusu ile sorunun ele alınması gerektiğine işaret etmişlerdir. Geline nokta bakıldığında ise; modern devletin barışın değil savaşın mekânı olduğunu ifade eden Akkoç, barış sürecinde devletin örtülü savaşını açık etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü devletin topluma karşı genelleşmiş bir savaş unsuru olduğu kaidesini askıya alan her türden barış tahayyülü hayal kırıklığı ile sonuçlanır. Ona göre, barışın sağlanması için barışın demokrasinin ayrılmaz bir parçası olarak görülmesi gerekir. Barış sürecinin kritik bir dönem olduğunu ve barışın savaşa dönüşmemesi için; Kürdü, Türkü, ezileni, Alevi'si, kadını, sömürüleni ile toplumun kamusal alanına açılması, kendi sözünü ve kararını kendisinden hareketle demokrasi mücadelesine eklenmesi, entelektüel, akademisyen ve gazeteciler ordusundan ve reel- politikacılardan silkelmesi gerektiğini vurgulamıştır (Akkoç, 2013: 59-60).

Barış sürecinin başlamasıyla ilgili olarak *Birikim*'de Tanıl Bora, Gülten Kışanak ile bir söyleşi yapmıştır. Kışanak, toplum içerisinde her ne kadar ayrılmış zıt kutuplar olsa da kesişen noktalarda bir araya gelebileceklerini ifade ediyor. Bu kesişen noktalar üzerinden gidilirse barışa ulaşılabileceğini belirtmiştir. Barışın sağlanması için de uzlaşmanın sağlanması gerekir. Herkes kazanmak için müzakereye başlar, düşündüklerini ortaya koyar. Ortak noktalar belirlenir ve uzlaşma bu noktalar üzerinden sağlanır. Kışanak, aynı şekilde karşılıklı temasların da

kurulması gerektiğini dile getirmiştir. Her kesimin Kürtlerin yaşadıklarından haberdar olması, meseleye daha olumlu bakmalarını sağlayacaktır. Kürtlerin, soyut bir özgürlük kelimesine her şeyi sığdırdıkları için, sürekli bir kazanma kaybetme duygusu içerisinde olmaktan sıyrılmaları gerekir. Meselenin çözümü için kazanma-kaybetme dili ortadan kaldırılmalıdır. Çünkü bu dilin barış sürecinin ilerlemesi konusunda sıkıntılar ortaya çıkarabileceğini ifade etmiştir (Bora, 2013a: 31-35). Bu dilin ortadan kaldırılması aslında barış dilinin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Zaten kazanma-kaybetme duygusu ancak savaşımlara yakışan bir durumdur. Oysa barışın kaybedeni olmaz, barış başlı başına bir kazanımdır ve herkes kazanır. Türkiye’de Kürt meselesinin çözüme kavuşması, barışın sağlanması gerçekleşirse kazanan toplumun tamamı olacaktır. Yaşanan acıların herkesi etkilediği ortadadır. Bundan dolayı herkes barış için seferber olursa barış sağlanabilir.

Birikim’de “Barışın İmkânı” adlı sayıda muhafazakâr kesimin konu ile ilgili görüşlerini ortaya koymak için bir söyleşi yapmıştır. Bu söyleşide Yılmaz Ensaroğlu, Osmanlı devletinin çok dinli, çok dilli yapısından modern ve homojen bir ulus yaratma resmi ideolojisi olarak belirlenince sorunların ortaya çıktığını ifade etmiştir. Ona göre Türkçülük, Müslümanlık üst kimliği kadar, birleştirici bir rol oynamamıştır. Sorunlar baş gösterince güvenlik politikalarıyla sorunlar giderilmeye çalışılmıştır. Ancak bu politikalar sorunu daha da derinleştirmiştir. Karşılıklı ötekileştirmeler yapıldığını belirten Ensaroğlu, ötekinin zulüm görmesinin, vicdanları kanatmadığını, tersine rahatlattığını vurgulamıştır. Ancak gelinen süreçte bu durum değişmiş ve eskisinden uzak ve kutuplaşmalar gittikçe azalmıştır. Bunun da barış için bir umut olduğu dile getirmiştir. Bazı kesimlerin bu süreçten kaygılı olduğu ifade edilse de herkesin artık sorunun çözülmesi gerektiğinin farkında olduğunu ve bunu istediğini ifade etmiştir. Aynı konuşmada Bora, Türk milliyetçileri ve Kürtler içerisinde belli kesimlerin bu süreçten memnun olmadığını, provokasyonların ortaya çıkabileceğini belirtmiştir. Bu konu hakkında ise Ensaroğlu, Türk milliyetçileri özellikle MHP sürece karşı olduklarını dile getirirse de, bu sorunun çözülmesi konusunda bu süreci destekleyenler olduğunu söylemiştir. Kürt milliyetçileri arasında da az da olsa sürece karşı olan milliyetçiler bulunmaktadır. Bunlar bağımsız Kürdistan hayali içinde olanlardır. Ensaroğlu, ana akım olarak PKK-BDP’nin hedeflerinin zaman içerisinde bir hayli değişip dönüştüğünü vurgulamıştır. Son

durum itibariyle vatandaşlık, anadilin eğitimde ve kamu hizmetinde kullanımı, yerel demokrasinin güçlendirilmesi, siyasi tutuklulara serbestlik, seçim barajının düşürülmesi, koruculuğun kaldırılması vb. bir takım talepleri olmuştur. Bu talepler ayrı bir devlet isteğinin beraber yaşama fikrine dönüştüğüne dikkat çekmiştir (Bora, 2013b: 45-48).

Kürt meselesinde barışçı çözüme muhafazakâr kesiminin daha olumlu baktığını ve çözüme daha yatkın olduğunu, vurgulayan Bora, bunun nedeninin asabilikten uzak olmalarıyla açıklıyor. Bunun en önemli etkeni İslam Şemsiyesi olarak açıklanıyor. Bu konuda ne düşündüğü sorusuna Ensaroğlu, muhafazakâr kesimin Kürt meselesinde çözüme ve barışa daha yatkın ve yakın olduğunu ifade etmiştir. Bunu İslami duyarlılık sahibi olmaya, kavmiyetçilikten uzak ırkçılığı yasaklayan ve üstünlüğü Allah'tan korkmaya bağlamıştır. Ancak yıllardan beri dini, devletten ya da devlet aracılığıyla öğrenmiş olmak ve devlete atfedilen kutsallık yüzünden, ciddi ölçüde resmi propagandaların ve dezenformasyonun da etki alanındadır. Bu nedenle benzer sorunlara İslam'dan hareketle bakılırken, Kürt meselesi söz konusu olduğunda din kadar hatta dinden daha fazla devlet ve siyasal kültür politikalarının belirleyici olmuştur. Ensaroğlu bütün bu nedenlerden dolayı barışı inşa etmenin gerçek anlamda zor bir durum olduğunu ve sabır isteyen bir süreç olduğunu belirtmiştir (Bora, 2013b: 45-51).

Barış sürecini destekleyenler olduğu gibi karşı çıkanlar da olmuştur. Ancak bunlarla beraber barış süreci başlamıştır. Barış sürecine 2013 Diyarbakır nevrozu ile başlamıştır. Burada silahlı mücadelenin son bulması ve demokratik siyasetin etkin kılınması gerektiği vurgusu yapılmıştır. Çiçek bu süreci “silahlara veda” olarak nitelendirmiştir (Çiçek, 2016). Laçiner, Barış sürecinin Diyarbakır'daki Nevrozla birlikte başlamasını, Mart 2013'ten 2015 genel seçimlerine kadar kritik bir süreç yaşanacağı şeklinde değerlendirmiştir. Laçiner, Cumhuriyet tarihimizin belki de en hassas eşiği olacağını ifade etmiştir. Türkiye'de 21. Yüzyılın tarihin yönünü belirleyecek ölçüde hayati bir veri sayılacağını da dile getirmiştir. Bundan dolayı yaşanacak olan süreç, siyasiler için bir sınav niteliğinde olacağını belirtmiştir (Laçiner, 2013b: 3). Barış süreci ile birlikte, bastırma yani baş eğdirecek “çözüm” cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Kürt isyanlarının eliyle,

1980'lerden sonra ise yine devlet güçleri ve terör örgütü PKK tarafından yürürlükte tutulduğunu belirtmiştir. Laçiner, artık Türkiye'nin görüşleri resmileştirerek, terör örgütü PKK'nın Öcalan'ın nevroz mesajını onaylayarak, bastırma baş eğdirme zihniyetinin egemenliğine son verdiğini ifade etmiştir (Laçiner, 2013b: 4). Laçiner, Barış sürecinde verilecek olan sınavın yükünün sadece Devlet ve PKK'nın değil, bütün herkesin omuzlarında olduğunu ifade etmiştir. O, Erdoğan ve Öcalan üzerindeki çoğu ciddi olan çekinceleri öne çıkarmaktan ziyade, silahların ve ölümün susması gibi asla küçümsenmeyecek bir ödülün ibaret kalsa da bu sürece omuz vermek; tereddütlerimizi değil umutlarımızı, bunları somut hale getirecek talep ve önerilerimizi şekillendirmek zorundayız, ifadesini kullanmıştır. Bizim misyonumuz budur, diyenler için hareket vakti olduğunu belirtmiştir (Laçiner, 2013b: 7). Barış süreci ile ilgili bir değerlendirmede Bora şunları söyler:

“Kürt sorununda barış süreci” denilen tecrübe, birçoklarının görüşüne göre, uzun bir ateşkeste. Belki de, “çatışmasızlık”, “nitelikli” bir ateşkeste. Zaten barışseverleri, barış savunucularını naif hatta gafil bulanlar, iki savaş arasındaki hazırlık döneminden öte bir barışın mümkün olmadığı fikrinde olduklarını söyler. Barış dediğiniz, yeni bir savaşa hazırlıktır onların zihninde. Öyle olmasının bir teminatı da onlardır zaten, böyle düşünenlerdir; orduların, ordu besleyen iktidarların, devletlerin varlığıdır. Barış savunucuları ise, en kırılğan, en çürük ateşkeste bile, barışı inşa etmenin imkânını ararlar” (Bora, 2015).

Barış süreci devam ederken *Birikim Dergisi*'nde bir söyleşi barış sürecinin muhataplarından, HDP eş başkanı Selahattin Demirtaş ile yapılmıştır. Bu söyleşide Demirtaş barış sürecinin çok önemli bir adım olduğunu ve toplumun ilk defa bütün olarak, derinlemesine Kürt sorunu ile yüzleşmeye başladığını ifade etmiştir. Ona göre, bu süreçte Kürtler de Türkler de önemli bir müzakere deneyimi yaşamaktadır (Bora, 2015a). Barış sürecinin devam ettiği dönemde Suriye'de bir takım olaylar yaşanmıştır. İŞİD örgütü bölgede terör estirmeye başlamıştır. Buradaki insanların çoğu göç etmek sorunda kalmış ve sığındıkları tek yer Türkiye olmuştur. Bu olaylar arasında hiç şüphesiz en dikkat çeken Kobanê olayıdır. Bu konu ile ilgili olarak *Birikim Dergisi*'nde yazılar yazılmıştır. Laçiner bu direnişin nasıl ve ne derece önemli ve belirleyici olduğunu, onun içerisinde yer aldığı genel/bölgesel duruma neden, hangi nasıl bir siyasal amaç doğrultusunda bakıldığına göre değiştiğini söylemiştir. Laçiner, bu olayda İŞİD'e karşı PYD'nin desteklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Türkiye'nin tavrının da bu doğrultuda olması gerektiğini belirtmiştir. Ak

parti hükümetinin bu olayda bölgedeki Kürtlerin yanında olması gerektiğini ve onlara yardım eli uzatması gerektiğini vurgulamıştır. Ancak Laçiner, Ak parti'nin bunu yapmadığı minvalinde açıklama yapmıştır (Laçiner, 2014:3).

Kobanê olayının yaşanması ile beraber Türkiye'de de bir takım provakatif eylemler gerçekleşmiştir. Aslında yaşanan tüm gelişmeler içerisinde bulunulan barış sürecini etkiliyordu. Bütün bunlar neticesinde Kürt meselesinin çözümü konusunda önemli bir durum arz edecek olan seçimler yaklaşmaktaydı. Bu seçimlerle Kürt meselesinin çözümü için belki de daha olumlu ve somut adımlar atılabilecekti. *Birikim Dergisi* 7 Haziran ve 1 Kasım 2015 seçimleri ve seçimlerden sonra Kürt meselesinin geldiği durumu değerlendirmiştir.

3.2.5. Birikim'de 7 Haziran ve 1 Kasım 2015 Seçimleri

Kürt meselesi üzerindeki tartışmalar sürekliliğini koruyan bir durumdur. Türkiye'de yapılan son seçimler (2015 7 Haziran- 1 Kasım) de bu konuyla doğrudan ilgili olmuştur. Gerek Suriye'de yaşanan olaylar neticesinde gerekse doğu ve güneydoğuda yaşanan olaylar ile birlikte bu seçimler sorunun geleceği için bir dönüm noktası olmuştur. Laçiner, 2015 yılında yapılan Haziran seçimlerini kimliklerle son seçim başlıklı yazısında; seçim sonucunun ne olursa olsun siyasetin kimlik sorunları bazında yapıldığı ve anlamlandırıldığı bir seçim olacağını ifade etmiştir (Laçiner, 2015: 5-6). Seçimler öncesinde her partinin yaptığı propagandalar olmuştur. Şüphesiz Haziran seçimlerine gidilirken Ak Parti'nin Kürt sorunu ile ilgili yaptığı açıklama dikkat çekici olmuştur. Bu açıklamayı Ahmet İnsel *Birikim*'deki yazısında şöyle değerlendirmiştir:

“Türkiye’de Kürt sorunu yıllarca yok sayıldı, Türkiye’de Kürtler yoktu ama sorunu vardı. Kürtçe diye bir dil yoktu, ancak Kürtçe konuşan insanlar vardı. Hatta olmayan dille konuşmak bile yasaktı. Sonradan Kürt tabiri; hamal, askerde fazladan nöbet yazılan, kuyruklu bir insan türü, karlı dağlarda yaşayan Türkler vb. tabirlerle varlıkları yarım ağızla kabul edilmeye başlandı. Türkiye’de civar ülkelerde kendilerine Kürt diyen milyonlarca insanın varlığı kabul edildi” (İnsel, 2015).

İnsel, Kürt’e Kürt denince işin bitmediğini ifade etmiştir. Haziran seçimleri yaklaşırken Kürt meselesinin artık bittiğini Cumhurbaşkanı Erdoğan Balıkesir’de dile getirdiğini belirtmiştir. Bunun seçimde milliyetçi kesiminden oy almak için söylediğini ifade etmiştir. İnsel, Kürtlerin hiçbir şeyinin eksik olmadığını;

cumhurbaşkanı, başbakan, bakan, olduğunu TSK’ da üst düzeylerde yer aldığını belirterek kalan sorunun terörden başka bir şey olmadığını ifade eden Cumhurbaşkanı eleştirmiştir (İnsel, 2015).

Laçiner, 2015 Haziran seçimleri sonrasında bu ülkenin orta vadede geleceğini belirleyecek en önemli faktörün HDP’nin alacağı oy olduğunu ifade etmiştir. AKP’nin birinci parti konumunu kaybetmesi hariç, seçimin mümkün tüm sonuçları kimin nasıl bir oy oranı ile kazandığı da dâhil, öncelikle HDP’nin aldığı oy ve dağılımı üzerinden anlamlandırılacağını belirtmiştir. Laçiner, HDP’nin seçim kampanyası döneminde göstereceği performansın ve elde edeceği sonucun “tarihsel” öneminin konjonktürel konunun ötesinde olacağına dikkat çekmiştir. Söz konusu önemin birbiriyle iç içe başlıca iki boyutu olduğunu söylemiştir. Birincisi “Kürt Sorunu”nun artık Türkiye içi bir sorun olmaktan çıkıp; Ortadoğu sorunu çerçevesinde ele alınması zorunlu/kaçınılmaz bir sorun haline gelmiş olması ile ilgilidir. İkincisi ise HDP’nin o klişeleşmiş “Türkiye Partisi” olma potansiyelini gerçekleştirebilmek için en uygun koşulların belirmesi ile ilişkilidir. Dolayısıyla eğer HDP, Haziran 2015 seçimlerinde ona “Türkiye partisi” dedirtecek biçimde, yani Kürtler kadar Türklerin de oy verdiği bir parti olarak barajı aştığı takdirde; bu sonuç, bölgede yaşayan bütün halkların ortak sorunu olarak Ortadoğu sorununu halkların kardeşliği ve eşitliği temelinde çözme iradesinin Türkiye’de ciddi ve yükselen bir toplumsal desteğe sahip olduğunun kanıtı, deklarasyonu ve devreye girişi olarak karşılanacağını ifade etmiştir. Bu noktada HDP’nin önemli roller üstlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Laçiner, “Ortadoğu Sorunu”na kendi tarihsel-kültürel miras ve acı deneyimlerinden çıkardığı olgunluk dersleri temelinde eşitlik, uygarlık ve demokrasi değerleri ekseninde bir çözüm perspektifi sunmak HDP’yi bir imkân olarak görebilir, şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur (Laçiner, 2015a:3-5).

Akkoç, Kürt meselesinde en çok yapılan eleştirinin, ağırlıklı olarak bölgesel kalması durumu olduğunu belirtmiştir. Bu durumun ayrı örgütlenmeden duyulan kaygı olduğunu ifade etmiştir. 1960’larda TİP misali yasal partilerden 1970’lerin ve 80’lerin yasadışı veya silahlı mücadele sürdüren devrimci hareket ve partilerin pek çok eleştiri katalogunda kendini muhafaza etmiştir. Ona göre, Bu eleştiri Kürt hareketinin “milliyetçi” bir oluşum olarak değerlendirilmesinin de ideolojik-politik

alt yapısını oluşturmaktadır. Kürt hareketinin bir bölge bazında ilerlemesi, sadece örgüt bazında değil siyasi parti süreçlerinde de devam edince milliyetçi bir eleştiri alması kaçınılmaz olmuştur. Kürt meselesinde Kürt hareketlerinin bölgesellikten çıkıp artık Türkiyeleşmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu durumun daha demokratik olduğu da ifade edilebilir (Akkoç, 2011b).

Laçiner, 7 Haziran seçimlerinden her partinin oy toplama planları olacağını ifade etmiştir. AK Parti'nin MHP milliyetçiliğine dönük bir kampanya yürüteceğini, CHP'nin kendi oy oranını umduğu ölçüde yükseltirse “iktidar alternatifi” olabileceğini gösterecektir. HDP'nin ise bu düzenin alternatifi olacağını söyleyen Laçiner, HDP'nin sadece Kürt sorunu partisi olmadığını göstermesi gerektiğini belirtmiştir. AK Parti'nin bu seçim kampanyasında MHP ve CHP'den çok HDP'ye yüklenmeye, onu Kürt oy tabanında tecrit olmuşluğa itmeye hedefli girişimleri sadece bu kısa vadeli seçim sonu hesabına bağlanmaması gerektiği belirtilir. Çünkü HDP, bu seçim ortamına sırf “Türkiye partisi olmak” gibi içeriği rakipleri tarafından tanımlanmış bir özelliğe sahip olmak için değil; Türkiye toplumunun genelindeki bir radikal dönüşüm potansiyelini harekete geçirmek, bu potansiyele bir ufuk kazandırmak ihtiyacına zemin açmak iddiasını yüklenmiş olarak girdi. HDP, diğer partiler gibi kendisini bir iktidar alternatifi gibi sunmak yerine, bir düzen alternatifi ihtiyacını temsil iddia ve işleriyle sahneye çıkacaksa; iddiasını öncelikle dilinin yeniliği, argümanlarının farklılığı, ilgi ve öğrenme isteği yaratma kapasitesi ile kanıtlayabilmesi gerekmektedir. Bunu ise, ne geleneksel sol/sosyalizmin klasik anti-emperyalizm, anti-kapitalizmi tekrarlayarak ne de CHP ve MHP'nin de yapacağı AK Parti otoritarizminin, yolsuzluk, keyfilik eleştirilerinin daha sert ifadeleriyle yapabileceğini belirtmiştir (Laçiner, 2015b: 3-5, Laçiner, 2015e). Murat Belge, 7 Haziran seçimlerinde iki kutup olduğuna dikkat çekmiştir. Bu kutupların bir tarafında HDP diğer kutbunda ise Tayyip Erdoğan olduğunu belirtmiştir. Seçimlerin sonucunda bu iki kutupta oluşacak olan durumların önemini altını çizmiştir. Bu seçimlerde AK Parti'nin oy kaybedeceği tahminlerinin olduğunu söylemiştir. Aynı şekilde HDP'nin barajı geçip geçemeyeceği de merak edilen konular arasındadır. Dolayısıyla bu seçim, suyun altından akmakta olan akıntıları su yüzeyine çıkaracaktır, Çünkü seçim sonuçlarının AK Parti açısından bir alarm zili çalacağı izlenimini verdiğini ifade etmiştir (Belge, 2015a).

Laçiner, 7 Haziran seçiminden sonra biri az çok tahmin edilen iki sonucunun olduğunu söyler. Birincisi başkanlık rejimi kurma teşebbüsünün püskürtüldüğü ikincisi ise HDP'nin oylarını artırması ve beklenenin üzerinde performans sergilemesidir. Kürt illerindeki oyların büyük kısmını aldığını ve batı illerinde de oy oranının yükselttiğini ifade etmiştir. Bunun yanında Türkiye partisi olma yolunda önemli bir adım atıldığını da belirtmiştir. AK Parti'nin oy kaybını ise “iktidar kaybı” olarak nitelendirmiştir. Bu durumda koalisyon tartışılması yoluna gidilecektir. Laçiner, bu süreçte HDP'nin AK Parti, MHP ve ulusalcıların çemberinde kalacağını ifade eder. Eğer HDP bu çemberin her tür sıkıştırmaları içinde “doğal olarak” Kürt partisi olma konumuna “geriler” ve bu noktada yoğunlaşır ise kuşatıcıların istediği gibi davranmış olur. Bundan dolayı 7 Haziran seçim kampanyası döneminde sergilediği siyasal olgunluk, basiret ve büyük bir sabırla aynı siyaseti izlemesi gerektiğini vurgulamıştır. Ardındaki Kürt halkının desteğini ülkenin ve bölgenin diğer yerlerindeki etnik-mezhebi ve öteki açılardan heterojen seçmenleri ile kaynaştıracak ve onların tümünü, HDP'yi parlatan bir diğer sloganını “yeni bir yaşam” perspektifini gerçek kılmanın çeşitli alanlarındaki arayış ve birlikteliklere yöneltecek bir tutum olacağını belirtmiştir. Bu sadece HDP'nin omuzlarına yıkılacak bir görev ve sorumluluk değil, birçoğumuzun üstüne düşen görev olduğunu söylemiştir (Laçiner, 2015c:3-4, Laçiner,2015f).

Belge, HDP'nin 7 Haziran seçimlerinde önemli bir başarı elde ettiğini ifade etmiştir. Bazı Kürt kökenli isimlerin SHP'den anti-demokratik bir kararına karşı istifa ettiği dönemi hatırlatan Belge, kendisinin bu çalışmaları yakından gözlemlediğini aktarmıştır. Ancak istifa eden milletvekillerinin kurduğu HEP'in Kürt Partisi/Türkiye Partisi arasında seçim yapması gerektiğinde, seçimlerini Kürt partisi olarak belirlediklerini ifade etmiştir. Bu partiden sonra kurulan birçok parti Türkiye partisi olma niyetini ortaya koymuştur. Ancak ortam uygun olmadığı için sonuca ulaşamamıştır. Belge, HDP'nin bu seçimle bu fırsatı yakalandığını belirterek bu fırsatı iyi değerlendirmeleri gerektiğini söylemiştir (Belge, 2015). Cuma Çiçek'e (2015) göre, Ana-akım Kürt hareketi 7 Haziran 2015 seçimlerinde geçmişte olmadığı kadar Kürtler için birleştirici bir çatı olmuştur. Bununla beraber, Kürtlerin birleştiği bu çatı ayrılıkçı ve bağımsızlıkçı bir eğilimin güçlenmesi olarak değil, Kürtlerin “siyasi bir kolektivite” olarak Türkiye'de yaşama iradesi olarak okunması gerektiğini

vurgulamıştır. Mesele bunun yol ve yöntemini, başka bir ifadeyle “iç çözümün” nasıl mümkün kılınacağını bulmakta. HDP'nin güçlü bir grup olarak mecliste yer alması bu anlamda Kürt meselesinin barışçıl demokratik iç çözümü ve Türkiye'nin demokratik dönüşümü için bulunmaz fırsatlar sunacağını ifade etmiştir.

Kürt meselesi konusunda dikkat çeken bir konu da çözüm süreci devam ederken yapılan seçimler olmuştur. Barış sürecinde AK Parti'in HDP'yi destekleyenlerin çoğaldığı vurgusu yapması önemli bir durumdur. 7 Haziran seçimlerinde bunun görüldüğü ifade edilmiştir. Ancak seçimden sonra terör örgütü PKK'nın öz yönetim vurgusu yapması HDP'in aldığı oyların düşmesinde etkili olmuştur. Kürtler içerisinde iki durum ortaya çıkmıştır. Birincisi Kürt ulus devletinin oluşturulması diğeri ise; bölgenin bir eski statükonun, kökten yıkılışı ve milli devletin açmaza sürüklenmesi hali ve deneyimi yaşandığından, bölgenin ulus devletler ötesinde yeni bir siyasal toplumsal şekillenmeye yönelmesinin yollarını arayanlardır ki bunların sosyalist “ruh” tan esinli olduğu belirtilmiştir. Bu durumların ilkinin AK Parti tarafından da kullanılan bir kanıt olduğu belirtilir. Bu durumu Kürt milliyetçiliği tarafından da koz olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Terör örgütü PKK'nın bu tutumunun Kürt hareketinin demokratikleşme mücadelesine zarar verdiği ifade edilmiştir. Seçimlerde sonra girilen karanlık süreçten çıkılması gerektiği ve kördüğümün çözülmesi için barış diline dönülmesi gerektiği vurgulanmıştır (Laçiner, 2015g, Özkul, 2015).

Barış Özkul'a (2015a) göre, 7 Haziran'dan sonra HDP'nin Türkiyelileşme çabasını akamete uğratan aktörlerden biri terör örgütü PKK'dır. Devletle yeniden savaşıma kararı, HDP'yi siyasetten silmek için hukuk dışına çıkanların ortak ihtiyacını ummadıkları kadar kısa sürede karşılanmıştır. 1 Kasım seçimi “Kürdistan'dan AK Parti'ye artık tek oy çıkmaz” fikrinin bir yanılığın ibaret olduğunu, Kürt halkının pekiştirilmiş yekpare bir bütünden ziyade kendi içinde yığınla çelişik unsur barındıran bir toplam olduğunu ortaya koyduğunu belirtmiştir. Neticede Kürt sorununun bir kez daha mahalli sınırlarına çekildiği ve ulus devlet paradigmasına hapsedildiği söylenmiştir. 1 Kasım'dan sonra Kürt hareketinin Suriye'deki gelişmeler ışığında ulus-devlet paradigmasını yeniden tanımladığını görülmüştür. Terör örgütü PKK, kırsaldaki eylemlerini azalttı, şehir savaşlarına

ağırlık vermiştir. Özkul, Tahir Elçi'nin ölümünün ardından Demirtaş'ın "Elçi devletsizlikten öldü" vurgusunu yapması sıradan bir protesto olmadığını altını çizmiştir. Kamu güvenliğinin sağlanamadığı günlerde devletsizlik vurgusu yapmak, aynı zamanda başka bir devlet veya özerk yapı ihtimalini hatırlattığını ifade etmiştir.

Laçiner, Ak Parti iktidarının 7 Haziran seçimlerinden itibaren kutuplaştırıcı bir politika izlediğini ve cezalandırma denmese bile bir uyarılmanın söz konusu olduğunu ifade etmiştir. Bu politika ile 7 Haziran seçimlerinde kaybettiği oyları 1 Kasım seçimlerinde geri almıştır. Bu durumu kendilerince bir "istikrar" adına yaptıklarını belirtmiştir. Bu saldırgan tavırlarını 1 Kasım seçimlerinden sonra da devam ettirdiklerini dile getirmiştir (Laçiner, 2016: 3). Laçiner, seçimler sonrası gelinen süreci; Türkiye, hem toplum olarak kendi içinde, hem de devlet olarak, komşularıyla savaş haline sürüklenme eşiğine geldiğini ifade etmiştir. Ak Parti yönetiminin, Türkiye'yi ağır bedel ödmeden çıkmasının imkânsız bir darboğaza ittiği, Ak Parti saflarından bile bakıldığında görülebilen bir gerçek olduğunu belirtmiştir. Laçiner, Ak Parti'nin 7 Haziran seçiminde kaybettiği oyları 1 Kasım seçimlerinde 1990'lı yılları hatırlatan askeri operasyonlarla aldığını belirtmiştir. Laçiner, gelinen süreç ile ilgili olarak, umut verici sözleri etmenin zor olduğunu ifade etmiştir. Keşke denebilecek sonuçların ortaya çıkacağından da endişeli olduğunu dile getirmiştir (Laçiner, 2016a: 3-7). Bu konuda görüş ifade eden Cuma Çiçek'e (2016a, 2016b) göre, Kürt meselesi bağlamında her geçen gün biraz daha kötüye gidildiğini ifade etmiştir. Eşikler her geçen gün bir bir aşılmıştır. Çok değil daha bir yıl önce terör örgütü PKK'nın silahsızlanmasının ve Kürt meselesinde barışçıl demokratik yollarla çözümünün konuşulmuştur. 2013 Nevroz çağrısıyla başlayan çözüm süreci Türkiye'nin Kürtlerle ilişkisini kendi sınırlarından öteye bölgesel ölçekte yeniden düzenlemesini hedeflenmişti. Ancak, bir yandan kentlere yayılmış çatışmalar, öte yandan PYD/YPG üzerinden sınır ötesine taşan yeni bir çatışma dalgasıyla karşı karşıya kalınmıştır. Barışa dair sözler duyulmaz ve kıymetsiz olmuştur. Çiçek, girdiğimiz yolun yol olmadığını hatırlamak ve hatırlatmak dışında seçeneğimiz olmadığını ifade ederek "bu yolun kazananı yok, kaybedeni ise çok" vurgusunu yapmıştır.

Kürt meselesinde son dönemde dillendirilen olaylardan bir tanesi de dokunulmazlıkların kaldırılması olmuştur. Bu konu hakkında Bora, bir günah keçisi, felaketin ve kötülüğün temsilcisi olarak ifade ettikleri milletvekillerine bir “linç ayini” düzenlediklerini ve medya organları kullanılarak bunu yaptıklarını belirtmiştir. (Bora, 2016). Çiçek, mevcut tabloya bakılırsa, 1984 yılından bu yana yaşadığımız sürecin muhasebesini herkesin yeniden yapmasında fayda olduğunu belirtmiştir. Hem AK Parti hükümetinin, hem ana-akım Kürt hareketinin hem de tüm sınıfsal ve siyasal farklılıklarıyla Kürt toplumunun bu muhasebeyi yapması gerektiğini vurgulamıştır. Kürt meselenin barışçıl demokratik yöntemlerle çözümünün yollarını inşa etmek konusunda başta siyaset erbabı olmak üzere hepimizin büyük bir politik ve ahlaki sorumluluğu olduğu ifade edilmiştir (Çiçek, 2015a).

Birikim Dergisi ve çevresine bakıldığında, Kürt meselesi konusunda genel olarak demokratik platformdan yana bir tutum sergilediği görülmektedir. Derginin sayıları, bu konu ile ilgili yazıları incelendiğinde Kürt meselesinin kesinlikle demokratik alanda ele alınması gerektiği ve bu ortamda çözüm aranması gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak gelinen son süreçte *Birikim Dergisi*'nin baştan itibaren savunduğu çizgiden çıktığı ifade edilebilir. Kürt meselesi ile ilgili olarak derginin ilk sayılarından bu yana sürekli olarak demokratik bir birliktelikten bahsedilmiştir. Meselenin siyasi arenada tartışılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu konuda atılan barış adımlarını da desteklemişlerdir. Ancak özellikle son süreçte gerek çatışmaların yeniden başlamasının neredeyse tamamını devlete-hükümete yüklemeye çalışmaları eleştirilebilir bir durumdur. Demokratik bir birliktelikten bahsederken ve demokratikleşme vurgusu yaparken 7 Haziran ve 1 Kasım seçimlerinde demokratik özerklik hedefi ile giren HDP'yi destekleyen çok sayıda yazıya rastlanmıştır. Bu konuda Yasin Aktay'ın eleştirisi önemlidir. Aktay, Türk solu içerisinde yer alan *Birikim Dergisi*'ni bugüne kadar solun dışında bırakmayı kendisine ödev olarak gördüğünü ifade etmiştir. Ancak son süreçte ortaya koyduklarıyla Türk solu ile aralarında farkın kalmadığını belirtmiştir (Aktay, 2016: 320). Aktay, *Birikim Dergisi*'inde 1990'lı ve 2000'li yıllarda terör örgütü PKK'nın temsil ettiği sol anlayışa, şiddet ve milliyetçi kültür ile ilgili çok sayıda yazıların olduğunu belirtmiştir. Kürtlere haksızlık yapıldığı açıktı. Bu haksızlığa karşı Solun ve İslamcılığın ilgi duyması kaçınılmazdı. Ancak PKK'nın Kürt meselesinde sorun

çözücü bir yanı olmayan, sol bir tutumla da alakasız bir örgüt olduğunu ifade eder. *Birikim Dergisi*'nin terör örgütü PKK hakkındaki tutumunun yenilediğine dikkat çeker. 7 Haziran sonrası HDP'nin başarısını solun saadetli 1965 seçimlerindeki TİP'in başarısı gibi heyecanla karşıladıklarını ifade eder. Aktay, HDP'nin terör örgütü PKK ile olan ilişkisine rağmen *Birikim Dergisi*'nin bu seçimi nasıl demokratik bir seçim olarak bahsettiklerine ise anlam veremediğini belirtmiştir. Sonuç itibariyle bu eleştiride *Birikim Dergisi*'nin Kürt meselesi konusundaki tutumunun değiştiği vurgulanmaktadır. Kürt meselesi ile ilgili olarak sürekli demokratikleşmeden yana bir tavır sergileyen ve her türlü milliyetçiliğe karşı olan derginin bu çizgisinden çıktığı ifade edilmiştir.

3.3. KÜRT MESELESİNE DAİR ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Kürt meselesi Türkiye'nin gündeminde sürekli varlığını koruyan bir sorun olduğu için, sorunun çözümüne yönelik çözüm öneriler de olmuştur. Bu anlamda birçok farklı çözüm önerileri ortaya konmuştur. Kimileri çözümü ayrı bir devlet kurmaya yormuş, kimileri federasyona, kimileri özerklik önerisinde bulunmuştur. Kürt ulusal demokratik hakları için mücadele eden, siyasi parti ya da sivil toplum kuruluşları olarak örgütlenmiş ve aydınların öncülük ettiği birçok grup vardır. Bu gruplar arasında demokratik cumhuriyeti destekleyenler en büyük gruptur (Ekinci, 2006: 81). Kürt meselesi gelinen noktada bu sorun halen devam etmekte olması somut bir çözüm önerisi ortaya konmadığını bize göstermektedir. Son yıllarda ise daha çok demokratikleşme olgusuyla siyasi arenada soruna çözüm aranmıştır. Bu çabaların kimi getirileri olsa da sorunu tamamen ortadan kaldıramamıştır. Kürt meselesi ile ilgili birçok düşünce grubu çözüm önerilerinde bulunmuştur. *Birikim Dergisi* de Kürt meselesi ile ilgili olarak nasıl bir çözüm getirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

3.3.1. Birikim Dergisinin Kürt Meselesine Dair Çözüm Önerileri

Birikim Dergisi ve çevresi Kürt meselesi ile ilgili olarak genel anlamda demokratikleşme vurgusu yaptığını diğer bölümlerde ifade etmiştik. Kürt meselesinin nasıl derinleştiği konusu ele alındığında derginin önde gelen yazarlarının görüşlerine yer verilirken çözüm ile ilgili düşünceleri ele alınmıştır. Bu nedenle

çözüm önerileri kısmında tekrardan bunlara yer verilmemiştir. Genel itibariyle çözüm hakkındaki görüşler dile getirilecektir.

Birikimde Kürt meselesinin çözümü için veya nasıl çözülebileceği ile ilgili öneriler sürekli olmuştur. Bazen dönemin koşullarına göre bazen de ileriye dönük öngöründe bulunarak çözüm üretmeye çalışmıştır. *Birikim*'de Kürt sorununun Türkiye bağlamında aynı zamanda bir Türk sorunu olduğu yani mevcut ulus devletimizin teşekkül sorunu olduğu, daha geniş bağlamda bir Ortadoğu sorunu olduğu vurgusu yapılmıştır. Yani günümüz Ortadoğu'suna siyasal çehresini veren ulus devletlerin tümünü kapsayan bir sorun olduğunu ifade edilmiştir. Bu tanımlama yapıldığı anda çözümün de aynı paralelde Ortadoğu çapında, bu coğrafyanın tüm halklarını yeniden ve koşulsuz bir eşit hak hukukuyla bir araya getirecek büyük bir siyasal birliktelik formu ile sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Ortadoğu'da böyle bir çözüm uygulanırsa hem kendisine hem tüm insanlığa bir ışığın fitili olacağı belirtilmiştir (Birikim, 2006: 8).

Bunun yanı sıra *Birikim* çevresi üzerinde durdukları çözüm önerisi, demokratik yollarla ilgili olmuştur. Demokrasinin derinleştirilmesi ile soruna çözüm aranması gerektiğini ifade ederler. Bu konu ile ilgili olarak Ahmet İnsel; demokrasi, insanların birlikte yaşamakla ilgili sorunları tartışma, ikna, azınlıkta kalanların da hakkını gözetme, ileride telafisi mümkün olmayan hataların yapılmasını engelleyen önlemler alma üzerine kurulu, bitmeyen bir dinamik olarak tanımlar. Amaç Türkiye'de Kürt meselesini ortadan kaldırmak değildir. Böyle bir amaç mutlak bir bölünmeyi ortaya çıkaracağını vurgulamıştır. Demokrasi içerisindeki amacın bu ve buna benzer sorunları ortak siyasi alanda ve eşitler arasında tartışılmasının, çözüm arayışlarının karşılıklı güven içinde sürdürülmesinin sağlanmasıdır. Ona göre, bu durum sağlanırsa barış içerisinde ayrılmakta mümkündür, çok daha güçlü bir beraberlik de mümkündür. Bu bağlamda “ırk, milleti etnik kimliği değil, özgün genelliği içinde evrensel insan haklarını barındıran sosyalist hümanizmanın demokrasi, ahlak ve adalet penceresinden Kürt sorununa bakmaya herkesi davet ediyoruz”, şeklinde açıklama yapmıştır (İnsel, 2009: 10).

Laçiner, “Kürt sorunu”, 20. yüzyılda Ortadoğu-Ön Asya dünyası ulus devletlere bölünmenin kanlı örsünde dövülürken, sosyalizmden İslamcılığa kadar her akıma nüfuz etmiş milliyetçiliklerin bunaltıcı havasını soluyarak büyümüş kavruk bir

çocuk gibi şekillendiğini ifade etmiştir. Kürt meselesinin böyle şekillenmesinde pay sahibi olan milliyetçilikler de, oluşumlarında büyük yenilgi ve kayıpların, ağır karmaşık ve utançların bariz etkisiyle “doğuştan yaralı” milliyetçilikler olmuştur. Herhangi bir toplumsal sorunu birilerini ağır biçimde mutsuz etmeden çözmesi, yatıştırması mümkün olmayan milliyetçiliklerin üstelik bu kimyalarıyla “Kürt Sorunu”nun tarafı olmaları, sorunun kendisinden büyük bir sorun olduğu söylemiştir. Asıl bu sorunun farkına varılmadıkça; kimyası nedeniyle çözümden dikte etmeyi anlayan, uzlaşmayı zaaf olarak algılayıp, en basit hakkı bile bir bahşedici kibriyle tanımayı büyüklük sanan milliyetçi zihni bozulma, çarpıklık, milli benlerimizi aşmamış bizleri kırk katırdan kırk satıra savurmaya daha uzun süre devam edecek demektir. O yüzden, bu toprakların ve tarihin layık olduğu büyük çözümü bir boşluğa haykırmamak için, öncelikle, herkesin kendini sarmalayan milliyetçiliğe ve onun alkışladığı her tavır ve tutuma insanî-viddani değerler adına açıkça karşı durarak oluşturulacak bir siperin inşası ilk ve acil bir adım olduğu vurgulanmıştır. (Laçiner, 2008a: 5-6). Meselenin çözümünü için Murat Belge, yıllardır ifade edildiği gibi; baskıyla sorun çözülmez. Geniş tartışma ortamı açılmalı, fikir yasaklanmamalı, “dış mihraklar” teranesini bırakıp olanı anlamaya çalışılmalıdır. Sorunu yalnızca ekonomiye indirgeyerek savsaklamakla çözüme ulaşılamaz. Bunun yanı sıra Murat Belge de birikim dergisinin diğer yazarları gibi demokratikleşme vurgusunu sürekli ifade edenler arasında yer almıştır (Belge, 1996: 22).

Tarik Ziya Ekinci, Türkiye’de insan haklarına saygılı, özgürlükçü, demokratik bir düzen kurulmasının Kürt sorununun çözümü ile olabileceğini ifade ederek, bunun da AB normlarına uygun, Kürt ve Türk aydınlarının öncülüğünde hazırlanacak ortak bir programla olabileceğini dile getirmiştir. Kürt sorununu çözmeye iradesine sahip, çağdaş demokrasiyi kuracak siyasal bir örgütlenmeyi gerçekleştirmek için çaba göstermek yurtseverliğin ve demokratiğin olmazsa olmazlarından olmuştur. Ne gerekçeyle olursa olsun hiçbir aydının bundan kaçınmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir (Ekinci, 2006: 83). *Birikim Dergisi*’nde Kürt meselesinin demokratik gelişmeler ile birlikte farklı ele alınması gerektiği vurgulanan bir konu olduğu söylenebilir. Bu konu ile ilgili görüş belirten bir isim de Kemal Parlak olmuştur. Parlak, Kürt meselesinin 2000’lere gelindiğinde

bir tıkanma yaşadığını bu tıkanmadan kurtarılmasının ancak demokrasi ile olabileceğini ifade eder. Bu durumu da dört temel sorun üzerinden açıklar:

“Birincisi Kürt meselesi, herkesin dâhil olduğu bir konudur ve herkes bu konuyla yakından ilgilenmelidir. İkincisi şimdiye kadar konu ile ilgili olarak birçok çözüm önerisi getirilmeye çalışılmış, ancak başarılı olunamamıştır. Bu yüzden bu çözüm önerileri yerine yeni öneriler ortaya konulmalıdır. Üçüncüsü Kürt meselesi çözümlenemez veya önce şunu çözelim sonra bunu yaparız gibi düşünceler yerine sorunlar eşgüdümsel olarak beraber çözümlenmelidir. Dördüncüsü ortaya atılan çözüm önerilerinin gerçek hayat ile bağdaşıp bağdaşmayacağı düşünülmelidir. Örneğin Kürtlerin benimseyeceği bir çözüm olmalı, şeklinde öneriler sunmuştur”(Parlak, 2000: 118-119).

Kürt meselesi ile ilgili tartışılan konulardan bir tanesi de sorunun mevcut koşullarda nasıl çözüleceğidir. Bir diğer konu ise bölgedeki dört devleti karşısına alabilecek olan bir Kürt devleti projesidir. Böylesi bir projenin ABD istiyorsa bile mümkün olmadığı bellidir. Bununla birlikte devletler karşılıklı olarak sürekli birbirine karşı Kürt kartlarını kullanmaktadırlar. Olası çözüm ise şöyle olabilir: Her devlet kendi içerisinde demokratik yollarla Kürt meselesini ele almalıdır. Bu doğrultuda da Irakta ilk adım atıldığı ifade edilmiştir. Bundan dolayı Türkiye’de de Kürt meselesinin demokratik yollarla çözülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Türkiye esasen Kürt meselesini demokratik yollarla çözmeye mecbur olacaktır. Çünkü yaşanan süreç içerisindeki gelişmeler durumun bu yönde olacağını işaret etmiştir (Akçam, 2000: 131-132).

Demokratikleşmenin Kürt meselesinin çözümünde etkin bir rol oynayacağını ifade edenlerin sayıları gün geçtikçe artmıştır. Keyman da radikal demokrasinin araçlarını kullanarak, “demokrasinin derinleşmesi ve yerleşmesi sürecinin” Kürt meselesinin çözümünde katkıda bulunacağını ifade etmiştir. Keyman’a göre, Kürt sorununun çözümü, çok kültürlü ve çoğulcu bir toplumsal yaşama geçişle mümkün olacaktır. Kürt sorunu, alt-üst kimlik tartışmalarıyla değil çok kültürlü anayasal vatandaşlık yaklaşımıyla; asli unsur arayışıyla değil, demokratik çoğulcu bir toplum yapısıyla çözüme kavuşabilir. Keyman, bunun için, demokratikleşme yoluyla sivil toplumun ve ekonomik kalkınmanın sağlanmasının ve en önemlisi demokratikleşme yoluyla sorunu sarmalayan milliyetçilik kısılcacının kırılmasının gerekli olduğu ifade eder (Keyman, 2006: 86). Başka bir ifade de ise şunları söylemiştir;

“Eğer bugün yaşadığımız temel sorunlarımızdan biri kültürel kimlik taleplerini birlikte yaşamak olasılığını yükseltecek bir tarzda yanıtlamaksa, bu soruya yanıt milliyetçilik değil demokratlık, ahlâki ya da psikolojik kimlik kodları değil, haklar,

özgürlükler ve sorumluluklar ekseninde hareket çok-kültürlü anayasal vatandaşlık ve bu vatandaşlık anlayışını yaşama geçirecek demokratik yönetimdir. Bu anlamda, Türkiye’de demokrat söylem, sosyal demokrat, sol ya da liberal demokrat biçimleri içinde, hem kimlik taleplerinin milliyetçi siyasal stratejilere eklenmesini engellemek, hem de bu talepleri demokratik bir temelde çözümlmek için çok kültürlü anayasal vatandaşlık anlayışını geliştirmek gereksinimindedir” (Keyman, 2006: 97)

Burada ifade edilmek istenilen konu, çok kültürlü bir vatandaşlık söylemiyle kimlik taleplerini bireysel ve kültürel hak ve özgürlüklerin yaşandığı ve korunduğu vatandaşlık alanına çeken, farklı kimliklerin etnik ya da dinsel milliyetçilik eksenine kaymadan demokratik bir zeminde örgütlenmesini sağlayacak “ortak bir dil” yaratılmasıdır. Kürt sorununun çözümlenememesinin asıl nedenlerinden biri de sorunun çok boyutu olmasına karşın, indirgemeci bir mantıkla yaklaşıp tek boyutlu açıklamalar üzerinde durmasıdır. Kürt sorununa daima diğer bakış açılarını göz ardı eden; “terör sorunu”, “ekonomik geri kalmışlık sorunu”, “dış güçlerin oyunu” gibi tek boyutlu açıklamalarla yaklaşmıştır. Fazıl Hüsnü Erdem’e göre, terör örgütü PKK’nın Kürt siyasetine ilişkin farklı söylem geliştirenleri susturmaya ve sindirmeye çalışması ve devlet elitlerinin sorunun çözümünde şiddeti dışlayan, demokratik ve barışçıl araçları esas alan yöntemleri devletin bekası ve bölünmez bütünlüğü açısından tehlikeli görmesi demokratik çözümü zora sokan etmenlerdendir. Erdem, özgürlükçü ve çoğulcu demokrasilerde etnik sorunların çözümünde, kültürel kimliklerin tanınmasının ve “açık uçlu, diyalog ve müzakereye dayalı bir demokratik sürecin” işletilmesinin Kürt sorununun çözümü için gerekli olduğunu ifade etmiştir (Erdem, 2006: 68-74).

Türkiye’ de demokrasi mücadelesiyle, Kürt halkının demokrasi taleplerinin iç içe olduğunu söyleyen Ekinci, Kürtleri dışlayan bir demokrasi mücadelesinin başarılı olmayacağı gibi, Kürt ulusal demokratik mücadelesi konusunda da başarısız olacağını ifade etmiştir. Türkiye’de kapsamlı bir demokrasi kurulmadan Kürt sorunu çözülemez. Aynı şekilde Kürt sorunu çözümlmeden de demokrasi kurulamaz. Bu organik bağ nedeniyle ortak amaçlar ortaya konulmalıdır. Türk ve Kürt aydınları bu ortak amaçlar için birlikte mücadele etmek zorundadır. Tek taraflı çözüm önerileri karşı taraftan kabul edilmeyebilir. Bu nedenle beraber hareket ederek demokrasi içerisinde bu soruna çözüm aranmalıdır. Bunun sağlanması için Kürt ve Türk aydınlarına düşen görevler olduğunu ifade etmiştir. Türk aydınları, Kürtleri dışlayan

her türlü önyargıya karşı ödünsüz bir savaş vermelidir. Kürt kimliğini kabul ederek, demokratik taleplerini içtenlikle savunmalı ve onların eşit yurttaşlar konumuna gelmeleri için savaştmalıdır. Kürtlere karşı baskılara da karşı çıkmalıdırlar. Türklerin ve Kürtlerin esenliği için ileri boyutlu yeni bir demokrasiyi amaç edinmelidirler. Aynı şekilde Kürt aydınları da demokratikleşmeyi bir bütün olarak savunmalıdırlar. Demokrasi ve insan haklarını kapsamlı olarak herkes için savunmayı bir görev görmelidirler. Unutulmaması gereken bir nokta da demokrasinin en çok Kürtler için gerekli olduğunu ifadesidir. Türk aydınlarıyla diyalog ve iş birliği koşullarını da benimsemelidir. Milliyetçi ve dar görüşlerin mahbesine(mahpushane) kapanarak Kürt ulusal demokratik mücadelesini soyutlamaktan kaçınmalıdır. Türk düşmanlığına da izin verilmemelidir. Bunlar sağlanırsa, Türk ve Kürt aydınları bunları yapmayı başarabilirse Kürt sorununun da önünü açmak suretiyle çözüme gidilmesi sağlanabilir (Ekinci, 1993: 27-28). Kürt meselesinin çözümü konusunda *Birikim Dergisi*'nde sürekli yazılar kaleme alınmış ve öneriler çoğalmaya başlamıştır. Bu konu ile ilgili Erdem, bu meseleye kalıcı çözüm için 9 maddelik bir öneri ortaya koymuştur:

1.Çok etnikli toplumların yaşadığı tecrübeler göstermektedir ki, etnik sorunlar bir çırpıda çözülecek sorun değildir. Bunun yanında bir formül ve reçete de yoktur. Bundan dolayı öncelikle demokratik bir sürece ihtiyaç vardır. Açık uçlu bir diyalog ve müzakereye dayalı olan demokratik bir süreç, ayrılıkların çatışmaya dönüşmeden ortaya konması ve haklılık bulunduğu ölçüde giderilmesi gerekir. Bunlar yapılırken de her türlü ön yargıdan uzak durulmalıdır.

2.Sağlıklı bir müzakere yapılması için de PKK kayıtsız şartsız silahları bırakmalıdır. Silahların konuşulduğu yerde barış ve uzlaşma çabaları sonuçsuz kalır. PKK'nın silah bırakması karşılığında devlete de görev düşmektedir. Bu görev onları dağdan indirecek ve topluma kazandıracak gerçekçi bir çözüm üretmektir. Bunun içinde ciddi hukuksal düzenlemeler de yapılmalıdır.

3.Özgürlükçü ve çoğulcu demokrasilerde etnik sorun çözümü, kültürel kimlik taleplerinin bir hak olarak kabulüne dayanan politikalarından geçmektedir. Bu tanıma demokratik kuramın gereğidir. Çünkü demokrasi farklılıkların altını çizmektedir. Kürt meselesi çözümü çerçevesinde uygulanacak olan tanıma politikası için Kürtçe radyo ve televizyonlardaki kısıtlamalar kaldırılması gerekir. Aynı şekilde anadilde eğitim için de adımlar atılmalıdır. Üniversitelerde Kürt tarihi ve edebiyatı bölümleri açılmalı, coğrafi isimler eski hallerini almalıdır. Siyasi partiler kanununun 81. Maddesinde yer alan yasaklar kaldırılmalı ve Anayasanın 66. Maddesinin birinci fıkrasında yer alan vatandaşlık tanımı herhangi bir etnik kümeye mensubiyeti çağırılmamalıdır.

4.Etnik sorunların tanımlama politikasına dayalı çözümün önemli gereklerinden birini, siyasi temsil imkânı oluşturmaktadır. Demokrasilerde farklılıkların birlikte

yaşaması ön görülmektedir. Bundan dolayı en güçlü yöntemlerden birisi farklılıkların birlikte parlamenter sürece dâhil edilmesidir. Bunun önündeki en önemli engel ise %10 seçim barajıdır. Bunu Avrupa ülkelerindeki gibi en yüksek oran %5 olarak aşağı çekilmelidir.

5.Kürt sorununun çözüm bileşenlerinden birisi de zorunlu iç göçten kaynaklanan mağduriyetlerin giderilmesidir. 1990'lı yıllarda güvenlik güçlerinin terörle mücadele kapsamında bölgede birçok yerleşim yeri boşaltılmıştır. Yaklaşık 10 yıl süren göç dalgası birçok maddi ve manevi mağduriyeti beraberinde getirmiştir. Her ne kadar 5233 sayılı “terör ve terörle mücadeleden doğan zararların karşılanması hakkında kanunun çıkarılmasıyla maddi kayıpların kısmen giderilmesine yönelik olumlu bir adım atılmış olsa da bölgeyi/evlerini terk etmek zorunda kalanların geri dönmesi önündeki tüm engeller kaldırılmalıdır. Dönülen yerleşim yerlerinin alt yapı hizmetleri düzeltilmelidir. Diğer tüm ihtiyaçlar da giderilmelidir.

6.Devlet, terör ile mücadele politikası çerçevesinde yeniden keşfederek ortaya koyduğu “Geçici Köy Koruculuğu Sistemi”ni ortadan kaldırmalıdır. Köy koruculuğunu seçen aşiretler veya aileler ve diğerleri arasında çatışma durumu ortaya çıkarmaktadır. Bu da sorunun daha da derinleşmesine neden olmaktadır. Kalıcı barışın önünde de engel teşkil etmektedir.

7.Toplumsal sorunların çözümü için sadece hukuki düzenlemeler yeterli olmayacaktır. Türkiye gibi bürokratik geleneği çok güçlü olan, bürokrasinin özerk bir yapı gösterdiği ve değişimlere direndiği yerlerde bu düzenlemeler yetersiz kalacaktır. Bu nedenle reformların başarı şansını artırabilmek için, her şeyden önce idari pratiğin iyileştirilmesine yönelik kapsamlı önlemler üzerinde durulmalıdır. Bu gereklilik, Kürt meselesi konusunda daha fazla önem taşımaktadır.

8.Genel olarak; idari pratiğin iyileştirilmesi, demokratikleşmenin derinleştirilmesi, insan hakları ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir idari yapılanmanın oluşturulması ve kamu hizmetlerinin etkin, hızlı ve verimli olması; özel olarak da, Kürt meselesi çözümünü kolaylaştırması amacıyla, köklü bir yerel yönetimler reformu gerçekleştirilmelidir. Orta veya uzun vadede düşünülmesi gereken radikal bir “Kamu Yönetimi Reformu”nun bir parçası olarak, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve Adem-i Merkeziyetçi bir yapılanmanın oluşturulması, Kürt sorununun çözümü için ciddi katkıda bulunacaktır.

9.Kürt sorununun çözümünde dikkate alınması gereken konulardan biri de bölgenin sosyo-ekonomik geri kalmışlığıdır. Kendini yaygın yoksulluk ve işsizlik şeklinde gösteren sorun, ayrılıkçı eğilimleri körükleyen, şiddeti besleyen ve bölgenin bir bütün olarak bütünleşmesini engelleyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısa vadede ekonomik kalkınmanın imkânsız olduğu açıktır. Ancak sorunun aciliyeti gereği, bir an önce ciddi tedbirler alınması da bir zorunluluktur. Bundan dolayı GAP ve benzeri projeler tamamlanmalı yeni projelerde de ortaya konulmalıdır (Erdem, 2006: 74-77).

Bu ortaya konulan maddelerin çoğu zaman içerisinde yapılmaya çalışılmıştır. Ancak önerilen bu maddelerden yapılmayanlar da vardır. *Birikim*'de bu tarzda çözüm önerileri derginin sayfalarında önemli ölçüde yer almıştır. Derginin asıl kadrosunun demokratik yollarla çözülmesi gerektiğini belirtmesinin yanında dergi dışında da birçok isim bu sorunun çözümü için düşüncelerini dile getirmişlerdir. Asıl kadro ve

dışarıdan yazı yazanların uzlaştıkları nokta Kürt meselesinin demokratik argümanlarla, metotlarla ve düşüncelerle çözülmesi gerektiğidir. Kürt meselesi Türkiye ile sınırlı bir mesele değildir. İran, Irak, Suriye gibi komşu ülkelerde de bu mesele mevcuttur. Örneğin Irak ta meseleyi bir bölgesel yönetim ile çözüm aranmıştır. Türkiye Kürt meselesi konusunda yapabileceği en önemli çözüm güçlü ve demokratik bir birliktelikten yana olmalıdır.



SONUÇ

Kürt meselesi Türkiye'nin gündeminde yıllardır sürekliliğini koruyan bir konu olmuştur. Sosyal, siyasi, ekonomik hemen hemen her alan bu konudan doğrudan veya dolaylı olarak etkilendiği söylenebilir. Bu mesele ele alındığında; kimileri meseleyi tarihsel olarak çok eskilere dayandırmakta, kimileri ise yeni bir sorun olduğunu ifade etmişlerdir. Kürt meselesinin tanımlanması, nitelendirilmesi ve betimlenmesindeki görüşler arasında farklılıklar olmuştur. Meseleyi ekonomik geri kalmışlık olarak tanımlayanlar, bölge bazında tanımlayanlar, terör bağlamında açıklayanlar vb. gibi birçok bakış açısı ve açıklama olmuştur. Sonuç olarak herkes farklı bir şekilde tartışıp çözüm üretmeye çalışması da gösteriyor ki ortada bir sorunun var ve bu sorunun çözülmek isteniyor. Bu sorun yıllardan beri varlığını korumuş olsa da eskiye nazaran son dönemlerde daha fazla dillendirilen bir konu olmuştur.

Kürt meselesinin kapsamı ve ülke gündeminde kapladığı alan ile geniş bir çerçeve çizdiği ortadadır. Bu derece geniş bir alan kaplayan sorun elbette farklı kesimler tarafından ele alınıp incelenmesini de beraberinde getirmiştir. "Kürt meselesi" konusu ile hangi siyasi ideoloji olursa olsun birçok grup bu konuyla mutlaka ilgilenmiştir. Bu meselenin tanımını ve incelemesini yaparak, nasıl çözüm aranması gerektiği konusunda fikirler ortaya koymuşlardır. Bu mesele ile ilgilenen kesimlerden birisi de Türk Solu olmuştur. Türk solunun, Kürt meselesi ile tarihsel anlamda geçmişe dayanan bir ilişkisi vardır. TKP'den başlanarak bu sorun hakkında görüş ortaya koymuşlardır. Türk solu kendi içerisinde çok fazla hareket barındırdığı için Kürt meselesi hakkında farklı bakış açılarının olduğu ifade edilebilir. Kürt meselesinde özellikle 1970'lerde sol içerisinde yer alan Kürt solcuların ayrılarak kendi hareketlerini oluşturmaları Türk solu için farklı bir önem arz etmektedir. Bunun öncesinde birçok harekette beraber olmuşlardır. Kürt meselesinin derinleşmesi aslında bu ayrılma ile başlamıştır. Çünkü bu ayrılma ile birlikte şuan halen varlığını koruyan PKK terör örgütünü ortaya çıkarmıştır. Kürt meselesi ile ilgilenen ve her dönemde ortaya çıkardıkları yayınlarla konuyu ele alan Türk solu içerisinde birçok dergi yayın hayatına girmiştir. *Kadro, Yön, Aydınlik, Kurtuluş, Forum* vb. dergiler Türk solunun düşüncelerini ifade ettikleri yayınlar olmuştur. Bu dergilerin hemen hepsi Kürt meselesi konusunda görüş belirtmiştir. Türk solu

içerisinde yer alan bu dergilerden birisi de *Birikim Dergisi*'dir. *Birikim Dergisi* Kürt meselesi ile ilgili olarak her dönemde yazılar yazarak konuya geniş yer vermiştir. Derginin önde gelen isimlerinin yanı sıra bu konu hakkında yazı yazan ve konuyla ilgili değerlendirmelerde bulunan birçok isim olmuştur. *Birikim Dergisi*'nde Kürt meselesi ile ilgili olarak, yapılan söyleşilere de yer verdiği görülmüştür. Kimi zaman dergi Kürt meselesi için özel sayılar da yayınlanmıştır.

Birikim Dergisi'nde Kürt meselesinin çok eskilere dayandığı ifade edilmiştir. Kürt meselesi ile ilgili olarak isyanların yaşandığını, kalkışmaların olduğunu ve bunların bastırıldığını belirtilmiştir. Ancak son isyan olarak ifade ettikleri terör örgütü PKK'nın halen güncelliğini koruduğunu belirtmişlerdir. *Birikim Dergisi* yazarları Kürt meselesinin acilen çözülmesi gereken bir sorun olduğunu vurgulamışlardır. Kürt meselesinin ulus devlet içerisinde daha fazla derinleştiği söylenmiştir. Kürt sorununun, Türk kimliğinin üst kimlik olarak benimsenip içinde barındırdığı diğer ulusların kimliğinin bastırıldığından kaynaklandığı ifade etmişlerdir. Bu sebeple Türk nüfusundan sonra en fazla nüfusa sahip olan Kürtlerin sürekli bir isyan girişiminde olduğunu dile getirmişlerdir. Kürt meselesinin devamlı olarak askeri müdahale ile çözülmeye çalışılmasının yanlış olduğu da ifade eden dergi, bu tür çözüm stratejilerinin sorunu daha da derinleştiği sayfalarında sürekli olarak dillendirmiştir. Yazarlar 1980 darbesi ile de aynı çözüm yollarının uygulandığını ve olumsuz sonuçlarının günümüze kadar geldiğini ifade etmişlerdir. Bu çözüm yollarının artık iflas ettiğini ve yeni çözüm yollarının bulunması gerektiğini ifade eden *Birikim Dergisi* genel anlamda meselenin çözülmesi konusunda demokrasinin derinleşmesi gerektiği vurgusunu yapmışlardır. Kürt meselesinin çözülememesinde PKK terörünün kırk yıldır ne kadar etkili olduğu herkes tarafından bilinmektedir.

Birikim Dergisi'nde PKK'nın Türk solu içerisinde ayrılarak kendi örgütlenmesini kurduğunu ayrıca bu örgütün diğer Kürt hareketlerinden farklı olduğu vurgusu da yapılmıştır. Kendisinden önceki hareketlerin çoğunda aşiret liderleri, dini önderler veya burjuva kesiminden kişilerce oluşmasının aksine PKK'nın hem kurucu kadrosu hem de militanlarının üst kesimden çok, alt kesimden kişilerce oluşturulduğunu belirtilmişlerdir. *Birikim*, 1980'lerde şekillenen terör örgütü

PKK'nın sol temelli bir hareket olduklarını ve bu doğrultuda ilerlediklerini belirtmelerine rağmen, milliyetçi ve şoven bir yanının olduğuna da dikkat çekmiştir. *Birikim Dergisi* yazarları Kürt meselesinin çözülmesi konusunda atılan adımları da destekledikleri görülmüştür. Kürt meselesi konusunda, eski çözümlerin çöktüğü, yeni çözüm yollarına yönelmesi gerektiği vurgusunu yapmaktadırlar. Türkiye'nin demokratikleşme konusunda adımlar atması ve meselenin bu çerçevede çözüme kavuşturulması gerektiği belirtilmiştir.

Birikim Dergisi yazarları, Türk solu içerisinde Kürt meselesi ile ilgili olarak sürekli dile getirilen; "Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı" (UKKTH) düşüncesine ise bu meselenin sadece bu ilkeye bağlı kalınarak çözülemeyeceğini belirterek bunun ötesinde yeni çözüm yollarının üretilmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir. Bu yönü ile diğer sol hareketlerden ayrılmıştır. Yazarlar, bu ilkenin dışında yapmış oldukları demokrasi vurgusu ile Kürt meselesinin yeni çözüm yolları ışığında ilerlemesi gerektiğini ve meseleye yönelik yeni somut adımların atılması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu görüşler ile de diğer sol yapılardan ayrılmışlardır Aynı şekilde PKK'nın şiddet politikasından vazgeçerek siyasi arenada konunun tartışılmasına engel olmaması gerektiğini açıklamışlardır. Bunlar sağlanır ise Kürt meselesi için olumlu adımların önünü açılacağını vurgulamışlardır.

Birikim Dergisi'nin Kürt meselesinin çözümü için atılan her adıma destek verdiği ifade edilebilir. Kürt meselesinin 1990'lı yıllardan itibaren daha da çok tartışılmaya başlanmasıyla yeni çözüm önerileri ortaya konmuştur. Ancak bu yıllarda kimi zaman yine eski çözüm yöntemlerine başvurularak sorunun daha fazla derinleşmesine neden oldukları kanaatine varmışlardır. Bu yıllarda Kürt hareketlerinin de siyasi arenada yer almaya çalıştıklarını, bunun olumlu bir adım olduğu vurgusunu yapmışlardır. Kürt sorununun 2000'li yıllarla birlikte yeni bir düzlemde tartışılmaya başlandığı söylenebilir. AB uyum süreçleri, Kürt açılımı, çözüm süreci, barış süreci vb. gelişmeler yaşandığında *Birikim Dergisi* bu atılan adımlara destek verdiklerini yazılarında görüyoruz. Örneğin Kürt açılımı konusunda Ak Partinin olumlu bir adım attığını ifade ederek, sorumluluğun sadece Ak Partide olmadığı ve hepimizin üzerine düşen görevlerin olduğunu belirtilmişlerdir. Aynı şekilde barış sürecinde de olması gerekenin bu olduğunu, hatta geç bile kaldığını

ve demokratikleşmenin bu olduğunu ifade etmişlerdir. *Birikim Dergisi* yazarları barış sürecinin sona ermesi konusunda ve son seçimler hakkında da düşüncelerine dergi sayfalarında yer vermişlerdir. Yazılarında, Barış sürecinin sona ermesi konusunda her iki tarafı da eleştirmişlerdir. Çünkü birbirlerine karşı güven duymadan hareket etmelerinin ve yaklaşan seçimden oy kaybetme endişesinin süreci bitirdiğini ifade etmişlerdir. *Birikim*, son seçimlerde ise Kürtlerin demokratik yollarla temsil edilmesi gerektiğini ve HDP'nin seçimlerdeki durumunu da değerlendirmiştir. Bu değerlendirmelerde kimi zaman HDP'ye yapması gerekenleri önermiş ve yapmaması gerekenler konusunda da uyarılarda bulunmuşlardır. 7 Haziran seçimleri sonrasında HDP'nin aldığı oy oranını önemli bir başarı olarak görmüşler ve yıllardan beri hedeflenen "Türkiyeleşme" konusunda kat edilen bir mesafe olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Bu seçim başarısının, Kürt meselesinin çözümü konusunda önemli bir gelişme olduğunu vurgulamışlardır. Bu seçimlerden sonra başlayan şiddet politikalarını ise eleştirmişlerdir. Özellikle Laçiner, bu konuda AK partiyi ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı şiddet politikalarından, gelen ölümlerden sorumlu tutmuştur. Bunun ne kadar doğru olduğu tartışılabilir bir konudur. Çünkü çatışma sürecinin yeniden başlamasında PKK'nın etkili olduğu ortadadır. PKK'nın sergilediği hendek siyasetini de eleştirip, bu siyasetin HDP'nin başarısına gölge düşürdüğünü de ifade etmişlerdir. Bütün bunlarla beraber *Birikim Dergisi*'nin Kürt meselesi ile ilgili düşündükleri ve yazıları eleştiri de almıştır. Yapılan eleştiride *Birikim Dergisi*'nin Kürt meselesi konusunda söylediklerinin son yıllarda farklılık gösterdiği ve değiştiği yönündedir. Derginin sürekli olarak demokratikleşmeden bahsederken bir yandan da terör örgütü PKK ile bağı koparmayan ve özerklik vurgusu yapan bir parti olan HDP'yi destekledikleri konusunda da eleştirilmiştir. *Birikim Dergisi*'nin son yıllardaki tutumu bu eleştirinin yerinde olduğunu göstermiştir

Kürt meselesi, ülkemizin insan hakları ve demokratikleşme sorununun bir parçasıdır, sorun bölge veya bir kimlik ile sınırlı değil toplumla ilgilidir. Aynı şekilde Kürt meselesi bir yönetim sorundur, bu yönetim de bölge ve kimlikle sınırlı değildir. Devletin yeniden yapılandırılmasında, merkeziyetçilikten yerelliğe geçişte, temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye dönüşümünde, bu süreçlerdeki sancılı hem nedeni hem de sonucu olmuştur. Kürt meselesi aynı zamanda bir ekonomik kalkınma

ve geri kalmışlık sorunudur. Bu geri kalmışlığa çözüm olarak diğer bölgelerdeki gibi uzun vadeli bir kalkınma planlanmalıdır. Kürt meselesi aynı şekilde Türkiye'nin küresel güç olma ve Avrupa birliğine girme gibi hedeflerinde bir fren işlevi olarak betimlenmektedir. Kürt meselesi, dış politika, güvenlik, asayiş ve terör boyutları olan bir sorundur. Bütün bu açıklamalarla birlikte Kürt meselesinin hem çok boyutlu hem de dinamik bir yapıda olduğu ifade edilir. Kürt meselesi bu anlamda sürekli değişen bir yapıya sahiptir. Mesela bugün çözülemeyen Kürt meselesini iki üç yıl sonra başka bir Kürt meselesi hakkında konuşuyor olacağımız anlamına gelmektedir.

Son olarak *Birikim Dergisi* ortaya koyduğu düşünceler ile Kürt meselesi konusunda önemli açıklamalar yapmışlardır. Yayına başlamasından itibaren derginin devamlı yer verdiği Kürt meselesi konusu halen yayımlanan sayılarında yer alan bir konu olmaya devam etmektedir. Kürt meselesi hakkındaki tutumları genel itibariyle silahlı mücadelenin sona ermesi, sorunun demokratik yollarla çözülmesi ve demokratik bir alanda tartışılması gerektiği sürekli olarak belirtilmektedirler. Aynı şekilde demokrasi içerisinde güçlü bir birliktelikte bundan geçmektedir. Kürt meselesinde gelinen nokta itibariyle demokrasi vurgusunu haklı çıkarmaktadır. Çünkü yaklaşık 40 yıldır süren PKK şiddeti ve çatışma süreci ile meselenin çözülmediği görülmüştür. Tüm demokratik ülkelerde olduğu gibi sorunun çözümü demokraside ve siyasal alanda aranmalıdır. Meselenin çözümü günümüz dünyasında ancak demokratik metotlarla bulunabilir. PKK terör örgütü silahı bırakarak ve illegal faaliyetlerden vazgeçerek siyasal ortama uyum sağlamalıdır. Bunu yaparsa bölgenin ekonomik olarak daha iyi seviyelere gelmesi için yapılacak olan yatırımların önünü daha da açacaktır. Yapılacak olan çözüm stratejileri ise çözüm muhataplarında karşılıklı güven içerisinde yapılmalıdır. Ortaya konulacak çözüm önerilerinin herkesi kapsayacak ve gönüllü bir beraberliğe uygun olmalıdır. Bu sebeple bu meselenin çözümü sadece siyasilere değil Türkiye'de annelerin gözyaşlarını dindirmek için herkese düşen bir görevdir.

KAYNAKÇA

- Akçam, T. (1991). *TC'nin Krizi, Ulusal Devlet ve Kürtler*, Birikim Dergisi, Sayı. 24, 20-26.
- Akçam, T. (1992). *Siyasal Bir Partinin Kaçınılmazlığı Üzerine*, Birikim, Sayı. 44, 9-21.
- Akçam, T. (1995). *Hızla Türkleşiyoruz*. Birikim Dergisi, Sayı 71-72, 17-30.
- Akçam, T. (2000). *Kürt Meselesinde Geline Nokta Üzerine*, Birikim Dergisi, Sayı. 134-135, 128-141.
- Akkoç, D. A. (2011). *Netametli Çelişki: Siyaset ve Şiddet-Dil ve Siyaset*, Birikim Dergisi, Sayı. 264-265, 75-89.
- Akkoç, D. A. (2011a). *Dağ Kavminden Sokak Halkına Kürtler: Ev, Sokak ve Hapishane Arasında*, Birikim Dergisi, Sayı. 271, s.82-87.
- Akkoç, A. D. (25 Mayıs 2011). *Demokrasi Bloku ve Bir Umut Türkiyelileşme* 15 Kasım 2017 <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/1063/demokrasi-bloku-ve-bir-umut-turkiyelilesme#.W15PHNSLRH0>
- Akkoç, D. A. (2013). *Radikal Bir Barış Siyasetine Doğru* Birikim Dergisi, Sayı. 289- 290, 56-60.
- Aktan, İ. (2007). *PKK Uzun Bir Savaşa Hazırlanıyor*, Birikim Dergisi, Sayı. 224, 17-26.
- Aktan, İ. (2008). *Tanıl Bora, Ahmet İnsel, Osman Kavala, Ömer Laçiner Mithat Sancar ve Aysel Tuğluk İle Söyleşi, Ne PKK'ya Rağmen Ne De PKK'yla* Birikim Dergisi, Sayı. 226, 20-47.
- Aktan, İ. (2010). *PKK Her "Tasfiyeden" Güçlenerek Çıkıyor* Birikim Dergisi, Sayı 249, 68-76.
- Aktay, Y. (2016). *İslam ve Solun Soykütüğü*, (Ed. Öner Buçukçu), İstanbul: Tezkire Yayıncılık.
- Akyol, M. (2014). *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek, Yanlış Giden Neydi?* 6. Baskı. İstanbul: Doğan Kitap.
- Alataş, E. (2007). *Kürt Vekiller ve Yeni Meclis*, Birikim Dergisi, Sayı. 220- 221, 104-108.
- Anderson, P. (2000), *Sola Yeni Bir Anlam Vermek*. (Çev. Havva Karakaş). Birikim Dergisi, Sayı.139, 62-68.

- Argın, Ş. (1997). *Bir Arayışın Adı: Birikim*, Birikim Dergisi Sayı. 100, 78.
- Atılgan, G. (2008). Yön-Devrim Hareketi. M. Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 8 “Sol” 2. Baskı İçinde*(597-660). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aybar, M.A. (1988). *Tip Tarihi 3*, İstanbul: BDS Yayınları.
- Aybar, M. A. (2011). *Neden Sosyalizm? Marksizm’in Örgüt Sorunu: Leninist Parti Burjuva Modelinde Bir Örgüttür*, 1. Baskı İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydemir, Ş. S. (1932). *Derebeyi ve Dersim*, Kadro Dergisi, Sayı.6. .
- Aydın, S. (2008). Türkiye Solunda Özgüçlülük ve Milliyetçilik. M. Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 8 “Sol” 2. Baskı İçinde*(543-577). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydinoğlu, E. (1992). *Eleştirel Bir Tarih Denemesi 1960-1971 Türk Solu*, İstanbul: Belge Yayınları.
- Aydinoğlu, E. (2008). *Sol Hakkında Her Şey Mi?* Ankara: Versus Kitap.
- Aydinoğlu, E. (2011). *Türk Solu(1960-1980)*, İstanbul: Versus Yayınları.
- Aydinoğlu, E. (2014). *Fis Köyünden Kobanê’ ye, Kürt Özgürlük Hareketi*, Ankara: Versus Kitap.
- Babacan M. E. (2009), *Birikim Dergisi ve Dergi Etrafında Gelişen Din Tartışmaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Balcı, R. (2015). Türklerin ve Kürtlerin Müşterek Tarihi ve Osmanlı Dönemi Kürt Meselesi. *Çözüm Sürecinin Geldiği Aşamada ASDER-ASSAM Raporu* İstanbul: Adaleti Savunanlar Stratejik Araştıralar Enstitüsü.
- Ballı, R. (1992). *Kürt Dosyası*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Balta, E. Çelik, B. Çelikkan, M. Mutluer, N. Korkut, L. (Nisan 2015). *Çözüme Doğru: Olasılıklar, İmkânlar ve Sorunlar Üzerine Değerlendirme* 11 Temmuz.2017https://serdargunes.files.wordpress.com/2015/08/barc4b1s_mec_lisi_rapor.pdf
- Barkey, J.H. Fuller G.E. (2015). *Türkiye’nin Kürt Meselesi*, 4. Baskı İstanbul: Profil Yayıncılık.

- Başkaya, F. (2008). Türkiye’de Sol Hareketin İdeolojik Geri Planı Üzerine
Gözlemler. M. Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* Cilt 8
“Sol” 2. Baskı İçinde(73-77). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bayrak, M. (1999). *Kürt Sorunu ve Demokratik Çözüm*, İstanbul: Özge Yayınları.
- Bayramoğlu, A. (Ekim 2015). *Çözüm Süreci: Siyasetten Silaha*. 12 Temmuz 2017
<http://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2015/10/Al-Bayramoglu-Assessment-TUR.pdf>
- Belge, M. (1996). *Türkler ve Kürtler: Nereden Nereye?* 2. Baskı İstanbul: Birikim Yayınları.
- Belge, M. (1991). *Milliyetçilik ve Demokrasi*, Birikim Dergisi, Sayı. 27, 11-17.
- Belge, M. (1993). *Girmekte Olduğumuz Kıyamet*, Birikim Dergisi, Sayı. 54, 11-22.
- Belge, M. (1986). Doğu Olayları, Yeni Gündem Dergisi, Sayı. 4, 17.
- Belge, M. (2008). Türkiye’de Sosyalizmin Ana Çizgileri. M. Gültekingil, (Ed.),
Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 8 “Sol” 2. Baskı İçinde(19-48).
İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belge, M. (2013), Sol. A. Tonak, İ. C. Schick, (Ed.), *Geçiş Sürecinde Türkiye*,
İçinde(159-188). İstanbul: Belge Yayınları.
- Belge, M. (24 Ağustos 2015). *HDP’in Önündeki Yol*. 20 Kasım 2017.
<http://www.birikimdergisi.com/haftalik/1547/hdp-nin-onundeki-yol#.W15cKdSLRH1>
- Belge, M. (1 Haziran 2015a). *7 Haziran Seçimi* 20 Kasım 2017.
<http://www.birikimdergisi.com/haftalik/1483/7-haziransecimi#.W15c1NSLRH1>
- Belinsoy, F, Çeyinkaya, D. (2008). İştirakçi Hilmi. M. Gültekingil, (Ed.),
Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 8 “Sol”, 2. Baskı İçinde(165-183),
İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belli, M. (1969). *Millet Gerçeği*, Aydınlik Dergisi Sayı.7, 23-39 23.Ağustos2017
http://tustav.org/yayinlar/sureli_yayinlar/aydinlik/asd/asd_07.pdf
- Belli, M. (1996). *Gurbetten Yazılar, Türk Solu, Yaratıcı Marksizm, Kürtler ve Dünya Üstüne*, İstanbul: Belge Yayınları.
- Bilecen, T. (2010). *Birikim Dergisinde Demokrasi Algısı: Türkiye’nin Sorunlarına Sosyalist Bir Yaklaşım*,(Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

- Benli, F. Sabit, A. Ünüvar, K. (2000). *Ödp ve Siyasete Dair Kürtlerin Solundan Geçmek*, Birikim Dergisi Sayı.134-135, 78-86.
- Bilgiç, Ulaş, A. (2008). Doktor Hikmet Kıvılcımlı, M. Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 8 “Sol”*, 2. Baskı İçinde(585-596). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Birikim,(2005).<http://www.birikimdergisi.com/hakkimizda#.WI5NSdSLRH015>.Nisan.2016.
- Birikim, (1975) İmzalı Baş Yazı, 1975 Birikim Dergisi, Sayı 1.
- Birikim (2006) *Lübnan Merceğinden Ortadoğu ve Türkiye* Birikim Dergisi Sayı.209, 5-8
- Bobbio, N. (1999). *Sağ ve Sol*, (Çev. Z.Yılmaz). Ankara: Dost Kitabevi.
- Bobbio, N. (2000). *Tarihin Başlangıcında*, Birikim Dergisi Sayı.139, 69-74
- Bora T. Belge, M. Birkan T. Özmen E. Başer E. Laçiner Ö. Görses H. Arın Ş. İnel A, (2009). *Yeni Bir Sol Tahayyülü İçin*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, T. (1995). *Türkiye’de Milliyetçilik ve Azınlıklar*, Birikim Dergisi, Sayı. 71-72, 34-49.
- Bora, T. (1997). *100 Birikim Neye Yaradı*, Birikim Dergisi, Sayı. 100, 57-65.
- Bora, T. ve Sancar, M. (2000). *Şerafettin Eiçi ile Söyleşi*, Birikim Dergisi, Sayı. 134- 135, 111-117.
- Bora, T. Can, K. (2000). *MHP’nin Güç Kaynağı Olarak Kürt Meselesi* Birikim Dergisi, Sayı 134-135, 56-72.
- Bora, T. (2004). *İnsan Hakları Artık Sadece “Sicil Problemi” mi?*, Birikim, Sayı.184-185,33-38.
- Bora, T. (2005). *Kitle İmhalarla Yok Etmek Lazım- Gelişen Anti-Kürt Hıncı Üzerine*, Birikim Dergisi, Sayı.191, 36-47.
- Bora, T. (2008). Alparslan Türkeş. B. Tanıl, M. Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4“Milliyetçilik”*, 3. Baskı İçinde (686-695). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2009). *Yeni Bir Sol Tahayyül İçin*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, T. (2010). *Federasyonu Düşünmek*, Birikim Dergisi, Sayı. 256-257, 12-17.
- Bora, T. (2010a). *Linç Açılımı*, Birikim Dergisi, Sayı. 249, 3-5.

- Bora, T. (2013). *Sunuş: Barış Çıkar Mı?* Birikim Dergisi, Sayı.289-290, 14-16.
- Bora, T. (2013a). *BDP Eşbaşkanı Gülten Kışanak ile Söyleşi: Temasa, Karşılaşmalara İhtiyacımız Var*, Birikim Dergisi, Sayı 289-290, 31-38.
- Bora, T. (2013b). *Yılmaz Ensaroğlu ile Söyleşi: Muhafazakâr Kamuoyunun Hassasiyeti Üzerine Bir Söyleşi: İslami Kesimin Tutumunu Hâkim Siyasal Kültür Belirliyor*, Birikim Dergisi, Sayı 289-290, 45-52.
- Bora, T. (2 Eylül 2015). *Barış: Naranam Delisi ve Sisofis* 23 Ekim 2017.
<http://www.birikimdergisi.com/haftalik/1553/baris-naranam-delisi-ne-karsi-sisifos#.WluyY9SLRH0>
- Bora, T (28 Ocak 2015a). “HDP Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş’la Söyleşi (II): Özerklik Adı Altında Minik Ulus-Devletler Değil”, 23 Ekim 2017.
<http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/1161/hdp-es-genel-baskani-selahattin-demirtas-la-soylesi-ii-ozerklik-adi-altinda-minik-ulus-devletler-degil#.WluyMNSLRH0>
- Bora, T. (27 Nisan 2016). *Dokunmazlıklar* 15 Aralık 2017.
<http://www.birikimdergisi.com/haftalik/7644/dokunulmazliklar#.WluzYdSLRH0>
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar, Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*, 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozarıslan, H. (2008). İbrahim Kaypakkaya. M. Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 8 “Sol”*, 2. Baskı İçinde(517-523). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozarıslan, H. (2008a). Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi (1898-2000). T. Bora, M. Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4“Milliyetçilik”*, 3. Baskı İçinde(841-870). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozarıslan, H. (2008b). Türkiye’de Kürt Sol Hareketi. T. Bora, M. Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 8“Sol”*, 2. Baskı İçinde(1169-1207). Editör: Murat Gültekingil ve Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozarıslan, H. (2015). *Türkiye Tarihi, İmparatorluktan Günümüze*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bruinessen, V. M. (2015). *Ağa, Şeyh, Devlet*, 9. Baskı İstanbul: İletişim Yayınları.

- Bruinessen, V. M. (2015a). *Kürdistan Üzerine Yazılar*, 9. Baskı İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bruinessen, V. M. (2016). *Kürtlük, Türklük, Alevilik ,(Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri)*, 9. Baskı İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bruinessen, V. M. (2012). *Kürdoloji'nin Bahçesinde, Kürdologlar ve Kürdoloji Üzerine Söyleşi ve Makaleler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Caille, A, İnel A. (2000). *Yeni Evrensel Sol İçin Öneri ve Gözlemler*, (Çev. Havva Karakaş). Birikim Dergisi Sayı.139, 30-38.
- Çağlayan E. (2014). *Cumhuriyet'in Diyarbakır'daki Kimlik İnşası(1923-1950)*, (Ed. Ahmet İnel) 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Çalışkan, M. A. Tol, U. U. Yeğen, M. (2016). *Kürtler Ne İstiyor? Kürdistan'da Etnik Kimlik, Dindarlık, Sınıf ve Seçimler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çay, A. M. (1993). *Her Yönüye Kürt Dosyası*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Çetinkaya, Y. D. Doğan, M. G. (2008). TKP' nin Sosyalizmi (1920-1990). M. Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8 "Sol"* 2. Baskı İçinde (275-338). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çiçek, C. Çoşkun V. (1 Nisan 2016). *Dolmabahçe'den Günümüze Çözüm Süreci: Başarısızlığı Anlamak ve Yeni Bir Yol Bulmak*, İstanbul: Barış Vakfı 18Ağustos2017.https://Tr.Boell.Org/Sites/Default/Files/Nisan_Raporu_Turkce.Pdf
- Çiçek, C. (12 Haziran 2015). Türkiyeleşirken Kürdistanileşmek 17 Aralık 2017. <http://www.birikimdergisi.com/haftalik/1494/turkiyelilesirken-#.W15Z-tSLRH0>.
- Çiçek, C. (11 Aralık 2015a). *İç Çözüm Siyaseti Çökerken* 17 Aralık 2017. <http://www.birikimdergisi.com/haftalik/7356/ic-cozum-siyaseti-cokerken#.W15XwtSLRH0>.
- Çiçek, C. (5 Şubat 2016). *Silahlara Veda* 16 Aralık 2017. <http://www.birikimdergisi.com/haftalik/7488/silahlara-veda#.W15Y3NSLRH0>.
- Çiçek, C. (19 Şubat 2016a) *Bu Yolun Kazanani Neden Yok* 15 Aralık 2017. <http://www.birikimdergisi.com/haftalik/7528/bu-yolun-kazanani-neden-yok#.W15Y3dSLRH0>.

- Çiçek, C. (18 Mart 2016b) *Çöken Siyaset Alanını Yeniden Kurmak* 15 Aralık 2017.
<http://www.birikimdergisi.com/haftalik/7576/coken-siyaset-alanini-yeniden-kurmak#.W15Y0NSLRH0>
- Çubukçu, A. (1997). *Türkiye Aydınının Birikimi*, Birikim Dergisi
Sayı. 100, 106-108
- Çubukçu, A. (2008). TDKP- “Halkın Kurtuluşu” Gerilladan Partiye. M. Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* Cilt 8 “Sol”, 2. Baskı İçinde(724-736). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çubukçu, M. (2007). *Temsilde Adalet’ Dtp ve Kürtler*, Birikim Dergisi,
Sayı.220- 221, 96-103.
- Çubukçu, M. (2010). *Kürt Açılımı: Algılama, Aciliyet ve Yanılgı*, Birikim Dergisi,
Sayı. 249, 77-80.
- Çulhaoğlu, M. (1997). *Birikim Eğitiminde 5+8+(X)*, Birikim Dergisi
Sayı. 100, 108-111.
- Duvaklı, M. (2010). *Jitem'in Kürt Tetikçileri*, 1. Baskı İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Düzel, N. (23 Haziran 2003). Üç Yılı Cehennemde Geçirdi, 16 Ekim 2015
<http://www.radikal.com.tr/turkiye/uc-yilini-cehennemde-gecirdi-673856/>
- Ergil, D. (2016). *Siyasi Aklın Dil Sürçtüğü Yer, Kürt Sorunu*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Ekinci, T. Z. (1993). *Milliyetçilik ve Sorunları*, Birikim Dergisi, Sayı.50, 22-28.
- Ekinci, T. Z. (2006). *Kürt Bölgesinde Toplumsal Yapı Ve Kürt Aydınları*,
Birikim Dergisi, Sayı. 209, 79-83.
- Erdem, F. H. (2006). *Zorunlu Birliktelikten Gönüllü Vatandaşlığa Uzanan Yolda Kürt Sorunu*, Birikim Dergisi, Sayı. 209, 68-77.
- Ersan, V. (2013). *1970’lerde Türkiye Solu*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Giddens, A. (1994). *Sağın ve Solun Ötesinde*. (Çev. M.Sözen, S.Yücesoy)
İstanbul: Metis Yayınları.
- Gürel, B, Nacar, C. (2008). Şefik Hüsnü (Değmer). M. Gültekingil, (Ed.),
Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 8 “Sol” 2. Baskı İçinde (118-137).
İstanbul: İletişim Yayınları.

- Gültekingil, M. (2008). Sunuş. M. Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 8 “Sol” 2. Baskı İçinde* (13-18). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Heywood, A. (2011). *Siyasi İdeolojiler*, (Çev; A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnanç, Ş. Akın, B. Kalkan), 4. Baskı, Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2015). *Siyasetin Temel Kavramları*, (Çev; H. Özler), 2. Baskı, Ankara: Adres Yayınları.
- İlkin ve Tekeli, (2008). Kadro ve Kadrocuların Öyküsü. M. Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 8 “Sol” 2. Baskı İçinde* (600-617). İletişim Yayınları.
- İmset, İ. (1993). *Türkiye Kutuplaşma Tuzağına Girerken Gelirim Tırmanıyor*, Birikim Dergisi, Sayı.54, 23-27.
- İnsel, A. (1997). *Kısmi ve Öznel Bir Değerlendirme*, Birikim Dergisi Sayı.100, 46-52.
- İnsel, A. (2000). *Solu Yeniden Tanımlamak*, 2. Baskı, İstanbul: Birikim Yayınları.
- İnsel, A. (2000a). *Asli Kurucu Unsur “Mertebesinin” Sorunları*, Birikim Dergisi, Sayı. 134-135, 46-55.
- İnsel, A. (2005). *30 Yıllık Serüven: Dinlenmek veya Özgür Olmak*, Birikim Dergisi, Sayı. 191, 30-35.
- İnsel, A. (18 Aralık 2005a) *Kürt Sorununda Somut Adımlar Atma Zamanı* 21 Kasım 2017. <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/54/kurt-sorununda-somut-adimlar-atma-zamani#.WluxcdSLRH0>
- İnsel, A. (11 Ekim 2005b) *Kürt Sorununda Yeni Bir Sayfa Açmak* 21 Kasım 2017. <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/862/kurt-sorununda-yeni-sayfa-acmak#.WluxedSLRH0>
- İnsel, A. (2008). Solun Demokrasi Görüşü. M. Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 8 “Sol” 2. Baskı İçinde* (935-966). İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnsel, A. (2009). *Çözmek Mi? Çözülme Mi?*-Sunuş Birikim Dergisi, Sayı 247, 8-10.
- İnsel, A. (2010). *Açılmayan Açılımin Ardından*, Birikim Dergisi, Sayı. 255, 8-10.

- İnsel, A. (16 Mart 2015) *Kürt Sorunu Artık Yok, Dert Fitne*, 21 Kasım 2017.
<http://www.birikimdergisi.com/haftalik/1407/kurt-sorunu-artik-yok-dert-fitne#.W15c7NSLRH1>
- İyiat, B. (2017). *Kürt İsyanları, Emperyalizmin Ortadoğu Projesi*, Ankara: Kripto Yayınları.
- Kahraman, H. B. (21 Ocak 2002). *Yeni Sol Nedir?* 12 Mayıs 2017.
<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/hbulent-kahraman/yeni-sol-nedir-621900/>
- Kahraman, H.B. (25 Mart 2005). *Türkiye'nin Sol Birikim'i* 15 Haziran 2017.
<http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/22/turkiye-nin-sol-birikim-#.WmeU6dSLRH0>
- Karpat, K. (2012). *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keyman, E.F.(2006). *Türkiye'de Kürt Sorunu ve Demokratik Çözüm Olasılığı*, Birikim Dergisi, Sayı. 209, 86-98.
- Kışlalı, A. T. (1974). *Öğrenci Ayaklanmaları*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kıvılcımlı, H. (1979). *İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark)* 20 Temmuz 2017.
http://www.tepkivedegisim.org/7hikmet_kivilcimli_sark.pdf.
- Kıvılcımlı, H. (2008). *Bütün Eserleri 18 "27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi"* İstanbul: Sosyal İnsan Yayınları.
- Kirişçi K, Winrov, G.M.(2000). *Kürt Sorunu Gelişimi ve Kökenleri*, 3. Baskı İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Konda Araştırma, (2011). *Kürt Meselesinde Algı ve Beklentiler*, 1. Baskı İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kovan, M. (1999). Ulusal Mücadele ve Sol. A.Koca, (Der.), "*Kürt Solu*" İçinde (239-250), İstanbul: Gün Yayıncılık.
- Kutlay, N. (2014). *Osmanlı'dan Günümüze Kürtler, Kürdoloji Notları*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kutlay, N. (2013). *Kürtlerde Değişim ve Milliyetçilik*, 2. Baskı, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kutlay, N. (2012). *Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Küçük, Y. (1990). *Kürtler Üzerine Tezler*, Ankara: Dönem Yayınları.
- Laçiner, Ö. (1979). *Neden "Bölücülük"?*. Birikim Dergisi, Sayı.50-51.

- Laçiner, Ö. (1989). *Yeniden Sosyaliz ve Sosyalizmde Devrim*, Birikim Dergisi Sayı. 1, 3-7.
- Laçiner, Ö. (1989a). *Cudi'den Cuda'ya Doğru!*, Birikim Dergisi, Sayı.5, 6- 10.
- Laçiner, Ö. (1991). *Kürt Sorunu Henüz Vakit Varken*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Laçiner, Ö. (1991a). *Önümüzdeki İki Yol* Birikim Dergisi, Sayı 28, 3-6.
- Laçiner, Ö. (1991b). *Demokratikleşme Projesi ve Sol*, Birikim Dergisi, Sayı. 32, 3-6.
- Laçiner, Ö. (1991c), *Geçiş Sürecinde Özal ve Anap*, Birikim Dergisi, Sayı. 24, 3-7.
- Laçiner, Ö (1992). *Kürt Sorunu: "Savaş" ve Devleti Sorgulamak*, Birikim Dergisi, Sayı. 34, 3-6.
- Laçiner, Ö. (1992a). *Kürt Ulusal Hareketi ve Ortadoğu' da Bir Dönemin Sonu*, Birikim Dergisi, Sayı.43, 3-6.
- Laçiner, Ö. (1993). *Türkiye'nin Siyasi Yelpazesi Yeniden Şekillenirken*, Birikim Dergisi. Sayı. 55, 3-8.
- Laçiner, Ö.(1995). *DEP Davası: Milli Birlik ve Beraberlik*, Birikim Dergisi, Sayı.68-69,3-8.
- Laçiner, Ö.(1995a). *Demokratikleşme*, Birikim Dergisi, Sayı.73,3-6.
- Laçiner, Ö. (1997). *Bir Yolculuk ve Pusula*, Birikim Dergisi Sayı. 100, 52-57.
- Laçiner, Ö. (1998). *Cumhuriyet: Çözülme Bitti, Sorunlarını Mı Çözüyoruz?* Birikim Dergisi, Sayı 115, 3-8.
- Laçiner, Ö. (1998a). *Şemdin Sakık Operasyonu: Siyasal Çözümde Bir Köşe Taşı*, Birikim Dergisi, Sayı.109, 3-8.
- Laçiner, Ö. (1999). *Kürt Sorununun Çözümünde Yeni Bir Aşamamı*, Birikim Dergisi, Sayı. 119, 3-6.
- Laçiner, Ö. (1999a). *Pkk'nın Sosyo-Politik Niteliği ve Öcalan'ın Savunması*, Birikim Dergisi, Sayı. 123, 3-11.
- Laçiner, Ö. (2007). *Kürt Sorunu'nda Sınırlar Silinirken*, Birikim Dergisi, Sayı. 223, 3-8.
- Laçiner, Ö. (2000). *Milli Sorunla- Milletle Sorunumuz*, Birikim Dergisi, Sayı 134-135, 36-45.
- Laçiner, Ö. (2005). *Yol ve Hal*, Birikim Dergisi Sayı. 191, 21-29.

- Laçiner, Ö. (2008). Kopuş Düşüncesi: 1960'lı Dönem Bir Kop(Ama)Ma Mıdır? M. Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8 "Sol"* 2. Baskı İçinde(524-535). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Laçiner, Ö. (2008a). *Kürt Sorununda Yeni Viraj:Şiddetin Yeniden Biçimlenmesi Mi?*,
- Laçiner, Ö. (2009). Kürt Sorunu ve PKK. T. Bora, M. Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 9 "Dönemler ve Zihniyetler"* İçinde (606-616). İstanbul: İletişim Yayınları
- Birikim Dergisi, Sayı. 225, 3-6.
- Laçiner, Ö. (2009a). *Artık Geleceğin Zamanı*, Birikim Dergisi, Sayı. 244-245,3-5.
- Laçiner, Ö. (2009b). *Açılımın Sonbaharı*. Birikim Dergisi, Sayı. 246, 3-7.
- Laçiner, Ö. (2009c). *Kürt Açılımı Akp, Dtp ve Bize Düşen Görevler*
- Birikim Dergisi, Sayı. 247, 3-7.
- Laçiner, Ö.(2011). "Kürt Sorunu": *Seçimler Sonrası Ödeyeceğimiz Bedel*,
- Birikim Dergisi, Sayı.266,3-6.
- Laçiner, Ö. (2013). *Kürt Sorununda Çözüm Süreci: Fırtına Öncesi Sessizlik*,
- Birikim Dergisi, Sayı 288, 3-7.
- Laçiner, Ö. (2013a). *Ya Çözüm Ya Çözülüş*, Birikim Dergisi, Sayı 286, 3-5.
- Laçiner, Ö. (2013b). "Türk Sorunu" *Beklentisi: Ulusalçılar ve Lümpenler*,
- Birikim Dergisi, Sayı 287, 3-5.
- Laçiner, Ö. (2014). *Kobanê Işığı*, Birikim Dergisi, Sayı.307, 3-7.
- Laçiner, Ö. (2015). *Kendini Alternatif Kılmak*, Birikim Dergisi, Sayı.313,3-6.
- Laçiner, Ö. (2015). *Kimliklerle Son Seçim*, Birikim Dergisi, Sayı.308,3-6.
- Laçiner, Ö. (2015a). *Bir İmkân Olarak Hdp*, Birikim Dergisi, Sayı.312,3-6.
- Laçiner, Ö. (2015c). *7 Haziran*, Birikim Dergisi, Sayı.314-315,3-6.
- Laçiner, Ö. (2015d). *1 Kasım 'a Doğru*, Birikim Dergisi, Sayı.318, 3-7.
- Laçiner, Ö. (31 Ağustos 2015e) *Hdp'yi Ne Yapmalı* 12 Kasım 2017.
- <http://www.birikimdergisi.com/haftalik/1552/hdp-yi-ne-yapmalı#.Wlu0sNSLRH0>.
- Laçiner, Ö. (27 Ekim 2015f) *1. Kasımda İlkini Neyi Seçmiş Olacağız* 15 Kasım 2017
- <http://www.birikimdergisi.com/haftalik/7291/1-kasim-da-ilkin-neyi-secmis-olacagiz#.Wlu0ltSLRH0>.

- Laçiner, Ö. (6 Ağustos 2015g) *Hdp'nin Gelecek Seçimi* 15. Kasım 2017.
<http://www.birikimdergisi.com/haftalik/1534/hdp-nin-gelecek-secimi#>
- Laçiner, Ö. (2016). *Akp Artık Savaş Halinde*, Birikim Dergisi, Sayı.322, 3-8.
- Laçiner, Ö. (2016a). *Bildiğimiz Alamet*, Birikim Dergisi, Sayı.323, 3-7
- Metiner, M. (1997). *Birikim Bir Düşünce Okuludur*, Birikim Dergisi, Sayı.100,81-84.
- Mumcu, U. (1994). *Kürt Dosyası*, İstanbul: Tekin Yayınevi
- Mumcu, U. (1993). *Kürt- İslam Ayaklanması*, 7. Basım. İstanbul: Tekin Yayınevi
- Oran, B. (2008). Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği. T. Bora M. Gültekingil, (Ed.),
Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4 "Milliyetçilik" 3. Baskı İçinde(871-879). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2016). *Türkiyeli Kürtler Üzerine Yazılar*, (Haz. Ülkü Özen), İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖDP, <http://portal.odp.org.tr/program/14>. Ağustos 2017.
- Özçelik, N. Yeşiltaş, M. (2016) "*PKK Terörünün Yeni Dinamikleri, Radikalleşme ve Şehir Çatışması*" İstanbul: Seta Analiz Nisan 2016 Sayı:157 s.1-28 22.
Temmuz2017https://Setav.Org/Assets/Uploads/2016/05/20160426225231_Pkk-Terorunun-Yeni-Dinamikleri-Pdf.Pdf
- Özkul, B. (13 Eylül 2015). *Kürt Sorununda Naiflik Eleştirisi* 15 Aralık 2017.
<http://www.birikimdergisi.com/haftalik/1565/kurt-sorununda-naiflik-elestirisi#.W15ShtSLRH0>.
- Özkul, B. (20 Aralık 2015a). *Kürt Meselesinde Yeni Durum* 15 Aralık 2017.
<http://www.birikimdergisi.com/haftalik/7384/kurt-meselesinde-yeni-durum#.W15SVdSLRH0>.
- Palabıyık A. (2012) *Bir Sosyal Hareketin Anatomisi: PKK ve Kürt Sorunu Üzerine Sosyolojik Bir Analiz*, II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu
www.academia.edu.tr
- Paker, M. (2003). *Boğazımızdaki Yumru: Türkiye'de İşkence*, Birikim Dergisi, Sayı.172, 10-22.
- Parlak, K. (2000). *Kürtler, Türkiye ve Demokratik Yeniden Yapılanma İhtiyacı*, Birikim Dergisi, Sayı.134-135, 118-122.
- Sancar, M. (2000). *Geçmişin Hesabı, Geleceğin İnşası*, Birikim Dergisi, Sayı.134-135, 92-97.

- Sancar, M. (2004). *Ab Uyum Süreci ya da Bir İhtimal Olarak Demokratikleşme*, Birikim Dergisi, Sayı. 184-185, 39-53.
- Sarioğlu, S. (2008). 12 Eylül Sonrası Devrimci Sosyalist Hareket Üzerine. M. Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 8 “Sol”* 2. Baskı İçinde(1004-1036). İletişim Yayınları.
- Sayılgan, A. (1972). *Türkiye’de Sol Hareketler (1871-1973)*, 2.Baskı. İstanbul: Hareket Yayınları.
- Sekban, Ş. (2006). *Kürt Sorunu*, İstanbul: Kumsaati Yayınları.
- Sönmez, B. (2013). *Karıncağın Kardeşliği*, Birikim Dergisi, Sayı 289-290, 17-20.
- Sönmez, M. (2012). *Kürt Sorunu ve Demokratik Özerklik*, B. Ahıska, (Ed.), Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Şahin, H. (1999). Kürt Solu- Doğuşu, Gelişimi ve Bugünü. A. Koca,(Der.), “*Kürt Solu*” İçinde(261-294), , İstanbul: Gün Yayıncılık.
- Şahin Ü. (24 Mayıs 2008). Ömer Laçiner İle Söyleşi: *Sol Yeşile Nasıl Bakıyor*, 13 Aralık 2016. [Http://Www.Birikimdergisi.Com/Guncel-Yazilar/658/Omer-Laciner-İlesoylesi-Sol-Yesile-Nasil-Bakiyor#.Whjkqdsrlrh0](http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/658/omer-laciner-ilesoylesi-sol-yesile-nasil-bakiyor#.whjkqdsrlrh0)
- Şen, B. (1994). Türkiye Komünist Hareketinde Şefik Hüsnü Değmer’ in Yeri, *Şefik Hüsnü Yaşamı-Yazıları- Yoldaşları, Sosyalist Yayınlar*3. 1. Baskı İstanbul: Sosyalist Yayınları.
- Şimşir, B. (2010). *Kürtçülük I (1787-1923)*, 3. Baskı Ankara: Bilgi Yayınları.
- Şimşir, B. (2011) “*Kürtçülük II (1924-1999)*, 4. Baskı Ankara: Bilgi Yayınları.
- Tan, A. (2011). *Kürt Sorunu*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tan, A. (2016). *Değişen Ortadoğu’da Kürtler*, 14. Baskı, İstanbul: Çıra Yayınları.
- Tanrıverdi, A. (2015). Kürt Meselesinde Çok Sorulan Sorular, *Çözüm Sürecinin Geldiği Aşamada Asder-Assam Raporu* İstanbul: Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.
- Tanyol, C. (1999). *Türkler İle Kürtler*, İstanbul: Gendaş Yayınları.
- Tevetoğlu, F.(1967). *Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler(1910-1960)*. 1 Baskı Ankara: Ayyıldız Matbaa.

- Tunçay, M. (2008). Türkiye’de Komünist Akımın Geçmişi Üstüne. M. Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 8 “Sol”* 2. Baskı İçinde(349-355). İletişim Yayınları.
- Tunçay, M. (2009), *Türkiye’de Sol Akımlar Cilt I*, 1. Baskı İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçay, M. (2009a). *Türkiye’de Sol Akımlar Cilt II*, 1. Baskı İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünüvar, K. (2008). Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu(1970-1971). M. Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 8 “Sol”* 2. Baskı İçinde(830-833). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünüvar, K. (2008a). Doğu Perinçek. M. Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 8 “Sol”* 2. Baskı İçinde(710-716). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yanmış, M. (2017). *Çözümünden Çatışmaya Kürt Meselesi*, Ankara: Grifon Kitap.
- Yaşlı, F. (2006). *Kürt/Türk Sorunu: Bugüne Dair Bir Analiz*, Birikim Dergisi, Sayı. 201, 37-40.
- Yaşlı, F. (2006a). *Kızılmacılık ve Komplocu Zihniyet*, Birikim Dergisi, Sayı.204, 81-84.
- Yayman, H. (2016). *Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası*, 4. Baskı İstanbul: Doğan Kitap.
- Yeğen, M. (2000). *Türkiye Solu ve Kürt Sorunu: Bugün Değilse Ne Zaman?* Birikim Dergisi, Sayı.134-135, 73-77.
- Yeğen, M. (2002). *1980’den Bugüne Kürt Sorunu*, Birikim Dergisi, Sayı.152-153, 182-189.
- Yeğen, M. (2003). *Yenilmiyoruz Bile, Sadece Yapamıyoruz*, Birikim Dergisi, Sayı.165, 46-51.
- Yeğen, M. (2004). *Türklük ve Kürtler: Bugün*, Birikim Dergisi, Sayı.188, 31-35.
- Yeğen, M. (2008). Türk Milliyetçiliği ve Kürt Sorunu. T. Bora, M. Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4“Milliyetçilik”* 3. Baskı İçinde (880-892). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Yeğen, M. (2008a). Türk Solu ve Kürt Meselesi. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* Cilt 8 “Sol” 2. Baskı İçinde (1208-1236). Editör: Murat Gültekingil ve Tanıl Bora, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeğen, M. (2013). *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, 2. Baskı İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeğen M. (2014). *Müstakbel Türk’ten Sözde Vatandaşa, Cumhuriyet ve Kürtler*, 2. Baskı İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeğen, M. (2016). *Son Kürt İsyanı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeni Şafak. (2005). *Recep Tayip Erdoğan’ın Diyarbakır Konuşması*.
<https://www.yenisafak.com/arsiv/2005/agustos/13/p01.html>. 15 Ağustos 2017.
- Yıldız, A. (2009). Kürt Ulusal Hareketinin Üç Tarzlı Siyaseti: Kemalizm, İslamcılık ve Sol. T. Bora, M. Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 9 “Dönemler ve Zihniyetler”* İçinde (545-558). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yüksel, M. (2015). *İslamsız Kürdistan ve Hayali Ortadoğu*. İstanbul: Nesil Yayınları. <https://boks.google.com.tr>.